BIBLIOTECA „ASTRA"
SIBIU

LUCEAFĂRUL

REVISTA REGIONALEI BĂNĂȚENE A «ASTREI»

BIBLIOTECA CENTR.
„ASOCIAȚIUNII"
SIBIU

TIMIȘOARA
IANUARIE—FEBRUARIE 1939.

ANUL V. - SERIA II. Nr. 1

„LUCEAFĂRUL“
REVISTA REGIONALEI BANAŢENE A ASTREI
Apare lunar, sub direcţia unui comitet de redacţie.
Redactor responsabil: Prof. Tr. TOPLICEANU

CUPRINSUL:

		Pag.
Anatole Chircev:	Viaţa ideilor	1
Pavel P. Belu:	Rânduri pentru fata dela oraş (poezie)	9
Mia Cerna:	Clopoţeii amintirilor	12
V. Popa Măceşanu:	Răvaş (poezie)	44
Ioan Dimitrie Suciu:	Insemnările de pe cărţile bisericeşti din Alioş	45
Cronica:	*Anatole Chircev*: Un moment nou	50
	V. Popa Maceşanu: Doctrina lui Foerster	52
	Pr. M. Şora: Prof. V. Vlăduceanu	57
	Nic. Ivan: M. Ar. Dan	59
	A. Ch.: Teatrul în provincie . .	60
Note, Insemnări:	de *N. I. şi Aurel Bugariu* . . .	63

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „TIPOGRAFIA ROMÂNEASCĂ“ TIMIŞOARA

VIAŢA IDEILOR

de: **Anatole Chircev**

Lumea privită „în lumina" şi „perspectiva" atitudinei noastre practice apare existenţă ştearsă şi lipsită de orice sens. Căci practicismul vieţii epuizează sursele „ideale" ale vieţii. Viaţa considerată din punct de vedere practic este asemenea corpului lipsit de suflet. Este materia moartă, chiar atunci când trăieşte: este existenţa neîmpărtăşită de niciun scop, de nicio semnificaţie. Căci scopurile şi semnificaţiile subordonate unei lumi materiale, nu pot face parte din sfera „existenţialului" real, din lumea unui „trebue". Există o singură lume şi nu mai multe, există o singură ierarhie, eternă şi absolută a „autonomiei scopurilor", indiferent că omul caută să relativizeze finalitatea vieţii sale, făcând astfel mai confortabilă viaţa sa pe pământ. Şi această „ordine" şi „ierarhie" este de natură spirituală, căci existenţa are un profund caracter ideal. Cu toate că unele concepţii despre lume şi viaţă, consideră drept ultim element al existenţii „materia" şi sunt gata să admită orice, înafară de Idee, ca substanţă şi esenţă a existenţii, acest lucru nu afectează câtuşi de puţin viaţa Ideilor. Căci ideile trăiesc cu totul autonom; ele au o viaţă desinestătătoare. Ele se nasc, apar, creiază o atmosferă cu o *necesitate* ce depăşeşte existenţa individuală. Departe de a fi considerate simple plăsmuiri ale minţii omeneşti, lipsite de orice dimensiune a realului, ele sunt neschimbătoare în timp şi spaţiu, rămânând aceleaşi se impun cu necesitate oricărei conştiinţe. Ele au o valoare absolută şi eternă şi nimeni şi nimic în lume nu le poate schimba! Ideile depăşesc viaţa individuală şi prin aceasta ancorează în „transindividual". „Oamenii, — după cum sugestiv observă filosoful paradoxal Leon Şestov — mari şi mici, se nasc şi mor, se manifestă şi dispar, adevărurile însă le pre-există". Şi nu este chemat omul să judece destinul Ideilor, deoarece ideile s'au născut înainte ca indivizii să le fi „gândit" sau „inventat". Ele au o existenţă a cărei început nu poate fi marcat în timpul realităţilor concrete, ci în acela al realităţilor ontologice.

Păgubitoare perspectivă pentru autonomia spiritului omenesc, este aceia de a considera ideile în lumina utilităţii lor.

59468

Lumea devine astfel o realitate numai în măsura în care adevărurile pot fi verificate şi controlate. In această privinţă cunoaşterea omenească a săvârşit un păcat tot aşa de mare ca şi acela în morală: de a admite real şi existent numai ceeace poate suporta examenul legilor cunoaşterii omeneşti, a condiţiilor sale logice-raţionale. Ca şi în morală, unde legea n'a fost ascultată de primul om, şi în cunoaştere, omul nu poate urma decât limita şi măsura propriei sale condiţiuni. Acest păcat este printre altele şi acela formulat atât de sintetic expresiv în fraza: „ideile nu sunt adevărate decât în măsura în care ele ne apar *clare* şi *distincte*". Este păcatul cartesian, dar el a fost săvârşit cu mult înainte, căci îl găsim şi în antichitatea greacă. A admite numai adevărurile „clare" şi „distincte", adevărurile „evidente" ce nu se mai cer a fi demonstrate, înseamnă să topeşti întreaga existenţă care este mister, dimensiune incomensurabilă, şi s'o torni în tiparele croite de tine însuţi, s'o reduci la propriile tale posibilităţi de măsurare. Inseamnă în acelaş timp să te îndepărtezi tocmai de ceeace mai greu se poate sesiza, deşi constitue adevărata substanţă a existenţii, înseamnă să-ţi retezi de bunăvoie toate legăturile cu izvoarele şi „începuturile" vieţii. Deoarece, existenţa îşi manifestă esenţa ei nu numai prin atributele sale exprimate în adevăruri *clare* şi *distincte,* iar ideile şi adevărurile mari nu totdeauna sunt făcute pe măsura minţii omeneşti. Cea mai comodă judecată ce s'a rostit vreodată este poate aceia enunţată de Protagoras, care-l considera pe om „măsura tuturor lucrurilor". Şi nu e mirare deloc că tocmai omul a putut enunţa o atare judecată, dacă ne gândim că admiterea unui principiu, care să-i impună o ordine prestabilită, ar fi neliniştit grav siguranţa şi instinctul său de conservare.

Incă din vechime, două mari spirite, Platon şi Aristot, au luat atitudini diametral opuse în faţa existenţii. Unul căutând evidenţa, claritatea şi distincţiunea ideilor şi adevărurilor, considerându-le singurele criterii ale cunoaşterii, fără ca totuşi să reuşească să vadă „străvezie" realitatea, căci o serie de alte adevăruri fără ca să fie clare şi distincte veneau să-i turbure „ordinea" pusă în cunoaştere; celălalt, căuta şi ştia să vadă „realul" dincolo de aparenţa lucrurilor, bănuind o lume nu în perspectiva pozitivist-ştiinţifică, ci într'o viziune şi intuiţie care transcende concretul şi care este Lumea Ideilor. Divinul Platon este cel dintâi om care n'a vrut să verifice existenţa ideilor, considerându-le cu mult mai reale decât toate realităţile con-

crete, evidente, clare şi distincte. Platon susţinea existenţa ideilor în numele unei intuiţii divine, neverificate şi necontrolate: Sunt lucruri care nu se pot demonstra, poate tocmai pentrucă nu sunt clare şi distincte.

Şi de atunci, dela Platon şi Aristot, şi până astăzi, lucrurile în această privinţă nu s'au schimbat deloc. Mereu vor exista două tabere opuse. Unii care în ciuda tuturor evidenţelor, adevărurilor limitative, clare şi distincte vor bănui existenţa altei lumi, care nu poate fi demonstrată cu evidenţă matematică, dar a cărei existenţă nici negată nu va putea fi vreodată; alţii care vor proclama numai adevărurile universale şi necesare, vorbindu-ne despre singura realitate existentă, la cunoaşterea căreia putem ajunge numai prin mijloace cognitive logice-raţionale.

* * *

Această *necesitate* a ideilor de a fi clare şi evidente, este cea mai mare tragedie a omului: In faţa necesităţii ideilor omul rămâne desarmat, el nu poate lupta împotriva necesităţii, căci aceasta este invincibilă. Adevărurile necesare se impun dincolo de orice convingere, ele nu ascultă de convingeri, ci sunt coercitive. Lumea adevărurilor necesare este o lume limitativă, construită pe concepte ermetic închise, unde nu mai poate interveni nicio schimbare. Prin ele se ridică un zid de nepătruns în faţa existenţii. Aceste adevăruri necesare constitue limitarea omului, îngrădirea lui faţă de orice *posibilitate* a vreunei experienţe spirituale iraţionale. Aceasta este însăşi condiţia cunoaşterii categorial-raţionale, care proclamă *Necesitatea* drept unica dimensiune a adevărului, dincolo de care nimic nu poate să mai existe. Mai mult decât atâta: Omul precaut trebuie să se oprească, nu pentru că nimeni nu va putea şti ce este *dincolo* de zidul *Necesităţii*, ci pentrucă nimic nu poate să mai existe. Şi numai aceia care luptă cu necesitatea şi evidenţa adevărurilor, care impune spiritului jugul robiei, sacrificiul libertăţii de a gândi nelimitat, absolut şi infinit, numai aceia pot crede în viaţa ideilor. Numai spiritele geometrice pot binecuvânta rigoarea coercitivă a faptelor clare şi distincte, care numai ele oferă trăirea unui teren pe care te poţi mişca fără „riscuri". Şi puţini nebuni vor fi dintre aceia care vor crede în mituri, părăsind astfel terenul solid, se vor mişca în aier fără suport trainic.

Este aceasta o problemă pe cât de veche, pe atât de răscolitoare: este însuşi destinul spiritului omenesc. Oamenilor ca-

re se închină „necesității", li se pare numai că se închină realității, când de fapt ei nu cunosc decât *aparența*. Căci, — după cum spune Platon — „oare a visa în somn sau în stare de veghe nu înseamnă a considera ceeace seamănă (cu realitatea) nu ca ceva asemănător (cu realitatea), ci drept acea realitate, cu care ea se aseamănă"? Lucru hotărât: se poate ca realitățile „necesare" să samene perfect cu existența reală și totuși să nu fie decât „aparențe". Ele sunt simple „copii" a unor Idei, ne spune Platon, blestemând toate adevărurile „necesare" și evidente; simple „copii" a unor realități „în sine", ce nu ascultă de condițiile rațiunii omenești. Insă spiritele euclidiene, se revoltă și nu înțeleg cum în fața „evidențelor" adevărurilor necesare, se mai poate admite ceva existent. Cum pot fi considerate drept realități, tocmai ceeace după părerea lor este fantastic, iluzoriu, aparent, și odată cu aceasta fals, din moment ce nu cade în *categoria tridimensională* a existenții. Cum se poate cineva ridica împotriva necesității empirice a existenței? Toate aceste spirite euclidiene, care ca structură sufletească sunt de aceiași substanță cu Toma Necredinciosul, nu pot admite viața ideilor. Ei admit singurul criteriu al realității, acela al verificării și evidenței, considerând că filosofia și-a epuizat sfera și domeniul odată cu acela al Necesității.

Este ceva înăscut și specific firii umane faptul de a încerca totdeauna atingerea limitelor, ajungerea capătului de drum. Este o cerință și necesitate imperioasă aceia de a ști că lumea această, viața noastră este limitată, finită, definitivă; că ea este viața cea „adevărată" și „reală", iar nicidecum un vis, o aparență și o iluzie. Omul, de când există, nu a cunoscut idee mai chinuitoare, mai răscolitoare și mai insuportabilă decât ideia că viața și lumea în care ne mișcăm și trăim este o „aparentă, că lumea în care trăiește este condusă nu de legile neceexistenții, considerată ca aparență, drept o „copie" a unei realități transcendente este suportată de foarte puține spirite; deoarece, foarte puține spirite pot suporta perpetua nesiguranță, pe care ți-o dă o lume ireală, aparentă, unde ineditul și nesiguranța își dau mâna, unde ceeace „este" nu-i „necesar" să fie, unde totul se petrece la întâmplare! Omul nu va putea accepta pentru nimic în lume ideia că existența sa este iluzorie, aparentă, că lumea în care trăiește este condusă nu de legile necesității, ci de hazard, gata oricând să dispară, să se prăbușească în neant. De aceia, pe lângă spirite atât de curajoase ca acela

a lui Platon, care la un moment dat a întrezărit lumea în „lumina" ei reală, mereu vor exista altele, care vor refuza să vadă adevărul, preferind să rămână în „somnolenţa lor dogmatică" pentru a accepta singura lume existentă, aceia a certitudinilor şi a evidenţelor, construită pe legi „necesare" şi „universale". Şi pentru aceştia, realitatea este ceeace „apare" ochilor acoperiţi de pojghiţă, — este iluzia datelor imediate ale conştiinţei; iar aparenţă este ceeace nu se poate sesiza nemijlocit, care depăşeşte posibilitatea cunoaşterii prin formele sensibilităţii noastre.

Fără îndoială, tot din această necesitate limitativă a conştiinţei noastre, tot din această tendinţă a omului de a admite existente numai adevărurile clare şi distincte, s'a postulat principiul necesităţii nu numai pe plan de teorie a cunoaşterii, ci şi în domeniul moralei. Şi astfel, apare cea mai comodă concepţie morală: deterministă, care-l scuteşte pe om de orice „responsabilitate", dându-i în acelaş timp iluzia celor mai evidente certitudini. Concepţia deterministă asupra libertăţii, nu poate să-şi aibe justificarea şi explicaţia decât în virtutea aceleiaşi structuri sufleteşti, care elimină orice filosofie neconfortabilă. Omul nu numai în teoria cunoaşterii, dar şi pe plan moral a căutat să stabilească legi „necesare" şi „universale" în virtutea cărora conduita umană să devină „singura posibilă" aşa după cum se manifestă. Posibilitatea este exclusă fiind înlocuită cu aceiaşi „necesitate". Intre „posibilitate" şi „necesitate" omul a ales întotdeauna pe aceasta din urmă ea fiind singura cale lipsită de echivoc. Nu numai lumea obiectelor se conduce după legi necesare, nu numai aici fenomenele trebuie să apară necondiţionat într'un fel iar nu altul, potrivit principiului cauzalităţii; ci şi lumea subiectului ascultă de legi constrângătoare: Actele mele, ca om de voinţă sunt determinate cu aceiaşi rigoare coercitivă; tot aşa de *necesar* ca şi în cunoaştere, ele îşi au o cauzalitate şi nu se pot explica decât în funcţie de aceasta. După cum în procesul cunoaşterii actele se desfăşoară determinate fiind de o ordine ce nu poate fi pentru nimic schimbată, iar dincolo de această ordine nimic nu poate fi admis ca existent; tot aşa şi pe plan moral, potrivit unor concepţii ce au fost cândva la modă şi mai sunt şi astăzi încă, acţiunile omului sunt produsul diferitelor condiţii şi aceste condiţii sunt *necesare,* în sensul că ele determină cu mult chiar înainte de a se trece la acţiune, natura acesteia. Şi deşi în „aparenţă" avem

iluzia libertăţii noastre, noi totuşi, trebue în mod „necesar" să acţionăm într'un anumit fel, iar nu altul, căci ceeace „este" e „necesar" să fie. Hobbes, Fichte şi Lipps, au fost gânditorii, care printre alţii, au susţinut cu multă convingere, această concepţie asupra libertăţii omului. Ei au apărat în morală, întocmai după cum alţii în cunoaştere, aceiaşi Necesitate, în virtutea căreia, omul nu poate dori decât determinat, după cum piatra aruncată de sus, trebue necondiţionat şi „necesar" să cadă la pământ. Ei au scos Ideia Libertăţii din viaţa omului, deoarece această idee, stă în raport de exclusivitate cu caracterul „necesar" al actelor voinţei omeneşti. Principiul „liberului arbitru" provoacă în om atitudinea aceleiaşi reacţiuni neliniştitoare, pe care o încearcă el admiţând existenţa unor adevăruri ce nu pot fi receptate de aparatele sale de cunoaştere. Omul vrea, cu preţul oricărui sacrificiu, să-şi găsească certitudinea şi evidenţa unui *scop determinat* al vieţii. Cu riscul şi sacrificiul propriei libertăţi, omul acceptă sclavia într'o lume construită pe „măsura" şi limita posibilităţilor sale. Numai ca nimic neprevăzut să nu intervină, pentru a-i tulbura ordinea determinată a existenţei sale.

* * *

Realitatea concretă luată ca atare, nu ascunde în sine niciodată adevărul sau ideia. Faptul brut niciodată nu ne spune nimic. Faptul brut numai atunci trădează adevărul, când începe să fie însufleţit de o idee. Realitatea concretă numai atunci începe să „existe", când exprimă o idee. Numai aşa, ea se împărtăşeşte de o semnificaţie oarecare, numai aşa ea este pătrunsă de un tâlc existenţial. Şi fără de această condiţie, cu adevărat, nimic nu poate să existe! Dacă un fenomen nu se împărtăşeşte de o semnificaţie, el trece alături de existenţă. De aceia, cu drept cuvânt putem spune, că adevăratele realităţi sunt acelea, care sunt pătrunse de o *semnificaţie ontologică* în raport cu existenţa omului Inafară de această semnificaţie nimic nu există cu adevărat. In faţa aceluiaşi fapt brut — căderea unui măr din pom — câţi n'au trecut fără să vadă în această manifestare, semnificaţia unei legi! Dece? Pentru motivul, pe care-l aminteam şi mai sus, că faptul brut, nu deţine încă adevărul, el nu este încă o modalitate de manifestare a existenţii. Numai spiritul, aducător de idei, creiază legi care devin la un moment dat „necesare" şi „universale". De unde vin aceste idei şi unde se duc ele? Cine ar putea-o spune?!

Omul este construit în aşa fel, că de obiceiu este înclinat să considere realităţile existenţiale drept iluzii, iar aparenţele drept veritabile realităţi. Psihologia omului, care confundă ideia cu caracterul concret al existenţei (luându-se aici ideia în sensul de realitate, iar nu de aparenţă) şi pentru care lucrurile sunt cu atât mai „ideale", cu cât ele reuşesc să îmbrace haine unei cât mai concrete realităţi (ceeace constitue o contradicţie „in adjecto") este genial reprezentată în figura lui Sabakevici, unul din eroii romanului scris de Gogol: „Suflete moarte". Aici ne apare cu toată naivitatea, concepţia materialistă a omului, care consideră ideia, cea mai mare iluzie şi ficţiune, iar realitatea concretă — cel mai suprem şi convingător adevăr. Aici lucrurile sunt considerate prin prisma dimensiunilor empirice, sensibile, a criteriului palpabil. Adevărul este verificat şi admis ca existent numai în cazul că reprezintă o formă sensibilă. De aceia. Sabakevici, exclamă mirat şi nedumerit la obiecţia lui Cicicov (eroul central din romanul lui Gogol) că cutare persoană fiind moartă, nu este decât o idee, o ficţiune, în tot cazul nu o realitate. La care obiecţie Sabakevici răspunde: „Nu, nu-i o idee. Ţin să vă comunic cine era Miheev, astfel de oameni n'o să mai găsiţi: era aşa namilă de om, că n'ar fi putut intra în această cameră: nu, asta nu-i o idee! Iar în umeri avea o putere aşa de colosală, cum nu s'ar găsi la un cal. Aş vrea să ştiu, unde aţi putea găsi în altă parte aşa idee!" („Suflete Moarte", Moskova, ediţia II, 1914, p. 170. trad. din orig.)

Aceste cuvinte nu puteau să iasă decât din gura unui Sabakevici, construit dintr'un aluat prea material, pentru ca să poată admite ceva ce nu cade pe planul verificării sensibile, ceva ce nu este evident şi clar. Ori, ce poate fi mai „clar" şi „distinct" decât ceeace este în acelaş timp şi concret, palpabil, vizibil? Ce fenomen poate fi mai necesar, care să nu aibe nevoie de nicio altă demonstraţie, decât adevărul elementar şi simplu, verificat pe un plan de experienţă sensibilă?! In general, pentru cele mai multe fiinţe, sfera existenţialului se rezumă numai la această trăire. Deoarece, lumea ideilor, semnificaţia ontologică a existenţii nu rezidă, după cum spuneam şi mai înainte, în faptele brute. Ea le depăşeşte, ancorând într'o zonă unde criteriile omeneşti, „clare" şi „distincte" nu mai pot fi aplicate. Intreaga istorie pământească a omului, nu este decât haina exterioară a istoriei sale spirituale, ea este o Istorie a Ideii. Ideia stă la baza tuturor manifestărilor mari ale epocilor.

Ea naşte şi declanşează persecuţiile religioase, ea provoacă revoluţiile, după cum tot ea îndeamnă pe om la înfrăţire şi pace. Istoria pământească, sensibilă a omului este numai aparent materială. In dosul tuturor manifestărilor concrete, stă Ideia care le însufleţeşte. Fără a se împărtăşi de a semnificaţie metafizică, procesul istoric nu poate să existe. Căci după cum observă N. Berdiaeff — în lucrarea sa despre „Sensul Istoriei" — procesul „istoric" nu este un fenomen, ci un noumen, el este de substanţă inteligibilă. In procesul „istoric" se descopere esenţa existenţei, substanţa spirituală, ideală a acestei lumi. De aceia, procesul „istoric" este prin substanţa sa profund „ontologic". Procesul istoriei este un proces al Ideii care rămâne, indiferent că oamenii se nasc sau mor, se distrug în războae sau se înfrăţesc. Indiferent că omul este sau nu chiemat să ducă o existenţă spirituală, viaţa şi toate manifestările lui substanţiale „în istorie", apar străbătute şi animate de un accentuat conţinut ideal. Deoarece, în toate manifestările exterioare ale existenţei sale, integrate sau neintegrate în istorie, uşor se poate constata cum se strecoară ideia călăuzitoare, fără de care, toate procesele istorice ar fi simple fenomene naturale, asemenea erupţiei unui vulcan, sau căderii unei ploi, dacă n'ar fi ideia ce le chiamă la viaţă şi le împărtăşeşte un *sens*. Astfel, nu viaţa creiază Ideia, ci invers, Ideia creiază viaţa. Intreaga istorie a spiritului omenesc verifică acest adevăr. Viaţa se conformează ideilor: organizaţiile sociale, grupările politice, cloectivităţile religioase, etc., se conformează ideilor. Ele deţin un sens şi urmăresc un scop, acela deţinut de Idee. Astfel, Existenţa ne apare având un profund caracter spiritual. Şi în ciuda tuturor sistemelor construite cu o necesitate logică de fier, care nu pot admite decât adevăruri clare şi distincte, existente numai pe un plan de experienţă verificabilă; indiferent de toate acestea, sufletul omului mereu îşi va îndrepta ochii spre cer, în căutarea unei „lumi ideale", care nicicând nu va răspunde chiemărilor şi neliniştilor sale, într'o experienţă spirituală prezentă sau viitoare posibilă, din moment ce n'a fost demonstrată, deşi poate nici nu-i necesar să fie. Căci, după cum observă un filosof paradoxal, „pietrele pustiului niciodată n'au tunat „amin" ea răspuns la predicile inspirate ale sfinţilor. Dar acest lucru nu-i necesar. Trebue ca „sfântul" la tăcerea pietrelor să scoată din pieptul său aprinse osanale".

ANATOLE CHIRCEV

Rânduri pentru fata dela oraș

de PAVEL P. BELU

De n'ai să-mi pricepi
Dorul simțului,
Să apuci, apuci,
Calea câmpului.

La isvor cu paltin,
Cruce și cunună,
Vei găsi o floare
Care o să-ți spună,
Că 'n spre valea seacă
Drumul cu trei plopi
Duce spre isvorul
Care plânge 'n stropi.

Și acesta este
Frate-al primului,
Cunoscut și stelii
Și creștinului.

Iar de-acolo încă
Trebue s'apuci
Pe o vale-adâncă
Până la trei nuci.

Vei găsi, la umbră,
Netedă poiană,
Numai cânt și numai
Spic de sânziană;
Iar pe-o cruce albă
O icoană mică...
Și de-acolo pleacă
Încă o potică.

Tu pe ea s'apuci
Din poiana verde
Unde sunt trei nuci.
Căci colo spre munte,
Unde trec mărunte
Turme de mioare,
Vei găsi o casă
Cu pridvor de șândră
Și-albă, de mătasă,
Ciobăniță mândră.

E cosița ei,
Vălurind nebună,
Plâns de flori de tei
Cu sclipiri de lună;
Ochișorii ei,
Rușinoși și teferi
Sunt doi stânjenei
Cu sclipiri-luceferi;
Obrăjorii ei,
Cel mai candid crin,
Câte-odată ard
Flăcări mari de vin;
Iar mijlocul cald,
Fragedă nuia;
Sânii mici și glezna
Cu fiori de nea.

E stăpâna bună
Blondului meu vis;
Când amurgul plouă
Floare de cais,
Gândul meu se 'ndreaptă
Unde o s'apuci:
Spre isvor cu platin,
Cruce cu trei nuci.

Acolo adesea
Coboram agale
După albă turmă,
Cu picioare goale.
Și-acolo înfloare
Visul meu din urmă...

Vezi, deaceea sânt
Fără de păsare
La al tău cuvânt,
La a ta chemare.

Nu m'ademenesc
Plângătoare șoapte!
Tac și m'adâncesc
Intr'o neagră noapte,
Unde alb s'aprinde,
Steaua mea crăiță,
Minunat luceafăr,
Mândră ciobăniță.

Iar de nici acum
N'ai să mă pricepi,
Infloresc cu brumă
Vorba mea din urmă:
— Lasă-mă! Căci visul
Mi se 'ndreaptă 'ntr'una
Doar spre ciobăniță
Și spre alba turmă...

PAVEL P. BELU

Clopoţeii amintirilor.
(La Tata-Moşu.)

De MIA CERNA

După ce uşa cancelariei notariale din Coşteiul-Mare se închise, trasă respectuos de mâna celui din urmă sătean necăjit care primise consultaţii gratuite dela tatăl meu, Victor Florea Roureanu, notar cercual peste cinci sate, o linişte calmă se instăpâni pe încăperea lată şi scundă. Nu se mai auzia decât scârţăitul peniţelor ascuţite, din peană de cocoş alb, ori asvârlitul nisipului cernut din borcanele ciuruite, peste scrisul umed al actelor. Din vreme 'n vreme moara de hârtie depe cuptor fâşâia în mulcomă învârtire, mânată de valurile variate ale căldurii, — şi sticleţii captivi peste iarnă într'o fereastră amenajată cu beţigaşe etajate, săreau când jos la vasele minuscule, pline cu apă ori cu seminţe de cânepă, când sus la înălţimi preferate, ciripindu-şi drăgălaş siesta.

Dar firul tăcerii se rupse brusc.

— Ciolac! ridică vocea tatăl meu.

— Porunciţi, domnule notar.

— Dac'o trece pe aici fibirăul şi o întreba de mine să-i spuni că sunt dus la Grui, pentru un testament. Pricepi?

— Pricep, domnule notar.

— Dac'o veni popa Mercea, să-i spuni sănătate şi c'am plecat. Ştie el unde. Iar dac'o veni popa Grecu ăl unit, să-i spuni că mis la Lugoj. Auzi?

— Aud, domnule notar.

— Şi iacă aici actele pentru copiat. Să le faci încă azi gata. Nu vreau să încheiăm săptămâna cu restanţă...

Impiegatul Ciolac, un om mărunţel, în haine galbene tocite, unicul rând de haine ce'l avea, pe cât îmi aduc eu aminte, luă în primire actele şi se retrase după masa lui.

Tatăl meu împinse călămara, aşeză în ordine impecabilă puţinele scripte ce-i mai rămăseseră pe birou şi şterse suprafaţa mesei c'o lăbuţă de iepure, să nu mai rămâie nici un firicel de praf acolo. Apoi se ridică înţepenindu-şi pe loc statura înaltă şi sveltă, dar cu începuturi de vigoare bărbătească.

— Ciolac!

— Porunciţi, domnule notar.

— Să ai grijă de cănţălarie ca dă ochii tăi din cap! Nime să nu se apropie de mese. S'o încui bine la plecare. Şi să nu te pună potca să te îmbeţi mâne, că ştii ce te aşteaptă: drum la deal şi drum la vale... Şi aşi vrea eu să cunosc pe notarăşul care te ţine pe tine în slujbă!...

Ciolac înghiţi sec şi plecă capul. Dar după ce domnul notar se mistui după uşa care conducea din cancelarie de-adreptul la domiciliul său particular, pus la dispoziţie de comune, baci Ciolac deschise un dulap, scotoci printre actele galbene şi prăfuite şi scoase la iveală o sticluţă pe jumătate plină, din care trase cu sete o duşcă bună. Apoi o ascunse mai repede decât o scosese. In urmă c'o mişcare tot atât de scamatoricească, băgă mâna în buzunar, scoase o bucăţică de coajă de lămâie şi prinse a o rănţăi ca un şoricel.

Aşa îl surprinsesem eu nu odată, dar nu'l trădasem. Intâiu, fiindcă nu prea eram în clar cu scopul scamatoriilor; apoi fiindcă mă temeam tare, că tatăl meu avea să'l alunge. Iar baci Ciolac ne iubea, pe mine şi pe sora mea şi în orele libere făcea diverse bazaconii, de cari râdeam ca la teatru...

Victor Florea Roureanu, întrat odată în atmosfera căminului familiar, se schimbă ca prin minune: ochii îi deveniră blânzi, plini de duioşii nebănuite şi vocea coborî dulce, cu intonaţii şi delicateţe aristocratică. Căută pe mama noastră tânără şi frumoasă, veşnic c'o glumă, ori cântec pe buzele ei fragede.

— Ico-Păsărico, gâci ghicitoarea mea! începea el noul dialog.

— Căpătăm goşti dela Lugoj? întrebă mama mea.

— Nu.

— O scris Florentina?

— Ba.

— Vine tăicuţu??

— N'ai nimerit-o nici pe asta...

Sora mea, Rela şi eu, săream ca nişte căpriţe în jurul părinţilor şi rochiţele noastre scurte, totdeauna la fel la culoare şi la croi, fâlfăiau ca nişte aripi de păsări exotice. La fiecare întrebare a mamei băteam din pălmuţe, în nădejdea confirmării.

— Mergem la Lăbăşel... se îndură tatăl meu să ne comunice.

Atunci bucuria izbucnea din toate părţile; mamei i se lumina obrazul, sora mea se agăţa de braţul lui Tati, iar eu lepădând orice aveam în mână, o tuleam spre uşă.

— Unde te duci, svârliugo? mă întreba tatăl meu.

— La Moşu Mitru, răspundeam din ceialaltă odaie şi deja eram afară.

Moş Mitru Mărgan, era cărăuşul oficial, plătit de comună, dar călătoriile particulare le plătea tatăl meu din caseta lui. Erau plicticoase ca vai de ele drumurile obligatorii ale tatălui meu: încasări de dare, sechestre, licitaţiuni, testamente, etc. Dar când era vorba de o călătorie unde îşi ducea familia, aceasta era altceva: se înviora el, se înviora Moş-Mitru, se înviorau caii şi sburam ca'ntr'un vis pe drumul pietruit, ori pe pârtiile lunecoase... Când ajungeam într'un suflet la Moşu Mitru, nu ştiu cum se făcea, că era mai în totdeauna pus la curent cu situaţia, aşa că bucuria primei comunicări îmi era des umbrită. Dar Doda Lena, soţia lui voluminoasă, mai tânără decât el şi de o bunătate neistovită, mă lua de mână şi mă purta vara prin grădina tămâiată de călăpăr şi lemnul Domnului, plină de mere roşii şi prune viorii, iarna prin tinda cu mirosuri bune, în soba cea mare, camera de onoare, cu perinile până 'n grindă în cele două paturi, cu laviţele sculptate, cu lada zugrăvită cu tulipani roşii şi pereţii acoperiţi de prosoape ţesute.

— Coniţă Ria, Vrei să guşti din pogăciţă de mălai, pe care am scos-o acuma din spuză? mă întreba.

— Ihî... răspundeam eu şi deja muşcam din turta îngustă de un deget, rumenă la suprafaţă, cu miezul auriu, încenuşată pe alocuri, cu gust dulce de porumb fript.

— Aşa pere bune am fiert... plescăia din limbă Doda Lena şi în curând şi limba mea se înfrupta din aroma unei pere scoasă din căldăruşa minusculă de aramă. Atunci împăcată mai mult cu ea, decât cu Moşu Mitru, care prea le ştia toate înainte de vreme, mă întorceam fericită acasă, unde înfrigurarea plecării era în toiu.

Nicăiri pe lume nu era atât de minunat şi de interesant ca la curtea lui Tata-Moşu din Lăbăşel, moşier prin ereditate şi pădurar din plăcere, adecă din dragostea lui pasionată pentru codru.

— Nu pot trăi fără pădurea mea... spunea el tuturora, cari îl întrebau dece serveşte ca pădurar, când e atât de bogat. M'aşi prăpădi dacă n'aşi alerga cu calul prin poieni, dacă n'aşi bea apă din ştiubei, dacă cineva mi-ar lua puşca, pălaşca şi straiţa mea de vânătoare..

Şi la Tanti Titi îmi plăcea mult, mult. Dar la Tata-Moşu era ca nicăiri şi ca la mine... Aşa gândeam în copilărie şi aşa judec şi acum. Voiu fi văzut şi eu multe în cursul vieţuirii mele pe acest pământ; un lucru rămâne neclintit: nimic n'a putut egala casa lui şi situaţiile ce se desfăşurau în preajma ei, ca un miraj neîntrecut...

Dintre toate călătoriile la Tata-Moşu, mai bine îmi plăcea drumul iarna, când puteam merge cu sania. Infofolite până la ochi în haine calde, vârâte în saci căptuşiţi cu blană, cu căciuliţi de vulpe în cap, stăteam mai mult în picioare în poala părinţilor, cu totul deghizaţi şi ei în bunzile îmblănite, de vulpe şi de lup, darurile lui Tata-Moşu, vânător cu faimă sonoră în mai multe comitate.

Braţele părinteşti ne strângeau bine ca nu cumva mişcările noastre neastâmpărate, cu deosebire ale mele, să se transforme, în sborul saniei, în catastrofe după toate regulele gravitaţiunii şi să ne trezim buluc în zăpada înaltă...

Sburau căluţii lui Moşu Mitru ca nişte Lei-Paralei din poveşti prin câmpiile cutropite de nămeţi scânteietori şi imensităţile albe îmi apar şi azi mai feerice decât orice peisaj hibernal văzut în Carpaţi ori Alpi... Clopoţeii dela gâtul cailor cântau cântec vesel de călătorie, Moşu Mitru slobozia câte un fum de duhan ordinar ce mirosia urât, dar totul era aşa de frumos şi de ieşit din comun, că ne fărmeca şi biciuia închipuirea...

Când ningea şi flori albe scuturau petale din văzduhul fără fund, eu îmi ridicam dintre blănuri năsucul în vânt, ca pentru a le mirosi şi ziceam:

— Vezi, mami drago, că-i aşa cum zic eu: ninge flori!...

Şi închizând ochii mă lăsam sărutată pe pleoape de fărimiţelele dalbe, iar sufletul meu plăpând de copil sensibil se pierdea în reverii nelămurite...

Dar firea mea neastâmpărată nu mă ţintuia mult locului.

— Tatii drago, când ajungem la dealul Perişorului? deschideam eu seria întrebărilor.

Satul prin care treceam tocmai era un sat unguresc, care mă plictisea, o colonie făcută în scopul de a maghiariza regiunea de o atmosferă curat românească. Purta numele contelui Szapary, ministru preşedinte pe vremea aceia, dar Românii îi ziceau „Ţipari", cum a rămas şi până în ziua de azi. Căci se vedeţi minune: în loc de maghiarizare, care nici odată nu s'a prins de sufletul cu şapte scuturi al Românului, Ungurii erau mai degrabă aceia, cari începuseră a gunguri româneşte în contactul zilnic.

Mie îmi întrase la inimă opregul cu ciucuri şi opinca bănăţană, cu care m'am pomenit dela naştere... Tot ce satul prezenta ca interes pentru mine erau fântânile cu cârlige şi două găleţi. Două persoane deodată învârteau cârligele, cari ţineau loc de roată, scoţând o vadră plină şi scufundând pe cea goală.

Dar tot mai bine îmi plăcea fântâna cu cumpănă dela prietina mea Mărie, fata chinezului, din drumul cel mare din Costeiaş...

— Tati drago, dece-i zice la sat „Ţipari"?

— Pentrucă toţi Ungurii sunt slabi ca ţiparii, făcea haz tatăl meu şi eu îl credeam pe cuvânt.

Dar iată-ne ajunşi la dealul Perişorului. Acolo 'n vârf îşi învârtea încet aripile uriaşe o moară de vânt. Şi eu aşa aşi fi vrut să stau numai odată acolo sus pe una din aripi şi să mă învârtesc deasupra lumii. Am păstrat mult timp în viaţa mea această dorinţă absurdă de a pluti undeva sus, deasupra celorlalţi muritori. Nu din ambiţie şi vanitate, de cari m'a ferit Cel ce m'a creat. Din pură nostalgie a înălţimilor, căci prea mă simţiam aproape de pământ şi prea departe de cer...

Dorul ascensiunilor mă bântuie şi acum. Detest însă aeroplanul cu zbârnăitul de bondar furios, ce se desprinde din încheieturile lui de oţel. Aşi vrea să văz cu ochii invenţia micului aparat cu aripi transparente, pe care să-l fixeze la piept, iar aripilor să le dau drumul la sate şi manevrând c'o mână motorul fără glas, să simt urcuşul lin deasupra lumii, în vreme ce aripile mi-ar pâlpăi cald la ureche... Atunci poate aşi simţi ceace aşi fi simţit, dacă m'aşi fi putut roti în copilărie pe aripa morii de vânt din dealul Perişorului...

De abia îmi sfârşiam însă gândurile, când şi începea panta dealului. Asta era un haz adevărat. Sania sbura nebună, abia de reţinut pe serpentinele scurte şi de multe ori când era lune-

cuş îngheţat, tătal meu trecea lângă Moşu Mitru să ţină hăţurile, iar mami ne cuprindea pe amândouă în braţele ei ocrotitoare, cărora frica şi grija le dubla puterea. Eu închideam ochii şi mă lăsam purtată de vârtejul ameţitor: îmi plăcea depe atunci viteza... Dar fiindcă odată se întâmplase pe locul acela o nenorocire cu nişte cai speriaţi, de atunci încolo nu-i mai închideam. Şi am învăţat că în viaţă e bine să ai ochii deschişi în faţa primejdiei.

Prin păduricea de lângă Balinţ, azi inexistentă, treceam vara cu plăcere, căci adia o briză plăcută de sub coviltirul frunzelor. Dar prin sat treceam repede de tot: acolo era sediul fibirăului, care ne-ar fi putut zări. A ne recunoaşte era însă ceva mai greu, din mijlocul blănurilor noastre... Eu însă tot îmi învârteam capul, căci acolo era un moşier cu 19 copii, pe cari mult aşi fi vrut să-i văd, dar nici odată nu i-am zărit pe stradă. Mi-ar fi plăcut să-i văd şi la masă, pe care mi-o închipuiam lungă ca la pomană şi în dormitorul lor, pe care mi-l închipuiam unul singur, cu 19 paturi...

Dar câte nu dorim să vedem şi cunoaşte şi nu ni se dăruesc!

In curând coteam spre Paniova, alt sat fără importanţă pentru mine, decât că la câteva fereşti se vedeau pe din lăuntru poliţe cu blide înflorite. Alt merit n'avea satul decât acela de a fi fost ultimul sat înaintea Secăşenilor, unde verişoara mamei Florentina, Nini Floare, cum îi ziceam noi copii, locuia cu familia: Uica Popa, şi trei verişoare mici, dintre cari numai Rora, cea mai mare, conta ceva pe seama noastră. Celelalte erau păpuşi în leagăn ori braţe, de cari nu ne ocupam.

— Mai este mult până la Secăşeni, întrebam eu într'una.

— Acuşi suntem acolo, primeam acelaş răspuns, oricare ar fi fost distanţa de străbătut...

Acel „acolo" avea perspective foarte plăcute. Nini Floare dădea un ţipet de bucurie când ne vedea; Uica Popa îşi lăsa cărţile sfinte din cari cetia mereu şi alerga să ne deschidă poarta. Şi după ce ne descotoşmăneau de blănuri şi ne sărutau de multe, multe ori, (familia noastră este cam pupăcioasă) li se oferea părinţilor ţuică fiartă „a la minut" şi clisă îngheţată, iar nouă fetelor lapte fierbinte.

— Nu-i de capră Nini Floare? întrebam eu, veşnic eu, căci

sora mea era mult mai tăcută decât mine. Mai cuminte, ziceau părinţii...

— Nu, drago, nu. Voi nu trebuie să beţi de ăla, numai Rora....

Nini Floare avea copii anemici şi-i tortura cu diferite procedee de întărire, cari durere nu prea prindeau. Dovadă cele două cruciuliţi mici din cimitirul secăşean, cari ascundeau două fetiţe adorabile, moarte în vârstă crudă, la cari se aliniară mai târziu şi cruciuliţele fetiţelor cari erau acum în braţe şi în leagăn... Nici biata Rora nu fusese cruţată de aceiaşi soarte, care o ajunse mai târziu în cea mai frumoasă înflorire a celor şasesprezece ani ai ei...

Până noi zăboveam în casă, Moşu Mitru îşi astruca bine căluţii, frecându-i pe la urechi, ne scutura zăpada dela blănuri şi sorbea şi el cu deliciu o olcuţă ce aburea în aerul rece.

— La plecare Nini Floare ne îmbia cu dricăli şi cu ţigle calde, pe cari le refuzam şi toţi ai casei ne întovărăşeau cu regretul de a nu fi stat mai mult la ei.

Dar noi grăbeam spre ţinta noastră supremă, Lăbăşelul, şi iată-ne înfundaţi în pădurea seculară, care n'avea să se sfârşească decât odată cu drumul nostru.

Nu trecea mult şi ciocul meu neastâmpărat se deschidea iar.

— Tati drago, nu sunt lupi pe aici?

— Da de unde, ne liniştea tatăl meu, cu toate că poate chiar în momentul acela îşi pipăise revolverul din buzunar, de frică să nu-l fi uitat acasă.

— Chiar dacă am întâlni vre-unul, ne dumirea mami cu glas cam tremurător, ştim noi cum să ne apărăm.

— De bună seamă, întărea tatăl meu. Avem amândoi pistoale, şi apoi de ce am fi fost cătane la Impăratul, nu-i aşa Mitre?

— Aşa-i domnule notarăş, confirma cu mândrie mai diminuată decât altă dată cărăuşul nostru, scuipându-şi pe ascuns în sân...

— Apoi mai avem şi fân destul, putem face gujbe din el şi să le aprindem, complecta mami. Lupii se tem de foc.

In faţa atâtor asigurări şi frica noastră se risipea, cu toate că în secret eu doream arzător spectacolul cu pocnete de pistoale şi gujbe aprinse...

Dar acum începea alt rău: ne era frig. Regretam dricălîle şi ţiglele Niniei Floare. Mustăţile tatălui meu şi mai cu seamă ale lui Moş Mitru, mai stufoase, erau suflate cu glasură albă, ţeapănă. Năsucurile noastre îngheţaseră şi le ascundeam sub scutul sacurilor îmblănite, cari ne ajungeau până la bărbie. Amuţisem chiar eu, ceace era lucru mare...

Bieţii cai obosiseră. Urcau mai greu şi coborau mai veseli, în nădejdea de a ajunge odată la destinaţie. Dar mai trebuia să îndurăm frigul, vântul îngheţat şi groaza de lupi.

— Acuş, acuş, ne încuraja Tati.

Iată-ne în faţa celui mai înalt deal din pădure, proba de rezistenţă. Ne petreceam timpul privind frumuseţea crengilor cutropite de promoroacă diamantină şi aburii ce-i scotea stăruinţa cailor de a ajunge la culme. Iată-ne sus în vârf, într'o rarişte, o poiană. De acolo coborâm mereu şi după o cotitură largă zărim ca prin farmec căsuţele Lăbăşelului, resfirate pe coastă, pe jumătate îngropate în omăt, cu licăriri de luminiţe timpurii, dacă ajungeam spre seară, cu scânteieri de soare în geamurile mici, cu chenar albastru, dacă ajungeam ziua. Şi după altă cotitură iată colo casa cea mare, albă ca mănăstirea dela Maria Radna, a bunicului, cu cei şase fraxini, străjeri a celor şase ferestre, cu faţa spre răsărit, cu poarta înaltă, lângă care se înşiruia umilă dar lungă casa slugilor, apoi cârmind într'altă stradă clădirile de dependenţă, grădinile, pometurile, uriaşul pătrat care forma „curtea lui Giurca Şumarul", bunicul nostru. Priviam cu ochii neclintiţi spre această casă, unde aveam să poposim în curând şi care cuprindea atâtea minunăţii. Iată-ne ajunşi pe platoul dinaintea casei şi Moş Mitru strigă:

— Ho Murga, ho Bălan!

Am oprit chiar în dreptul porţii masive de stejar, cu înfloriturі măiestre încrustate în trupul lemnului vopsit cu roşu, cu albastru, cu verde. Imi par azi tot atât de frumoase ca cele mai artistice arabescuri din Alhambra. Tatăl meu s'a dat jos. Ne scoate din saci şi ne aşează pe sol. Numai mami a rămas în sanie. Moş Mitru a intrat să deschidă poarta. Dulăii curţii sar cu gurile pe intrus, dar nu-i pot face nici un rău: sunt legaţi. Şi deodată dela fereastra dela capătul casei se aude glasul cam subţire şi cam răguşit, dar nouă atât de drag al lui Tata-Moşu:

— Voi vi-s?

Urmează zarva. Aripile porții s'au deschis larg și mami a intrat triumfătoare prin portalul casei părintești. Striga plină de veselie: Maico Bebo, Naică Lencă, unde vi-s?? Curios, totdeauna chiamă întâi pe mătușa ei, sora lui Tata Moșu, mama Ninei Floare dela Secășeni, văduvită după un an de căsătorie și care are adăpostire pe viață în casa bunicului. El i-a crescut, înzestrat și măritat fiica, deopotrivă cu celelalte fete ale casei. Nici nu-l agrăește altfel Nini Floare decât Otăicuțule! Maica Beba a îngrijit de casă și nepoți, când victimă a unui accident de foc bunica noastră cea adevărată muri, până la recăsătorirea, după ani îndelungați, a lui Tata-Moșu cu Naica Lenca, logojană sfătoasă și durdulie, acum mama mașteră a mamei mele.

Iată-le că vin amândouă din casa femeilor, ori dela bucătărie, după cum le ajunge vestea sosirii noastre, îmbrățișând pe mami și sărutând-o pe amândoi obrajii îmbujorați de ger.

Dar noi suntem de mult sus în coridorul cu stâlpi masivi de stejar. In casa lui Tata-Moșu toate sunt din lemn masiv: ușile, mesele, dulapurile, întreg mobilierul numai nuc, cireș și stejar. Tata-Moșu, mijlociu, lat în piept, cu tâmplele ușor înflorite de zăpada anilor, cu mustăți scurte, stufoase și cu ochii mari, luminoși, de un castaniu cald, ne-a ieșit înainte și își domolește câinii de vânătoare, cari se adăpostesc iarna vara pe veranda casei:

— Cuș, Smeule; cuș, Glonțule!!

Cu mârâituri slabe, câinii se retrag în fundul verandei acum pustiită de podoaba ei tradițională: floarea roșie a bobului și cea liliachie de linte.

Intrăm în casa caldă. Nu la bunicul, unde a intrat numai Tati ca bărbat. Femeile au altă cameră, „casa muierilor", cum a botezat-o Tata-Moșu. Acolo este împărăția lor, în camera din fund, cu vederea spre grădină, unde toate generațiile de femei din familia noastră și-au născut pruncii și unde am văzut lumina zilei și eu și sora mea.

Tata-Moșu nu intră niciodată în casa muierilor. In nările lui păroase el păstrează încă miresmele trecutului.

— Aici miroase a lapte și a scutece, zicea el când cei șase copii ai lui îmbâcseau atmosfera în camera muierilor. Plămânii lui lărgiți de ozonul pădurilor nu se puteau adapta situației, cu toate că își iubea vlăstarii. Nici mesele nu le lua bunicul cu muierile. De cinstea aceasta se învredniceau numai femeile

musafire: naşa copiilor, soţia superiorului silvic, fiicele cele mari când veneau acasă dela claustrul din Lipova, dar numai în prima zi, şi 'n urmă fiicele măritate.

— Lăsaţi-mă pe mine singur, în „bârlogul meu", cu puşca şi pălasca, zicea el. Cine intra însă în „bârlogul" lui trebuia întâi să bată la uşă, o regulă peste care nimeni nu putea trece. Dacă Tata-Moşu era în toane bune, la ciocnitura discretă şi respectuoasă răspundea:

— Slobod!

Dacă însă era umbrit de vre-o supărare, icnea:

— Cine-i? Şi parlamentările de dincoaci şi de dincolo de uşă, începeau:

— Eu, Beba.

— Şi ce vrei??

— .....

— Caută-ţi de drum, o sfătuia Tata-Moşu şi dorinţa lui era poruncă, orice treabă urgentă ori importantă va fi fost la mijloc

Dacă însă altcineva decât cele două bătrâne ale casei, cu care Tata-Moşu niciodată nu fusese dur, se încumeta a bate la uşa lui în asemenea zile critice, el ţipa:

— Răsăritu tău, nu mă laşi în pace?? Şi bătea podeaua cu vre-un băţ din apropiere...

Dar noi deabia intrasem acum în casa muierilor.

— In care pat m'am născut eu? întreb totdeauna când sosim la Lăbăşel. Dar mami pare a nu mă auzi, ori a plictisit-o întrebarea.

— In ăl din stânga îmi răspundea într'un târziu sora mea Relea. De aceia eşti rea...

Atunci tu trebuie că te-ai născut în cel din dreapta, deaceia eşti bună... o persiflez eu. Dar o umbră de tristeţe tot mi s'a aşternut pe suflet. Dece zic toţi că sunt rea. Nu fac nimănui nimic. Numai nu pot sta locului şi limba îmi umblă şi fără voia mea. O maşinărie ascunsă în creer tot se învârteşte, tot se învârteşte şi nu-mi dă pace... Dar eu ce pot face dacă aşa m'a făcut Dumnezeu...

Temperamentul meu însă învinge în curând unda de tristeţe. A învins şi mai târziu în viaţă atâtea tristeţi, dăruite de soarte...

In vremea aceasta Tatăl meu se întreţine cu bunicul în „bârlogul" lui.

Tata-Moşu a smuls depe părete o ploscă şi îmbie pe tatăl meu:

— Bea, să te încălzeşti!

Tatăl meu ezită, zâmbind perplex.

— Aha, tu eşti fain, nu bei din pălască... Dar din pălasca mea mă, n'au beut numai gonacii, au beut şi fişpani şi grofi.

Bacia Giurca Şumarul era vânător vestit şi nici o vânătoare de seamă nu avea loc în acele câteva judeţe, unde era cunoscut, fără concursul lui. Ţintaş de prima forţă, avea la dosar câteva mii de vietăţi sălbatece, răpuse de el. Armele şi le comanda dela cele dintâi fabrici din Silezia şi era mândru, minune mare de ele! Dar forţa lui neîntrecută erau „tactica", „strategia" lui vânătorească, care nici odată n'a dat greş. Cunoştea pădurile, ca grădinile sale, cunoştea drumul joavinilor, şi profeţea cu precizie reuşita ori fiascoul unei vânători. De aceea sta în mare cinste înaintea superiorilor lui şi înaintea vânătorilor de elită din Banat şi Crişana. Ba faima îi ajunsese şi până la Budapesta, printre grofi şi baroni.

— Iacă uiaga şi păharu... spunea el acum tatălui meu, scoţând din dulapul greu o sticluţă în care lichidul strălucea galben ca floarea soarelui, — şi care avea să desmorţească în curând membrele îngheţate ale Tatălui meu.

— E de zece ani, şi de cinci îl ţin în vas de dud, lămurea Tata-Moşu.

Pivniţa lui Tata-Moşu era celebră. Jumătate din moşia lui cea mare o formau livezile de pruni, plantate după soiuri, cari primăvara îmbălsămau cu puternică mireasmă plaiurile lăbăşene. Culesul prunelor era mare prilej de bucurie pentru noi, cari veneam şi pe câte o săptămână la Lăbăşel. Imbrobodite la cap cu femeile culegătoare cu mărămi turceşti, (model a la turque) ori galbene ca ceara, cum se purtau pe atunci în Banat şi cu hăinuţele protejate de şorţuliţe, porneam dimineaţa într'un car căptuşit cu fân, împreună cu mami şi bunicele, urmate de alte care goale, cari aveau să se înapoieze mereu pline. Prunele roşii, galbene or viorii atârnau ca flori grele pe crengile aplecate. Culesul se începea prin scuturare, când prunele răscoapte cădeau în ponievi albe de câlţi, ţinute de cele patru colţuride femei. Scuturătorul însă era totdeuna bărbat. Procedu-

ra se urma la douăzeci de pruni deodată şi ponievele pline erau golite în carul cel apropiat. In urma scuturătorilor venea echipa înarmată cu prăjini lungi, cari băteau prunii ca să cază tot ce era de căzut. Prunele se rotogoleau pe iarba verde şi la povârnişuri plecau pe vale, iar noi după ele...

Dar bucuria cea mai mare era când femeile ne invitau în ponievile goale, ne balansau de vre-o câteva ori în aier, cântând:

„Uţă, Ţuţă, Lădăiuţă, Ţop în căruţă!"...

şi ne aruncau în fundul unui car gol, cu tot cu poniavă...

Din care prunele erau aşezate 'n bădănii (căzi) de un anumit lemn. Sute de asemenea căzi dospeau şi musteau comina pe plato-ul din stânga curţii bunicului, la căzănia cu cele opt cazane, unde se fierbea rachiul. Valea întreagă forfotea atunci de oameni şi mirosea a ţuică nouă, a sâmbure de prună, a cartofi copţi în spuză şi cu cucuruji fripţi pe jar. Cântece sunau şi răsunau în înserarea purpurie până noaptea târziu şi Tata-Moşu umbla printre bădănii şi cazane cu carabina încărcată, aşa că nimeni nu cutează să dosească nici o ulcică din ţuica ce curgea călduţă pe ţevile cazanelor în buriile înfundate. Când aceste erau pline se goleau în buţi mari, după soiurile de prună şi după gradele de tărie. Buţile erau apoi trase cu caii până la gura gărliciului şi aşezate cu grije în pivniţă.

Noi ne jucam de-a v'aţi ascunselea prin pădurea bădăniilor şi fetiţe lăbuşene ne învăţau cum să sugem mustul dulce de prună din căzi, prin ţevi lungi din lujere de dovleac. Iar pentru masă bunicele preparau crofne dospite din spuma prunelor, cum n'am mâncat de atunci...

După fiertul rachiului, urma selecţionarea celui vechiu şi nou, pretociri, mutări şi altele şi când totul era gata Tata-Moşu respira:

— Acuma poate să vină şi Franţ Ioşca Impăratu în pivniţa lu Giurca Şumariu!!

Din rachiurile lui celebre s'au înfruptat episcopii din Arad şi fişpanii din Timişoara; nemeşi unguri: grofi şi baroni; ba chiar şi miniştri de agricultură, cari la vânătorile cele mari dădeau brânca cu Giurca baci şi-i lăudau bravura vânătoricească şi ţuica.

Tatăl meu este la al treilea păhărel. Obrazul îi arde, ochii îi strălucesc. El povesteşte bunicului întâmplări din birou, despre sătenii din Costeiaşul-Mare, despre primpretor şi viceco-

mitele judeţean. Tata-Moşu îl ascultă atent, dar nu-l aprobă întotdeauna.

— Tu eşti cuminte şi harnic, Victore, dar prea bun. Eu să fiu în locul tău, răsăritu lor de fibirău şi viţişpan! Mie nu mi frică de nime'n lume, fulgera cu graiul şi cu ochii bunicul.

— Dumitale ţi uşor, tăicuţule, că eşti bogat. Când nu mai vrei, arunci uniforma, puşca şi straiţa de şumar...

— Haina şi şapca da; dar puşca şi pălasca niciodată! Vreau să mă îngropaţi cu ele...

O dorinţă care mai târziu a fost respectată cu sfinţenie...

Aşa îi găsim noi când intrăm la dânşii, după ciocănitul reglementar la uşă, al cărui ritual îl îndeplinesc eu cu un brio obraznic.

— Cioc, cioc, cioc!

— Cine-i? întreabă Tata-Moşu din obişnuinţă.

— Ghici! şuguiesc eu.

— Ha??

— Ghici, repet eu, cu năsucul în stejarul strujit.

— Răsăritu.....

Dar mami a şi deschis uşa de teama înjurăturii, care era să cadă asupra capului meu.

— Tu eşti, şopârlo? glumeşte Tata-Moşu, — şi ne iertăm — reciproc, el gestul meu îndrăzneţ, eu înjurătura neterminată.

Ce bine cald e acolo şi cum miroase a brad. Tata-Moşu asvârle din vreme'n vreme în soba care duduie puternic, coceni de brad, cari tămâiază atmosfera. Sunt rari brazii în pădurea lăbăşeană, dar Tata-Moşu le ştie prea bine cuibul şi gonacii lui îi aduc când doreşte şi câţi coceni vrea.

Ce masă mare şi grea are Tata-Moşu! E din stejar de câteva sute de ani. Tot din stejar secular sunt şi scaunele şi laviţa sculptată dintre ferești şi patul din dreapta şi dulapul din colţ. Perdele nu sunt la ferești, căci Tata-Moşu vrea să vază în fiecare clipită ce se petrece afară. Unica podoabă a camerei o constituie tablourile vânătoreşti, cu scene din viaţa pădurilor, panoplia cu arme şi blănurile de mistreţ, de lup, de vulpi depe podea, laviţă şi pat.

Tata-Moşu ţine între genunchi pe sora mea Rela, favorita lui, căreia îi dăruieşte un ban mare de patru creiţari. Dar eu, care totdeauna am preferat profitul moral, privesc tablourile.

Uite colo goana după căprioare! Pasul lung al câinilor cu limba scoasă, părăul cu chenar de pietriş şi lângă părău o căprioară rănită, din al cărei trup svelt se prelinge o dâră subţire de sânge, până la apa limpede. Ea a căzut într'o dungă pe malul supranatural de verde şi un picior îi atârnă rupt din genunche. In ochii ei galbeni şi lungueţi plânge o durere sfâşietor de blândă. Ii ţine încă deschişi' dar acuşi, acuşi îi va închide pentru vecie... Şi 'n colţul unei gene, nu-i părere, o boabă cristalină s'a oprit ca pietrificată. Sărmană, biată căprioară, câte lacrimi mi-a adus în gene suferinţa ta! Spurcaţii de câini! Unul a ajuns-o; ceialalţi doi trec acum prin apă. Dar ceialaltă căprioară depe moviliţă scapă. Acuşi se va înfunda în desişul pădurii. Numai de n'ar ajunge-o glonţul vânătorului ascuns prin apropriere...

Doamne, dă să scape, mă rog eu, cum m'am rugat şi mai târziu pentru ceice sunt în primejdie, pe apă ori uscat...

Trec la alt tablou, care este un vesel popas al vânătorilor într'o poiană stropită cu flori. Incunjuraţi de cai şi câini ei stau tolăniţi pe iarba verde, cu puştile'n piramidă şi trăistile grămadă. Unul suflă din corn, se vede că n'au sosit toţi, şi-i chiamă acum la masă. Un vânător mai setos închină deja din ploscă. Nu-i oare Tata-Moşu? mă întreb între două clipe de conştient şi inconştient. Alţi doi în genunchi pe pajiştea mătăsoasă, pun la cale o masă gustoasă din pâine neagră, cârnaţi ostoiţi, brânză şi ardei verde. La o parte pâlpâie focul de vreascuri, unde în frigare lungă sfârâie şi picură slănina tradiţională. Un vânător bătrân, desfundă o ciutură mare: acolo e vinul. Sunt cu toţii flămânzi şi setoşi. Ce bine se vor ospăta!...

Dar cel mai minunat şi hazliu tablou este totuşi înmormântarea vânătorului. Inaintea cortegiului merge un cerb cu coarnele resfirate 'n vânt, cu botul adulmecător. E praporele, gândesc eu. Urmează un grup de lupi cu gurile căscate a urlet. Aceia cântă cântările funegre. Doi ţapi poartă 'n coarne puştile, acum fără gloanţe ale defunctului, ca nişte decoraţii vremelnice. Iată sicriul, purtat de patru urşi în două labe. Pe de laturi grohăie mistreţi. Urmează jalnica asistenţă: vulpi cu lacrimi falşe pe obraz, căprioare mirate, cari nu vreau să-şi crează ochilor, câini credincioşi cu cozile trase între picioare. Şi la urmă de tot braconierii, cari îşi slobod fără teamă fumurile puştilor.

Ceva mai minunat nu putea să farmece fantezia mea de copil, decât aceste tablouri, în faţa cărora am simţit aelaş grad de admiraţiune intensă, ca mai târziu în faţa tablourilor celebre din muzee...

Rondul meu se termina în faţa panoplii încărcate de puşti, pistoale, securi şi pumnale de tot felul. Ba chiar şi un buzdugan scurt, cu colţuri ascuţite. Imi inspirau groază atâtea unelte de distrugere şi de aceia mai bucuros treceam la admirarea coarnelor de cerbi şi ţapi, numărându-le ramurile şi şoptind: asta a fost de doi, ăsta de cinci ani...

Tata-Moşu mă privea cu coada ochiului şi simţiam că-i place tributul meu de admiraţiune pentru lucrurile lui dragi.

— Na, te-ai bâzgoiat destul? mă întreba el când în sfârşit coboram depe scaunul, cu care făcusem înconjurul camerei.

Atunci eu mă aşezam cuminte pe laviţa dintre ferești şi admiram blănurile bogat împrăştiate pe tot locul.

Când masa era gata, Tata-Moşu cobora 'n podrum şi trăgea cu trăgacea, un vin sărbătoresc din poloboacele scunde, ori buţile înalte ce ajungeau până 'n grinda pivniţei. Această funcţie o îndeplinea totdeauna el personal, deoparte fiindcă aşa putea mai bine controla adâncimea beuturei în vas, iar de alta fiindcă îi era sălă de neisteţimea altuia. Aducea două olcuţe, una pentru masa bărbaţilor, alta pentru casa muierilor, din vinul vechiu, rubiniu. — Na şi vouă o bocăluţă, zicea el mamei. Fetele tale îs albe ca păretele. Prea se vede să's fete de domn...

Şi mesele începeau vesele în cele două domenii, bine delimitate, cu supe grase de găină, cu sarme din şonc afumat, cu friptură de miel ori de purcel, după sezon, şi cu vânatul indispensabil, care nu lipsea niciodată la Lăbăşel. La sfârşit plăcinte cu mere, ori cu brânză. Plăcintuţele cu brânză, cu mărar primăvăratec erau o preferinţă a Tatălui meu, cu care a rămas toată viaţa...

— Mami drago, dece nu ne dă Tata-Moşu şi nouă un văsuţ de vin roşu, dacă zice că suntem albe, întrebam eu spre stupoarea tuturor. Se vede că picăturile rubunii îmi deschideau şi mai bine pofta de vorbă şi mă îndrumau spre orizonturi tot mai îndrăzneţe. Nimeni nu-mi răspundea însă. Doar un oftat uşurel se auzia din partea bunicelor şi a mamei...

Vara, când veranda era umbrită de frunzişul gras, împestriţat cu flori roşii de bob şi liliachii de linte, — din grădiniţa

învecinată urmau miresme pe piretrum, bugiene şi persecei, lui Tata-Moşu îi plăcea să ia acolo mesele. Dar şi nouă ne plăcea! Şi atunci luam mesele pe rând, noi copiii fiind reţinuţi sub diferite pretexte la bucătărie, unde ciocul nostru se înfrupta anticipativ cu vre-o bunătate oareşcare, până ce bocăluţa cu rubiniul trecea împreună cu Tata-Moşu, tatăl meu şi cu teologul Tănăsică, fratele mamei în bârlogul bunicului...

Vara, iarna, inainte de culcare mai treceam odată pela Tata-Moşu, să-i poftim noapte bună!

— Şi vezi aşa, povestea el Tatălui meu. Mă duc eu la Timişoara, să vând vre-o zece cai şi să cumpăr două cazane pentru răchie. Când colo ce să vezi? Omul socoteşte una, Dumnezeu hotăreşte alta! După ce am vândut caii, văd la un duchian, că stă Emanuil Ungureanu cu alt domn şi se tot uită în fereastă.

— Plecăciune! spun eu şi ei se întorc şi dau mâna cu mine.

— Năroc, taico Giurca, ce mai faci, cum o duci?

— Laudă Domnului bine. Da baş acu îmi aduc aminte că n'am plătit anul acesta nimic la comitet... Şi scot două sute de florinţi şi îi pun în brânca lui Ungureanu.

— Erai membru în partidul naţional? întreba Tatăl meu.

— Membru ajutător; că nici odată la adunări nu mergeam. Dar nici n'aveam pentru ce. Că tăţi erau mai cuminţi decât mine şi ce ziceau ei era sfânt... Eu le dădeam aşa, cu socoată, fără socoată când puteam şi cât puteam şi totdeauna erau mulţumiţi...

—Uite, Taico Giurca, ce mobile frumoase are ăsta. Când o fi să-ţi măriţi fetele de aici să cumperi, zice Ungureanu şi dă să plece.

— Da pentru „Luminătorul" nu dai nimic? întrebă domnul celalt.

Şi scot eu mai o sută şi ne despărţim.

Mă întorc iar spre fereastră. Fete de măritat nu mai avem, dar tăt mă uit la mândreţurile acelea. Văd un canape şi nişte foteluri, ca mustul de smeură coaptă. Ceva frumos de tot...

— N'ar fi rău să le cumpăr că ale verzi de acasă sunt vechi, mă gândesc şi mă bag în duchean.

Spun ce vreau şi începe neamţu să mă poarte de colo până colo, printre nişte urâţenii şi pocituri, să fugi de ele.

— Mai frumoase, zic eu, n'ai?

Imi arată el altele şi altele, cari nu-mi plac...

El se uită la mine. Eu cu haina de șumar, șapcă, straiță, pușcă. Se oprește cu ochii la cisme. Erau pline de imală, cum umblasem în târgul de cai. Zâmbește și-mi arată alte foteluri tot ordinare.

— Ascultă Dumneata, îi spun eu deodată, cât cuștulește garnitura aia roșie din fereastră?

— Mai faine, zic eu iar.

— Atâția bani n'ai Dumneata, s'o cumperi pe aia, rânjește el la mine...

— Așa? sbier eu cât pot. Răsăritu tău de neamț! Da cât îți cuștulește ducheanu întreg?? Și scot eu la bănci de o sută, de o mie și tăt scot și scot până umplu masa cu ele...

Neamțu înlemnise și se făcuse galben ca fagurele.

— Mă rog de iertare... să bâlbăii el.

— Coșamadiner, zic eu smucindu-mi straița de vânătoare și vârând băncile în ea.

Și n'am cumpărat nimic, răsăritu lui de neamț!...

Aci Tata-Moșu se opri din mers. El nu stătea niciodată jos, umbla prin casă, cu mâinile la spate când povestea și se oprea când era gata, ori povestea altul. Când Tata-Moșu ședea pe scaun, la masă era ori bolnav, ori supărat rău. In pat n'a bolit nici înaintea morții.

Noi râdeam să ne prăpădim. Văzându'l bine dispus pe Tata-Moșu, eu deschideam focul de artilerie.

— Tato-Moșule, cum numără țiganii? iar el începea rar, apoi tot mai vertiginos:

— Uni, duni, trini, pani, cinga, arminga, șopot, clopot bistrița cocleanț!

Și când ajungea la cocleanț, se apropia cu degetul arătător de pieptul meu. Eu scoteam un țipet prefăcut, pe care sora il acoperea numai decât cu rugămintea:

— Mai departe, Tato-Moșule!!

Bunicul își asculta bucuros favorita și urma seria până la douăzeci.

— Unima, dunima, triera, vigara, salva, rontu, bontu, meli, gheli, cioc!!

Și când zicea cioc, degetul lui arătator se izbea ușurel de pieptul plăpând al surorii mele, care doar atâta aștepta.

Apoi amândouă îl rugam:

Tato-Moșule, cum cântă păsările 'n pădure?

Bunicul, în elementul lui, începea numai decât cu şuerături şi modulaţii, cu flexiuni şi întonaţii inimitabile, când tărăgănat, când precipitat fără veste:

— Cvi, cvi, cvi; ciciric, cic, cic; gâr, gâr; piu, piu, piu; cucu, cucu; cirlici, ci cirlici, ci; ciuciube, ciuciube, ciuciube.....

— Da pupăza cum face? întreba sora mea, căreia îi venise apă pe moară.

— Pupupu, pupupu, făcea Tata-Moşu.

— Da ciocnitoarea?

— Ciociocioc, cioc cioc; ciociocioc, cioc, cioc...

— Da mierla?

— Fiufiiu, fiu; fiufiiu, fiu, ciuc ciuc...

— Da păsărica mea, mă vâram şi eu.

— Cicicicici, tiu, tiu, tiu, pringe-o!

Şi când zicea „pringe-o" Tata-Moşu se şi şupurea şi mă prindea. Camera se umplea de ţipete şi mami ştia c'a sosit momentul să ne retragem. Ne lua de mână, dar noi tot mai persistam:

— Tato-Moşule, Dumneata ştii face ca toate păsările din lume??

— Ba nu, răspundea el cu modestie. Nu ştiu cum cântă vrabia şi nici ca privighetoarea.

— Dece??

— Pentrucă vrabia-i prea proastă şi mi urât de ea. Iar privighetoarea e prea măiastră şi nu pot face aşa frumos...

Tata-Moşu mai urla ca lupii, grohăia ca mistreţii şi imita foşnetul frunzelor când se speria căprioara. Dar nu făcea urât seara, ca să visăm rău...

După ce sărutăm mână păroasă a lui, treceam în salonul de alături. Pe vremea aceia nu era casă fără salon. Acolo, la o căldură moderată, ne aşteptau bunicele dichisite după munca zilei, îmbrăcate totdeauna în haine cu picăţele, ori cu frunzuliţe mici albe şi cu crezel la gât. Erau amândouă grase şi rumene. Masa ovală de nuc, cu picioarele strâmbe era aşternută cu o faţă albă şi pe ea în farfurioare de cristal ne aştepta compotul de cireşe, gutui, ori merişoare pădureţe. Gătlejurile noastre erau încă pline de ciciric, cic cic; fiufiu; cioc, cioc; căutând să ne supralicităm una de alta. Dar la vederea compotului concertul înceta brusc, spre marea bucurie a mamei şi a stomacului nostru.

Salonul era de rips verde un verde mat, estompat ca frunzişul pădurii la început de primăvară înainte de înverzierea definitivă, un verde de muşchiu, de pietri înverzite sub apă... Canapeaua, deşi verde se numea canapeaua roşie şi avea povestea ei, cu îmbibări de sânge şi vin, de unde i se trăgea porecla în familie. Când se vorbea de ea, toţi ai casei lăcrămau. Mult mai târziu am aflat secretul ei, dar până atunci numai atâta ştiam, că nimeni n'avea voie să se aşeze pe ea. Deci noi ne căţărarăm pe cele două jilţuri mari, unde aproape dispăream. Perdelele încă erau verzi, de un verde transparent şi dulce; le cumpărase bunica Lenca la Logoj, la „Mâţa neagră". Tot aşa era şi candelabrul cu ţurţurii de sticlă verzuie şi cu luminări roz. Când lumânările erau aprinse aveam iluzia unui pom de Crăciun, suspendat în neant...

Salonul era templul amintirilor. Pe pereţi atârnau unul lângă altul fotografiile celor trecuţi în lumea eternităţii. Maica, soţia cea dântâiu a lui Tata-Moşu, mama mamei, cu capişon negru în cap şi coleretă albă la gât. Ea aducea la liniile ovalului, ochii amigdalaţi şi nasul subţire cu mama. Lângă ea, o surioară a mamei, Ilinca, moartă la 7 anişori, cu obrăjorul de o inocenţă celestă. Apoi fratele mamei, Ioniţă, în uniforma gimnaziului din Beiuş, mort de tuberculoză incidentală şi mai presus de toate fotografia Tantiei Evelina, cea mai frumoasă dintre surorile mamei, în rochie cadrilată, cu turnură, cusută la croitorul faimos, Kugler, din Logoj. Un trandafir roşu îi strălucea la piept, iar la gât îi era prins un medalion de aur, cu fundă neagră de catifea. In mijlocul medalionului era imprimată o pansea albastră, care parcă implora mereu: gândiţi-vă la mine, gândiţivă! Un apel inutil de altfel, căci toată lumea vorbea şi se gândea mai mult la ea, care avusese o soarte tragică, în mijlocul celei mai frumoase tinereţi şi fericiri... Ochii ei mari ca două castane coapte sub razele soarelui, larg deschişi, se întrebau parcă miraţi, sub coroana părului bogat, dece a trebuit să aibă acel sfârşit care a secerat-o ca pe o floare suavă....

In cinstea celor duşi, din vaza de cristal depe mijlocul mesei ovale de nuc nu lipseau niciodată florile proaspete, brânduşi timpurii, sânziene de ceară, campanule albastre, garofiţe roşii şi margarete nevinovate, aduse de Tata-Moşu şi predate bătrânelor, căci el nu intra niciodată în salonul cu amintiri.. Apa din vază era zilnic primenită, iar în Dumineci şi sărbători bunicele tămâiau cu tămâie arsă chipurile depe pereţi.

De cum intram în salon, ochii mamei se umezîau şi treceau când dela chip la chip săruta imaginile scumpe ale celor duşi pe vecie.

— Mami drago, aşa-i că eu seamăn cu Tuşi Evelina? întrebam eu cu mândrie naivă.

— Da... dar ea a fost mai frumoasă decât tine, se hârjonea sora mea.

— Ba seameni, drago, seameni la ochi şi la gură, răspundea conciliantă Maica Beba. Durere, ochii mei aveau să fie mai târziu tot atât de trişti şi întrebători ca ai ei, şi gura tot atât de amară...

Mami trecea la dulapurile de nuc, în ale căror poleială ne priviam ca într'o oglindă eu şi sora mea şi-şi înfunda obrazul în hainele cu miros vechiu... Nu presimţia nimeni atunci că în dulapul cu relicviile familiare va ocupa un loc de frunte scurteica ei cu blăniţă de măimuţă, manşonul şi căciuliţa, cel din urmă dar al Tatălui meu, pentru a fi păstrate pentru noi, cari apoi le-am purtat pe rând până la totală epuizare, şi că tot aşa îşi vor înfunda ceilalţi membri ai familiei capul înlăcrămat peste lucrurile ei de preţ...

— Ico, vină să mai povestim, o smulgeau bătrânele pe mami dela dulap, iar ea se aşeza atunci pe un jilţ, eu săream numai decât în poala ei şi firul amintirilor mai vesele se depănau acum din furca invizibilă a trecutului.

— Rio, cum a fost când ai căzut în var?? întreba şireată Maica Baba.

— Eu nu ştiu, voi ştiţi mai bine, răspundeam ruşinată.

Şi povestea începea pentru a nu ştiu câta oară:

— Era la Rusale, când aţi venit la noi. Aşa haine frumoase aveaţi, albe de mol, un fodor peste altul, cu maşle mari roza la spate. Toţi erau gata de biserică când Ria, hai, în grădină să rupă nişte flori. Eu credeam că pentru icoana Maicii Preciste, dar nu, ei îi plăceau florile de crumpi, că zicea că miroase frumos... Eu mă gândesc că doară nu ne-o face de ruşine să ducă la biserică flori de crump — şi hai după ea... Când colo, văd că se ţuţulă pe scândurile putrede ce acopereau groapa cu var. Nici n'am ajuns până la ea, când a şi căzut până 'n grumaz în var. A ţivlit numa odată şi am şi apucat'o de păr şi am tras'o afară. Năroc, că era la marginea gropii... Haina, fodorii, măşlia erau numai var... Mamă-sa o bătut'o dar eu am scos'o. Şi până ăilalţi or fost la biserică eu i-am

spălat haina, am uscat'o la soare, am pigluit'o şi i-am pus o ganglică dela o lumină de botez de aici din dolaf. Şi tot s'o dus la biserică c'o chită frumoasă de flori pentru icoana Maicii Preciste, dar nu de crumpi...

— Ai fost grozav de rea totdeauna... mă tachina sora mea. Deaceia te chiamă Ria, Reaua...

— Minţi! mă bârzoiam eu. Pe mine mă chiamă Maria, ca pe mama-mea şi ca pe Maica Precesta. Dar pentrucă sunt mică, îmi ziceţi Ria...

Până se povestea întâmplarea îmbibată'n var, mami îşi rotea ochii prin salon. Aici avusese loc sindrofiile lor de fete mari, când Tatăl meu cânta ca un cheruvim din flaut, surorile ei din gură, Uica Gheorghe Dascălu, soţul Tantiei Titi din vioară şi unde tatăl meu dirijea, cu toate comenzile de rigoare în impecabilă franţuzească, cadrilul jucat de două părechi...

Aici se făcuseră schimbul inelelor de logodnă şi se ţinuseră chiar nunţile fetelor, căci Tata-Moşu nu iubea bisericuţa de lemn, vopsită roşu, cu chenar albastru la ferești şi cu sfinţii cu gura strâmbă...

— Când o să vă vadă sfinţii pe voi, cum v'aţi împărecheat, o să li se strâmbe şi mai tare gurile, de râs... glumea el cu tăioasă ironie... Dar nime nu'l credea, căci toate părechile se credeau frumoase, fiindcă erau tinere...

Pentruca să se zidească o biserică nouă şi ca să aibă cine să'l prohodească frumos, Tata-Moşu destină pe unicul lui fiu, pe Tănăsică, carierei de preot şi'l înscrise la teologia din Arad. Preotul de mai târziu ţinu numai jumătate din promisiuni; partea a doua: prohodul. Biserică nouă nu s'a zidit, pe cât ştiu, nici până'n ziua de azi în satul Lăbăşel...

După ce Tatăl meu, care lăsase pe Tata-Moşu să se odihnească, trecu în revistă din dulapul de cărţi cele mai proaspete numere din „Calicul" din Sibiu şi „Familia" lui Vulcan din Orade, ne duceam în odaia oaspeţilor, de alături în care dricălile miroseau a iarbă creaţă şi vârful dulapurilor a gutui şi mere.

Desbrăcate de mâna mamei, îngenunchiam amândouă 'n pat şi rosteam străvechea rugăciune, pe care mai târziu au învăţat-o şi copiii şi nepoţii noştri:

„Cruce sfântă, culcă-mă,
Inger bun, păzeşte-mă,
Doamne, pomeneşte-mă!"...

Şi au păstrat-o ca cea mai scumpă moştenire dela bunica, adecă străbunica lor.

Cu toată osteneala drumului şi a bogatelor senzaţii, eu dormeam iepureşte şi pela ora unu din noapte scuturam pe mami, în a cărei poală dormeam:

— Mami a suflat?

— Cine? întreba ea somnoroasă.

— Tata-Moşu din corn...

— Taci şi dormi, mă mustra mama mea.

Dar peste alt ceas iar o întrebam:

— A suflat??

— Taci şi dormi, se răstea ea la mine din nou.

Cufundată uşor într'un somn supraveghiat de conştiinţă, mă trezeam numai decât la primul glas de goarnă, ce sfăşia respiraţia liniştită, cufundată în noapte a plaiurilor lăbăşene, — şi săream în sus.

Tata-Moşu îşi guverna singur averea, cu o echipă de servitori devotaţi şi instruiţi. Turmele lui de cornute mari şi mici, grajdurile pline de cai, ţarcurile de oi şi râmători, erau vestite dincolo de apa Mureşului, până la Dunăre şi până la Criş.

In şir cu casa lui se afla şi casa slugilor, cu femei şi copii. Acolo se coceau sub ţesturi mălaiele aurii, se prăjeau brânzoicile grase, şi'n oale grosolane clocoteau bucatele rustice, cu miros şi gust bun... Dar grajdurile erau peste vale, pe un platou şi gemeau de sutele de animale. Fiecare slugă îşi avea rezorul lui bine definit şi Tata-Moşu întreţinea disciplină de fer printre ei.

Fix la ora 5 dimineaţa iarna, la 4 vara, Tata-Moşu deschidea o fereastră dela camera lui şi sufla prelung din cornul de vânătoare. Sunetele sonore se revărsau clare în liniştea limpede şi era semnalul de trezire al slugilor, cari trebuiau să se apuce de curăţitul animalelor. Tata-Moşu trăgea o duşcă dintr'o ploscă şi pândea la fereastră până ce boarii, văcarii şi herghelierii aprindeau lămpaşele, semn că s'au trezit şi incep munca zilnică. Vai de acela, care intârzia cu luminatul lămpaşului... Apoi bunicul se tolănea pe pat, dar de dormit nu mai dormea. După alt ceas, o nouă suflare de corn, prelungă şi energică înfiora cuprinsul. Eu săream în sus şi ascultam cu răsuflarea ea tăiată. Imi plăcea grozav glasul amplu şi sonor al cornului şi această dragoste am păstrat-o şi mai târziu,când în uvertura vre-unei opere deslusiam glas de Flügelhorn, aveam tresăriri fericite şi

vraja întreagă a copilăriei mi se trezea în suflet. Buzele cari stârneau sunetele mi se păreau că sunt buzele lui Tata-Moşu, şi lacrimi îmi dădeau în ochi...

Respiraţia satului era acum mai precipitată. Lăbăşenii se orientau la sculare după glasul de corn al lui Giurca Şumarul, care era cel mai exact orologiu.

Prin căsuţe se aprindeau lumănări şi uliţele începeau a se anima. A doua suflare avea menirea de a trezi şi servitoarele dela curte, avertizând slugile dela grajduri că totul să fie gata, căci acum se scoală şi săpânul şi în curând avea să înceapă inspecţia. Toaleta bunicului era foarte sumară: spălare până la brâu cu apă rece vara, iarna cu zăpadă; apoi un pieptănaş trecea de vre-o câteva ori prin coama împodobită pela tâmple cu fulgi albi şi prin mustăţile stufoase. Imbrăcămintea lui era uniforma de şumar, verde cu şireturi brune, cu traista şi puşca 'n spate. Plosca era adăpostită 'n traistă. Nimeni nu l'a văzut altfel decât aşa, nici chiar moartea, care l'a ajuns la 86 de ani când fu ingropat cu toată podoaba-i vânătoricească...

Când Tata-Moşu era gata, sufla a treia oară din corn. Atunci papricaşul lui de dimineaţa (nici odată nici nu gusta măcar laptele dela cele câteva sute de vaci ce avea) papricaşul lui de pui, miel ori purcel, după sezon, trebuia să fie pe masă şi calul înşeuat dinaintea ferestrii. Gata şi cu mâncarea Tata-Moşu sălta'n şea, rupea o frunză dintr'un pom şi aşezând'o între buze, îşi fluiera doinele preferate, mai vechi decât el însuşi...

In galop trecea valea, urca ulicioara din dosul bisericii şi cârnea la stânga spre grajduri. Vai de sluga care nu se supunea poruncilor şi nu îngrijea bine vre-un animal! Tata-Moşu inspecta mai întâiu caii, cari ca şi câinii erau favoriţii lui. Ii bătea pe spinările ţeselate luciu, pe gâturile trufaşe. Mânjii din boxe îi săruta pe bot şi le întindea aperitivul matinal: zahărul. Apoi se interesa de iepele lehuze, cari reclamau o îngrijire specială şi boteza mânjii cruzi:

— Pe tine te-o chema Baronu, că eşti tare nobil... Pe tine Hoţu, hoţ mic ce eşti!... Pe tine Vârcolacu... Pe tine Ciuma, răsăritu tău de urâtă!... Caii nechezau de bucurie când îi auziau glasul. Când ajungea el la grajduri fiecare cal trebuia să aibe traista cu ovăz la gât. El pipăia conţinutul şi cumpănea dacă nu cumva i s'a dat calului o porţiune vitregă.

— Ce-i Amvrozie? Vrei să mânci tu ovăsu lu „Drum bun"? Dacă vrei, ţi'l putem da pe grumaz...

Chema pe fiecare cal pe nume, căci din cei 60 de cai ce avea, numai câteva nume îi scăpau.

— Dumneata eşti ca Iuliu Cezar, îi spunea Tatăl meu. Şi el cunoştea pe nume aproape pe toţi soldaţii lui...

Urma revista vacilor, cari se mulgeau în prezenţa lui. Trecea dela mulgătoare la mulgătoare, femei cari ţineau carturile pline de lapte spumos între genunchi şi glumea:

— Stoarce tot Anişco, că de nu prea se îngraşe Avrămuţ şi Sofronie, din ce a rămas...

Făcea aluzie la văcarii, cari obişnuiau a mulge la păşune a doua oară vacile, în vederea unei înfruptării duble, pe lângă merindea ce li se dădea...

Când găleţile din mijlocul grajdului erau pline, plinuţe, braţe vânjoase le transportau la carul ce avea să le ducă în rate la lăptăria dela curte, unde bunicile îl luau în primire şi'l aşezau la fiert, ori fermentaţie 'n oale mari smălţuite verde, opera olarilor lipoveni.

Copiii slugilor, cu bocăluţe 'n mâini, săltau împrejurul bătrânelor, ca o droaie de purdei flămânzi...

Derivatele laptelui ajungeau apoi mândria de fiecare Sâmbătă a pieţii din Lipova.

Dupăce şi celelalte cornute erau trecute sub control, dacă au fost bine săturate, dacă nu le dor picioarele, dacă nu prezintă vre-un simpton de boală, servitorii aduceau vedrele cu apă, dela cele trei fântâni din curtea grajdurilor şi adăpatul începea. Era şi asta una din plăcerile lui Tata-Moşu, să vază cum sug pe indelete dobitoacele lui apa, cu boturile păroase, respirând din când în când prin nările trandafirii de sănătate, înflorite de stropi. Ochii mari ai boilor se ridicau blânzi asupra stăpânului, care îi privea cu ochii lui plini de bunătate şi vioiciune.

Apoi turmele se orânduiau în curte, ca nişte companii în formaţie, şi plecau la păşune, în diferite direcţii. Când nu mai era nimic de făcut, Tata-Moşu sărea iar pe cal şi se întorcea la reşedinţă. Acolo supraveghea plecarea turmelor de oi şi râmători, cari îşi aveau ţarcurile şi adăposturile după colţul casei, în altă stradă. Urma instalarea la masa din verandă, de unde trimitea muncitorii la munca câmpului, la holdele cu spicul ruginiu, la fânul înmiresmat de flori, la culesul prunelor aromate, ori la scuturatul nucilor. Şi numai după aceia bunicul devenea „Giurca Şumarul" care pleca în pădurea lui, totdeauna călare,

plin de veselie nesecată. Nimeni nu'l mai vedea până seara. La umbra copacilor, pe cari îi cunoştea mai temeinic decât orice profesor de botanică, în preajma unui izvor, îşi ştergea fruntea îmbrobonată de picurii ostănelilor cu prinderea braconierilor, a hoţilor de lemn, a mersului plantaţiilor tânăre, sau alte treburi pădurăreşti. Şi răstornând conţinutul traistei sale de vânătoare, se înfrupta mulţumit din gustarea rece, pregătită de bunicele, cari îl adorau... Apoi trăgea o duşcă bună de apă dela izvorul cristalian, din caucul lui de lemn sculptat, — şi se întindea pe iarba mătăsoasă. Freamătul frunzelor îl legăna în somn dulce, tămâiat de mii de flori, fluturi îi sburau peste obraz, bondari îi sbârnăiau pela urechi, păsărele îi ciripeau din tufişul învecinat. El le primea pe toate ca un omagiu dela sine înţeles, căci îşi închipuia că e craiul pădurii. Cunoştea fiecare copac, ba cred că fiecare frunză, şi fiecare joavină... Şi pe toate le credea ale sale...

— Nu schimb nici cu Franţ Ioşca, Impăratu... răspundea el oricui îl întreba cum o duce. (Bietul Kaiser sughiţa de multe ori din pricina lui.)

Iarna şi la vremea vânatului stătea ore întregi neclintit în aşteptarea vreunei sălbătăciuni, pe care o iubea nespus şi o considera o podoabă a grădinii sale, cum îşi numea pădurea, dar pe care nu se putea răbda să n'o răpună...

Toate acestea ni le povestea Tatăl meu, care îl însoţea pe bătrân în inspecţiile gospodăreşti şi la vânătoare.

Şi acum, de cu seara, bărbaţii statorniciseră o programă de vânătoare şi stăteau să plece întovărăşiţi de câţiva gonaci, cu câinii cari le săreau până la gât de bucurie, când vedeau pe Tata-Moşu, încotoşmănit în blana-i scurtă, cu puşca la umăr şi cu cornul de vânătoare la piept, fluerându-i pe nume:

— Haiduc, Glonţu, Smeu, hai copii!

Când şi tatăl meu era travestit în vânător get-beget, noi râdeam să ne prăpădim şi strigam:

— Ce şod eşti, Tati drago!...

Dar mami se ducea la el, îl săruta şi-i făcea cruce. Pe ascuns, fireşte, să n'o vază Tăicuţu, care ar fi râs de ea...

Până bărbaţii erau la pădure, noi cu mami, colindam casa. Incepeam programul eu şi sora mea, prin a sălta cu picioarele pe canapeaua de piele cu arcuri din camera muierilor, pentru a confirma dictonul: „Când pisica nu-i acasă"...

Apoi treceam în cămara de alături, în care se găsea bogăţia textilă a casei: suluri de pânză, prosoape, feţe de masă, cearşafuri, provenite toate din cânepiştele lui Tata-Moşu şi ţesute în războaiele casei. Bătrânele deschideau dulap după dulap şi scoteau fără a lăsa goluri, anumite cantităţi din ceeace dorea mami.

— Măsai cu salveturi nu vrei? o întrebau.

— Ba da unu, pentru noi. Dar lu fibirău nu-i pot pune pe masă aşaceva. Trebuie să cumpăr de cele faine, dela Lugoj.

Darurile aveau să fie apoi aşezate pe fundul saniei, pe sub blănurile cu cari veniserăm, ori pe sub rogojina dela picioare...

Tata-Moşu nu dăruia nimănui nimic, dacă nu i se cerea. Dar nu refuza nimic, celui care îi adresa o rugăminte, ori îşi exprima o dorinţă. Mama mea era însă prea mândră să ceară ce i se cuvenea de alfel după dreptate...

Dar ceeace bunicul întrelăsa, complectau bătrânele în adorabilă complicitate. Ele răspundeau de toate, căci cheile cămărilor magazii erau în mâinile lor. Nu este însă femeie pe lume care să nu ştie scăpa din încurcătură şi nici bărbat care să n'o creadă pe cuvânt...

Dela depozitul de textil treceam la cămara cu carne. Aici spânzurau de grindă în fiecare an câte patruzeci de şunci, rumenite în afumătoarele bine ticluite ale casei; tăblii nenumărate de slănini, o pădure de cârnaţi şi cartaboşi. Pe sub fereştrile cu bună aerisire printre gratiile rare, stăteau găleţile cu saramură de vânat şi bidoanele cu untură.

Maica Beba şi Naica Lenca smulgeau câte o şunculiţă de grăsun, două bucăţi de slănină şi câţiva cârnaţi ostoiţi, făcând la loc golul şi le înveleau în pânză curată, pentru a fi ascunse mai târziu, împreună cu un bidonaş de untură, o sticlă de miere de stup, un caş de oaie, câteva piei de miel, câteva bruşuri de brânză de vacă şi un ciubăraş minuscul de unt, în fânul abondent cu care umpluse între timp sania Moşu Mitru, cărăuşul, şi care se pricepea de minune la procedura aceasta.

Cu toată bănuiala, Tata-Moşu nu cotrobăia niciodată prin fânul complice, deşi cele două bătrâne îi raportau fidel, c'o undă de insignifianţă:

— Giurco, am pus nişte lucruri pentru Ica, să le ducă acasă...

Mândria mamei de a nu cere nimic dela tăicuţu ei, îl înfuria câteodată pe Tata-Moşu, care fusese împotriva căsătoriei

ei cu Victor Florea Roureanu, sublocotenent pe atunci în reg. 33 din Arad.

— N'are decât sabia şi flauta... se exprima Tata-Moşu dispreţuitor, cu toatecă Tatăl meu avea ca fiu de ţăran o mică proprietate în satul vecin Şiştari. Dar ce era aceea faţă de bogăţia lui Tata-Moşu!!

Tinerii însă nu se lăsară descurajaţi, tatăl meu demisionă din armată şi se făcu notar la sat.

— Las, că vede Ica pe dracu... mărăi bunicul, când căsătoria se făcu... Mai bine asculta de mine şi se mărita cu bocotaşu Albuleanu din Nevrincea, fecioru ortacului şi fratelui meu de cruce...

Tata-Moşu n'a rostit prognostic falş, căci bieţii mei părinţi au rămas toată viaţa lor săraci... Dar bunul Dumnezeu a dat omului sărac orgoliul, care îl ridică deasupra mizeriilor şi-l face să creadă că şi el e cineva pe lume...

Dela cămara cu cărneturi, treceam la lăptărie, unde mama noastră privea cu un uşor oftat caşurile de oaie, albe ca spuma, ori galbene ca untura de gâscă, cu coaja netedă, ori crăpate de vechime, înşiruite pe lungi mese de brad. Găleţile pline de brânză de vacă, de unt, de prin colţuri şi bidoanele de miere de stup. Din fiecare bunătate însă bătrânele ne făceau şi nouă parte, fie binecuvântate în umbra veşniciei...

După recolta de daruri, treceam în cămara blănurilor de oaie şi de sălbătăciuni şi în cămara unde fuioarele de cânepă şi caierele de lână zăceau cu sutele în grămezi învolburate şi cari aveau să fie strecurate rând pe rând la torcătoria, unde intram acum. Aici mâinile harnice ale femeilor lăbăşene le torceau, le răsuceau, le adunau pe răşchitoare, le urziau şi le năvădeau, de aşezau împărăţia firelor la războaiele dela ţesătorie. Eu de abia mă puteam rupe din atmosfera aceasta de melodie monotonă şi plăcută a sfârăitului de fuse ce răsuceau firul subţire de cânepă, ori lâna bălaie. Şi melodia mă urmăreşte, blândă şi mulcomă, oridecâte ori văd ţărancă română cu furca 'n brâu...

La ţesătoria unde treceam apoi, cinci războaie sducneau de-a lungul zilelor de iarnă pe lângă lălăitul mulcom al femeilor ce ţeseau... In mijlocul odăii erau vârteliţele depe cari se depănau motchile mari de bătează, bumbac cumpărat dela oraş, şi la cari mă opream totdeauna şi încercam şi eu lucrul ţărancei, pe care mai târziu aveam să-l admir atâta... Ba unele dintre femei

mă luau în poală şi mă îndemnau să învârtesc socala, până ce ţevile se făceau doldora de fire şi cădeau dela sine. Apoi ajungeau în suveicile ce sburau pe deasupra războaielor.

De aici ieşea şi rufăria de corp, pânza albă ca laptele şi moale, pe care Tata-Moşu o purta, dispreţuind orice cămaşă cumpărată 'n târg, prosoape, feţe de masă, cearşafuri, toată bogăţia dulapurilor, iar din lână chilimurile înflorite ca un câmp verde la Sântu Petru, pentru podoaba camerei muierilor, a bârlogului lui Tata-Moşu şi a odăii pentru goşti. Şubi şi obiele pentru slugi şi ţoluri pentru aşternut.

— Ico, vrei şi tu un chilim? o întrebau bătrânele în bunătatea lor neistovită. Şi o poniavă.

— Ce să fac cu ele? răspundea mami cu regret. Ca notarăşi români nu ne putem împodobi casele cu covoare naţionale... Apoi slujnica mea nu se acopere cu poniavă de câlţi...

— Ce mai faceţi Nuşco, Mărtico? întreba mami pe rând femeile, cari îi zâmbeau cu drag...

— Cresc coconiarele... adăuga câte una la răspunsul ce-l dădea mami şi ne arăta pe mine şi sora mea...

— Cresc cu voia lui Dumnezeu... încheia mami — şi iar treceam mai departe. Mirosea bine acum prin apropriere şi mami zicea să mergem la cuina slugilor, unde pe trei, patru vetre clocoteau şi forfoteau bucatele în oale uriaşe, ori sfârâiau în tigăi mâncări speciale rustice.

— Ce ferbeţi voi astăzi oamenilor? întrebă mami pe babele gârbovite deasupra vetrelor.

— Popricaş de oaie cu crumpi; zamă de mazere cu clisă; ori găluşte cu brânză de oaie...

Uneori gustam şi noi din mălaiele galbene ca ceara, din pâinea neagră ca pământul ce aburia învitător sub pânză pe mesele lungi ori din blidele cu grâu fiert, cu lapte şi cu mursă de miere.

Vara treceam în grădinele cu flori şi cu legume şi câte odată cu Tati împreună în grădina cea mare de pometuri, unde părinţii noştri se ţineau de mână, şi Tatăl meu fredona cântarea favorită mamei: **„Doi ochi am iubit în a mea viaţă"...** Aici înflorise idila dragostei lor, pe cărarea interminabilă ce urca la distanţă de zece jughere, cât făcea grădina, printre merii Calvili şi Ionathani, printre perii pergamuţi şi gutuii încărcaţi de rod auriu...

Apoi ne duceam cu toţii la ţurău, un izvor sub dealul acestei grădini, unde în cârcege de lut aduceam apa pentru masă, căci bunicul nu bea niciodată apă de fântână...

După ameazi vizitam pe Tanti Titi, dăscăliţa din Lăbăşel, sora mai mare a mamei, pe care noi copiii o iubeam mult pentru bunătatea ei îngerească... Acolo mi se trăgea ceasul cu plumbi al cărui zornet metalic îl iubeam atât, şi ne jucam cu verişoara noastră Toia, în cimitirul cu crucile strâmbe, din jurul bisericuţii de lemn...

Tanti Titi suspina:

— Nu ştiu dece se joacă fata asta tot printre morminte...

Toia era blondă şi avea ochii albaştri ai Tantiei Titi. Noi care eram brune, o priveam cu adorarea, cu care am fi privit un îngeraş coborât din cer...

Peste câţiva ani Toia avea să doarmă ea însăşi în acest cimitir, plin de iarbă creaţă şi de pruni, printre crucile vechi şi strâmbe... Iar mami în cimitirul dela drumul mare din Sâlha, căci cel al Coşteiului era prea dosnic, şi i-ar fi fost prea frică acolo. Vorba ei de mai târziu...

Seara vânătorii noştri soseau, acoperiţi de zăpadă îngheţată iarna, cu flori în pălăriuţele verzi vara... Trofeele le aduceau soţii de vânătoare şi le aşezau în mijlocul curţii. Câinii gâfăiau cu limbile scoase. Dar nu mai săreau un metru înălţime ca la plecare, ci se aşezau cuminţi pe labe în verandă. Toţi priveau vânatul răpus, dar pe noi nici o putere din lume nu ne putea face să ne apropiem de joavinele pline de sânge, cu ochii împietriţi...

Din vânat primeam şi noi o parte, dar pe acesta Moşu Mitru nu-l ascundea în fân, ci-l punea ostentativ deasupra...

Cina, ciorbă ferbinte de varză acră, cârnaţii fripţi, cu castraveţi de-ţi răsuceau buzele, şi scoverzile cu dulceaţă, aveau să fie aromate de povestirea vânătoarei din acea zi. Feţele vânătorilor se îmbujorau de poveşti şi de vin roşu. Noi tăceam şi ascultam, cuibărite în poala bătrânelor, de frica joavinelor. Şi adormeam în poala lor, legănate de lătratul gros al dulăilor din curte şi de râsul scurt al lui Tata-Moşu...

Vara, seara o petreceam pe laviţa dinaintea casei, o laviţă mare familiară, aşteptând să defileze turmele, cari păscuseră ziua în răcoarea pădurilor, fie pe dealurile pe jumătate împădurite ale Lăbăşelului. O, dealurile aceste fermecătoare, bráz-

date de holde verzi primăvara, şi galbene vara, împodobite cu poieni de iarbă, cu livezi de pruni, ori cu pâlcuri de nuci... Pe coaste colindau ziulica întreagă, ca într'un caleidoscop, turmele de oi ale lui Tata-Moşu, în sunet neîntrerupt de tiligi şi tălăngi... Aşi fi putut să stau ore întregi la o fereastră din casa albă cu fraxini, să le privesc cum urcă şi coboară, cum se resfiră şi se adună, aceste buchete albe, pătate ici colea cu negru, al oiţelor... Tălăngile îmi umpleau urechile şi eu culegeam toate nuanţele lor, când joase, când înalte, ca să-mi rămână pentru totdeauna în suflet, însoţite de fluierul ciobanilor... Uneori, în viaţa mea de mai târziu mi s'a întâmplat, la teatru, că ascultând uvertura unei opere de seamă, să surprind triluri răzleţe de fluier, în melodia ansamblului, ori svon domol de talangă. Şi atunci lojele îmbrăcate în catifea roşie, cu domni în frac şi doamne decoltate, în rochii de mătase, se scufundau şi jur împrejur răsăreau ca prin farmec dealurile dragi lăbăşene, cu oiţe albe şi negre, cu tilingi şi tălăngi armonioase. Ele se apropiau, se apropiau mereu, ca şi atunci când toţi ai casei aşteptam pe laviţă defilarea turmelor lui Tata-Moşu...

Ce frumoase erau acele seri... Dealurile îşi sculptau conturul negru pe fundalul îmbujorat al scăpătatului de zi... Soarele îşi culca aurul în cuib de trandafiri... Răcoarea parfumată de dumbravnic din pădurea vecină cu noi, ne mângăia obrajii...

Cei depe laviţă tăceam fermecaţi de frumuseţea clipelor.

Turmele cari dimineaţa plecau pe un drum, acum seara se înapoiau din altă parte. Noi ştiam din care. Intâiu năvăleau, cu năprasnică svâcnire în pulberea drumului, guiţând, grohăind şi gâfăind pe întrecere, ceaţa râmătorilor. Mici şi mari, subţiri şi grăsulii, toţi erau flămânzi şi lacomi, grăbiţi de a ajunge cât mai curând la vălaiele pline... Fugeau cu capetele 'n pământ, cu picioarele 'n vânt, ce atingeau deabia solul, copleşiţi de imaginea saturaţiunei ce avea să vie...

Abia se aşezau volburile de pulbere ce stârniseră, iată că veneau vitele cornute: boii albi cu coarnele lungi, resfirate, vacile cu ugerul doldora de lapte, juncii şi junicile grase. Vacile mugeau blând, de dorul viţeilor rămaşi peste zi în boxele din grajduri, iar boii se clătinau încet cu gâturile întinse... Tălăngile lor cântau, cântau mereu: tiling, talang, tulung; tiling, talang ,tulung, o simfonie monotonă, dar melodioasă, care te legăna într'o reverie dulce şi împăciuitoare...

Apoi urma herghelia, slăbiciunea lui Tata-Moşu, cu armăsarii mândri, cu iepele slabe ori grase, cu mânjii neastâmpăraţi, fiecare grup separat, cu păzitorii lui, printre nechezături şi sforăieli, care ne cam speriau...

La urmă de tot oiţele blânde cu mieii sburdalnici, cari behăiau mereu cerşind laptele dulce al mamei, — şi cu berbecii cu coarnele încârligate...

Tata-Moşu privea atent turmele şi băga de seamă toate schimbările obvenite în cursul zilei.

— Da ce-i cu cornu dela bou ăla, când s'o rupt, măi Zenovie??

— Da vaca aia cine a supt-o, viţelul, ori tu Pahomie???

— Da calul ăla dece şchioapătă, măi Tudosie??

Turmele stârneau nori de praf, dar tabloul ce se perinda înaintea ochilor noştri merita chiar un sacrificiu mai mare....

După ce turmele se scurgeau, soseau lucrătorii dela munca câmpului, pe cari Tata-Moşu îi plătea pe veranda casei. Cămăşile albe ale bărbaţilor, prinse 'n praşchi de piele şi cătrânţele roşii ori negre ale femeilor, cu iile înflorite de cusături multicolore, se topiau în curtea lui vastă, cu coase, ori săpi pe umeri, cu seceri în mâini... Intrau trudiţi şi ieşeau vesele cetele, strângând în pumni răsplata trudei lor de o zi.

Dar iarna, cum era acum n'aveam altă plăcere decât să stăm la căldură şi să ne bucurăm de glumele celor mari.

Mâinezi, Luni, foarte de dimineaţă, când plecam acasă, bătrânele ne învăţau să cerem câte ceva dela Tata-Moşu.

— Tato-Moşule, D-ta ai atâţia purcei, dece nu ne dai şi nouă doi, făcea sora mea, cam timidă...

— Mici, mici de tot, să ne jucăm cu ei, ziceam eu şiret.

— Ba ceva mai mari, să-i îngrăşăm, îndrăznea şi mami..

Şi niciodată nu s'a întâmplat ca rugămintea noastră să fie fost degeaba. Moşu Mitru, avea de pus la picioarele noastre cei doi purcei, ori cei doi miei, la cari râvneam.

Printre interminabile sărutări şi îmbrăţişări, în prezenţa lui Tanti Titi şi Uca Gheorghe Dascălu, cel cu părul rebel, dar cu fruntea senină, care făcea seara cu Tati o partidă de calabrias, şi al Toiei, îngeraşul blond, care urcaseră din vale, ne cufundam iar în sacii noştri de blană, ne trăgeam căciuliţele de vulpe pe ochi şi porneam spre casă, cu regretul de a părăsi Lăbăşelul, cu bucuria de a glisa pe drumurile ninse proaspăt şi cu frica de lupi, ascunsă în fundul inimii...

Pe drum, aducându-mi aminte de cele câte toate, aşezate'n fânul ocrotitor, întrebam pe mama în a cărei poală şedeam:

— Mami drago, este că acuma şi noi suntem bogaţi??

Dar oftatul gemen al părinţilor mei, conştii de altă realitate parcă era de părere mai puţin trandafirie, decât a mea...

*

Copilărie, cuib de trandafiri din leagănul trecutului, dormi tămâiată de miresme şi împodobită de ghirlandele amintirii...

Iar, tu Tato-Moşule drag, fii binecuvântat în lumea umbrelor!...

Poate că Indurerarea divină ţi-a hărăzit şi acolo pădure, puşcă, izvor şi flori. Dar eu simt că dela tine am moştenit dragostea pentru freamătul frunzelor şi ciripitul păsărilor; pentru svon de tălăngi, sunet de goarnă şi tropot de cal. Şi pentru toate vietăţile fără graiu, cari sunt sortite a-şi trăi în preajma noastră viaţa lor domesticită...

Chiar şi joavinile tale sălbatece îmi sunt dragi, cu toate că am îmbătrânit cu frica lor în inimă...

— F i n e —

MIA CERNA

RĂVAȘ

Mai aprig mă 'nlănțue dorul
De-acasă
Iubită mamă...
Ii simt nebunatic fiorul
Cum tainic m'apasă
Mă cheamă.

Sunt ani de când am plecat
Pe drumuri, departe, în lume;
Uitat-am și fetele 'n sat
Și basme și jocuri și glume...

Adastă-mă mamă că viu îndărăt
Cu brațe de fier să muncesc
Iubitul ogor bătrânesc,
In sârgă să strâng agoniseala din câmpuri
Să râd ori să plâng în răstâmpuri...

E noapte acum când îți scriu
Și dorul păgân mă frământă,
Se sbate în mine și cântă —
Mi-e sufletul pasăre 'nfrântă
Adastă-mă mamă că viu.

V. POPA MĂCEȘEANU

Insemnări de pe cărtile bisericești din Alioș

de **Ioan Dimitrie Suciu**

Pentru cunoașterea trecutului bănățean sunt deosbit de importante însemnările de pe cărțile vechi bisericești. In Banat, afară de Nicolae Stoica de Hațeg, a cărui cronică lâncezește încă în manuscris nu am avut cronicari. Deci singurele izvoare contemporane evenimentelor sunt diferitele corespondențe ale conducătorilor români din aceste locuri. Corespondențele sunt foarte puține căci în majoritatea cazurilor s'au pierdut. Iosif Vulcan a publicat numai corespondența lui Țichindeal cu Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii și câtă lumină a adus această corespondență la cunoașterea începutului luptei pentru desrobirea ierarhică? Deasemeni D-l D. Fierăscu în revista „Preocupări literare" întregește această cunoaștere prin publicarea corespondenței dintre același Țichindeal și Moise Nicoară. Autorul acestor rânduri va publica în curând corespondența dintre Nicolae Tincu Velia și Gheorghe Barițiu, care oglindește viața Românilor bănățeni între anii 1840—1860.

In ceea ce privește însemnările de pe cărțile vechi bisericești sunt mai multe însă necercetate. Afară de studiul Domnului prof. P. P. Panaitescu publicat în „Revista Istorică" despre însemnările de pe cărțile bisericești din Timișoara nu cunosc altă comunicare asupra însemnărilor de pe cărțile bisericești. Și câtă lumină ar aduce! Numai când se vor cunoaște toate corespondențele marilor bănățeni, când vor fi publicate toate însemnările vechi și toate arhivele desgropate se va putea scrie adevărata istorie a neamului românesc din Banat. In studiul de față redau însemnările pe cari le-am găsit la biserica din Alios. Nu sunt prea vechi, însă sunt interesante prin diversitatea faptelor ce le cuprind. Pentru o mai clară orientare le vom reproduce în ordine cronologică:

1. La începutul registrului de morți din anul 1826 se află următoarele versuri scrise cu litere chirilice:

„Sufletele drepților în mâna Domnului sânt,
„Când să vor muta ei dup'acest pământ
„Nici unul de ei nu se va atinge,
„Nici vrăjmașul diavol pre ei va învinge

„Cu Domnul vreadnic pururea aflat
„Lămuriți prin foc ca aur curat.
„Dreptul de va ajunge el a să sfârși
„In bonă odihnă prea să va mări
„Și întristarea nici când va simți
„Că Domnul pre el îl va veseli
„Departe de el tot răul va sta
„Că faptele bune îl vor apăra.
„Așa dară fără întârziere
„Ca să simțim bună mare mângăere.
„Răul noi îndată toți să-l părăsim,
„Și a face bine să ne străduim
„Cu faptele bune să ne înfrumsețăm.
„Și tóte păcatele să le lăpădăm
„Curățenia cea duhovnicească
„Ca Domnul Hs. să ne învrednicească,
„La a sa împărăție cea bună și dulce,
„Căci din lumea asta la ceri ne vom duce
„Să nu fim opriți la ceri a grăbi
„Nici prea vicleanul să nu póta a ne zăbovi.

AVRAAM IOANOVICI
paroh, Aleuș.

Deci iată o poezie românească necunoscută din 1826. Evident, o considerăm poezie pentru rima ce-o are, nu și pentru imaginile ei literare. Insă ea e importantă mai ales prin faptul că ne arată starea intelectuală a preoțimii românești dela începutul veacului al XIX-lea. Ca un preot de sat să fie în stare să facă o poezie morală desigur că trebue să aibe o pregătire mai multă decât tipicul

2. Și aceasta nu e singura căci în Registrul botezaților dela sfârșitul anului 1817 găsim, altă versificație, neiscălită, însă desigur făcută tot de un preot:

„Cei ce v'ați botezat
„Și jurământul ați luat
„Păziți-l nevătămat
„Ca aurul cel curat
„Căci de vă veți nevoi
„Făgădașul al primi
„Care în botez ați pus
„Naintea celui de sus
„Atuncea vă veți nomi,
„Ca cei adevărați fii.

3. In acelaş registru de morţi al anului 1826 aflăm la sfârşit următoarea însemnare care ne arată vechimea bisericii:
„Biserica Aleuşului s'au început a să zidi în 9 Iulie 1823 şi s'au „sfinţit în 1 Ianuarie 1826 prin protopresbiterul Lipovei.

AVRAM IOANOVICI
paroh Aleuş.

4. Iată şi câteva însemnări cari arată când au fost cumpărate o parte din cărţile bisericeşti:
„Acest Triod au intrat în beseareca Aleuşului întâi în 20 de zile Ianuariu 1834 şi s'au cumpărat din casa Besearecii cu 70 de florinţi".
(Inscripţia e la sfârşitul Triodului lui Bobb.)
„Această carte este a sfintei biseareci a Hramului Adormirea „Sfintei Fecioarei Mariei, care să află în satul Aleuş". (La sfârşitul mineului lunii Octombrie).
„Acest Minei au întrat mai întâi în biserica Aleuşului în 28 „Oct. Anu 1833.
„Scrisam în anul 1856 în luna Octombrie 5 zile

P. MARTINOVICI.

(Inscripţia e la începutul Mineului pe luna Ianuarie)

5. Interesant e felul cum relatează preotul Petru Martinoviciu revoluţia din 1848:
„In anul 1848 în Ţara Unguriască şi în toate împreunatele cu „dânsa ţări precum şi în Ardial — foarte mare revoluţie au fost. „Redicându-să Unguri în protiva Inpăratului şi acestă revoluţie „au ţinut 2 ani până când au venit Muscali Impăratului întru „ajutori, — căci întralt chip tot înzădarnic era — fiind că ei „mult învineasă şi aşa eu pentru aceasta aminte cetitorilor aicea „însemnai".

PETRU MARTINOVICIU
preotu.

Demn de reţinut e faptul că Ardealul şi „Ţara Ungurească" sunt considerate ca ţări streine. Când a scris preotul Martinovici Banatul era sub conducerea Vienei. Mă miră faptul cum de nu aminteşte despre mişcarea Românilor Bănăţeni. Desigur că se temea de Sârbi cari prin anii 1850 erau încă puternici în Banat.

6. Dar preotul Martinovici nu se mărgineşte numai la relatările istorice. El înseamnă şi fenomenele meteorologice. Astfel avem însemnarea din 1851:

„In anu 1851 fórte gróznice ploi au fost întru atâta cât doară „şi nori întregi picau — din care mult au pătimit oamenii".

P. M. preot.

(Ambele însemnări cea despre rev. din 1848 şi ultima sunt scoase din Mineul pe luna Septembrie.)

7. Invăţătorul Veniamin Martinovici (fiul preotului) care mai târziu îşi va scrie numele Beniamin Martini ne relatează şi data introducerii în biserică a noilor scaune „muereşti": „S'au făcut scaune muereşti noi şi s'au rădicat, adecă s'au pus „la rând în anul 1856. In luna Septembrie 25—26".

Salamum proborum
per
MARTINOVITS BENIAMINUS

(Sfârşitul mineului lunei Maiu)

8. Tot „docintele Veniamin Martini" pune să se tipărească pe pagina II-a a Apostolului dela Sibiu din 1872 următoarea însemnare:

„Acest Apostol s'au cumpărat pe seama şcoalei gr. or. confesio-„nale române din Alioşu, din colecta făcută prin tinerimea şco-„lară din locu, la carea au contribuit următorii Dni: Dimitriu „Vlad Mihail preotu, Ignatiu Cacinca notariu, Toma Micşia pre-„otu, Vincenţiu Schelegianu preotu, Veniamin Martini docinte, „Vasiliu Beticanu jude, Petru Vucu, Iosif Avram, Toma Vladu; „ear dintre şcolari au contribuit următorii: Teodor Codreanu, „Emilia şi Valeria Martini, Valeria Cacinca, Aronu Vladu, Va-„siliu Berzu, Ioanu Codreanu, Ioanu Sandru, Ioanu Danu, Di-„mitrie Pau, Vasiliu Mihailu, Vicenţiu Orădeanu şi Pavelu „Micşia".

„Sub conducerea docintelui Veniaminu Martini Alioşiu în 15 Aprilie v. 1872".

9. Vizita episcopului Meţianu a fost prea însemnată pentru a fi trecută cu vederea. De aceea în Mineul lunei Iunie aflăm următoare însemnare:

„In 21 Maiu 1875 au fostu Ill. Sa Dnulu Episcop I. Me-„ţianu în comuna Alioşiu". T. M.

10. Răsboiul Austro-Prus din 1866 deasemeni a avut ecou în comuna Alioş:

„In anul 1866, au fost foarte mare batae cu Pruşii. „Scris de mine Dimitrie Demetrescu invetiatoriu cl. I— 1876".

11. Alt necaz al Alioşenilor:

„In 8 Maiu st. v. 1876 au fost foarte mare peatra câtu tóte s'au stricat mai cu sama viile" M. T.

12. O altă vizită însemnată a fost aceea a Impăratului Francisc Iosif I:

„In 1 Septem. 1884 au fost Maest. Sa Imperatul Frantescu Iosif I în comuna Alioşiu".

Interesându-mă asupra acestei vizite, mi s'a spus de bătrânii din sat, că Impăratul era călare pe cal cu o suită restrânsă, venind dinspre Lipova. A fost întâmpinat de învăţătorul Veniamin Martini.

13. „In 25 August 1892 la 3 ore după amiadiaz au fost piatră fórte mare şi mare durere au făcut". (Din Mineul pe luna August.)

14. „Anul 1909 a fost un an în care n'a fost frig de fel" (din Octoihul lui Loga.)

15. „In 1915 la 1 Ianuarie au tunat şi au trăznit scris de mine Ievri Nicolae.
(Din Mineul lunei Ianuarie.

16. Ultima însemnare istorică o face învăţătorul Vasile Savi: „In anul 1919 au ocupat România, Banatul"

NICOLAE SAVI
învăţător.

(din Mineul lunei Septembrie.)

Iată în câteva însemnări viaţa comunei Alioş începând din 1826. Din ele aflăm că prin anii 1826 era un preot cult care se îngrijea de educaţia sufletească a poporenilor lui; anul zidirii bisericii; adausurile ulterioare; preţul şi data intrării în biserică a cărţilor bisericeşti; vizitele mai însemnate şi fenomenele meteorologice. Indeosebi fenomenele meteorologice au avut o mare influenţă deoarece locuitorii comunei sunt plugari şi viticultori. Toate însemnările alcătuesc un fel de cronică nesistematizată a comunei. De aceea se impune cercetarea lor cu atenţie, pentru a putea fi răspândite celor interesaţi.

IOAN DIMITRIE SUCIU.

Un moment nou în cultura noastră filosofică

(David Hume şi George Berkeley în româneşte)

Societatea română de filosofie oferă în traducere aleasă, publicului preocupat de probleme filosofice, două lucrări reprezentative a empirismului englez: „Cercetarea asupra intelectului omenesc" — una din operile lui David Hume şi „Principiile cunoştinţei omeneşti" opera lui George Berkeley. Ambele traduceri sunt făcute de d-l S. Căteanu, fiind însoţite de câte o remarcabilă introducere, scrisă de d-l N. Bagdasar.

După ce publicul românesc a avut ocazia să înregistreze apariţia celor 3 volume de „Istorie a filosofiei moderne", datorite iniţiativei şi colaborării tot a Societăţii române de filosofie, despre a căror valoare şi seriozitate dar mai ales **necesitate** ne rezervăm dreptul de a vorbi cu altă ocazie; iată acum, ni se prezintă două traduceri a unor filosofi engleji, care au jucat un rol hotărâtor în Istoria spiritului filosofic omenesc, directivând cunoaşterea şi descoperind atari poziţii epistemologice, fără de care nu ar fi putut apare „criticismul" în general şi criticismul kantian în special. Şi lucrul acesta este perfect adevărat mai ales atunci când este vorba de David Hume.

Inainte însă de a trece la câteva consideraţii sumare asupra traducerii operii celor doi filosofi empirişti, ţinem cu tot dinadinsul să precizăm care este importanţa culturală a traducerilor în general şi cea pentru disciplina filosofică în special. Şi odată cu aceasta, încercăm a-i acorda iniţiativei de a traduce diferite opere a marilor filosofi, luată de Societatea română de filosofie, o semnificaţie de „moment cultural" deosebit, care „moment" chiar dacă trebuia să apară mai devreme, totuşi este bine că apare cel puţin acum. Importanţa traducerilor, şi mai ales atunci când este vorba de opere filosofice — este o chestiune care stă dincolo de orice discuţie. Tineretul nu are ocazia să-şi procure cărţile în limba streină (care în treacăt fie spus sunt extrem de scumpe), în al doilea rând — şi acest motiv este hotărâtor în a explica cauza interesului filosofic aşa de scăzut la noi — faptul că atunci când ai nevoie să vii în contact direct cu opera unui filosof englez de pildă, trebue să cunoşti engleza, în cazul unui filosof german — germana, iar în cazul unui francez, spaniol, italian, rus, etc., trebue să cunoşti tot atâtea limbi — constitue un inconvenient de neînlăturat, care aduce după sine lipsa unei pregătiri temeinice. Dacă este adevărat că pentru omul de ştiinţă sau pentru acela cu pretenţii de filosofie este indispensabilă cunoaşterea câtorva limbi streine, nu este mai puţin adevărat că tineretului care este în „faza de pregătire" nu i se poate cere acest lucru. Aceasta printre altele, pentru motivul suficient demonstrativ, că învăţarea unei limbi sau a mai multora — lucru pe care personal îl credem absolut necesar unui om de cultură — nu se poate face la iuţeală: se cere timp mult, fără a

mai considera faptul că înţelegerea unei lecturi de cele mai multe ori în astfel de condiţii are mult de suferit. Apoi, faza de pregătire, momentul psihic când tânărul are nevoie — fie la Universitate, fie după — de multe cunoştinţe oarecum încetează. Faza de pregătire este urmată de cea de „elaborare". Ori cum fiecare din noi este silit să înveţe câteva limbi, acest fapt împiedică progresul în lectură, în tot cazul lectura nu se face aşa cum s'ar întâmpla în cazul limbei materne, — urmează implicit încetinirea procesului de asimilaţie; tânărul nu ştie la vârsta sa tot ceeace ar trebui şi ar putea să ştie potrivit dotaţiei sale. Căci pregătirea şi „disciplina interioară" care nu s'a efectuat la o anumită epocă a vieţii, care — ca să ne exprimăm astfel — nu i-a intrat „în sânge"; nu se mai poate câştiga în acelaş grad şi aceiaşi „potenţă" mai târziu. In consecinţă nici efectele creatoare ale spiritului nu mai pot fi aceleaşi. Există o epocă în viaţa omului când cunoştinţele au un caracter incendiar. Ele aprnid sufletul tânărului şi anumite adevăruri se implântă aşa de adânc, ca mai târziu să dea naştere acelor motive personale de creaţie. Cu timpul, lectura nu devine decât o chestiune de a „lua cunoştinţe", iar nu de a te renaşte prin ea. Şi în general vorbind, lucrurile se petrec cam în felul acesta. De aceia, traducerea operelor de valoare este pentru orice popor cu pretenţii de cultură o chestiune vitală, iar la noi aceasta este înainte de toate. Deoarece, câtă vreme în alte ţări există societăţi speciale care îndeplinesc această menire de a traduce tot ce apare drept o valoare culturală în alte limbi, — din care cauză există ţări în care s'au tradus enorm de multe opere; la noi nu putem vorbi încă de traduceri în ştiinţă dar mai ales în filosofie. Afară de câteva lucrări — şi acelea traduse fără a se respecta sensul conceptelor din sistemul filosofului respectiv (fie din cauza că traducătorul nu era chemat să exercite această funcţiune, fie că n'a găsit în limba noastră termeni adecvaţi), noi nu avem tradus nimic. A te edifica asupra unei probleme, la noi înseamnă mai întotdeauna a recurge la bibliografie streină. Pe lângă aceasta, nu avem nici măcar tratate, manuale sau istorii, care să se ocupe cu probleme de filosofie şi de aceia, nu fără justeţe observa un sceptic, că la noi în orice domeniu te-ai manifesta ca scriitor, ai toate şansele să apari drept inovator. Chiar dacă lucrurile nu se prezintă în aceste culori negre, totuşi trebue să recunoaştem că mai este mult de făcut, iar printre altele, cât se poate mai multe traduceri.

De aceia, în această iniţiativă lăudabilă a Societăţii române de filosofie, noi vedem un început care ne place să credem va fi continuat, prin traducerea celor mai importante opere a marilor filosofi, umplându-se astfel un gol, care demult a fost resimţit la noi.

Faptul că traducerile din „Colecţia marilor filosofi" încep cu Berkeley şi mai ales David Hume, ni se pare că este destul de important dacă nu chiar semnificativ. David Hume este acela care l-a trezit pe marele Kant din „somnolenţa lui dogmatică", după cum o recunoaşte acesta din urmă. David Hume este unul dintre puţinii oameni căruia natura i s'a arătat îmbrăcată în haina adevărului, cum ea nu se arată decât foarte rar şi la foarte puţini oameni. Şi desigur, Kant nu exagera deloc în ale sale „Prolegomena" atunci când afirma că în tot decursul exitenţei filosofiei,adevărul n'a fost descoperit niciodată în deplina sa semnificaţie în care a apărut lui Hume. Căci Hume — ca şi când s'ar fi dat la o parte

vălul ceţos de pe ochi — a întrezărit, ceeace nimeni altul n'a întrezărit: că **legătura necesară** dintre fenomene, stabilită de oameni este numai faptică, fenomenală; că nu există **necesitate** în lume. Această **legătură** este — după cum sugestiv arată D. D. Roşca în a sa „Existenţă tragică" (p 82) — un simplu **adaos mintal** al nostru.

Nu este locul potrivit şi nici nu stă în intenţia noastră să definim poziţia lui David Hume în istoria filosofiei. Dealtfel lucrul acesta reuşeşte să-l facă nu se poate mai bine d-l N. Bagdasar, în introducerea care însoţeşte ambele traduceri făcute de d-l S. Căteanu. Este inutil să mai adăugăm că aceste introduceri vin să lămurească pe cetitorul nu numai neiniţiat, dar chiar şi pe acela mai mult sau mai puţin versat în probleme de filosofie, dat fiind faptul că d-l N. Bagdasar, cu o rară pricepere, erudiţie şi spirit filosofic, diseacă sistemul lui Hume şi Berkeley, arătând substanţa filosofiei lor şi rangul pe care-l ocupă fiecare în istoria filosofiei. Traducerea d-lui S. Căteanu este făcută cu mare îngrijire, respectându-se semnificaţia conceptelor proprie sistemului celor doi filosofi şi în general, ea este o traducere bună. Renunţăm de a înşira măcar în treacăt titlurile capitolelor din cuprinsul celor două lucrări traduse. Este destul însă ca oricine să arunce o privire fugitivă asupra lor pentru a-şi da seama ce interes filosofic pot trezi ele, ce importanţă culturală au cele două lucrări traduse şi ce operă de mare valoare culturală încearcă să realizeze Societatea română de filosofie, luând iniţiativa traducerii operei marilor filosofi!

ANATOLE CHIRCEV

DOCTRINA LUI FOERSTER

In pleiada gânditorilor care activează cu asiduitate în câmpul pedagogiei contemporane, Friedrich Foerster ocupă loc de frunte.

Născut la Berlin în anul 1869, după ce a urmat studii strălucite, a propovăduit vreme îndelungată ideile, ca profesor la universitatea din Zurich, Elveţia.

Acolo, în ţara aceea de pace şi muncă, de cinste şi ideal, a conturat Fŏrster doctrina lui, fundamentală pe curentul democratic ce-şi aprofunda temeinic rădăcinile în viaţa statelor care vedeau în această nouă formă de conducere un mijloc temeinic de progres integralist.

Actualmente profesează la universitatea din München, Germania — leagănul copilărieie sale şi revarsă cu aceeaşi tinerească vrere, frământările de gând, eşalonate pe vechiul drum pe care le-a conceput. Deşi privit cu răutate de partidul naţional socialist german, Fŏrster păstrează aceeaşi linie de acţiune închinată umanităţii. Este, desigur, aceasta o perpetuă aspiraţie către culmile ce duc spre împlinirea normelor cuprinse în învăţătura Mântuitorului Hristos: munceşte pentru binele tuturor oamenilor. Ce mare putere de discernământ şi voinţă în comportamentul de dăruire sufletească al lui Fŏerster, pentru triumful unei idei bazată pe temeinicia stabilităţii legilor divine.

Din **„Cartea vieţii"** apărută în 1904, **„Indrumarea vieţii"** 1909, **„Şcoala şi caracterul"** 1910, **„Disciplină şi libertate"** 1920, **„Morala sexuală şi**

Pedagogia sexuală" 1920, se desprinde revelatoare, întreaga cugetare foersteriană.

Foerster scrutează, obiectiv, două domenii: civilizaţia şi cultura. Civilizaţia epocii moderne „zice dânsul, poartă în mod exclusiv sigiliul maşinismului. S'au făcut în domeniul technicei multe invenţiuni, menite să faciliteze mijloacele de trai necesare omului societăţii moderne. S'au descoperit şi se descopăr, pe zi ce trece, multe maşini.

Domeniul naturii fizice este cu profunzime explorat.

Trăim în secolul maşinismului. Viaţa omului este cu mult uşurată în raport cu viaţa trăită de omul secolilor trecuţi. Cu mijloace rapide, de transport, el străbate pământul, oceanele şi văzduhul. Radio şi telefonul îi transmit vorbirea peste mii de kilometri. Cuceririle în domeniul naturii materiale stau oricând la dispoziţia sa. Insă, extensiunea pe care a luat-o civilizaţia, îi este în dauna vieţii interioare. Sufletul lui nu s'a schimbat cu nimic. Cultura timpului, hrana sufletească a generaţiilor actuale, este prea tehnică.

Utilitarismul e nuanţa care caracterizează această cultură. Latura morală a ei este foarte săracă. Prezintă un caracter de unilateralitate.

Cultura veridică se adresează tuturor aspectelor sub care se manifestă viaţa psihică, desvoltând pe fiecare din ele, în măsura posibilităţii de desvoltare optimă. Ori, cultura timpului nostru tocmai aceasta nu face. Sufletul societăţii moderne este plin de păcate. Este asemeni unui continent în care în lupta dintre întuneric şi lumină, întunericul îşi întinde imperiul său.

Cu cât omul face progrese în civilizaţia maşinismului, cu atât mai mult regresează în civilizaţia interiorităţii sale.

Sunt oare cauze care au determinat această stare de lucruri, creind progresul civilizaţiei şi hiatusul sufletesc ce nu-l poate acoperi cultura de care dispunem?

Da! Cauza primordială este individualismul. In societatea de azi se dă prea mare prioritate individului. Individualismul, curent născut din marea revoluţie franceză, într'o vreme când personalitatea era cu totul negată, a fost necesar pentru determinarea întoarcerii privirilor către individ, spre a-i trasa cale liberă în desvoltarea şi valorificarea dispoziţiilor lui; dar, dându-i-se de către Stirner şi Nietzsche o însemnătate care a întrecut spiritul de măsură, „individualismul exaltă cultul individualităţii, atacă ordinea socială şi ideea de autoritate, încurajază egoismul, atribuie omului o competenţă pe care el cu puterile lui limitate, nu o poate avea. Lăsat singur, individul nu se poate ridica la o concepţie de ansamblu a vieţii, ci fatal legat de strâmtimea puterilor lui spirituale, este silit să se mărginească la principii particulare care n'au nimic comun cu idealurile societăţii" [1]) indiferent că ar fi în antagonism cu normele morale şi sociale; negarea oricărei valori. Il face să creadă că este în măsură să se amestece în orice probleme, fie chiar de ordin moral dând naştere la ceeace se chiamă diletantism: utilizează oportunitatea amestecându-se în chestiuni care-i aduc câştig material condus de dictonul: „scopul scuză mijloacele"; s'a depărtat de biserică şi Dumnezeu; este stăpânit de ireligiozitate. Isus Hristos a dispărut din inima lui Religia şi morala le priveşte

---

[1]) Ilie Popescu Teiuşan: Istoria Pedagogiei.

ca pe niște forme convenționale de comportament social, adesea ca piedici în împlinirea dorințelor. Dumnezeu, pentru omul individualist, este o creație imaginară, nu o existență diriguitoare a cosmosului.

Indreptându-și privirile mai mult în exterior decât în interior, omul de azi, prin acțiunile lui, dăunează mersul evolutiv al societății, distrugându-i, în mod lent, ideea de autoritate.

Individualismul a slăbit pe om și l-a retrogradat cu zeci de veacuri. Dar o formulă salutară pentru curmarea răului este utilă.

Care?

Statul autoritar. Statul a cărui voință centrală să domine voințele individuale să le coordoneze și să le pună în slujba intereselor lui. Pentru susținerea acestui postulat, Foerster se cufundă în operile lui Platon: „Republica" și „Legile", în care Platon afirma că individul se naște pentru stat, se educă prin stat și trebuie să-și închine munca în folosul statului. Deci statul este totul. In „Organon" al lui Aristot, Foerster surprinde aceeaș linie de înțelegere a statului, ca formă unică de conducere a indivizilor. Individualimului care afirmă că nu statul este totul, ci individul, el îi opune etatismul. Iată ordinea în care concepe el ierarhia: statul, familia, individul. Numai prin întărirea statului și familiei se poate ajunge la fortificarea societății.

Ideia de autoritate trebuie întronată. Această întronare n'o face decât statul. Și, în această ordine de idei, el subliniază un stat cu caracter etic. Biserica lui Hristos este centrala care asigură soliditatea și viabilitatea statului.

Foerster este un pedagog social. Alături de Natorp, Kerscheinsteiner și Durkheim, s'a ocupat intens de problema educației cetățenești. Prin educație să se urmărească formarea unui cetățean supus statului. S'a lovit însă de un curent care în forma în care a fost conceput, era primejdios: socialismul. Socialismul cerea o nivelare a indivizilor în societate și o egală impunere a bunurilor.

Propagatorii acestei concepții, susțineau că societatea are datoria să niveleze pe indivizi, să facă să nu existe inegalități în ceeace privește drepturile naturii comune. Indivizii societății să aibă drepturi egale la împărțirea bunurilor.

Este posibil aceasta?... se întreabă Foerster. Dacă dela natura oamenii se nasc inegali și inegală este muca ce o prestează în societate, cum se poate susține egalitatea în drepturi? Poți egala în drepturi individul excepțional înzestrat cu aptitudini, din a cărui muncă rezultă enorme bunuri pentru progresul social, cu individul anormal care nu aduce nici un aport societății? Nu!

Socialismul astfel conceput este o utopie. Foerster a avut norocul să vadă socialismul întronat. Dar spre bucuria lui poate nu mai este vechea formă de socialism care n'a servit decât ca mijloc de propagandă, ci socialismul adecvat caracterului național și intereselor patriei sale. Impotriva acestui socialism azi nu se mai poate pronunța.

Opera critică a lui Foerster nu se oprește aici. El se leagă și de esteticism. Esteticismul este curentul filosofic care susține că esteticul este o atitudine prin folosință, adică de cultivare.

Nu tot ce este estetic poate fi și mijloc de propagare a culturii. Sunt opere estetice care încântă privirea, mișcă sufletul și nasc admirație

pentru autor, dar cu toate acestea sunt morale. Nu pot forma un mijloc pentru adâncirea culturii morale. O operă estetică trebuie să contribue la transformarea sufletului omenesc. Aici are punct de comuniune cu Rousseau care spunea: ştiinţele şi artele nu numai că n'au contribuit cu nimic la formarea sufletului omenesc dar l-au slăbit.

Aceasta este opera critică a gânditorului dela München. Şi nu este într'însa decât preocuparea de dărâmare a unui rău ce se întindea fără să fie stăvilit.

Războiul mondial a adus confirmarea teoriilor sale critice. Progresul civilizaţiei, în dauna culturii formative, a făcut din omul societăţii moderne un barbar. Anii de încleştare dureroasă care şi-au purtat hora măcelului peste ţările Europei, au fost prevăzuţi de Foerster cu vizionară luciditate.

Dacă s'ar fi oprit aici toată opera critică a sa, n'ar fi avut nicio valoare.

El însă, pe ruinele concepţiilor construeşte un edificiu nou. Dă prin urmare un caracter constructiv operii sale, fapt ce-l clasează în rândul marilor reformatori: Descartes, Bacon de Verulam, Isus Hristos.

In fundamentul operei sale constructive stă educaţia; aceea educaţie care corelează forţele interioare ale individului de un ideal, îi deschide larg orizontul acţiunilor sale şi-i înăbuşe orice tendinţe dăunătoare lui şi societăţii în sânul căreia trăeşte. Idealul educaţiei, Foerster îl vede în formarea personalităţii eroice. Prin răbdare, stăpânire de sine şi voinţă, omul va realiza acest prototip. Se va ajunge astfel la un individ conştient de faptele lui hotărât în acţiuni şi capabil de acte mari.

Omul animalic să se transforme în om sociabil direcţionându-şi sufletul către sferele înalte ale perfecţiunii, concretizând idealul într'o formă de personalitate metafizică, divină.

Oare vor fi mijloacele pentru înfăptuirea acestui scop?

Foerster răspunde: biserica şi şcoala.

„Prin biserică, glasul lui Dumnezeu se face auzit în inima stăpânitorilor şi supuşilor, purificându-le conştiinţa, ridicându-i la înălţimea învăţăturilor sacre ale Mântuitorului lumii Isus Hristos.

In general omul este slab. Hărţuit de instincte şi pofte, firea lui este şovăitoare şi cade uşor pradă celei mai grele robii. Ca să rămână cârmaciul neturburat al propriului său destin, ferit de toate acele chemări ispititoare ce-i vin dela natura sa animală, omul are nevoie de educaţie, de stăpânire de sine, de exerciţiu neîntrerupt în faptă bună. Când mai are încă şi conştiinţa că în el se dă o mare luptă pentru izbândirea binelui, atunci omul este pe drumul idealului omenesc: personalitatea eroică. Isus este icoana şi modelul personalităţii eroice; stăpânirea de sine. pasiunea de adevăr şi de dreptate, puterea de voinţă, smerenia, modestia, iubirea de oameni.

Să facem ca voinţa centrală să comande voinţei periferice, raţiunea să domine instinctele.

Pentru realizarea unei asemenea discipline este însă nevoie de un alt regim şcolar de cât cel vechi, în care predomină învăţătura, memorarea regulilor de vieaţă.

„In noul regim va domni exercițiul“ [2]). Școala fiind un reflex al vieții sociale, într'însa domină păcatele societății. In școala modernă se face prea multă știință și prea puțină cultură morală. Ea face prea mult exces de individualism în dauna colectivității.

Deci o școală cu mai puțin învățământ științific și cu mai multă învățătură formativă.

Dar pentru a se ajunge la o finalitate, este imperioasă utilizarea disciplinei.

„O școală fără disciplină este ca o moară fără apă“ zicea Comenius. Disciplina ocupă un loc central în preocupările pedagogiei lui Foerster. Intre rigorismul lui Paulsen și libertinajul lui Tolstoi el fixează disciplina intermediară. Disciplină severă în care copilul să fie încătușat fără permisiunea de a-și desvălui din comoara sufletului său, prin întrebări și răspunsuri ce supără adesea pe educator dar satisfac o nevoie lăuntrică, naște un caracter de sclav; iar forma de disciplină liberă fără margini, este tot atât de păgubitoare, chiar mai păgubitoare ca prima.

Atunci?

Utilizarea disciplinei prin libertate consimțită de elev dintr'un spirit de înțelegere a faptului că o societate, cât de restrânsă, are trebuință de respectarea anumitor norme. Disciplina însemnează limitare, constrângere, îngrădirea libertății. Nu se poate concepe o colectivitate fără o disciplină, deoarece fiecare individ are voința lui, iar mai multe voințe tind la neînțelegere.

Să urmărim convingerea fiecărui individ asupra necesității disciplinei, ca factor de stabilitate socială și progres integralist. Intr'o societate anarhică este posibil progresul? Nu! Intr'o societate stăpânită de anarhie se distrug și bunurile acumulate în veacuri de trudă: civilizația, cultura.

Dar societatea despotică împiedecă cu ceva progresul? Dacă am susține că nu aduce niciun impediment progresului, avem totuși de făcut obiecțiuni serioase. Care este calea ce ar trebui s'o urmeze societatea: aceea de a rămâne cu toată civilizația și cultura ei, în stare de barbarie, ori aceea în virtutea căreia, fiecare suflet se desvoltă și creiază, din proprie convingere sub imperiul legilor care diriguesc viața socială! Desigur că aceasta din urmă.

Iată pentru ce Foerster are dreptate când se situiază între partizanii disciplinei rigoriste și cei ai disciplinei libertiniste, creînd **disciplina prin libertate și convingere.**

Astfel a luat naștere conducerea de sine a clasei și școlii, (școala de stat) în care se dau fiecărui elev însărcinări, asemeni funcționarilor din stat, pe care el le îndeplinește cu multă vrednicie. In modul acesta se face educația cetățenească, fiind cea mai adecvată și foarte utilă, în progresul social.

Curentul democratic sprijină această formă de educație cetățenească, fiind cea mai adecvată.

Aceasta este doctrina lui Foerster convins umanitarist; prin opera sa. a adus un mare serviciu umanității. Multe din criticile sale sunt juste.

---

[2]) Ilie Popescu Teiușan: Istoria Pedagogiei.

Ceeace surprinde însă, în opera lui, este preciziunea cu care concepe o societate ridicată pe temelii morale, având ca îndreptar nimbul personalităţii lui Cristos.

Fără îndoială că Foerster rămâne unul dintre cei mai iluştrii pedagogi ai lumii.

Opera lui va înfrunta veacurile şi va deschide noi cărări de orientare popoarelor.

VASILE POPA MĂCEŞEANU
Institutor
Şcoala de Aplicaţie Timişoara

Prof. Victor Vlăduceanu: Un vechiu monument istoric-religios: Mănăstirea Bodrog

Sunt comori şi frumseţi, pe lângă cari adesea treci, fără să le observi, — şi cu atât mai puţin să te bucuri de ele, — dacă nu-i cine să-ţi îndrepte atenţia asupra lor.

Unul din mărgăritarele de mare preţ ale Eparhiei noastre este fără îndoială mănăstirea Bodrog.

Câţi dintre trecători n'au trăit aievea sfinte emoţii în atmosfera ei de pietate; între zidurile ei evocatoare de vremuri memorabile? In lipsa unui ghid clar orientat, câte întrebări nu se vor fi încrucişat, — fără răspuns, — în mintea lor asupra trecutului ei?

Prin lucrarea păr. profesor Vlăduceanu se deschid dintr'odată largi şi limpezi perspective de orientare şi cunoaştere a mănăstirii.

Utilizând, — printr'o vastă bibliografie — un aparat de documentare ştienţifică, autorul duce firul istoric al aşezământului spre începuturile de întemeiere ale vieţii spirituale a călugărilor basilitani, de pe malul drept al Mureşului, cari începuturi se pot contura până în adâncimea veacului al XIII-lea, şi, — în butul tuturor încercărilor ulterioare de mistificare străină asupra caracterului ei confesional, — cu precizarea, că mănăstirea a fost dela ctitoria ei ortodoxă şi românească.

Drept mărturie serveşte spre aceasta nu numai patenta regelui Andrei al III-lea din 10 Noembrie 1293, ci şi petiţia mitropolitului cetăţii Lipova-Gyula „cu sediul în mănăstirea Hodoşului, Sofronie" de pe la mijlocul veacului al XVII-lea, către ţarul Rusiei, — ambele documente adnexate în copie.

Faptul, că domnii ţării ungureşti, începând cu anul 1295 şi până târziu în veacul al XVIII şi chiar al XIX-lea au dăruit după împrejurări moşiile mănăstireşti, — dintre cari unele ctitorite iar altele cumpărate, — agreaţilor lor demnitari şi nobili, după uzul vremii, pentru serviciile aduse, a putut doar să îngreuneze şi să împiedece conducerea mănăstirii, şi să eclipseze atmosfera ei religioasă morală, dar n'au alterat în fond caracterul ei de ortodoxie şi romanitate.

Lungul şir de documente şi mărturii aduse în legătura cu frământările neîntrerupte ale mănăstirii pentru independenţa şi libertatea ei, pentru fiinţa ei înregistrează şi multe lupte cu biserica regimului şovin, care prin ficţiuni, aduse drept „documente istorice", s'a năpustit, în forma diferitelor contestaţii asupra drepturilor milenare ale Românilor asupra acestei mănăstiri.

In lipsă de bază şi seriozitate au căzut toate în faţa adevărului.

Dar abstrăgând de inconvenientele luptelor confesionale din timpul agresiunii stăpânirii intolerante contra mănăstirilor româneşti din Ardeal, mănăstirea Bodrog, fiind situată pe un teritoriu, ce era obiect de litigiu între Austria, Turcia şi principatul Ardealului, a avut de suportat multe privaţiuni. — Au trecut şi acestea.

Dar călugărilor sârbi, pripăşiţi aici după 1690, — când prin decretul lege, dat de Leopold, se supune mănăstirea ierarhiei sârbeşti, — pe lângă toate încercările lor, de mai târziu, de a imprima notă străină peste viaţa acestei străvechi aşezări româneşti şi de a o acapara chiar, cum au făcut cu atâtea mănăstiri de ale noastre, nu le-a succes înstrăinarea ei.

Lupta a fost îndelungată şi purtată cu mult eroism din partea Românilor. — Ca un ecou al acestei lupte, în care sârbii s'au bucurat de scutul unui regim protecţionist, s'a mai fluturat ameninţarea peste averile mănăstirii, până târziu în veacul al XX-lea, a procesului de despărţire, lichidat spontan de războiul mondial.

Causa sfântă a Românilor a fost încununată cu succes deplin pe timpul genialului general al luptelor şi biruinţei mari a bisericii ardelene: Mitropolitul Şaguna, sub oblăduirea căruia s'a instaurat epoca de aur a vieţii mănăstireşti în spirit românesc.

Inzestrată cu drepturi nobilitare; cu iobagi şi drept de a lua vamă pentru trecerea peste Mureş rând pe rând a fost deposedată de vechile-i drepturi; din care pricină a avut de suportat multe pierderi.

Dar cele câteva reflexii fugare asupra lucrării, prinse într'o succintă expunere, departe de a cuprinde chiar şi numai în esenţă vastul material desvoltat.

Lucrarea tratează, cu aceiaşi competinţă şi documentare, până la meticuloase amănunte, despre aspectul general al mănăstirii despre misticismul ei, pictura, utenziliile liturgice; arhitectura cu clopotniţa turn de veghe al fostei mănăstiri-cetăţi, însoţite de nenumărate clişee bine redate.

Prin aceasta lucrare s'a ridicat o grea perdea, care zăcea peste trecutul vijelios al mănăstirii Bodrog.

Pe lângă partea istorică opul se distinge şi ca aspect exterior, şi mai ales ca formă aleasă a expresiei înflorite, literare.

Temeinica lucrare onorează pe autor şi-l ridică între aleşii cărturari ai generaţiei tinere din Eparhie.

Pr. MELENTIE ŞORA.

M. AR. DAN: EPIGRAME 1939

Românul se naşte poet? Desigur, dar nu e mai puţin adevărat că tot românul se crede şi epigramist!

Cineva, competent, va studia desigur într'o zi fenomenul interesant al înflorirei genului epigramatic în literatura românească, într'un moment când în toate ţările această formă a decăzut sau a dispărut chiar cu desăvârşire.

Nu puţin va fi contribuit la persistenţa genului autoritatea şi talentul acelora cari cultivă epigrama românească. Unul din cei mai calificaţi reprezentanţi ai ei este maestrul M. Ar. Dan, om de duh şi de societate, dublat de un scriitor de reală sensibilitate poetică şi tehnician de forţă al catrenului.

Maestrul M. Ar. Dan ne dărueşte al treilea volum de epigrame. Cele mai multe le cunoaştem, fiindcă am asistat la naşterea lor: puterea de improvizare a epigramistului M. Ar. Dan uimeşte totdeauna pe acela care-l aude întâia oară lângă masa albă.

Intre cele peste şaptezeci de catrene sunt — fireşte — multe epigrame care au nevoe, pentru a fi gustate, de cunoaşterea împrejurărilor între care s'au scris. Noi, cari le ştim, le gustăm adesea mai mult decât pe cele cu valoarea permanentă, nelegată de timp, loc şi persoană. Sunt însă câteva cari vor rămâne în istoria epigramei româneşti, lângă acelea, devenite celebre, din volumele precedente ale maestrului.

Iată de exemplu aceasta, adresată unui soţ bătut de soartă cu nevastă rea şi soacră:

Despre amicul meu Priboi,
Lumea spune ce îi place...
Că a plecat chiar în război,
Numai ca să aibă... pace!

Epitaful, macabru, dar atât de just încât e probabil cea mai bună epigramă a volumului:

Biata mea Sofie,
Ea mi-a fost soţie —
Dumnezeu s'o ţie,
Să nu mai revie!

In general, nenorocirile conjugale îi inspiră maestrului catrene de valoare tot atât de permanentă cât e de etern necazul vieţii în comun a sexelor. Iată epigrama adresată unui încornorat:

Bietul X — om în etate —
Iţi vine greu ca să i-o spui...
El o numeşte „jumătate",
Căci... jumătate e a lui!

Tot răutatea feminină — e drept „pre-conjugală" — inspiră catrenul:

Ascultaţi de mine pilda:
Şi-a muşcat limba o fată
(Să-i spunem, dacă vreţi, Matilda)
Şi... a murit... întoxicată!

Cu confraţii e aproape totdeauna sarcastic maestrul — în epigramă. Probabil ca să contrabalanseze amabilitatea sa extraordinară — în viaţă. Perla următoare e cu atât mai rară prin tonul ei bonom (e vorba de poetul Mircea Rădulescu laureat al Premiului Naţional):

Experienţă i-au dat anii
A ştiut ce-i de făcut:
Ca să nu mănânce banii,
Mircea, practic, i-a băut!

Incolo toţi cari îi încap pe condei sunt fără milă „executaţi". Totuşi nu se supără nimeni. Maestrul M. Ar. Dan posedă un tact atât de delicios — fructul unei mari noblețe de suflet şi a unei educaţii perfecte de cios — fructul unei mari noblețe de suflet şi al unei educaţii perfecte de om de lume, încât săgeţile pe cari le înfige nu dor niciodată mai mult decât trebue.

Fiindcă **trebue** să doară puţin!

NIC. IVAN.

TEATRUL IN PROVINCIE

Sub auspiciile asociaţiei culturale Astra-Bănăţeană, a fost jucată în seara zilei de 10 Februarie a. c. „Mansarda", comedie în 3 acte, scrisă de Alfred Ghery. Inainte de a trece la consideraţii sumare, în limita unei cronici de extensiune fixată, ţinem să precizăm câteva lucruri, în legătură cu rolul cultural pe care-l joacă teatrul în „provincie", sau mai curând ar trebui să-l joace, prin reprezentarea diferitelor piese de teatru. Nu intenţionăm să facem decât câteva observaţii, poate, mai mult sau mai puţin arbitrare, pe care am avut ocazia să le verificăm, asistând la piesele jucate de actorii Teatrului Naţional din Cluj. In general vorbind, Provincia, prin situaţia ei de a fi izolată de centrele culturale consacrate, are o soartă destul de tristă. Orice om, cu pretenţii intelectuale cât de modeste, aşteaptă „ocazia", de ori unde ar veni ea şi de orice natură ar fi, să păstreze cât de cât contactul neîntrerupt cu valorile culturale. In această privinţă este absolut inutil să mai amintim că, Astra-Bănăţeană, a avut inspiraţia fericită, organizând reprezentarea piesei în discuţie, aceasta cu atât mai mult, cu cât piesa e de bună calitate.

Astfel stând lucrurile, te-ai aştepta ca toate manifestările culturale, să fie primite de publicul provincial cu multă participaţie. Ori lucrurile nu se petrec întocmai. Şi ca în orice situaţie, atunci când se joacă o piesă şi când în general este vorba de teatru, lucrurile, implicit nu se referă numai la actori, dar şi la spectator. In această privinţă putem spune — şi cine n'a observat-o — că publicul provincial rămâne cu totul indiferent faţă de producţiile teatrale, lucru verificat deatfel, prin faptul că la orice spectacol mai multe locuri sunt libere decât ocupate. Se datoreşte aceasta faptului că publicul este prea pretenţios, faţă de piesele ce se joacă par'că anume pentru „provincie", unde de multe ori actorii îşi dau drumul, coborând jocul şi interpretarea la aceiaşi treaptă de efecte

facile pe care o întâlneşti la reprezentările de „bâlci"; ori că însuşi publicul este indiferent faţă de orice producţie teatrală?

Despre valoarea culturală şi estetică a pregătirii unui spectator, nu e locul să discutăm. Nu numai în provincie, ci şi în centrele culturale mai răsărite, oricine poate constata cât de bine este pregătit publicul să guste valorile estetice. Dar mai ales când e vorba de provincie, lucrul se verifică perfect. In provincie desigur, actorii sunt forţaţi, poate fără să vrea, să fugă după efecte facile, cu certitudinea recompensei aplauzelor dinainte scontate. Insă publicul de provincie îşi are şi el metehnele lui: O piesă, — indifent dacă e comedie sau tragedie, — jucată într'una din zilele săptămânii, înafară de Sâmbăta sau Duminica, dinainte va fi ratată, deoarece nimeni nu va veni s'o vadă. Sâmbătă sau Duminica însă, provincialii obişnuesc să se distreze: merg pe la cinematografe, restaurante, baruri, şi astfel, întâmplător poate şi la... teatru. Se poate întâmpla însă, că publicul a avut ocazia să constate, că multe piese jucate în provincie — ceeace nu e întotdeauna cazul — nu sunt de valoare şi de aceea preferă să nu meargă la teatru. Căci se întâmplă că mulţi actori fac turnee „pe cont propriu" în condiţii artistice care lasă mult de dorit. In tot cazul, acela care a văzut teatru şi în provincie, dar şi în centrele culturale mai răsărite, va conveni că vina acestor consecinţe trebue împărţită imparţial între actori şi public. Ne-a fost dat să vedem, nu cu mult înainte de reprezentarea „Mansardei", o altă piesă, care ar fi vrut să fie dramă. Este vorba de piesa „Samson", în care actorii, dar mai ales unii au jucat sub orice critică. Rolul lui Samson a fost ratat — nu ştim cu, sau fără bunaştiinţă a interpretului — sută la sută. In acele părţi ale piesei unde conflictul era mai dramatic, interpretul lui „Samson" (în cele din urmă o fi şi acesta un merit) nu reuşea să stârnească decât râsete, acelor spectatori mai slabi de înger. Este de vină actorul, care întocmai ca în teatrul clasic, pentru a simula durerea sufletească îşi ducea mânele la piept, iar pentru a „păcăli" publicul că este frământat de gânduri şi conflicte interioare, Samson ducea mânile la cap, după ce s'a asigurat trăgând cu coada ochiului, dacă partenerul de joc a plecat din scenă? (Ştim cu toţii: chinurile atroce, gândurile insuportabile ne vin când suntem singuri: Astfel că, interpretarea actorului devine explicabilă...) Dar aceste gesturi erau însoţite de gemete, mai curând mugete, asemănătoare într'un fel oarecare cu acela al fiinţelor care umblă pe patru picioare. Este de vină poate conducerea teatrului care a distrubit un rol aşa de neadecvat persoanei interpretului(?), iar publicului i-a dat ocazia să vadă o interpretare cu adevărat „teatrală", scutindu-l în viitor de dorinţa dê a mai veni la spectacole...

Ceeace aminteam mai sus în general, cu privire la teatrul în provincie — şi ar fi de înşirat încă multe lucruri — nu s'ar putea spune şi despre piesa „Mansarda". Este la mijloc o simplă întâmplare, sau lucrurile au fost luate mai „în serios", e greu de hotărît. Dealtfel acest lucru nu importă, din punctul de vedere din care privim în momentul de faţă chestiunea, odată ce piesa a fost jucată bine. „Mansarda" este o comedie, de o valoare scenică inegalabilă. Câtă vreme în alte piese, acţiunea se petrece mai mult pe „plan narativ", aici acţiunea se desfăşoară în faţa ochilor noştri, cu o putere dinamică rar întâlnită. Spectatorul află eveni-

mentele nu din auzite, ci le percepe „vizual" desfăşurându-se pe scenă. Nimic din ceeace se petrece dincolo de culise, nu e pus în discuţie pe scenă. Şi ceeace este mai important, constitue faptul că în decursul celor 3 acte, compuse din nouă tablouri minus unul (nu ştim din ce motiv s'a omis un tablou, fără teama de a produce confuzia în înţelegerea spectatorului, vorbindu-se de anumite evenimente întâmplate, — care ar fi trebuit să se întâmple în tabloul omis — când ele de fapt n'au avut loc; e ca şi când ai sări peste trei pagini la lectura unei cărţi: te enervezi şi nu mai pricepi nimic; această metodă de a tăia cu foarfeca, ştim cu toţii, se întrebuinţează în filme), decorul nu a fost deloc schimbat. Acţiunea se petrece în acelaş loc şi totuşi, câtă viaţă, câtă mişcare scenică! Piesa, departe de a urmări vre-un efect moralizator, totuşi, reuşeşte să ne redea, în acel amestec de „drojdie" a societăţii (locatari etajului VI), cum apare resentimentul moral, când tânărul student, Henry Jonval, se poartă necinstit cu dra Edwiga, o fată suavă şi fără experienţă, veşnic închisă în camera tatălui său, un funcţionăraş cu aspiraţii de contabil şef, autorul a nu ştim câte zeci de romane populare, dealtfel tată bun şi iubitor. Aceşti oameni de condiţie socială foarte dubioasă, — un Max Lescalier, care întocmai scriitorului din nu ştiu care roman rusesc, ce îşi manifesta talentul scriitoricesc făcând reclame pentru ceai; acesta, pictor şi artist, îşi exercită meseria pictând reclame pe cutii; un Moret, soţul inutil al proprietăresei, om absolut fără de nicio ocupaţie, îmbrăcat totdeauna în ţinută festivă pentru a merge la curse de cai, sau cine ştie unde; apoi, ceilalţi: D-na Moret, Jeanne, Irina, Jojo, etc., toţi aceştia formează o familie, care îţi dă impresia că nu se bucură de un elementar simţ moral. Şi totuşi, la un moment dat, după ce se produce catastrofa, aceşti declasaţi reacţionează solidar, compătimind pe tânăra Edwiga, căutând să-i ajute, să ascundă de ştirea tatălui ei nenorocirea. In această reacţiune aproape instinctivă, în care se vede solidaritatea celor slabi şi neajutoraţi, se constată că „omenescul" din ei n'a dispărut, că ei sunt capabili de sentinţe morale. Pictorul, care a primit de mai multe ori ţigări dela student, la plecarea acestuia, fără a-i întinde mâna spune: "Să ştii D-le că un artist nu-i un infect". Ceilalţi reacţionează identic: nimeni nu vrea să dea mâna cu acela care nu ştie să ia asupra-şi responsabilitatea greşelii săvârşite.

Piesa, în general vorbind, este presărată cu multe spirite şi situaţii comice (chiar şi acolo unde ar vrea să ia un aspect dramatic), câteodată vulgare, însă acesta este mediul social al „Mansardei" — compus din oameni de mâna a zecea. Rolurile au fost bine interpretate mai ales de: d-l Vanciu (Max Lescalier), care a ştiut să ţină măsura unui comic nu numai verbal, dar şi de situaţie; apoi d-l A. Russey (Hochepot) a realizat un rol jucat cu multă cumpătare; în rolul principal, D-na Violeta Pescariu-Boitoş (Edwiga), a jucat cu mult talent, interpretând reuşit sufletul romantic şi bun al fiicei lui Hochepot. Momentele critice al situaţiilor, care trădau o mare încordare sufletească şi care situaţii dificile, ar fi pus la grea încercare talentul oricărui artist, au fost bine duse până la capăt de interpreta rolului Edwigei. D-l S. Rădulescu l-a interpretat pe veşnicul student, aşa cum îl cunoaştem cu toţii, în rolul lui Jonval, deşi puţin cam degajat şi cu oarecare exterioritate. Apoi, d-na Perieţeanu (în rolul D-nei Moret), d-l H. Cristea (d-l Moret), d-na L. Bulandra (Ger-

maine Lescalier) şi d-na V. Drăgoi (Jeanne) s'au achitat conştiincios de rolurile interpretate. Regretăm că rolul d-nei „în gris", a femeii misterioase, n'a fost jucat de d-na M. Munteanu, ci de d-na Moruzan. Oricâtă bunăvoinţă ar fi avut spectatorul şi oricât de „tare de urechi" ar fi fost, jocul şi vocea d-sale au risipit toată iluzia şi misterul ce s'ar fi cuvenit creiat în jurul persoanei d-nei „în gris".

In general, piesa a avut un succes mai mare ca celelalte jucate mai înainte, poate şi de aceia că a fost comedie, iar nu dramă — şi mai ales dramă ca aceia ce ne-a fost dat să trăim la reprezentaţia piesei „Samson"...

A. CH.

Note, Insemnări

Grigore Bugarin: Ameaz liniştit — versuri; Ed. autorului.

Cel mai fecund poet bănăţan, Grigore Bugarin a tipărit încă o plachetă de versuri, al şaselea volum al său dela 1935! De inspiraţie folclorică, Ameaz liniştit marchează totuşi un progres pe direcţia trasată de Grigore Bugarin în mersu-i ascendent spre „valorile universale" râvnite de el. Tema imperialismului românesc este pusă şi de data aceasta. E o notă originală a poetului lugojan, care ni-l face încă mai drag.

✣

Matei Alexandrescu: Jocul cuvintelor. Poeme. Colecţia „Gândirea". Ed. Cartea Românească Bucureşti.

D-l Matei Alexandrescu este la al treilea volum al d-sale. „Leagăn de îngeri", apărut acum câţiva ani în aceeaşi colecţie ca acela pe care-l avem în mână, s'a bucurat de un frumos succes de critică. Expresivitatea gingaşă a poetului acestuia tranfigurează toate lucrurile de cari se atinge. Feericul imaginilor încântă cititorul, fără ca vigoarea talentului să se topească în manierism dulceag de duzină. Volumul cuprinde patru grupuri de poeme, din care Descântecele au o savoare mai aspră.

Desenele dlui Mac. Constantinescu cari împodobesc volumul sunt sugestive şi decorative.

✣

Viaţa Basarabiei a. VIII. No. 1. Ianuarie 1939. Director: Pantelimon Halippa.

Harnica revistă basarabeană anunţă înfiinţarea unei edituri proprii care va ajuta pe scriitorii provinciei să-şi răspândească scrisul. Numărul mai cuprinde literatură originală şi traduceri din limba rusească. (E remarcabil cât de multă atenţie dau basarabenii fenomenului cultural rusesc. La noi, pe graniţa de Vest o astfel de atenţie pentru literatura maghiară, de pildă, ar fi considerată ca exagerată.)

N. I.

✣

Revista Cercului Juridic Bănăţean, an VIII. nr. 1. inaugurează noul an printr'un articol al d-lui rezident regal **Dr. Al. Marta,** în calitate de preşedinte al „Cercului Juridic Bănăţean". Semnează apoi o cronică interesantă despre „Echitatea în drept şi... în adevăr". — d-l procuror general al Curţii de Apel din Timişoara: **Ilie N. Lungulescu,** preşedintele comitetului de redacţie al revistei.

D-l **Dr. Ion Ţenchea** rezumă principalele legi, regulamente şi decizii apărute în cursul lunei precedente; Urmează apoi o bogată jurisprudenţă, iar la fine sunt publicate textele legilor apărute în ultima lună, făcându-se astfel un serviciu extrem de util pentru jurişti.

❖

Insemnări ieşene. — an. IV. nr. 1. aduce un bogat material semnat de floarea intelectualităţii moldovene precum şi note multe şi variate cari ţin loc de cronică, statistică şi calambur. E suficient să amintim de Mihail Codreanu, Mihail Sadoveanu, Lucia Mantu, Coca Farago, Otilia Cazimir, Profira Sadoveanu ca să ne dăm seama de ţinuta revistei. Dar pe lângă aceştia găsim lăstare tinere şi viguroase ca — Magda Isanos, Ovid Caledoniu, N. Cadioschi, Vintilă Horia, pe cronicarii excelenţi Dimitrie Gherasim şi Al. Piru, G. Agavriloaei şi fecundul N. I. Popa. — Admirăm la ieşeni cultivarea armoniei dintre generaţii pe tărâm literar. — în felul cum se prezintă Insemnări ieşene rivalizează cu Revista Fundaţiilor şi ca fond şi ca formă.

❖

Ţara Bârsei. an. X. Iulie-Decemvrie, un volum de 250 de pagini. Frumoase versurile de Ecat, Pitiş, Aurel Marin, şi E. Ar. Zaharia precum şi proza semnată de Ax. Banciu director al revistei, Horia Teculescu, (despre Goga), şi Valer Literat: Insemnări din biserici de pe valea Oltului, etc.

❖

Symposion an. I. nr. 2. Apare sub conducerea unui grup din care ne sunt cunoscuţi: Mihail Beniuc, Vasile Copilu-Cheatră, Horia Stanca, Al. Tohăneanu şi C. S. Anderco. Are material preţios: „Reflexii asupra spiritului critic", „Sensul şi actualitatea clasicismului", „Ornamentica hieratică" etc. — Deaceia, urăm viaţă lungă confratelui nostru din Cluj.

❖

Pagini Literare — apare îngrijită de V. Beneş, M. Beniuc, Gr. Popa, Yvonne Rossighon, Teodor Murăşanu şi R. Demetrescu, la Turda, cu frumoase colaborări.

❖

Festival. Anul trei nr. 26—27 aduce patru pagini cu distinse colaborări: Ştefan Baciu, M. Papadopol, Iulian Vesper, Al. T. Stamatiad, Ion Şiugariu, A. Elefterescu, George Danubia, etc.

❖

Invăţătorul Bănăţean. An. III. nr. 1, cuprinde pe lângă articolele de specialitate şi un frumos eseu al lui Gr. Bugarin: „Cum se creiază o doină", care ar merita să fie reprodus în întregime spre a fi gustat şi de alţi cititori. Mai semnează Ionel Munteanu, O. I. Oprea, C. Bijan, I. Popescu, etc.

❖

Familia — din Oradea nr. pe Oct.-Dec. Condiţiuni frumoase, conţinut plin de miez prin colaborarea lui Victor Eftimiu, George Bota, Sept. Popa, M. Beniuc, Alexandru Marcu, D. Iov, Victor Papilian, M. G. Samarineanu, Al. Olteanu, Octav Şuluţiu, etc.

A. Bugariu.

❖

Expoziţia sculptorului Ştefan Gomboşiu. D-l Ştefan Gomboşiu a deschis la Bucureşti în sala Dalles o expoziţie de sculptură în asociaţie cu pictorul ardelean Nicolae Brana. Ecoul favorabil, pe care l-a trezit în presa din Capitală expoziţia aceasta, arată că îndrăzneala tânărului sculptor bănăţean, care se prezintă întâia oară publicului alegând pe cel bucureştean, este justificată. D-l Ştefan Gomboşiu este în acelaş timp un harnic şi priceput mânuitor de condei, bine cunocut de cititorii revistei „Luceafărul".

N. I.

LUCEAFĂRUL

REVISTA REGIONALEI BĂNĂȚENE A «ASTREI»

BIBLIOTECA CENTR...
„ASOC... TUNH...
SIBIIU

TIMIȘOARA
MARTIE—MAIU 1939

ANUL V. - SERIA II. Nr. 3-

„LUCEAFĂRUL"
REVISTA REGIONALEI BANAŢENE A ASTREI
Apare lunar, sub direcţia unui comitet de redacţie.
Redactor responsabil: Prof. Tr. TOPLICEANU

CUPRINSUL:

		Pag.
Anatole Chircev:	Valoarea omului	1
Grigore Bugarin:	Sonetul omului (poezie) . . .	12
Nicolae Tomiciu:	O zi de judecată în cetatea Sebeşului	13
Dr. A. E. Peteanu:	Dr. Alexandru Mocsonyi . . .	30
Dr. V. Branisce:	Mausoleul dela Feni	43
Corneliu Sav:	Prietenii (poezie)	48
Ecaterina Teleki n. Mocsonyi:	Birchiş	49
Gh. Atanasiu:	Vine revoluţia	51
Cronica:	*Ion B. Mureşianu:* Napoleon şi Banatul	71
	A. Chircev: Ion Vlasiu: Am plecat din sat	73
Note:	*Nic. Ivan:* Cărţi, reviste . . :	75

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „TIPOGRAFIA ROMÂNEASCĂ" TIMIŞOARA

Valoarea omului

de: ANATOLE CHIRCEV

I.

Omul, indiferent pe ce treaptă şi epocă culturală apare în Istorie, el există în funcţie de o valoare. Orice schimbare, orice transformare în existenţa lui, aduce cu sine şi o schimbare a valorii sale. Căci aceasta păstrează în sine justificarea sau nejustificarea existenţei omului. El nu numai că există, dar are şi o valoare. Despre toate manifestările existenţiale ale omului se poate spune că: ele sunt bune sau rele; trebue sau nu trebue să aibe loc; se desfăşoară în virtutea unui principiu al justiţiei sau nu. Valoarea existenţială a omului este o condiţie în care greu putem să separăm momentul „valoare" de „existenţă". Căci ele se împletesc reciproc în realitatea „om" şi numai printr'un proces de abstracţie putem face această separaţie. Aşa că noţiunea de „valoare" precum şi de „existenţă umană" sunt părţi corelative ale aceleiaşi realităţi: *Omul-în-Univers*. Deoarece, conceptul de „valoare" ne apare nu ca o particularitate exterioară a existenţei omului, ci mai curând ca un atribut, mai mult — drept o categorie nelipsită a fiinţei sale. „Omul-în-Univers" este un concept real, care raportat la existenţa omului aşa cum ne apare, este străbătut şi împărtăşit de categoria valorii. Căci scoasă de sub această dimensiune categorială a valorii, nu numai existenţa omului, dar şi existenţa în general, coboară la treapta cea mai inferioară, — animală sau anorganică — coboară în „împărăţia lucrurilor". „Omul-în-Univers" ne apare ca fiinţă, al cărei raţiune de existenţă este fundamentată pe valoarea sa metafizică, iar nu empirică. Al cărei existenţă se desfăşoară pe plan ontologic când o considerăm în substanţa sa, iar nu pe acela al lumii

sensibile. Căci de nu ar fi astfel, între „om" şi „animal" n'ar mai fi nicio deosebire. Deoarece, nici instinctul de conservare, precum nici precauţia şi prevederea în a face faţă la situaţii noui, nu sunt caractere specifice omului. Pe acestea din urmă le întâlnim şi la animale. Ceeace-l deosebeşte de animale, este faptul că el se poate detaşa de planul existenţei sensibile, trecând în cel „ontologic". Nici „socialul", nici „raţionalul", — trăsături în măsură să-l caracterizeze şi să-l definească pe om, precum credea Aristotel, părintele şcoalei peripatetice, — nu sunt dimensiuni care să-l poată cuprinde în „substanţa" sa. Ci mai curînd „metafizicul". Căci într'adevăr ,omul este o fiinţă animată de un nepotolit *dor metafizic*. Şi în aceasta constă valoarea lui. In acest moment al existenţei sale, „valoarea" şi „existenţa" se împletesc şi se identifică. Valoarea omului este cu atât mai accentuată cu cît ne îndepărtăm de planul empiric şi ne apropiem de cel metafizic. Acele teorii subiectiviste relativiste şi psihologiste, care susţin că singurul criteriu de valorificare a omului este „plăcerea", „utilul" sau „necesitatea", stau departe de adevăr. In tot cazul ele nu ne pot atrage. Ele sunt teorii care rămân la periferia existenţială a omului, în accepţia valorii sale ontologice. Noi suntem pentru acea concepţie despre valoarea omului, care ne vorbeşte despre plinătatea absolută a existenţei sale.

II.

Istoria culturii şi a spiritului omenesc ne arată cu prisosinţă, că personalitatea umană, în drumul spre realizarea idealului, îmbracă forme existenţiale diferite, în epoci diferite, descoperindu-ne mereu alte aspecte şi alte valori necunoscute încă în om. Fiecare epocă, valorifică în egală măsură dimensiunile ascunse ale sufletului omenesc. Atât epoca antică, cea a Evului-Mediu, a Renaşterii, cât şi epoca modernă. Şi dacă este instructiv pentru gânditor să se oprească asupra caracterului spiritual al unei epoci, caracter exprimat fie în sisteme filosofice, concepţii morale, sau creaţii artistice; nu este mai puţin instructiv să te opreşti asupra imaginei oarecum concrete a personalităţii omului. A personalităţii aşa cum a trăit şi a fost concepută sub forma cea mai perfectă. Sunt instructive şi pline de tâlc constatările ce se pot face, operându-se in-

cursiuni în „psihologia" omului diferitelor epoci. In acel domeniu, care nu este necesar să se exteriorizeze numaidecât în sisteme de gândire filosofică, morală, religioasă, etc., ci care trădează anumite „colţuri" ale sufletului „omului epocii", nu raportat la creaţie, ci la viaţă, la existenţa ca atare. In felul acesta, privită oarecum în totalitatea sa, valoarea omului se precizează şi se defineşte mai bine. El ne apare privit sub prisma valorii existenţiale, luând atitudine integrală în faţa Vieţii.

Se pare că epoca antichităţii greceşti, a realizat cel mai bine conceptul de „om", reuşind să stabilească în interiorul său, acea unitate armonică ce duce implicit la *seninătatea apolinică*. Omul antic ia atitudine netă în faţa existenţei. O privire fugitivă, aruncată asupra conceptului în discuţie, descopere lucruri nebănuite, dacă-l considerăm din punctul de vedere al valorii sale existenţiale, al dorului său metafizic, al atitudinii luate în faţa existenţei. Ceeace ne izbeşte mai mult la omul antic, este dimensiunea extraordinară a trăsăturilor sale sufleteşti, a trăirilor pe care le încearcă, ce iau de cele mai multe ori extensiuni cosmice. Simţi şi înţelegi că omul antic legat fiind chiar de viaţă, prinde unda mare a existenţii, potenţând la maximum valoarea omenescului. In persoana lui afli unificarea epicului eroic cu mitologicul. De aceia poate, problematica destinului în filosofia greacă, se pune fără prea multe „îndoieli"; drumul este oarecum croit dinainte, iar efortul depus oricât de mare ar fi, nu poate schimba soarta omului. Şi de aceia poate, omul nu are dece să lupte cu sine însuşi, — deoarece, „alegerea" este eliminată din capul locului: nu există două posibilităţi, ci una singură, — cu Viaţa, cu Destinul. Omul antic luptă cu Natura, cu Viaţa, iar nu cu propriile slăbiciuni. El nu are de învins propria sa nimicnicie, ci Viaţa ca atare. Lupta lui însuşeşte pe alocurea caractere cu adevărat epopeice! Iar înfrângerea, cade pe seama „destinului" iar nu pe propria slăbiciune. Imaginea unui astfel de om îţi dă o extraordinară senzaţie de putere şi forţă! Căci omul apare în toată valoarea şi plenitudinea personalităţii sale, având o voinţă care ştie să exercite „presiune" şi asupra Zeilor câteodată, silindu-i să-l asculte. Şi lucru curios: Zeilor antici, le plăcea semeţia omului, nebunia credinţei lu; cererea de înfăptuire a imposibilului. Ei au ascultat ruga nebună a lui Pygmalion, i-au dat-o pe Galateea, transformînd piatra în viaţă şi suflet, făcând imposibilul, posibil... Ei l-au lăsat pe Orfeu să înfrângă legile Morţii, să

pătrundă în Infern şi apoi, să revină la viaţă. Şi în toate acestea, stă ascunsă o adâncă semnificaţie, un tâlc ascuns pe care noi oamenii moderni cu greu l-am putea pătrunde...

Altădată oamenii se năşteau eroi şi mureau eroic. Şi în moartea lor se putea vedea curajul de a lupta cu destinul. Este înfiorătoare exclamaţia lui Hanibal, după ce a pierdut lupta: „Nu Roma m'a învins pe mine, ci Destinul"! In această înfrângere a omului de om, vedem înfrângerea omului în general de Viaţă. Aici lupta omului ia proporţii cosmice, angajează întreaga personalitate, puternică şi hotărâtă ca la nevoie să dea piept şi cu Zeii; iar înfrângerea, nu se petrece pe plan individual, ci implică şi contribuţia demonilor naturii, a Zeilor, a Destinului. Astfel de înfrângere o putea suferi numai omul antic, a cărui existenţă este angrenată în mecanismul Universului, ca făcând parte integrantă din Cosmos, unde între om şi Zeu, nu există distanţă decât de câteva trepte. Omul modern nu va putea niciodată exclama asemenea lui Hanibal. Deoarece pe el îl va învinge întotdeauna „Roma", iar „Destinul" niciodată... Ca să fii învins de „Destin" trebue să te lupţi cu aceea pe care nimeni n'a învins-o până acum: cu Viaţa. Trebue să doreşti să faci imposibilul, posibil; trebue să lupţi pentru a determina evenimentele acestei lumi; trebue să poţi crede într'o nebunie: că ceeace a fost, poate să nu fie. Când vei reuşi să porneşti la luptă împotriva tuturor acestora, covârşit şi înfrânt de ele, vei putea exclama asemenea lui Hanibal. Insă cine le va putea face toate acestea? Cine mai poate crede astăzi, în secolul gândirii critice, că piatra se poate transforma în viaţă şi suflet, că legile Morţii pot fi înfrânte, că acela care a trecut pragul vieţii în împărăţia Infernului, se mai poate întoarce de acolo?! Şi astfel, plătim tribut „Romei" pentru toate înfrângerile ce le-am suferit, iar „Destinul" stă departe de noi.

Existenţa omului modern se desfăşoară pe un plan ce stă dincolo de un destin real. Destinul lui se leagă de lupta ce se dă în interiorul forului său sufletesc. De aceia, drama lui, ia cu totul alte proporţii. Câtă vreme asupra omului antic apăsa de sus Destinul implacabil, care-l silea să lupte pentru a susţine pe umeri plafonul Cosmos-ului; la omul modern, câmpul luptei a fost mutat dinafară, înlăuntrul sufletului său. Destinul său nu constă în lupta cu elementele, cu stihiile nepotolite; ci cu ceva dat în interiorul său. Nu e vorba de a înfrânge demonii naturii, voinţa Zeilor, iraţionalul Vieţii. Omul modern,

trebue să se învingă pe sine însuşi, să fie erou cu sine însuşi. Acesta este destinul său: un destin ce-i drept de dimensiuni şi proporţii relativ reduse. Trebue să-l luăm însă aşa cum este, căci ni-l-am creiat noi înşi-ne acest destin. Suntem autorii lui. Civilizaţia noastră modernă, tehnica noastră — nu numai cea mecanică, dar chiar şi cea sufletească — este destinul nostru. Omul antic avea un „destin natural". Noi avem un destin „artificial". Artificial ca toate producţiile noastre moderne, pe orice plan am considera acest lucru: moral, religios, estetic, etc. Artificialitatea destinului nostru este numai o simplă consecinţă logică, ce nu a întârziat să vină, într'o epocă în care se trăieşte numai din paliative, într'o *epocă a substitutelor*. Ne-am scurtat singuri aripile, singuri ni-le-am forfecat. Şi astfel perspectiva vieţii noastre s'a îngustat, pentru că ne mişcăm pe un teren prea cunoscut, prea sigur.

Altădată omul se răscula împotriva legilor naturii şi a vieţii, şi cu un curaj nemaipomenit, provoca lupta cu stihiile şi elementele naturii. Era el însuşi un „element al naturii", ce se prinde în luptă cu vântul, cu focul, cu marea, cu prăpastiile. Era în această luptă între „elemente" pornite pe exterminare reciprocă, ceva măreţ, grandios, dar şi semnificativ totodată. Se va zice: „Ce semnificaţie? . . . Xerxes, nebunul, înfierând marea cu lanţurile şi bătând-o cu vergelele!... Şi desigur, judecata le va fi dreaptă: căci ei, cu toţii ar fi voit ca „Roma" să-l învingă pe Hanibal, iar nu „Destinul". Căci oamenii totdeauna sunt porniţi să se bată între ei, iar nu cu Necunoscutul, în care nu poţi nimeri cu suliţa sau cu arcul. Şi apoi, mai este ceva: Lupta dintre oameni este şi va fi totdeauna preferată înaintea aceleia cu „Destinul", pentrucă în cazul întâi înfrângerea nu sperie mult şi apoi, mai dă şi speranţa victoriei. Câtă vreme lupta cu „Destinul" duce la înfrângere, iar la victorie niciodată.

In această atitudine de a da lupta, lăsând la o parte „grija rezultatului", omul de altădată îşi împlinea misiunea destinaţiunii sale. Omul de astăzi, s'a „retras" şi s'a depărtat de viaţă. Lupta cu Viaţa este susţinută şi acum; ea n'a încetat şi nici nu va înceta vreodată. Insă, de data aceasta, lupta se dă în dosul „meterezelor", toate „precauţiunile" fiind luate; nu corp la corp, ci de după zid: din laboratoare, din biblioteci, de pe bănci şi catedre... S'a schimbat numai poziţia şi atitudinea în luptă, sensul însă a rămas acelaş. Omul antic a fost

cu mult mai puternic în faţa Vieţii, pentru că a ştiut şi nu s'a ferit să înfrunte „Destinul" său. Omului modern însă, îi lipseşte ceva faţă de omul antic: îi lipseşte „Destinul". Omul antic apărea în toată plenitudinea dimensiunilor sale: te cutremurai în faţa lui. Era înfiorător la mânie, nepotolit în dragoste, neschimbător în prietenie. El este acela care redă eternul-omenesc, absolutul-omenesc pe acest pământ, unde nimic nu este — zic relativiştii — permanent. El reprezintă imaginea valorii umane absolute, privite prin perspectiva timpului inteligibil. Valoare umană absolută, ce răsare cu atât mai izbitor, cu cât o raportăm la imaginea omului modern, a cărui existenţă se desfăşoară sub dimensiunea vacuităţii sale sufleteşti.

III.

Este fapt de experienţă curentă şi paradoxală totodată, constatarea că adâncirea şi cunoaşterea analitică a vieţii, duce implicit la secarea surselor ei. Procesul de diferenţiere, întors spre sine însuşi, este un proces care „păleşte" sursele vitale ale existenţei. Printr'o dialectică inexplicabilă, Viaţa se apără de a fi adâncită de spirit, iar atunci când procesul de sondare a avut loc, natura ei primordială este „substituită" printr'o realitate cu totul de altă substanţă. Omul, veşnic însetat de cunoaştere, dornic să-şi prelungească viaţa, să treacă limitele finitului — s'a îngrădit tot mai mult, s'a limitat cu atât mai vârtos, cu cât a vrut să depăşească graniţele şi hotarele acestei vieţi. Iar atunci când a vrut să-şi amplifice viaţa, şi-a simplificat-o, scurtând unda mare a Existenţei. Stă aici un sens de nepătruns al vieţii, un fenomen paradoxal-dialectic, ce se sustrage oricărei explicaţii. Ori de câte ori raţiunea a pătruns în viaţă, ea a disecat blocul imens al naturii, fărimiţând întregul şi „plinătatea absolută" a existenţei. Ori de câte ori omul a căutat să-şi îmbogăţească cunoştinţele, să prindă esenţa vieţii, el s'a „ofilit" şi a „pălit" ca o floare veştedă.

Procesul ridicat al spiritualizării este opus trăirilor vitale intense. Raţionalizarea vieţii, seacă din conţinutul şi „plinătatea" ei. Poate aceasta este însăşi drama intelectualului, căci numai lui e dată soarta de a cunoaşte bucuriile amare ale spiritualizării. Cine s'a cultivat prea mult, încetează dela un timp să mai trăiască în concret, este asemenea „Clopotarului", care

obişnuit cu viaţa din turn, preferă să se descompună şi să moară, decât să coboare de pe înălţimea la care a ajuns, pe pământ. „Bunii noştri prieteni — cărţile, se răzbună pe noi", spunea cândva un iscusit gânditor, şi avea multă dreptate. Intr'adevăr, acesta este destinul intelectualului; el îşi creiază un ideal de viaţă în conformitate cu viaţa spirituală, care nu-l mai lasă dela un timp să fie liber, să-şi trăiască simplu, direct şi neartificializat viaţa. Mereu intervine „simţul critic", discernământul, comparaţia, care toate, în egală măsură ratează posibilitatea „bucuriilor simple". Toate uşile ce dau spre viaţă, se închid dela un timp, şi sufletul se frământă în cea mai insuportabilă vacuitate. O piesă de teatru nespiritualizată, te supără şi enervează; o melodie uşoară nu te mai încântă, un film care nu tratează „probleme" te indispune... Şi astfel, rar, foarte rar, omul modern se „aprinde" şi trăieşte cu plenitudine existenţa. De mult s'a depărtat el de epoca adolescenţei spirituale, când toate lucrurile, privite printr'o optică specială, erau îmbrăcate în haină metafizică. Omul modern a încetat de mult să mai fie el însuşi, căci toate trăirile lui sufleteşti sunt diminuate şi alterate, de veşnicul simţ critic al îndoielii. O scrisoare de dragoste, o declaraţie de amor, un jurământ de credinţă pentru nedespărţire, iată lucruri care ni se par inutile. Pentru noi nimic nu mai este sfânt, căci prea ne-am ascuţit bisturiul de disecţie al raţiunii, ca să nu punem la îndoială trecutul, să nu dizolvăm prezentul şi să nu negăm viitorul. Şi într'adevăr: ce a fost Ieri, ce este Azi şi ce va fi Mâine?! Nimic nu este absolut, nimic din ceeace are omul ascuns, direct şi nealterat nu are valoare. Şi de aceea trebue să găsim un sens lucrurilor, fenomenelor ce ne înconjoară. Iată cum omul detronând Zeii, asemenea la chip cu oamenii, se închină Idolilor culturii. Altădată oamenii se lăsau pradă sentimentelor, pasiunilor, şi erau tot aşa de mari în dragoste ca şi în mânie. Omul de astăzi nu este mai perfect, este şi el stăpânit de patimi, pasiuni, însă le întreţine bând zilnic „haşişul" ce i-l oferă cultura. Ca să ne trezim din amorţeala sufletească în care stăm, ca să ne interesăm de soarta unei existenţe, nu e destul să ne dea viaţa ocazia; nu e destul să vedem un cerşetor sau un schilod — ca să încercăm sentimente caritabile, a iubirii de aproapele, etc. Trebue să legăm toate acestea de „sensul" şi „destinul general" al acestei lumi. Şi astfel, tre-

cem nepăsători şi închişi pe lângă un om ce se îneacă în valurile vieţii, iar un vers din vreo poezie funestă, ne stoarce lacrimi cu nemiluita. Trecem nepăsători unul pe lângă altul, fără să ne uităm decât în treacăt. Nu avem timp să ne aplecăm urechea şi asupra inimii celuilalt. Ne strâmbăm unul la celălalt şi nu mai înţelegem nimic. Şi ne grăbim mereu. Fugă, preocupări, întrecere. Fiecare vrea să ajungă mai departe, să ajungă primul. Şi din toate acestea nu afli decât exerciţiul, iar pe „om" nu-l găseşti nicăieri. Unde a rămas omul?

Experienţa sufletească a omului modern, nu mai contează ca dimensiune abisală, ca adâncime, ci ca simplu număr. Trăim sub perspectiva unui timp în care Absolutul se caută a fi atins sub specia extensiunii orizontale. Ceeace valorează pentru om este numărul, cantitatea. De aceia poate, nu la întâmplare, secolul nostru a cunoscut cele mai relativiste concepţii despre lume şi viaţă. Deoarece, existenţa omului nu se mişcă sub oblăduirea unui timp absolut, luat ca dimensiune cu posibilităţi de adâncire în cadrul aceleiaşi sfere. Apropierea de „absolut" se operează nu printr'un proces de „adâncire" şi interiorizare, ci print'un procedeu de „adaus". La cazurile vechi se „adaugă" altele noi, întocmai ca mărgelele pe firul aţei, şi aceasta la infinit. Pe acest fir, se destramă însăi existenţa omului, un „ce" statistic, un număr de trăiri de amplitudini reduse, ce se leagă cu exterioritate între ele. Este dimensiunea orizontală, ce intră ca factor hotărâtor în geometria vieţii noastre. De aceia, Absolutul nu se revelează înafara omului, aşa cum l-a cunoscut antichitatea greacă; dar nici înlăuntrul său, aşa cum l-a cunoscut ascetul Evului-Mediu. De aceia viaţa omului modern, este o trăire compusă din *segmente,* ce se pot alătura după o ordine mai mult sau mai puţin determinată.

Altădată oamenii trăiau viaţa, astăzi ei o experimentează. Astăzi nimeni nu se mai dă vieţii, trăind-o total, până'n adânc, cu tensiune şi plenitudine. Intotdeauna intervine discernământul — căci suntem prea maturi. Nu trăim, nu ne dăm sentimentelor, ideilor, ci le analizăm. Suntem ca într'un laborator de experienţă: orice mişcare psihică este înregistrată şi catalogată de raţiune; orice proces încercat, se întoarce asupra sa însuşi, încât nimic nu ne mai poate surprinde prin noutate, nimic nu ne poate poseda. Şi aceasta este, poate cea mai mare insuficienţă a secolului nostru: nu mai ştim să ne lăsăm posedaţi. Şi

de aceia Zeii au încetat demult să existe între noi. Pentru omul antic, între D-zeu şi fiinţa umană nu se interpunea o prea mare distanţă. Insuşi Cosmos-ul era populat de prea mulţi Zei, ca să nu te întâlneşti cu Ei la tot pasul. Istoria pământească a omului, era meşteşugit împletită cu istoria cerească a Zeilor, şi omul, oricum ar fi, nu se simţea atât de singur. Epoca noastră din contra, este a celor mai singuratice şi izolate conştiinţe. Sufletul omului modern este *monada* fără ferestri şi uşi de comunicare cu „altul". Această solitudine a adus cu sine, pe plan de manifestare culturală, fenomene specifice epocii noastre moderne. Este suficient să ne referim la un singur caz, pentru a exemplifica cele spuse mai sus. Poezia modernistă, nu exprimă niciodată decât stările individuale ale poetului. Natura, viaţa, dragostea, nu apar cântate în perspectiva „cosmică", ci din contra, în cea „individualizată". Poetul nu ne vorbeşte de suferinţa omului în general, de dragoste, de prietenie, de soarta ce ne este dată tuturor pe pământ; ci ne vorbeşte despre propria sa dragoste, suferinţă, nefericire. Puntea ce era aruncată înafară spre Lume este ridicată, iar raporturile de comuniune şi „împărtăşire cosmică" sunt inexistente. Aceiaşi constatare se poate face şi în alte domenii de manifestare spirituală. Insă, ceeace este mai semnificativ, în această ipostază de izolare, sufletul omului modern e nu se poate mai neajutorat. Destinul omului modern, constă în faptul că Zeii, nu mai pot interveni ca altădată, să-l ajute. Dacă pentru omul antic era posibilă intervenţia voinţei Zeilor, care de multe ori îi îmbunătăţia viaţa; pe omul modern Zeii l-au părăsit. Şi nu numai Zeii, ci nici semenii lui nu-l mai pot ajuta. Conştiinţa omului modern a ajuns la acea culme a izolării, încât chinurile sale, este condamnată să le suporte singură. Este un moment tragic în evoluţia personalităţii omeneşti, dela care se cere efortul maxim, deoarece pentru ea nu există „altul". In acest punct, individualizarea şi-a atins maxima desvoltare şi ascensiune. Şi aceasta pentru că omul modern a ajuns la acea limită a culturii, dela care se judecă nu numai pe sine, dar şi pe Zei. De aceia, omul modern nu mai trăieşte, ci se salvează. De aceia poate şi fuga aceasta după „propriile" probleme, iar nu după problemele „altora".

IV.

Ce este omul, care este substanţa şi esenţa fiinţei sale şi care este adevărata sa valoare existenţială? Este omul sortit să

se încadreze în acest Univers, în care toate ascultă de legile timpului empiric; sau el are libertatea să îmbogăţească conceptul de „realitate", extinzându-i sfera de existenţă şi asupra celor „nevăzute"? Poate această din urmă tendinţă, cum spuneam şi la începutul acestor rânduri, îl defineşte „în substanţă" pe om. Căci „misterul" nu-l sperie pe om, ci-l atrage. Religia, explicată ca fiind născută din teama omului de Necunoscut, este o explicaţie eronată. Deoarece, omul a populat cerul cu Zei, tocmai din setea lui nesăturată pentru Taină, pentru o realitate construită şi condusă după principii de altă natură, decât acelea care stăpânesc lumea în care trăieşte el. Taina şi Necunoscutul, sunt pentru om condiţii sine qua non de existenţă. Ce s'ar face el fără mistere? Dacă nu ar putea privi cu înfiorare metafizică la gura peşterii existenţii. Ce ar fi dacă realitatea ar consta numai în atât cât ni se arată, iar omul ar fi constrâns să recunoască că nimic mai mult decât atât nu mai există? Şi că adevărul şi sensul acestei lumi s'ar limita la ceeace cunoaşterea omenească ne descopere? Omul nicicând n'ar putea să refuze credinţa că mai există „ceva" *dincolo* de graniţele concrete al existenţei, ceva ascuns şi tainic, care nu poate şi nici *nu trebue* să fie decât „bănuit", iar nu explicat raţional. Căci sursele adevărurilor metafizice, nu corespund posibilităţilor cunoaşterii raţionale. A explica realitatea „în sine", dar mai ales a susţine că această explicaţie este ultima posibilă, constitue o pretenţie pe cât de mare, pe atât greu de realizat. A explica aşa ceva, înseamnă a determina irealul „de dincolo", a tinde a face imposibilul, posibil. A transcende condiţiunile acestea omeneşti, înseamnă a trece graniţa în domeniul irealului inexistent.

Lucru hotărât: sfera existenţei nu poate fi limitată numai la acele graniţe pe care le trasează raţiunea. Realitatea e mai mult decât poate circumscrie raţiunea, domeniul ei. Şi nimeni n'a încercat să conteste aceasta. Nici Kant, în ciuda lipsei de consecvenţă a sistemului său, a trebuit totuşi să admită că afară de această realitate sonsibilă, există realitatea noumenală, condusă după o altă ordine, decât ordinea după care există pentru noi ceeace există. Şi despre existenţa acestei realităţi, ce nu cade pe planul „verificărilor" raţionale, nu se poate spune nimic. Ea este o Taină pentru noi. Şi această taină, despre care nimeni nu ne poate spune nimic, căci nimeni n'a pătruns-o — nici Moise care a primit cele 10 porunci pe muntele Sion, nici cel

mai singuratic sfânt şi pustnic — există totuşi scrisă în inima omului. Oamenii păşesc în viaţă, fiecare potrivit chiemării ce-o are de îndeplinit; iau lucrurile aşa cum sunt, legile — drept singurele existente ce domină acest Univers. Dar în adâncul inimii lor, nu încetează o clipă să creadă în existenţa unui „alt" adevăr. Pe care nu l-a spus încă nimeni. Ne trăim viaţa aşa cum ni se oferă. Ne angrenăm în mecanismul social, politic, cultural. Avem obligaţii şi datorii. Şi pe toate acestea le îndeplinim având conştiinţa că „adevărul" acestei vieţi nu se poate rezuma la atât. Că ceeace facem, nu este *totul*. Că nu este cel mai esenţial lucru, nici cel mai important. Ni se pare că tot ceeace facem, este o simplă zăbavă, distracţie lipsită de sens; că altceva, mai vital, mai esenţial trebue să se petreacă în viaţa noastră, ceva ce... nu ştim nici noi ce este.

Această conştiinţă a neesenţialităţii actelor sale cotidiene, ne arată cât de înrădăcinată este în om nevoia de mister, dorul său metafizic. Dar ne arată în acelaş timp care este natura adevărată a omului. Chiar dacă omul nu este nemulţumit de condiţia existenţei sale, lui nu-i vine a crede că sensul vieţii sale se poate reduce numai la atât: la obligaţiuni familiare, sociale, culturale. El aşteaptă altceva, mai esenţial să se întâmple. Şi totuşi, nimic nu se întâmplă: *Taina* nu se lasă pătrunsă de nimeni. Ea nu ascultă rugăciunile omului, ci rămâne surdă şi impasibilă, indiferentă ca piatra. Dacă jertvele omului antic puteau să înduplece Zeii, în a-i arăta adevărul vieţii sale; nicio jertvă omenească nu poate constrânge Taina, căci nu omului îi este dată puterea de a constrânge, ci ei, care transformă pe oameni în „profeţi minciunoşi" — pe toţi aceia ce s'au apropiat de ea cu prea mare credinţă, jertvă de sine şi rugăciuni.

ANATOLE CHIRCEV.

SONETUL OMULUI *)

„Ucid, de mine prea satisfăcut;
„Trădez, de mare mulțumire plin;
„Înșel, și cugetul mi-i tot senin;
„Mă lingușesc și victime sărut.

„Ha, ha! sunt om! Tu Visător Străin
„Dintr'un capriciu-al meu când te-am născut,
„Ce bucurie mare am avut
„Că am de cine râde, sens Divin!

„Tu zeu al bunătății, orb, gângav,
„„Te simt sfârșit și atâta de bolnav;
„Care nebun se mai închină ție?!"

— — — — — — — — — —

Din om un înger a sburat suav,
Iar jos rămas-a pentru veșnicie
Un drob de țărnă și nimicnicie.

GRIGORE BUGARIN

*) Din volumul: „Liturghie de sonete" în pregătire.

O zi de judecată în cetatea Sebeșului *)

de: NICOLAE TOMICIU

Era în Dumineca Samarinencii, anul Domnului 1437, pe la prânzul cel mic. Soarele râdea de pe un cer albastru, şi curat ca lacrima. Prunii, perii şi merii din grădini şi din livezile Teiuşului s'au îmbrăcat în cea mai aleasă a lor podoabă, haina albă de mare praznic, răspândind o mireasmă dulce, amestecată cu parfumul îmbătător al florilor de liliac.

Ca un vis urât s'a şters iarna, a cărei stăpânire părea că n'o să mai sfârşească în acest an. Toamna se prelungise cu zile frumoase şi calde până către Crăciun, şi lumea, mai ales cea tânără, nu întârzie să glumească pe socoteala zicalei din bătrâni, crezând cu adevărat că de astădată a şi mâncat lupul iarna. Bătrânii se mulţumeau numai să dea din cap şi aveau dreptate. Abia trecu Crăciunul şi cerul se acoperi cu nori suri. iar pela Botez s'a aşternut pe ninsoare. Ninse domol vreo trei zile, apoi începu să şuiere şi să ţipe viscolul prin hornuri şi poduri, ba se propti cu toată puterea şi în bârnele caselor. Cei tineri amuţiră. O săptămână încheiată a ţinut nunta crivăţului cu ninsoarea, iar după ce a contenit, s'a lăsat un pui de ger de crăpau ouăle corbului şi trosneau copacii în pădure. Sălbăticiunile, lupi, mistreţi şi vulpi, s'au coborît până la sălaşele oamenilor, mânaţi de foamea cumplită; toată noaptea se auziau urlând şi schelălăind câinii, iar oamenii uitaseră de când n'au mai dormit în paturile calde, de grija focurilor cari nu se mai stângeau ziua-noaptea, în preajma ţarcurilor. Până hăt departe clocotiau văile şi codrii turburaţi din somnul lor de bătăi de toacă şi de chiote. Noroc în ciuturile pântecoase, pline cu ţuică caldă, îndulcită cu miere de stup, care s'a dovedit a fi un leac minunat şi împotriva răguşelii, nu numai a gerului năprasnic. Prin ogrăzi se sfârşiseră dela o vreme lemnele de foc, ba se mistuiră şi gardurile, coteţele şi parii de vie şi de făcut rost

*) Caransebeş N. A.

de lemne, nu era modru, căci omeţii mai înalţi decât omul, astupaseră toate drumurile şi ogaşele. Postul Paştilor mai aşternu un strat proaspăt de neauă peste cea veche, iar la Paşti lumea asculta amărâtă şi spăriată clinchetul clopoţeilor dela sănii, de lângă cuptorul cald.

In sfârşit, într'o noapte din preajma Sâmgiorzului, bătrânii cu somnul uşor, fură treziţi de muzica mult dorită a sfârşitului de iarnă. Picurau streşinile, se topiau sloieţii, iar dela miazăzi adia un vânticel. Gerul crăpa. De sub învelişul gros de nea, prinseră a se strecura sfioase, uşurele şuviţe de apă limpede, şi şuruind bucuroase, îngroşate, se treziră părae. Acum însă altă primejdie. Potocul *) copil cuminte până aci, se scutură voinicește din toropeală şi se pregătea de năzbâtii, iar pe Sebeş şi pe Timiş se şi arătară cele dintâi bârne, grinzi, punţi şi podeţe, smulse de valurile turburi de prin satele şi de pe la morile din munţi. Cei din Căvăran, săteni aşezaţi sub ocrotirea cetăţii, văzând mânia apelor, începură să-şi adune avutul şi să-l încarce pe care, gata din clipă în clipă de fugă.

Numai norodul voevodului Nicolae Fâţă, ţigănimea din uliţa Ţărmurenilor era veselă. Iarna lungă era p'aci-p'aci să-i dea gata, foamea şi gerul i-a încercat amarnic. Au ieşit în primăvară cu maţele lipite de coaste, uscaţi şi afumaţi, dar vioi şi ageri ca ţiparii din Balta Popii. De dimineaţa până seara răsunau malurile celor două ape de vuietul graiului lor aspru, cârăit. Ţigăncile oacheşe, cu ghiocuri şi bănuţi în plete, cu mâni şi picioare mici, de domniţe căzute în barbarie, se purtau mânate de neastâmpăr de colo-colo, cu dănciucii în braţe sau aninaţi de zdrenţele din care mijia pielea oacheşă-tuciurie. Indemnau ţipând la vlăjganii bărboşi, înarmaţi cu lungi cângi de apucat prada, — leşuri de păsări şi dobitoace, aduse de apă. Câteodată, când le scăpa, glasurile se înviforează, Ţiganii se burzuluiesc, arătându-şi fioroşi albul ochilor şi al dinţilor şi băgând groaza în puradeii goi, cu trupuri afumate şi claie de păr creţ în cap, tot ce biet le-au putut da mumânile.

Dar bătrânul Ţarcu se vorbi cu al său Muntele Mic şi milostivi, suflară odată îngheţat spre miazăzi şi pâraiele amuţiră, iar avântul Timişului şi al Sebeşului se potoli. Lumea se alese numai cu spaima, scăpând ca prin urechile acului de prăpăd.

*) Pârâu ce odinioară curgea prin cetate.

Pe Strada Mare, cea mai arătoasă din oraşul adăpostit în partea de mazăzi-răsărit a cetăţii Sebeşului şi apărat de ziduri groase, se frământă mulţimea revărsată din Strada Călugărească şi a Severinului, aşteptând sfârşitul Sf. liturghii. Printre nobilii şi chinejii îmbrăcaţi, unii în straiele lipite de trup ale seniorilor unguri, alţii în portul falnic al cavalerilor apuseni, cei mai mulţi însă păstrând dimia albă, ori căruntă, bătrânii pe cea neagră a satelor unde-şi aveau rosturile, se văd mulţi meşteşugari în portul asemănător şi totuşi deschilinit al breslelor din care fac parte. Vezi printre ei olari din Strada Banului, argăsitori şi cojocari din Baba Puia, ciobotari şi curelari din Uliţa Sârbească, croitori şi poclădari din Şoabe, vestiţi până departe, la Bălgrad, Craiova şi la Buda, ba chiar şi mai încolo. Se mai văd şi câţiva negustori cu jupânesele şi fetele dumnealor, în scurteici îmblănite pela poale şi mâneci cu blănuri scumpe de râs şi jder, în picioare cu cizmuliţe şi pantofi de cordovan, cusute cu mătasă, măistoriţe învesmântate mai pe sărăcie, în rochii largi, încreţite şi jupăniţe şi jupânese de ale chinejilor mai puternici, ale voevozilor şi ale nobililor cavaleri, unele în găteli scumpe de mătasă, catifea şi brocart, altele, cu oprege şi cu ii de borangic, încreţite la gât, lucrate cu arnici şi mătasă şi împodobite cu fluturi, cruciţe şi râuri, strânse în pieptăraşe înflorite, cu şinioare de fier, scânteiând în bătaia soarelui, de-ţi luau ochii. Cele mai multe sunt oacheşe, cu feţe proaspete, rumene şi privirile lor urmăresc cu prefăcută nepăsare, dar cu ascunsă plăcere, cavalerii tineri, unii trecând pe jos în zuruit de pinteni, alţii călări pe cai frumoşi, dela înălţimea cărora îşi ridică cu dreapta înmănuşată, pălăriile largi în boruri, împodobite cu panaşa fâlfăitoare şi descoperind capetele pletoase. Unii poartă aruncată pe umeri, peste haina bufantă de catifea neagră, vişinie, sau albastră, strânsă pe trup, o tunică scurtă, îmblănită la guler şi la mâneci, alţii, cei mai tineri, îşi pun în vedere trupurile puternice, cu sabia grea atârnată la şold de o curea petrecută peste umăr, cum obişnuiau nobilii români ai acelor vremuri.

— Ia uite-l soro, — arătă o tânără înaltă, cu sprâncene subţiri, îndrăzneţe, cu o lumină de râs în ochii negri, catifelaţi şi cu un mic zâmbet strengăresc în colţul gurii cărnoase, uşor umbrită de puful fin de mustaţă, — spre un tânăr călăreţ cu mijlocul subţire ca de fată, însă cu umerii largi de bărbat, care tocmai le saluta descoperindu-şi capul bălaiu, împo-

dobit cu bucle revărsate ca o coamă peste gulerul alb, de piele de cerb. Din faţa luminată de surâs a tânărului cavaler ochii de culoarea oţelului le săgetează, ca un vârf ascuţit de junghiu.

— Acum îl văd pentru întâia oară, — zise cealaltă fată, tot aşa de ales gătită, însă mai mică, cu trupul subţirel şi gingaş, cu privirea sfios furişată pe sub genele lungi. N'a fost niciodată în casa noastră.

— Nu-ţi mai aduci aminte de Bogdan, feciorul chinezului Baloş, dela Mărul, cel care a biruit anul trecut la turnir pe namila de Vendelein?

— Am auzit de faima lui, — şi ochii ei ca două albăstrele, căutară săgalnic privirile ochilor negri ai prietenei, — îmi pare rău că nu l-am văzut, tocmai pe atunci eram la mătuşa Marina, la Severin.

— Păcat, răspunse oacheşa, fata bogatului jupân Ion de Fiat, zeciuitorul judeţului Sebeş, urmărind cu priviri aprinse pe tânărul cavaler. Ştii, Călino, de multe ori mi se arată în vis, luând chipul şi asemănarea lui Sf. Gheorghe, din icoana deasupra patului meu. Cred că nu-i păcat, ce zici tu? Şi obrajii se rumeniră.

— Cine-i blagoslovitul cavaler pe care l asemuieşti cu Sf. Gheorghe, frumoasă jupăniţă Ioană? — auziră fetele spăriate un glas tăios la spate.

— D-ta?! — se întoarse mânioasă jupăniţa Ioana către oşteanul înalt, uscăţiv, cu faţa răvăşită de patimi şi cu buze subţiri sub nasul de pasăre răpitoare, cu privirea ciudată, sfredelitoare. Se apropiase de ele ca o pisică, călcând uşor pe vârful degetelor, mersură de fiară de pradă. — Să ştii dela mine, — urmă fata cu priviri scăpărătoare, — că dacă ai fi cavaler adevărat, n'ai fi făcut ce ai făcut! Să tragi cu urechea la vorbele ce şi le spun fetele! Ruşine!

— Nu te ştiam atât de aprigă şi vrăjmaşă, frumoasă jupăniţă, — rânji cavalerul Nicolae de Bizere, răsucindu-şi mustaţa lungă şi rară şi măsurând cu priviri înfometate trupul minunat împlinit al fermecătoarei fete. Hm! — făcu el — eşti o fată minunată, jupăniţă Ioano, şi mă jur pe sfântul Dumitru, ocrotitorul meu, să te îmblânzesc, când vei fi jupâneasa mea!

— Eu jupâneasa d-tale? Mă jur şi eu să mă călugăresc mai curând decât să-ţi fiu d-tale jupânească, — răspunse fata roşie de mânie, întorcându-i spatele, căci i se părea că-i ard hainele pe trup sub privirea care o desbrăca. Decât jupâneasa

dumitale, care ţi-ai despoiat fratele şi l-ai lăsat pe drumuri, — zise aruncându-i vorbele peste umăr — mai bine mor! Hai, Călino!

Nicolae de Bizere, ostaş vitez şi vestit căpitan în oastea voevodului Iancu Românul de Inidoara, se făcu alb ca varul. Vorbele aspre ale fetei îi arseră obrajii ca nişte palme şi mâna sa dreaptă smulse pe jumătate jungherul din teacă. Deştept, cutezător, cavalerul Nicolae de Bizere înfrunta nu numai primejdiile, ci şi femeile cu aceiaş îndrăzneală, cu acelaş noroc, — şoptia faima. Femeile se temeau, iar bărbaţii se feriau de el. Il scosese pe vărul său Lado de Bizere din toată averea părintească, pârându-l că s'ar fi dat de partea voevodului Dan, domnul muntean, cu care ar fi plănuit să calce împreună Banatul Severinului. Craiul Jicmon, în garda căruia slujba, l-a crezut, îi luă jupânului Lado, care nu se putea apăra, toate moşiile şi i le dete lui Lado. Dar jupân Lado ceru, îndată după martea lui Sigismund, judecarea din nou o procesului său, ceeace cunoscând legăturile pe cari ştiuse să şi le facă, cum şi oarecare scârbă a chinejilor români faţă de purtările mârşave ale căpitanului Nicolae, i se încuviinţă. Azi avea să se facă ascultarea martorilor, de faţă fiind şi Măria Sa, Iancu, luminatul ban al Severinului, cum şi toţi chinejii şi nobilii din cele opt districte româneşti.

Iată de ce mânia cavalerului Nicolae de Bizere crescu atât, încât părea că-l sugrumă. Călina întoarse capul şi-l văzu cum îi scăpărau ochii galbeni ca de lup, iar gura i se strâmbă, scrâşnind.

— Sfântă Maică Preacistă! — şopti dânsa strângând înfricoşată braţul tovarăşei — pe ăsta ţi l-ai făcut duşman de moarte pe toată viaţa! Să-l fi văzut cum scrâşnea, amerinţându-te! Prea eşti foc şi tu! Nu ţi-a spus doară nici o vorbă de ocară!

— Nu-mi plac procleţii! — se scutură cu scârbă ca de o omidă, mândra fată de chinez, cu atâta putere, încât îi alunecă broboada de pe cap, descoperindu-i părul negru, inelat, iar pieptăraşul mai să-i plesnească sub încordarea trupului voinic. Ce ştii tu?

— Ioano, Ioano! — se strânse cu dragoste adâncă şi se lipi sfioasă tovarăşa de ea.

— Hai, nu fii proastă, — se îmblânzi Ioana, — de ce te temi?

— Nu pentru mine mă tem! Cu firea ta par'că văd cum o să te ispitească şi să te frângă viaţa. Nu ni-i data nouă, femei slabe, să stăpânim prin putere, bărbaţii nu îngăduie să ne ştie pe noi mai tari decât ei.

— Tu de unde le ştii toate astea, măicuţo? — o apucă cu drag prietena, cu un cap mai înaltă, cu două degete de bărbie şi ridicându-i capul, o privi în faţa mică, albă, cu nasul fin, cu ochii adânci, în cari se zbătea ca o pasăre rănită, abia simţită, o undă de tristeţe. Treceau jupâni burtoşi, râzând şi povestind, jupânese purtându-şi cu fală podoabele de aur şi pietri scumpe, copii şi cavaleri, dar cele două prietene îşi urmau drumul ca şi cum ar fi fost singure.

— Bărbaţi-s aspri şi ne zdrobesc fără pic de milă sub călcâiul cizmelor grele, îndată ce li se pare că îndrăznim să fim ceva mai mult, decât nişte biete dobitoace de muncă, sau păpuşi cu cari te joci o vreme, apoi le arunci încolo ca pe nişte jucării stricate, — sfârşi Călina, cu glas în care tremurau lacrimi. — Cavalerul tău cel frumos are şi el vârfuri de sabie în ochi, iată de ce mă tem pentru tine. Eu — clătină din cap, răspunzând privirii prienenei, — nu mă mărit niciodată.

— Nu te turbura fără rost, zău, Călino, — surâse prietena, cuprinzându-i cu drag mijlocul subţire, — ne-a dat D-zeu şi nouă arme, şi încă nu din cele mai proaste, — dar fata amuţi deodată, căci îi veni în minte chipul ca de sfântă al jupânesei Anca, mama Călinei, soţia chinezului Nicolae de Măciucaş, pe care nu l-a văzut nimenea zâmbind. Se spunea despre el că a zdrobit cu buzduganul capul celui mai bun şi mai frumos cal al său, numai fiindcă s'a poticnit şi a căzut odată cu el, iar pe un argat l-a strâns de gât până i-a ieşit sufletul, fiindcă i se păruse că râde în faţa lui. Din cei cinci feciori, Voicu, cel mai mare plecase, nimenea nu ştie unde, fiindu-i cu neputinţă să ducă mai departe jugul peste seamă de greu al părintelui. Cât despre biata jupâneasă Anca, — acum abia i se deschideau ochii Ioanei! — de când îşi aducea aminte, tot albă o ştie, cu faţa tăiată în piatră.

— Aş mai da o fugă până acas, — zise Călina, răspunzând parcă gândurilor prietenei, — să văd pe mama. Nu vrei să mergem împreună.?

Fetele tăiară drumul, şi întrară în uliţa Severinului, care venea prin poarta de răsărit, tăia oraşul şi cetatea în două şi ieşind pe poarta de apus, ducea la Logoj.

De o parte şi alta a străzii, printre casele mari, de piatră sau cărămidă arsă, cu porţi grele de stejar ale nobililor şi ale negustorilor bogaţi, cei mai mulţi Români macedoneni, doi-trei Greci şi Armeni, răsărea sfioasă ici-colo câte o casă de bârne înegrite de vreme, a vr'unui orăşan mai cu stare. Din coperişurile de şindrilă, teşite în faţă, se văd numai coamele ţuguiate, abia răzbătând deasupra frunzişului tânăr, întunecat al teilor. Copii în haine frumoase, scumpe, se joacă în soare, închipuind bătălii, oşteni cu lănci şi alebarde, cavaleri şi jupâniţe mândre trec grăbiţi, în trapul cailor, descoperindu-se o clipă în răcoarea teilor. In dreptul scaunului unui măcelar, câţiva câni se hârjonesc pe noşte ciolane de vită. Ceva mai încolo, în faţa altei case se înşiră, răspândind mireasmă plăcută, câteva pâni şi pânişoare proaspete, călduţe încă. O albină ostenită, cu picioruşele încărcate de praf galbăn şi roşu, s'a lăsat pe coaja lucie a unei pâni, sorindu-se într'un ochiu de lumină, ca un bănuţ de aur topit. Din coroana teilor vine zvon de glasuri multe, întărit de sbârnăitul gros ca de jupân mahmur, al unui bondar. Fetele trec prin dreptul unei case mari, ascunsă în dosul zidului înalt de piatră. In faţă, pe un covor aşternut pe jos, se înşiruie ştofe turceşti, nemţeşti, civit fin, brocart, mărgele, inele, vase de argint şi de cristal, cercei, pantofi brodaţi cu mătasă şi fir, săbii, paloşe şi junghere şi alte multe mărfuri aduse de departe. Lângă marfă, pe alt covoraş, şede turceşte un bărbat uscăţiv, plecat puţin de spate, urmărind pe gânduri cum se scăldau câteva vrăbii în praful drumului. Pe o prăjină lungă, între doi tei, atârnă două-trei covoare scumpe, persiane şi turceşti.

— Bună ziua jupân Gudju, — îl salută fetele.

— Bună la Dvs. jupâniţe, că sunteţi tinere şi frumoase, bună şi la mine că sunt acasă, teafăr, — răspunse ridicându-se zâmbitor negustorul, un macedonean bogat, aşezat în Sebeş de mulţi ani, cu familie cu tot.

— Dar când aduseşi mândreţele astea şi de unde? — se opri Ioana, cu ochii strălucitori de plăcere, la comorile puse în vedere.

— Sunt abia câteva zile, le aduc tocmai dela Bizanţ, căci aşa-i treaba noastră, să alergăm mereu, să ne luptăm în drum cu balauri şi scorpii, să trecem prin codri întunecaţi, plini de tâlhari fioroşi, şi prin pustiuri fără nume, ca să înveselim inimile jupâniţelor frumoase.

— Şi să scoatem din ele comori, ca să ne facem câte un bordei, — bine am spus, jupân Gudju?, râse Ioana, săltând în palmă o pereche de cercei de aur, cu câte un diamant, imitând boabele de lacrimi.

— Bine jupâniţă Ioano, râse şi negustorul şi faţa sa aspră se lumină. Dar fie, că şi trudim pentru dumneavoastră. S'a mai văzut vr'odată ceva asemănător în cetatea Sebeşului? — şi negustorul arătă spre scumpeturile din mâna fetei.

— Cât? — întrebă fata, abia stăpânindu-şi dorinţa ce o robia, — să nu fie prea scumpe!

— Cum ar putea fi ceva prea scump pentru singura fată a puternicului jupân Ion Fiat, — întâmpină şiretul negustor, care citea în sufletul fetei ca într'o carte deschisă. Aşa cercei nu se fac decât în Florenţa şi Genova. A ştiut aurarul că-i face pentru urechi de domniţă, am drept jupâniţă Călino? Dar d-ta, dece nu te apropii mai bine ? Ori poate nu găseşti nimic să-ţi placă? — se întoarce şi către cealaltă fată şi aplecându-se, scoase dintr'un toc un lănţuşor de aur, de care atârna o iconiţă a Maicii Domnului, amândouă adevărate minuni de gingăşie, gust şi fineţă. Săltat uşor, îndemânatic în jocul de lumină, chipul părea că trăieşte. Gândesc că aceasta ar fi pe placul d-tale, jupâniţă Călină.

— Poate altădată, jupân Gudju, — clătină fata Măciucaşilor fără bucurie din cap.

— Nu vă cer să mi le plătiţi — stărui macedoneanul isteţ, — mă voi înţelege cu jupânii, părinţii dumneavoastră Am lucruri şi mai frumoase în casă, dacă mă îngăduiţi o ţără să vi le arăt, şi dete să plece.

— Să te ferească sfântul să vini cu socoteli de astea la tata, — râse Ioana. Gândesc că nici n'ar fi cu cale să-i batem lui capul cu atare treburi, — adause apoi şiret. Caută d-ta jupâne, să te înţelegi mai bine cu mama despre aceşti cercei şi, — se luptă dânsa cu ispita care o birui în sfârşit, — să mai aduci şi din aceste paftale şi acest lănţuşor. Poate om alege ceva şi pentru vr'o haină,— sfârşi dânsa cu un oftat. Vezi însă şi potriveşte bine vremea cu prilej.

— Grija mea, jupâniţă, — o linişti surâzând negustorul. Asta se ţine de meşteşugul nostru. Să mă abat şi pela jupâneasa Anca la întoarcere?

— Cum îi crede d-ta, — ridică din umeri Călina, cu surâsul ei trist.

Multă vreme se uită jupân Gudju cu drag şi cu milă după fete, căci cunoştea şi el pe mândrul şi asprul chinez Nicolae de Măciucaş a cărui casă se vedea mai sus, înălţându-se trufaşă ca o cetăţue în mijlocul curţii mari, închisă din toate părţile cu zid de piatră, de doi stânjeni înalt, apărat de şanţul larg şi adânc. Peste şanţ era aruncat un pod mişcător de piele de zimbru. Deasupra porţii grele, ferecate, împodobite cu herbul Măciucaşilor, — un lup în câmp de aur, — vegheau zi şi noapte străjeri, adăpostiţi în turn. Privind fiara, jupân Gudju o asămui în gând cu stăpânul, nu mai puţin crud şi sălbatic decât ea.

Casa însăşi, cu zidurile puternice de piatră sură, cu ferestrile mici, zăbrelite, cu acoperişul înalt de şindrilă, îţi strecura fiori de răceală în suflet, făcându-te să te cutremuri. In curtea largă, câţiva oşteni îşi curăţiau armele, un argat se îndrepta cu două găleţi de apă către garduri, un altul spărgea lemne pentru bucătărie, iar la umbra unor salcâmi, două neveste jumuliau câteva păsări tăiate pentru prânz. Păreau cu toţi nişte arătări, căci nici unul nu scotea o vorbă. Singura fiinţă care mai înviora muţenia curţii, era un copilaş desculţ, cu capul gol, încins cu o sfoară peste cămaşa lungă. Se hârjonia cu un câne lăţos, pe care-l necăjia cu o nuia şi ţipa şi râdea, de câte ori se da cânele la el, arătându-şi colţii mai mult a joacă, decât mânios.

— Hai drace, hai! — se răsti înfundat una din femei la el, — vrei o păpară! Lasă cânele şi vino aici!

La scara de piatră aştepta alt argat, ţinând de frâu un cal frumos, care sforăia, scurmând în neastâmpăr pământul cu piciorul. Un tânăr apăru, coborând treptele ca vântul, cu căciula pe o ureche, gata să se avânte pe cal, când zări fetele.

— Adevărat să fie? — se bucură tânărul, plecând genunchiul şi descoperindu-se în faţa lor. Să fii chiar d-ta, jupăniţă Ioano, ori numai umbra d-tale? — şi întinzând mâna, apucă râzând braţul fetei.

— Dacă văzuşi, Tomo, crezuşi, — râse şi fata, bucuroasă de întâlnirea care-i alungă fiorul simţit, de câte ori intra în curtea Măciucaşilor. De când eşti acasă, Şerbane?

— De când m'a biruit dorul de a te vedea pe d-ta, — spuse tânărul închinându-se încă odată cu graţie copilărească înaintea fetei.

— Şi când te întorci la Inidoara? — urmă fata, prefăcându-se a da crezare flăcăului.

— Când mă vei alunga de lângă d-ta.

— Atât de mult mă iubeşti? — stărui Ioana.

— Atât şi încă mai mult, — oftă tânărul, fără să pară că glumeşte.

— Eşti cavalerul meu aşadară şi te legi să-mi împlineşti orice dorinţă? — zise fata, ghiontindu-şi uşor prietena, învăselită de înfăţişarea căutat bărbătească a fratelui ei, cu un an mai tânăr decât ea.

Mă leg să te apăr de oricine ar îndrăzni să te atingă, frumoasă jupâneasă, şi să-ţi împlinesc orice dorinţă, — zise Şerban, cu dreapta pe inimă.

— Ai auzit, Călino!?

— Auzit.

— Iţi poruncesc să mă săruţi aici şi în faţa surorii tale, cavalere Şerban, — zise fata făcând un pas către el.

Tânărul se uită buimăcit la Ioana, apoi se făcu ca macul, îşi plecă grăbit genunchiul în faţa ei, se întoarse şi fără să zică o vorbă se asvârli pe cal şi val-vârtej ieşi din curte. Curajul lui de cavaler a fost pus la o încercare care-i întrecea puterile.

Fetele priviră râzând noruleţul de praf, ridicat în urma tânărului, care de altmintrelea nici nu era încă cavaler, ci doar, împreună cu alţi copilandri de seama lui, făcea slujba de scutier pe lângă voevodul Iancu, la Iniedoara. Toţi îl aveau drag pentru firea lui veselă, gata oricând la glume.

— Par'că-mi pare rău că nu m'a făcut mama fecior, — zise Ioana, cuprinzându-şi prietena peste mijloc, ca să-i uşureze urcarea treptelor mari, de piatră cioplită. — Este şi Ştefan acasă?

— A venit şi el cu Şerban, sunt amândoi pe lângă Măria Sa, voevodul Iancu.

Intrară în coridorul îngheţat, luminat doar de câteva răsuflători înguste, şi trecură pe lângă mai multe uşi grele. Câteva făclii prinse în benzi de fier, înţepenite în pereţii înegriţi de fum, slujiau pentru a lumina noaptea. In dreptul unei uşi, auziră glasul adânc şi vorba scurtă, asemenea loviturilor de măciucă a stăpânului, căruia îi răspundea alt glas, cald şi prietenos. Trecură mai departe şi se opriră în faţa altei uşi mai mici, apoi intrară într'o cameră nu prea mare, cu două fere-

stre zăbrelite, dintre cari una deschisă spre cetatea care se zăria mai sus, pe dealul Potocului, proiectându-şi meterezele pe cerul albastru. In colţul dinspre răsărit, sub icoana Sf. Arhanghel Mihail şi Gavril, ardea o candelă. In dreapta se vedea pe lângă părete un război mare, iar în partea stângă două paturi, al jupânesei Anca şi al Călinei. In mijlocul camerii, pe masă, un gherghef, o cutie încrustată cu sidef, o carte legată în piele împodobită cu o cruce aurită, iar pe o policioră alte vreo două bucoavne greoae. La una din ferestri o femee cu faţa şi părul alb, cu privirea pierdută în depărtare.

— Sărut mâna, draga mea mamă, — zise Călina şi apucă mâna slabă, cu degete subţiri a femeii şi o duse la gură, — ia te uită pe cine ţi-am adus!

— Sărut mâna, jupânească Anco, — se aplecă şi Ioana deasupra mânii şi o sărută. Să ştii, mătuşă Anco, că nu plecăm fără d-ta! Atâta lume n'a mai fost de multă vreme în Sebeş, şi-i păcat să stai numai d-ta acasă. Vine şi mama şi jupâneasa Dumitra dela Meedia, cu Nicolina şi cu Ruxanda. Zău, mătuşă, hai cu noi.

— Nu mai sunt tânără ca voi, dragile mele, — spuse jupâneasa Anca, apucând de câte o mână fetele şi glasul ei dulce, mângăitor li se furişă la inimă, ca şi privirea adâncă a ochilor căprui, puţin obosiţi. Se îmbrăca de mulţi ani, dar mai cu seamă de când a plecat Voicu, feciorul cel mai mare, — numai în negru. Eu ce să mai caut acolo? Sunt bucuroasă că mai pot merge câteodată la Sf. biserică. Jupâneasa Petra n'a mai fost de mult pela noi, ce face?

— Cred că o să vină zilele astea la dumneata, — răspunse Ioana, mângâind drăgăstos mâna care o ţinea de a ei. Simţia cum i se răspândeşte prin tot trupul o căldură bună, liniştitoare, ca întotdeauna când era în apropierea jupânesei Anca, şi-i venea să-i destăinuie toate gândurile şi toate simţirile, căci jupâneasa Anca era din puţinii oameni, înzestraţi cu darul de a risipi doar prin apropierea lor, orice neîncredere faţă de ei. Şi-i mai era dragă această femee şi pentru alt cuvânt. Nimenea n'a auzit-o vr'odată cârtind sau tânguindu-se, cu toată firea cumplită a jupânului Nicolae, soţul ei. Doar Călina o auzia câteodată oftând şi gemând, ba odată în puterea nopţii, a plâns chiar, cu obrazul înfundat în căpătâiu. In zădar a încercat însă Cătina să-i uşureze destăinuirea cu să-

rutări şi mângăieri, căci jupâneasa Anca nu şi-a împărţit povara cu ea, ca să nu-i otrăvească şi ei tinereţea cu amarul ei. Dela o vreme a simţit că fata o înţelege, un strop de mângâiere pentru ea, însă era şi un strop de pricină mai mult ca să-şi îndoiască truda de a o amăgi, părând senină şi împăcată. Călina băgă şi ea de seamă silinţele mamei sale, şi răspunse printr'o veselie cu greu găsită în prietenia ei cu Ioana, fată sănătoasă, puternică şi zâmbitoare, ca soarele de primăvară. Silinţa lor de a se înşela una pe alta din prea mare dragoste, o înduioşa pe Ioana, mai mult decât dacă le-ar fi văzut plângând. Ce gândeşti mătuşă Anca, va izbuti jupânul Lado de data asta să-şi scoată dreptul său? Nu-l cunosc pe dumnealui, de duşmanul luí mi-e scârbă însă.

— Jupânul Lado e la noi chiar acuma, — şi arătă spre camera învecinată. Nu ştiu, dragă Ioano, dacă va izbuti, căci cavalerul Nicolae e bogat şi puternic. Cain nu se căieşte totdeauna de răul făcut fratelui său Avel. Fiarele pădurilor sunt ca mieii şi ca porumbeii pe lângă oameni, când se sălbăticesc. Dar iată că jupânul Lado se duce, — zise dânsa ascultând zăngănitul pintenilor cavalerului pe pardoseala coridorului. E vremea să plecaţi şi voi, dacă vreţi să mai prindeţi vr'un loc în biserică.

Ca să ajungă mai curând, fetele încălecară pe cai şi se duseră în galop, însoţite de un argat, până la biserică. In faţa bisericii o mare de capete aştepta, lăsând drum liber să treacă judecătorii şi martorii. De o parte şi de alta, drumul era străjuit de două şiruri de oşteni cu lungi alebarde, în cap cu chivăre ce sclipeau în soare. Crainicul cetăţii duse cornul la gură şi sună prelung în spre cele patru părţi, vestind începerea judecăţii. Dăduseră de ştire de trei ori în trei săptămâni, în toate cele şapte judeţe româneşti: *Sebeş, Logoj, Meedia, Almăj, Ilidia, Caraş şi Bârzava* *), — ziua judecăţii, aşa cum poruncia zăconul românesc. Strălucitul alaiu înainta încet printre cele două şiruri de ostaşi, către uşa cea mare a bisericii. Mulţimea descoperită petrecea căscând gura la seniorii şi chinejii veniţi de departe şi se silia să le ghicească numele după înfăţişare. Pe Măria Sa banul Severinului şi voevodul Ardealului, Iancu Românul de Huniade, care păşia în frunte, îl cunoştea toată lumea din Sebeş şi din împrejurimi, pentru dra-

*) Al optălea, **Comiatul,** era sub stăpânirea Huniazilor la această dată. **N. A.**

gostea ce o arăta Românilor, printre cari îşi alegea oştenii. Ceva mai scund decât fratele său Ion, cavalerul din dreapta, Iancu, era mai spătos, cu umerii largi, ceafa puternică şi cu obrazul rumân ca un măr. Ochii săi căprii, mari, priviau drept, iar sub nasul puţin coroiat, mustaţa lungă, uşor răsucită, îi ascundea gura. Avea peste 40 ani şi păşea cu mersul sigur, hotărît al bărbatului obişnuit să nu îndărăpteze în faţa primejdiilor. O cărare dreaptă pe creştet îi despărţea părul castaniu, revărsat în plete bogate, inelate pe gulerul alb; în mâna dreaptă-şi ţinea pălăria împodobită cu câteva pene, lungi, albe, iar cu stânga strângea mânerul paloşului, atârnat cu o curea lată de umeri. Surâdea bucuros, căci din toate părţile răsunau strigătele mulţimii: Trăiască Măria Sa, Iancu!

La stânga banului, păşia vesel, gras şi gros, cu faţa roşie mare, cu mersul legănat pe picioarele scurte, butucănoase, şi cu mustaţa lungă, lăsată în jos oală, cavalerul Oarză viteazul căpitan al cetăţii Sebeş. După ei veneau, voevodul Mehadiei Juga, sprintenul şi neastâmpăratul nepot al banului Todor, care încercase să smulgă Banatul Severinului coroanei ungureşti, voevodul Gruban dela Lugoj, Andru dela Jdioara, cavalerii şi chinejii Bogdan de Mâtnic, Roman dela Rudăria, Iosica din Brebu, Măilat din Vălişoara şi alţii. Printre chineji, în cele dintâi rânduri, mergea fără să privească nici în dreapta, nici în stânga, un bărbat înalt, cu faţa aspră ca de cremene, ascunsă până la ochii suri, adăpostiţi sub straşina groasă a spâncenelor, în barba căruntă. Era Nicolae de Măciucaş, chinezul temut nu numai de iobagi, cari fugiau din satele găsite sub oblăduirea lui, ci şi de ceilalţi chineji şi de nobili, cărora le făcea procese, îi hărţuia în toate chipurile, căutându-le pricină, până ce izbutia să-i pună pe drumuri, sau să-i înlăture în alt fel, ca să-şi mărească averea. Mai la urmă veniau chinejii din Ilidia, Căraş şi Bârzava, deosebindu-se prin portul lor mai curat românesc, cu cojoace până la genunchi, încreţite la spate şi cu cioarecii albi, vârâţi în turecii resfrânţi ai cizmelor mari, cu pinteni şi cu săbiile grele, atârnate de umeri. Bărbaţi încercaţi, ei erau nu numai judecătorii, dar şi ocrotitorii şi comandanţii militari ai satelor puse sub ascultarea lor, fiecare din ei conducându-şi, sub comanda supremă a banului de Severin, stolul său de plăieşi, de arcaşi şi de călăreţi. Deşi nu străluciau prin podoaba hainelor, nu erau totuşi

cu nimic mai pe jos decât semeţii cavaleri, cu cari se asemuiau prin ţinuta lor mândră şi dârză. La urmă veniau jupânesele şi jupâniţele, gătite şi ele ca şi jupânii, cele mai multe în portul românesc, cu ii înflorite, destule erau însă şi cele îmbrăcate în gătelile străine ale castelanelor unguroaice, în jachete strânse pe trup, cu rochii lungi şi grele, purtate de aprozi frumoşi.

— Uite-l şi pe părintele jupânului Bogdan, — îi şopti Ioana prietenei sale, arătându-i un bărbat înălţat cu un cap aproape, deasupra mulţimii, drept ca bradul, cu mustaţa cărunţă retezată, cu pirvirea senină şi caldă a omului cu suflet curat. Mergea aproape de chinezul Nicolae de Măciucaş, cu care îndrăznise să se tragă în degete fără să se dea biruit. — Ne-a povestit tata că a bătut crunt cu plăieşii lui, ceata de tâlhari a nemeşului Banduc, care a încercat să răpească iobagi din Borlova şi din Mărul. Nu ţi se pare şi ţie că fiul său Bogdan par'că ar fi cap tăiat jupânul Oană?

— Cum văd l-ai îndrăgit de tot pe jupânul Oană, — surâse Călina, văzând faţa îmbujorată a prietenei; simţia o pornire neînţeleasă să se apropie de bărbatul puternic, să-i ia mâna şi să i-o sărute îndelung şi să-şi odihnească obrazul pe ea. Inima i se strânse văzând alăturea pe întunecatul ei părinte, care niciodată n'a mângâiat-o şi nici nu i-a vorbit decât în cuvinte puţine, care cădeau grele şi reci, asemenea pietrelor, în biata ei tinereţe setoasă de iubire părintească. Ochii i se umplură de lacrimi şi puţin a lipsit să nu plângă, dar adunându-şi toate puterile, se stăpâni, şi urmă pe jupânul Bogdan, care se grăbi în ajutorul lor izbutind să le facă loc în biserica tixită de lume.

In faţa altarului, într'un jilţ mai înalt, se aşează Măria Sa, Banul Severinului, iar în jurul lui luară loc cei doisprezece giudeţi, la care se mai adăugau încă şase preoţi, printre cari şi protopopul Sebeşului, ca făcând parte din scaunul de judecată a celor opt judeţe, cum şi câte unul din cei mai de seamă bătrâni de fiecare judeţ. Se aprinseră toate făcliile din cele două policandre, iar pe o măsuţă, în faţa judecătorilor fură aşezate o cruce şi sf. evanghelie. Crainicul cetăţii Sebeş, în armură strălucitoare, cu faţa ascunsă în dosul grătarului dela coif, cu amândouă mânile sprijinite pe mânerul în formă de cruce al paloşului, chemă cu glas care răsună ca venit din altă

lume din pricina vizierei, pe cei doi împricinaţi, rude de sânge, în faţa scaunului judecăţii. Un călugăr al capitolului din Arad aştepta cu pana de gâscă în mână. Se înfăţişară, venind din părţi deosebite, doi cavaleri de vârstă mijlocie, fără arme, cu capetele, descoperite, din ale căror feţe se putea citi deaproapea lor înrudire. De statură mai mult înaltă, aveau amândoi aceleaşi trupuri subţiri în mijloc, cu muşchi de oţel sub haina bufantă şi pantalonul larg, încheiat sub genunchi, aceeaşi faţă îngustă, cu nasul lung, subţire, cu ochii înfundaţi sub fruntea înaltă; privirea lui Lado era însă tare, fără ascunzişuri, pe când ochii căpitanului Nicolae fugiau fără astâmpăr, iar în colţul gurii îi juca un zâmbet de cutezătoare înfruntare. Din vreme în vreme sprânceana dreaptă-i fugea, ca un semn de întrebare către tâmplă, iar stânga se cobora, acoperind ca o straşină ochiul. Altmintrelea aveau amândoi ţinuta mândră, semeaţă a cavalerilor coborîtori din aceiaşi străveche familie. Niciunul nu părea să-l vadă pe celălalt, deşi aveau acelaşi herb şi aceiaşi stemă.

Judecata începu cu o slujbă dumnezeiască, ascultată în picioare de judecători şi de toată lumea, iar crainicul trase paloşul. In biserică nu se auziau decât cuvintele preotului şi răspunsurile corului nevăzut, apoi călugărul citi rar, cu glas adânc, jalba latinească a jupânului Lado de Bizere, prin care aceasta arăta că pe nedrept a fost scos acum cinci ani, din toate averile şi moşiile rămase dela părintele său, ca un ticălos vânzător de ţară şi slujitor necredincios al craiului Jicmon, pe temeiul unei pâri mincinoase şi cu nimic dovedite, uneltită cu drăcesc vicleşug de Nicolae de Bizere, care fără teamă de Dumnezeu şi fără ruşine de oameni, asemenea lui Cain, s'a aşezat în averea furată, lăsându-l pe el pe drumuri. Spunea mai departe nobilul Lado în scrisoarea sa, că fiind dânsul în robia păgânilor Agareni pe vemea aceea, nici că i-ar fi fost cu putinţă să se apere în potriva acelei grozave năpăstuiri, pe care se leagă să o spulbere astăzi cu ajutorul lui Dumnezeu celui drept şi a unor mărturii cinstite şi de dreptate iubitoare.

Scrisoarea fu tălmăcită de acelaşi călugăr de pe limba latinească pe cea românească, ca să fie deplin înţeleasă şi de mai puţin învăţaţii chineji şi bătrâni ai Scaunului de Judecată.

Când se sfârşi tălmăcirea, Măria Sa Banul Severinului îi porunci cavalerului Lado de Bizere să se apropie. Il întrebă

apoi dacă cu adevărat poate dovedi cele cuprinse în jalbă, ceeace Lado întări de astădată prin grai viu. Banul îl chemă apoi pe Nicolae de Bizere şi-l pofti să spună dacă a auzit şi a înţeles cele cuprinse în jalba vărului său bun, iar dacă a înţeles să mărturisească cu mâna pe cruce şi pe sf. evanghelie, ori de sunt adevărate ori ba?

Un murmur de neplăcere se stârni în bserică, când se apropie căpitanul Nicolae de Bizere cu capul răsturnat trufaş pe spate, cu stânga 'n şold, cu dreapta întinsă spre cruce, pe buze cu zâmbetul lui de batjocură. Se opri în faţa judecătorilor, iar privirile i se aţintiră semeţ asupra lor, încercând să le înfrunte, îi fu însă cu neputinţă să se uite în ochii limpezi, ai marelui său căpitan Iancu, omul care nu cunoştea minciuna. Privirile acestuia îl pătrundeau până în măruntaie, răscolindu-l şi luminând toate colţurile întunecatului său suflet. Îndrăzneala-i pieri, simţi sburându-l sudorile şi ochii îi alunecară, fugind ca nişte gângănii neastâmpărate de pe un obraz pe altul, agăţându-se de chipul evanghelistului Marcu, zugrăvit pe cerime, iar mâna dreaptă i se pogorî tot mai jos, până ce căzu moale dealungul trupului. Ii fu cu neputinţă să jure, mintea sa ageră găsi totuşi un drum lăturalnic.

— Să nu vă ispitească mintea, luminat giudeţ, — începu ticălosul cu glas smerit, — acele minciuni ce dumnealui jupânul Lado izvodite, care cu dreptate s'a osândit de măritul crai Jicmon, pentru acea grozavă şi cu totul spurcată vină, ce eu ticăitul rob cu multă şi grea trudă măritului Crai Jicmon am desvăluit, a cărui luminată e înţeleaptă giudecată nici într'un chip, nouă, mişeilor e nevrednicilor să răscolim, nu se cade. Măritul crai Jicmon au răposat, ma giudecata lui întru noi vie este, să îndrăznesc slugile a se ridicare stăpânilor potrivă ocară e ruşine este lor, — încheie dânsul, încredinţat că a izbutit să dărâme temelia clădirii ridicate de Lado şi nădăjduind în ascuns, că Iancu Huniade, care-i preţuia vitejia în războiu, va grăbi să se folosească de puntea aruncată de el ca să-l scape. Dar s'a înşelat. Cuvântarea lui, care nu era decât o înfruntare obraznică a cinstiţilor bărbaţi, aleşi dintre cei mai de seamă din cele şapte judeţe, îi aduse o mustrare aspră din partea Măriei Sale, Banului.

— Dumneata, viteazule cavaler, — îi spuse Iancu Huniade, şi glasul răsuna tare şi răspicat, iar privirea-i era de oţel, — ai fost chemat în faţa luminatului giudeţ ca să întăreşti cu

dovezi acele spuse despre dumnealui, jupânul Lado, nu ca să înveţi giudeţul de are au nu drept agiudecare. Te poftim aşa dară să răspunzi la a noastră întrebare, iar de nu vei putea, vom chema mărturiile. Te întreb iarăşi pe dumneata, care te numeşti cavalerul Nicolae de Bizere, ai înţeles deplin acele spuse de jupânul Lado de Bizere, fratele dumitale?

— Am înţeles, — răspunse cavalerul Nicolae Bizere cu capul plecat.

— Indrăzneşti să juri cu mâna pe cruce, în faţa lui Dumnezeu şi a noastră că acele spuse de dumnealui ar fi scornituri şi minciuni?

Cavalerul se şterse pe frunte de sudori, apoi răspunse, şi glasul lui deşi stins, se auzi limpede în tăcerea ca de mormânt din biserică.

— Să grăiască mărturiile. — Înţelese că Iancu, căpitanul său, nu-i va întinde mâna să-l scape şi se vedea de pe acum pierdut.

Crainicul chemă pe nume pe cei 47 de martori propuşi de Lado de Bizere. Erau printre ei nobili, chineji, cinci negustori, câţiva meşteşugari, doi preoţi, mai mulţi iobagi din satele unde-şi avuse moşiile jupân Lado şi câţiva oşteni, printre cari şi castelanul cetăţii, jupân Oarză. Fiecare luă într'o mână o lumânare aprinsă, iar cu cealaltă atingând sf. evanghelie, se legă cu jurământ, afurisindu-se în faţa preotului, îmbrăcat în ornate, să-i sece mâna, să i se usuce limba în gură, să nu l primească pământul la ceasul morţii, iar sufletul să i se chinuie în muncile iadului, dacă va grăi gura sa vr'o vorbă mincinoasă. Toţi patruzeci şi şapte întăriră cele spuse de jupân Lado, apoi stânseră lumânările în apă, zicând: aşa să ni se stângă neamul, dacă n'am mărturisit adevărul.

După ce-i ascultară pe toţi, banul Severinului se ridică din jilţ, asemenea şi judecătorii şi bătrânii, şi după ce se împărtăşiră cu sfânta cuminecătură, — căci ajunaseră cu toţii —, giudeţul cel mare se rosti, prin glasul crainicului, care vesti pe cei de faţă că i s'a făcut dreptate jupânului Lado, redobândindu-şi acesta toate moşiile confiscate şi osândind pe cavalerul Nicolae de Bizere la pedeapsa tăcerii.

Aşa se sfârşi faimosul proces dintre cei doi veri, care adunase atâta lume acum cinci sute de ani în cetatea Sebeşului.

Nicolae Tomiciu

Dr. Alexandru Mocsonyi

1841 — 1909

de: Dr. A. E. PETEANU

In frumoasa galerie a figurilor reprezentative ale Banatului, distinsa familie Mocsonyi şi-a câştigat, incontestabil, un loc de veşnică cinste şi admiraţie.

Un nume bine cunoscut şi rostit de întreaga suflare românească bănăţeană cu respectul, dragostea şi admiraţia cuvenită marilor figuri, care au ilustrat, în cursul veacurilor de grea cumpănă, istoria sbuciumată a mult încercatului nostru popor de pe ambele versante ale Carpaţilor.

O familie nobilă, de origine macedo-română (din Moscopole), cu vlăstare proeminente, de-o rară distincţie, care se desprinde, din puternica falangă a luptătorilor noştri de elită de odinioară, într'o lumină cu totul deosebită.

Pe la sfârşitul veacului al XVII-lea, o ramură a ei s'a stabilit definitiv în Banat şi, în cursul vremii, s'a încadrat perfect în ritmul vieţii acestui fermecător colţ al pământului românesc, identificându-se cu sufletul şi aspiraţiile cele mai înalte şi mai nobile ale poporului nostru bănăţean.

Providenţa a voit ca, în vremuri de sbuciumate nădejdi în vitalitatea şi biruinţa poporului nostru, să-şi înfigă rădăcinile adânc în solul bănăţean şi, pe acest sol binecuvântat de D-zeu, să desvolte o activitate prodigioasă pilduitoare şi excepţional de variată, pe toate terenurile de manifestare ale vieţii noastre naţionale.

Toate problemele mari, care au frământat, în cele mai tragice, dar şi 'n cele mai măreţe epoci ale vieţii noastre politice, sociale şi culturale, sufletele de elită ale marilor îndrumători şi animatori bănăţeni, au găsit în membrii iluştri ai acestei familii pe cei mai aprigi şi devotaţi apărători.

Activitatea lor fecundă, ideală şi de o înaltă semnificaţie etică a avut darul să umple o lungă epocă, una din cele mai rodnice epoci ale mişcării noastre naţionale.

Sortiţi printr'un inexorabil destin, a merge în fruntea celor mai mari mişcări politice şi culturale ale Banatului, urmând pasul vremii şi pătrunşi de chemarea lor istorică, au ştiut să lupte şi să sufere cu entuziasmul lor exuberant şi cu credinţa nestrămutată în măreţia scopului pe care-l urmăriau, toate vicisitudinile nobilului lor apostolat.

Nici un obstacol, nici o jertfă nu i-au putut împiedeca în desăvârşirea mesianismului lor.

Cel mai de seamă vlăstar al acestei distinse familii a fost, fără 'ndoială, Alexandru.

O figură clasică, c'un suflet complex, alcătuit dintr'o armonie de însuşiri excepţionale şi turnat într'o puternică individualitate. Un suflet de elită, în cea mai nobilă şi înaltă accepţie a cuvântului.

S'a născut în ziua de 4 Noembrie 1841, în Budapesta, la o grea răspântie a istoriei noastre naţionale.

Potrivit obiceiului vremii şi al nevoilor ei, a fost crescut într'o atmosferă de curat idealism, pătrunsă de mireasma dătătoare de viaţă a idealului naţional, în preceptele dragostei de neam şi, îndeosebi, în şcoala de aspră datorie şi de muncă fără peget a imperativului vremii.

Bunii şi iluştrii săi părinţi, Mihail şi Ecaterina, descoperindu-i de timpuriu inteligenţa scăpărătoare, însuşirile excepţionale, potrivit tradiţiei lor familiare, s'au străduit să-i dea cea mai aleasă educaţie şi instrucţie, să-l pregătească pentru vremurile mari, ale căror zori întremătoare începuseră să mijească deja la orizont. Iar Alexandru, înzestrat fiind, încă din frageda-i copilărie cu o sete nespusă după lumină, c'un dor nepotolit de muncă, a căutat să-şi mărească, din ce în ce tot mai mult, zestrea intelectuală, comoara de bunuri sufleteşti moştenite, făcându-şi, în mod exemplar, studiile secundare la Budapesta, iar cele universitare la facultăţile de drept din Budapesta şi Viena.

In anul 1865, la vârsta de 24 ani, după o muncă fecundă, metodică şi stăruitoare, şi-a trecut doctoratul în drept la Universitatea de Drept din Graz, obţinând titlul de doctor „utriusque iuris".

Intors în Banat, cu acest frumos titlu şi c'un dor nepotolit de muncă, se aruncă numaidecât în vârtejul frământărilor noastre publice, în focul luptelor politice de pe acele vremuri de grea cumpănă.

Un complex de probleme de-o covârşitoare importanţă l-au determinat să-şi ceară atât de timpuriu cuvântul în viaţa publică, să se înregimenteze, cu energie juvenilă şi cu dor năvalnic de afirmare, între luptătorii noştri cei mai de seamă de pe acele vremuri, angajându-se succesiv, cu toată competenţa şi hotărârea, la cele mai mari probleme politice şi culturale ale Banatului.

Pierzând şoaptele vremii în care trăia şi dându-şi bine seama de desăvârşita sa superioritate morală şi intelectuală, precum şi de superioritatea misiunii sale, şi-a pus numaidecât, fără ezitare, toată vigoarea, toată comoara de înţelepciune şi iscusinţă, tot aurul minţii şi simţirii sale în slujba marilor interese ale poporului bănăţean, cu ferma dorinţă de a forma un puternic curent de trezire la viaţa activă a conştiinţelor naţionale adormite.

Spirit idealist, înzestrat cu un suflet larg cuprinzător şi de o olimpică seninătate, cu o cugetare de-o viguroasă sănătate, şi cu o simţire delicată în necontenită vibrare, s'a ştiut însufleţi, deja la începutul carierei sale politice, de acelaş ritm sufletesc, de care s'a însufleţit şi distinsul său povăţuitor şi colaborator, *Vincenţiu Babeş*.

I-a fost sorocit să apară pe ecranul vieţii noastre politice într'o epocă de mari frământări şi aprige lupte de rezistenţă şi afirmare a poporului nostru bănăţean, să fie chemat, prin forţa împrejurărilor, să conducă destinele acestui brav popor între împrejurări extrem de grele. Idealul vieţii şi l-a găsit, întocmai ca Vicenţiu Babeş şi ceilalţi distinşi membri ai familiei sale: Andrei, Antoniu, Gheorghe, Eugen şi Zeno, în acte de eroism şi sacrificiu suprem, în muncă neprecupeţită şi stăruitoare, însufleţită pururea de o nebiruită credinţă în destinele şi viitorul strălucit al neamului românesc.

Inzestrat cu acest puternic fond de credinţă şi cu o forţă de muncă şi rezistenţă uimitoare, s'a înrolat, în toamna anului 1865, sub steagul luptelor naţionale, desfăşurând în dieta maghiară din Budapesta, alături de Vicenţiu Babeş, Sigismund Borlea, Emanoil Gojdu, Iosif Hodoşiu, Aurel Maniu, Andrei, Anton şi Gheorghe Mocsonyi, Alexandru Roman, Aloisiu Vlad şi alte personalităţi de elită ale Românilor din Ţara Ungurească, Banat şi Ardeal, în calitate de deputat naţionalist al circumscripţiei Rittberg (azi Tormac) din judeţul Timiş, o activitate politică din cele mai fecunde.

Aici, în metropola opresorilor noştri de veacuri, s'a relevat, deja dela început, ca şi un mare talent oratoric, un abil mânuitor al politicei, un bărbat de înalte concepţii, cu voinţă de fier, cunoscător al tuturor poblemelor politice şi gata oricând pentru hotărârile cele mai energice. Aici s'a impus, deja cu ocazia întâielor sale debuturi, prin personalitatea distinctă şi originală, prin inteligenţa-i scăpărătoare, prin corectitudinea-i desăvârşită, prin cultura-i întinsă şi, mai presus de toate, printr'o puternică, vibrantă şi mistuitoare dragoste de neam, ca şi un luptător de prima linie.

Graţie acestui minunat echilibru de alese însuşiri, a reuşit să se ridice, repede, pe-un piedestal înalt al vieţii noastre politice, cucerind, prin marile sale eforturi spirituale şi prin prestigiul său personal, un loc de frunte, un rol hotărâtor în propăşirea vieţii noastre naţionale.

Poporul român bănăţean, profund recunoscător pentru prodigioasa-i şi multipla-i activitate, pentru puternica vitamină pe care a întrodus-o, cu dragoste şi idealism neprihănit, în organismul vieţii sale naţionale, l-a ales în repetate rânduri, cu o sdrobitoare majoritate de voturi, membru al camerei deputaţilor din Budapesta. Astfel, după expirarea mnadatului dela Rittberg, în anul 1869, în două alegeri consecutive, la Lugoj, în vechea cetăţuie de rezistenţă sufletească şi vatră de lumină românească a Banatului, iar în 1872 în circumscripţia Radnei.

Alexandru Mocsonyi, drept recunoştinţă pentru marea încredere pe care i-au acordat-o iubiţii săi alegători, cei mulţi, cei înfrăţiţi cu glia, înţelegând imperativul vremii, a căutat să stea neîntrerupt, până 'n anul 1874, ca şi o santinelă neclintită a românismului, ca şi un excelent combatant, în focul luptelor crâncene ale dietei ungare din Budapesta, făcându-şi datoria de îndrumător şi apărător al marilor noastre interese naţionale, cu prisosinţă, până 'n capăt.

Activitatea sa parlamentară din această sbuciumată vreme este deosebit de fecundă şi demnă de toată admiraţia. Nu găsim episod mai însemnat din luptele dârze de rezistenţă care s'au dat, pe acest câmp de bătălie, între naţionalităţile nemaghiare şi Unguri, de care sufletul lor generos şi mare de apărător hotărît al drepturilor şi revendicărilor noastre naţionale să fi fost străin.

Rar un înţelegător atât de entuziast, un cunoscător atât de adânc al marilor probleme ale vremii sale, un luptător atât de

tenace care, cu toate că a avut de coborît pe arena vijelioasei vieţi politice de atunci, multe povârnişuri prăpăstioase, n'a ezitat nici o clipă de-a angaja, la tribuna parlamentului, cu energia lui implacabilă şi voinţa lui neînfrântă, cele mai aprige bătălii de desrobire.

Toate problemele vitale cu ramificaţii multiple ale neamului l-au pasionat mult, l-au interesat de aproape şi au găsit în el un aprig apărător, atât în parlament, cât şi afară de parlament.

Neobosit şi devotat, plin de avânt şi voinţă, a luptat cu convingere şi cu un elan de nedescris, atât la tribuna parlamentului, cât şi 'n coloanele celor mai vestite ziare, pentru triumful ideilor mântuitoare ale românismului.

A scris şi publicat articole strălucite, cu mare răsunet în cele mai renumite organe de publicitate de pe atunci, cum erau: „Reform", „Zukunft" din Viena şi „Politik" din Praga, punându-şi vastele cunoştinţe juridice în serviciul acestei mari şi viguroase acţiuni. S'a năzuit să creeze o atmosferă prielnică şi să pregătească terenul, pe cale ziaristică, pentru o norocoasă şi mulţumitoare deslegare a marei probleme naţionale, pentru soluţionarea legitimă a chestiunei naţionalităţilor, „în cadrele integrităţii politice şi teritoriale a Ungariei", cerând „să se recunoască privilegii fundamentale, egalitatea de drept a popoarelor ţării, ca individualităţi naţionale şi conlucrând la arondarea administrativă a ţării, în circumscripţii după naţionalitate".

In aceste articole de impresionantă fineţe de cugetare şi perspicacitate de analiză, şi-a pus Alexandru Mocsonyi talentul, inteligenţa, entuziasmul şi energia sa, şi-a dat întreaga sa măsură de profund cugetător pentru a apăra, cu toată demnitatea, drepturile şi interesele naţionale ale popoarelor nemaghiare şi prin presă.

Sunt aceste pagini de o rară frumuseţe, care oglindesc întreg sbuciumul său de mare politician, toată dorinţa sa de a pregăti spiritele pentru alcătuirea unui proiect de lege relativ la egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care să mulţumească pe toţi, „oferind tuturor naţiunilor, fără deosebire, aceleaşi condiţii legale pentru existenţa şi desvoltarea lor".

Discursurile pe care le-a rostit între anii 1866—1872, cu marele şi originalul său talent de excelent combatant, alături de V. Babeş, Sigismund Papp, Ion Popovici-Deseanu, Aloisiu Vlad, Sigismund Borlea, Iosif Hodoşiu, Aurel Maniu ş. a., în

parlamentul din Budapesta, au fost animate de un suflu de înaltă cugetare şi aleasă simţire de imperativul categoric al datoriei naţionale.

Prin ele a ţinut entuziasmul în mijlocul celor mai crude decepţii şi crunte realităţi, a agitat, cu o perseverenţă uimitoare, problemele cele mai vitale ale poporului român şi ale tuturor naţionalităţilor oprimate, prin ele a fixat atitudinile politice, arătând cu mintea sa larg comprehensivă şi clar văzătoare, cu sufletul său pururea echilibrat şi senin, cu energia şi dibăcia cuvântului său fermecător şi cu uimitoarea sa putere de convingere, necesitatea de a se acorda, prin legi, egale drepturi politice, naţionale şi confesionale tuturor naţionalităţilor din Ungaria, de-a li se asigura existenţa şi desvoltarea invidualităţii naţionale, întâiul şi cel mai înalt postulat naţional.

Intregul parlament şi întreaga presă din Budapesta au ţinut să sublinieze, cu profundă admiraţie, splendoarea cuceritoare a talentului său oratoric, vocaţia sa politică, înlănţuirea armonioasă a argumentelor sale, vigoarea, adâncimea şi înălţimea sa de cugetare, precum şi suflul etic de o incomparabilă înălţime, care a vibrat în marele său discurs.

Chiar şi organele guvernamentale ca „Pester Lloyd" şi Ungarischer Lloyd" ş. a. au recunoscut originalitatea concepţiei sale politice, supleţea inteligenţei sale, masivitatea talentului său oratoric, marea putere a logicei sale creatoare, precum şi faptul că viaţa politică a Ungariei nu se poate lipsi de conlucrarea acestui bărbat cu eminente calităţi ş. a.

Sub presiunea împrejurărilor, îşi schimbă directivele, îşi primeneşte programul de muncă, adâncindu-se, din ce în ce mai mult, în meditaţii înalte filosofice şi de o adâncă resemnare stoică.

In intervalul dela 1874—1881 şi până 'n 1892, ridicându-se, prin eforturi spirituale, deasupra suferinţelor, caută să dea, cu admirabilul său simţ de orientare în viaţă în deosebi chestiunilor culturale şi economice, o cât mai atentă preocupare şi să găsească cele mai norocoase soluţii pentru promovarea lor, fiind ferm convins că *„numai cultura naţională este cultura adevărată. Ea are să desvolte conştiinţa naţională: baza culturii naţionale, sentimentul religiozităţii: baza moralităţii, patriotismul: baza virtuţilor cetăţeneşti, spiritul economic: baza prosperării naţionale, simţul estetic: baza nobleţei inimii; cu un cuvânt cul-*

tura națională are să deslege toate puterile rămase încătușate prin vicisitudinea timpurilor, are să deștepte toate puterile latente ale poporului, ca astfel, să fie asigurată, în fața tuturor pericolelor amenințătoare, existența națională a poporului român din Ungaria".

Intemeiat pe această concepție, pe această convingere a sa că numai cultura națională și bunăstarea economică poate da poporului român de dincoaci de Carpați, în vremuri de grea cumpănă, pârghia de rezistență și de solidaritate, indispensabilă pentru afirmarea sa națională, se străduește să sprijinească toate frământările culturale și economice, menite să deschidă noui orizonturi în viața sufletească atât de otrăvită de pasiunile și violențele luptelor politice a mult încercatului popor.

Și era și foarte firesc ca, în aceia epocă de larg sbucium, în care *„sistemul politic dominant scoate pe Români, succesiv, din viața publică a statului, pe toate terenele, și chiar din parlamentul țării, reducându-i politicește la rolul trist de paria*", soluția dată de Alex. Mocsonyi, pentru a înlocui toate agitațiile și svârcolirile, toate vorbele pătimașe, cu fapte concrete și realizări practice, asigurând poporului nostru, pe teren cultural și economic, condițiuni tolerabile de existență, de întărire și propășire, să fie, fără îndoială, unica soluție mântuitoare.

Datorită acestui extraordinar dar al sufletului său generos, robit pururea de cea mai curată dragoste de neam datorită încrederii sale nezdruncinate, în vitalitatea și puterea de muncă și 'n viitorul poporului român, și datorită perseverenței sale uimitoare în activitatea sa de eminent organizator, apar, succesiv, sub farmecul și forța inspirației sale, frumoasele instituții de regenerare a energiilor noastre naționale, care-i nemuresc numele.

Astfel ia ființă, între cele dintâi, puternicul institut de credit și economii „Albina" din Sibiu, pentru a cărui întemeiere și solidă organizare făcuse cele mai mari eforturi, începând dela exoperarea aprobării statutelor sale până la definitiva organizare, în calitate de membru fondator și întâiul președinte, — și apoi și alte instituții de credit și economii: tot atâtea cetățui de rezistență națională și garanții solide pentru desvoltarea vieții economice și făurirea viitorului nostru în acele vremuri hotărâtoare pentru soarta noastră.

Pe teren cultural, numele lui rămâne strâns legat de „Societatea pentru crearea unui fond de teatru românesc", o insti-

tuţie isvorîtă din însăşi necesităţile vieţii noastre culturale de pe acele vremuri, pentru înfiinţarea şi susţinerea căreia şi-a pus tot talentul, toată dragostea şi energia, tot sufletul său plin de armonii, desfăşurând, în colaborare cu ceilalţi membri ai comisiunii de organizare, o muncă fecundă şi conştiincioasă, o muncă de albină neostenită.

Cu acelaş elan, crez politic şi sete sfântă de adevăr şi progres a activat Al. Mocsonyi şi pe teren bisericesc, luând parte, în calitate de deputat al sinodului Eparhial al diecezei Caransebeşului şi membru al tuturor congreselor naţionale bisericeşti, apărând cu toată hotărârea ortodoxia şi susţinând cu toată convingerea Statutul organic, cea mai monumentală operă bisericească (constituţia legii, credinţei noastre) a marelui Metropolit Andrei Şaguna, prin care distinsul reformator dăduse o organizaţie democratică bisericii sale, în temeiul căreia toţi credincioşii erau chemaţi să-şi dea contribuţia, după posibilitate, pe teren bisericesc şi naţional, la progresul neamului.

Cu un cuvânt, Alexandru Mocsonyi şi-a reliefat, cu prisosinţă, marile lui însuşiri de conducător, şi pe timpul retragerii sale din viaţa politică, încadrându-se perfect în ritmul vremii sale extrem de critice, prin munca sa creatoare, prin însufleţirea într'un măreţ ansamblu de renaştere culturală-naţională a tuturor energiilor româneşti şi prin sprijinul dat, efectiv, cu sfaturile sale înţelepte şi cu proverbiala sa dărnicie de mecenate, tuturor cauzelor noastre culturale şi economice.

Cu toată „atitudinea expectantă" pe care şi-a impus-o, imediat după 1892, pe timpul procesului „Memorandului", în anii 1893 şi 1894, înţelegând imperativul vremii, face din nou, dovadă de marea sa putere de înţelegere şi pătrundere în tainele problemelor de căpetenie care frământau atunci spiritele, năzuindu-se să închege rândurile luptătorilor naţionali, împărţite între „memorandişti" şi anti-memorandişti.

Toate încercările de închegare însă rămân infructuoase, din cauza marilor divergenţe de păreri şi neînţelegeri în cele mai importante chestiuni naţionale.

In vara anului 1893, fruntaşii bănăţeni, strâns uniţi în jurul lui Al. Mocsonyi pe tot timpul campaniei „memorandiste", îşi concentrează toate forţele pentru a întemeia, sub patronajul marelui lor îndrumător, un cotidian naţional bănăţean cu numele **„Dreptatea"**, în Timişoara.

Ideia fericită este îmbrăţişată cu mult entuziasm de întreaga tinerime bănăţeană şi tradusă în faptă în luna Decembrie (în ziua de Crăciun) 1893, în impozanta adunare a tuturor fondatorilor noului ziar, ţinută în sala hotelului „Principele de coroană".

Pus în serviciul unor idei viguroase şi mântuitoare a imperativului naţional, noul ziar bănăţean este condus, dela început, cu toată demnitatea, entuziasmul şi competenţa de Dr. C. Diaconovici, în calitate de director, de editor şi de profesor Dr. Valeriu Branisce, în calitate de redactor. Ambii entuziaşti, generoşi, energici şi hotărîţi la faptă, nestrămutaţi apărători a tot ce era bun, drept şi priincios mersului nostru înainte.

Răspunzând unei adevărate necesităţi ziaristice române, acest cotidian înseamnă o nouă etapă în evoluţia noastră politică, socială şi culturală şi are un rol hotărîtor în propăşirea vieţii noastre naţionale, ţinând permanent trează conştiinţa noastră naţională, într'o vreme când slova şi limba românească erau batjocorite şi desconsiderate.

Paginile lui măreţe şi de o înaltă gândire politică oglindesc întreg sbuciumul vieţii noastre de atunci, precum şi înflăcărata dragoste pentru cimentarea rândurilor luptătorilor noştri cari purtau în sufletele lor aceleaşi idealuri şi luptau, din răsputeri, pentru îndrumarea sănătoasă a masselor subjugate.

Nepieritoare vor rămâne, deapururi, cuvintele de un larg şi profund tâlc, pe cari le rosteşte în anul 1896, Dr. Al. Mocsonyi, când „Asociaţiunea pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român (Astra) îşi ţine cea dintâi adunare generală în Lugoj, sub preşedinţia d-lui I. M. Moldovan, în felul următor:

„Simţit-am cu toţii, că adunarea aceasta are să fie un eveniment de mare importanţă pentru năzuinţele şi interesele noastre culturale. Prin aceasta se dărâmă un zid de despărţire între fraţii de acelaş neam, setoşi de aceeaşi cultură. Asociaţiunea noastră în această adunare se desbracă de caracterul ei provincial, se proclamă principiul solidarităţii naţionale pe teren cultural... Noi pricepem cu toţii că pentru un popor luptă mai nobilă decât cultura sa proprie nici că s'ar putea închipui".

„Dar lupta aceasta nu este o luptă sângeroasă, o luptă cu foc şi fier, nici o luptă pentru interese meschine. Este o luptă

cu armele cele mai nobile ale minţii şi inimii, pentru idealuri măreţe şi nepieritoare, iar idealurile acestea isvorăsc din sentimentele lor religioase, naţionale şi patriotice. Şi cutez a afirma, fără sfială, că aceste sentimente nobile la nici un popor nu sunt mai armonios contopite ca la poporul român... Sunt convins, că patriotismul poporului român, izolat de sentimentele sale religioase şi naţionale, s'ar usca ca o creangă ruptă de pe trunchiul ei. In această armonioasă trinitate a sentimentelor mai înalte şi mai nobile ale inimii omeneşti se manifestează acel idealism nobil al poporului român, care formează trăsătura fundamentală a caracterului său naţional. Din această indisolubilă trinitate a sentimentelor religioase, naţionale şi patriotice răsare, în deplina sa splendoare geniul naţional al poporului român... Eu nu preget a da expresiune fermei mele credinţe că până când poporul român va fi insipirat de bunul său geniu, până când noi, inteligenţa, fideli acestuia, ţinem neclintit, ca la o dogmă nestrămutată, la convingerea cum că cultura poporului cere să fie creştină, naţională şi patriotică, până atunci poporul român în faţa tuturor pericolelor ameninţătoare, poate exclama liniştit: afară de frica lui Dumnezeu altă frică nu cunosc!"

Aceste splendide declaraţiuni scăpărătoare de vervă ale lui Alexandru Mocsonyi fascinează adunarea şi produc un formidabil ecou în întreaga opinie românească.

In ele vibrează convingerile adânci ale unui suflet sensibil, distins şi plin de vigoare, ale celui mai aprig şi hotărît apărător al drepturilor şi al revendicărilor noastre naţionale, încrezător pururea în triumful dreptăţii.

In anul 1901, este ales, cu unanimitate de voturi, preşedinte al celei mai importante instituţii culturale române de dincoace de Carpaţi, „Astra", drept recunoştinţă pentru binecuvântarea rodnică şi multipla sa activitate, desfăşurată, timp de peste trei decenii, cu râvnă arzătoare şi aprigă tenacitate, pe toate terenurile de manifestare ale vieţii noastre naţionale.

Această alegere a lui Alex. Mocsonyi este o binemeritată răsplată pentru marele eroism şi credinţa de granit cu care a ştiut să lupte în vremurile cele mai critice, pentru izbânda dreptăţii şi a libertăţii.

Ca soldat credincios al idealului în serviciul căruia se înrolase încă la începutul carierii sale politice, — cu toate că

sănătatea-i era deja sdruncinată, — nu ezită nici o clipă de a primi preşedinţia „Astrei", fiind ferm convins că numai o organizarea temeinică a acestei mari instituţii ne va da „posibilitatea concentrării puterilor noastre", numai întărirea materială, morală şi culturală a neamului ne poate da pârghia de rezistenţă şi de solidaritate naţională.

„Asociaţiunea — zice marele nostru îndrumător — este expresiunea unităţii şi solidarităţii noastre naţionale pe terenul cultural şi lupta pentru cultură (care nu poate fi decât cultura adevărată), nu este altceva decât lupta pentru existenţa naţională".

Intemeiat pe această convingere, Alexandru Mocsony caută să dea o cât mai atentă preocupare desvoltării acestui aşezământ cultural de-o covârşitoare importanţă pentru ridicarea poporului român, pentru regenerarea vieţii noastre româneşti prin cultură.

Pătruns de importanţa covârşitoare a acestei probleme şi considerând cultura ca şi un isvor de întrenare a sufletului nostru naţional, Alexandru Mocsonyi ţine să sublinieze în discursul său de deschidere, rostit în adunarea generală a „Astrei", ţinută în ziua de 14 Septembrie 1902, în Oraviţa, cu tot entuziasmul unui luptător avântat pe aripile marelui ideal al Neamului, că întocmai „ca şi o zi epocală va străluci în analele ei, ziua în care „Asociaţiunea" va vedea organizată, sub stindardul său, întreaga inteligenţă română, ca o armată bine disciplinată în serviciul cauzei naţionale".

Această măreaţă ideie de a strânge, într'o puternică organizaţie culturală, pe toţi intelectualii români de dincoaci de Carpaţi în jurul „Astrei", ca şi în jurul unui altar de cultură naţională, este, cu timpul, strălucit realizată.

„Astra" devine, prin excelenţă, în cursul anilor, ceeace dorea Alexandru Mocsonyi: o puternică fortăreaţă de rezistenţă naţională, de unde pornesc toate iniţiativele noastre frumoase naţionale şi culturale, tot dorul de lumină, de înaintare şi sentimentul de solidaritate naţională.

Soarta, însă, n'a voit ca acest ilustru preşedinte, această podoabă a românismului de dincoaci de Carpaţi să fie, timp îndelungat, în fruntea „Astrei".

Atins în anul 1899 de germenii unei boale care nu iartă, marele luptător se simte, din ce în ce, mai slăbit, mai nepu-

tincios, şi astfel, constrâns să se despartă în anul 1904 spre unanimul regret al colaboratorilor şi admiratorilor săi, de preşedinţia acestei mari instituţii culturale.

Distinsul animator şi semănător de idei care, timp de trei decenii, a mers în fruntea tuturor mişcărilor noastre naţionale, dotat fiind cu excepţionala putere de a suporta cu stoicism toate loviturile soartei, nu poate să stea cu totul impasibil faţă de problemele colective, atât culturale, cât şi politice, care frământau, pe atunci, conştiinţa noastră naţională.

Suferinţele, care îi măcinau tot mai mult forţele fizice, nu pot să-i oprească, cu totul, elanul şi dragostea de muncă, nici să-i stingă în suflet scânteia de idealism.

Sufletul lui mare şi cu adânci rezonanţe, în care au răsunet, pururea, toate pulsaţiile vieţii Neamului românesc, lucra mereu şi se interesa de toate.

Ca şi om, Alex. Mocsonyi, era o inimă de aur, de o dărnicie proverbială. Un adevărat Mecenate român, care sprijinea, cu dragoste toate instituţiile noastre naţionale româneşti, precum şi pe toţi studenţii români merituoşi, lipsiţi de mijloace. Era un bun şi înalt protector, un părinte în cea mai nobilă accepţie a cuvântului, al celor vrednici şi harnici ajunşi în strâmtoare.

Nu era nici o colectă de interes obştesc, nici o chestiune culturală românească, la care să nu fi contribuit cu proverbiala „dărnicie mocsonyistă". Sume mari, adevărate averi, a dat pentru sporirea fondului monumentalei catedrale ortodoxe române din Sibiu, pentru gimnaziul din Brad, pentru muzeul naţional şi tipografia „Tribuna" din Sibiu, pentru fondul cultural al Diecezei ş. a.

Cu un cuvânt şi-a jertfit totul: minte, inimă şi avere pentru binele obştesc, pentru Neamul său românesc.

Pentru toate aceste neperitoare merite de bărbat erudit radiator de creaţie intelectuală şi sufletească, dar, în deosebi, pentru marea sa operă de neistovit şi intransigent apostol naţionalist înaltul areopag al ştiinţei româneşti: Academia Română ţine să-i ofere, în cursul mistuitoarei sale boale un loc de cinste între aleşii Neamului, invitându-l să primească a fi ales membru activ al ei.

Alexandru Mocsonyi însă, simţindu-şi forţele din ce în ce tot mai sleite şi distruse de germenii nemiloasei sale boale de

plămâni, cu sincer regret refuză înalta şi binemeritata distincţie, întocmai cum, tot din motiv de boală, a renunţat în anul 1904 şi la preşedinţia „Astrei".

Marele luptător îşi presimţea deja inevitabilul sfârşit.

In ziua de 1 Aprilie 1909, când întreaga fire era o năvală a frumuseţii, a poeziei şi a cântecului, când pretutindeni, sub cerul albastru de primăvară cu lumină zâmbitoare, palpita ritmul puternic al unei noui vieţi, rezistenţa vieţii sbuciumate a vajnicului luptător-erou se curmă, încetează pentru totdeauna

Apune, ca şi un mândru soare, după rânduiala misterioasă a Providenţei, chiar în cele mai înălţătoare clipe de primenire, de renaştere ale firii, dupăce timp de trei decenii şi mai bine, a luminat şi încălzit, cu razele sale strălucitoare, toate sufletele dornice de lumină, dreptate şi libertate.

Se stinge, în ghiarete unei boale haine, în castelul său din Birchiş (judeţul Severin), ducând cu sine, în mormânt, regretele sincere ale Românilor de pretutindeni.

Rămăşiţele-i pământeşti sunt aşezate, spre veşnică odihnă, în mausoleul familiar din Foieni (jud. Timiş-Torontal), alăturea de ceilalţi iluştri membri ai nobilei sale familii, în prezenţa unei mari asistenţe.

*

Opera sa grandioasă rămâne nepieritoare şi va trăi deapururi în sufletul mare al poporului român bănăţean pentru a cărui propăşire şi bună stare a adus supremat jertfă: viaţa.

Cu cât timpul va trece figura sa clasică se va deprinde tot mai biruitoare, tot mai strălucitoare pe ecranul vieţii noastre româneşti din Banat şi se va imprima, tot mai puternic în sufletele cinstite ale vrednicilor săi urmaşi.

Cuvine-se ca, în aceste vremuri de desechilibru sufletesc în noianul luptelor noastre pentru propăşirea şi consolidarea frumoasei noastre Patrii întregite, mormântul său de la Foieni să ne fie un scump loc de pelerinaj, unde să găsim, pururea, reculegere, reconfortare şi îndemn pentru desăvârşirea măreţului nostru ideal naţional.

Fie-i amintirea veşnică îndemnătoare la datorie, la muncă cinstită pentru Patrie şi Neam!

Dr. A. E. Peteanu

Mausoleul dela Feni

SCHIŢĂ*)

de Dr. V. BRANISCE

Feni este un sat mai măricel în comitatul Torontal cu vreo trei mii locuitori, Români şi Sârbi, icuit între colonii puternice de Şvabi şi Unguri. Are două biserici gr. ort., mari şi frumoase, una românească şi alta sârbească. Domeniul boieresc a fost odinioară întreg al familiei Mocsonyi ca donaţiune, dela care derivă şi predicatul nobilitar al unei ramuri a familiei. Aici se înalţă pe o colină, lângă cimitirul gr. ort. român, mausoleul impozant al familiei, ridicat — după cum ne spune o inscripţie tăiată în marmoră neagră — la iniţiativa lui Anton Mocsonyi de Foen (1816—1890) de fiul acestuia Zeno şi nepoţii de soră, Alexandru şi Eugeniu de Mocsonyi. Arhitectul a fost — după cum ni se spune — inginerul român Adrian Diaconovici.

Pentru a doua oară, de când stau la Lugoj, am făcut calea până la Feni, ca să asist la ultimul onor pământesc, dat unui descendent al familiei Mocsonyi.

Peste noapte am rămas la Timişoara şi, în faptul zilei, am plecat cu trenul de interes regional până la comuna ungurească Keresztes, de unde ne-am transportat cu trăsuri la Feni, care zace cam la depărtare de $^1/_2$ oră dela halta căii ferate.

Era o dimineaţă frumoasă. Peste noapte ploase. Prima ploaie după o secetă de aproape două luni. Pământul gras al şesului torontalian a absorbit cu sete de uriaş şiroaele de apă mult dorite. Intreaga vegetaţie s'a întinerit în culori contribuind la amestecul înviorător de parfum dulce primăvăratic, a cărui notă fundamentală era dată prin seria nesfârşită de salcâmi (în partea locului: băgrin) aflători în plină floare, încât arătau din depărtare ca acoperiţi de omătul alb al începutului de iarnă.

*) Drapelul No. 55. Anul IV. Mai 1904.

Era la orele 8 dimineaţa, când am ajuns la poalele mausoleului, unde îndată a şi început vrednica noastră preoţime prohodul, care este cu înţeles atât de adânc şi atât de mişcător pentru sufletele simţitoare. Sfinţii părinţi, cari au stabilit acest ceremonial, au depus întreaga filosofie a vieţii trecătoare, toate svârcolirile inimii doritoare de fericire şi complectă conştienţă a deplinei deşertăciuni a tuturor celor omeneşti în jalnicile cântări ale credinţei despre învierea vecinică din moarte trecătoare.

Zăbranicul negru, în care era îmbrăcat întreg interiorul mausoleului, domolia în lin versul tânguitor şi plin de regrete intime pentru viaţa ce se stinge în vasul de lut, căruia Atotputernicul i-a împrumutat o scânteie vecinică din sufletul divin de lumi creatoare.

Afară natura reînviată în plină splendoare, aici îngerul cu făclia întoarsă, arătând întreaga majestate a morţii în nemărginita durere, ce o lasă celor supraveţuitori.

Isbitor contrast! Unde zace rostul vieţii omeneşti? Afară sau aci?! Profundă este înţelepciunea acelei credinţe care împacă într'o singură idee, aceste contraste, ce par a se deschide!

— — — — — — — — — — — — — — —

Emoţionat până la fiori, plimb timid privirea în juru-mi. Ochii mi-se opresc la o placă cernită de marmoră, care vesteşte în litere săpate şi îmbrăcate în aur numele acelora, a căror oseminte odihnesc în cripta de sub mausoleu.

O bucată din istoria nefericitei mele ţări se reîmprospătează în sufletul meu. Nu este istorie aşa veche şi totuşi par'că oamenii noştri au dat-o cu totul uitării.

Văd cetele învingătoare ale lui Eugen de Savoya, curăţind aceste părţi mănoase ale ţării de barbarele hoarde ale semilunei care se înstăpâniseră aici, dupăce tinerele, dar vânjoasele principate dunărene n'au mai răzbit să oprească invaziunea musulmană asupra centrului Europei.

Politica cabinetului imperial din Viena a căutat să creieze noua viaţă în aceste regiuni bogate, dar pustiite şi despopulate. De atunci datează numeroasele colonii de străini în Banat, cari, încetul cu încetul, au concrescut cu pământul. Atunci s'au refugiat la noi Sârbii din principatul sârbesc, subjugat de Turci, şi atunci — moment extrem de important în istoria noastră

naţională — s'au aşezat la noi, în ţară, numeroase familii fruntaşe macedo-române (corect: arămâne), deasemenea refugiate dinanitea urgiei turceşti.

De n'aş şti ce înseamnă sărăcia la noi, nu aş putea înţelege cum de nimeni dintre noi nu a scris, până astăzi, monografia importantă a imigrării la noi a fraţilor noştri din Macedonia şi ţărişoarele vecine.

Multe din aceste familii s'au stins cu timpul, multe s'au înnecat în valurile străinismului şi multe s'au contopit cu noi, devenind sânge din sângele nostru şi os din osul nostru. Şi fiind noi popor puternic, dar decapitat, le-a revenit rol epocal în istoria desvoltării noastre, căci ei aveau averi, privilegii şi inimă.

Trei epoce importante desemnează evul nou în istoria Românilor: reformaţiunea, unirea şi venirea fraţilor din Macedonia.

Istoria imparţală — dar din punct de vedere naţional — a nici unuia din aceste momente nu este încă scrisă la noi. Dar mai neglijat este tocmai — poate cel mai important — moment: imigrarea macedo-română.

Să citez numai trei nume: Şaguna, Mocsonyi şi Gojdu din seria lungă şi în mare parte chiar necunoscută a familiilor venite din Macedonia la noi! Puneţi Români, cunoscători ai istoriei noastre mâna pe inimă şi răspundeţi, că ce ar fi însemnat istoria noastră mai recentă fără aceste nume! Răspundeţi!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Originea macedo-română a lui Gojdu e chestiune de litigiu. Or Partenie Cosma, bun cunoscător al vieţii lui Emanuil Gojdu, susţine, că familia G. este familie ungureană din Ct-ul Bihor. Emanuil a fost numai instructor în familia macedoromână Pometta şi tot din familia Pometta a luat prima sa soţie, pe văduva Anastasia Vulpe n. Pomette (1863). Tot macedoromână a fost şi a doua soţie a lui E. G., anume Melania Dumtsa. Motivele aduse de Dr. Cosma — anume sărăcia familiei, neamurile şi tradiţia — nu au fost suficiente pentru a combate opina publică, care ţine cu tenacitate la originea macedo-română a familiei Gojdu.

— — — — — — — — — — — — — — —

Venirea la noi şi contopirea cu noi a fraţilor din Macedonia este un moment atât de sublim în istoria noastră naţională încât preoţii ar trebui să scrie epopeia acestei epoce!

Pe vremea aceea, adică pe la finea secolului XVII-lea, au venit din Moscopole (Macedonia) doi fraţi Mocsonyi bogaţi de acasă, încărcându-şi averea pe catâri şi ajungând în serviciul Patriarhului Arsen III de Ipec, — colonizatorul Sârbilor la noi — s'au aşezat şi ei aici, creindu-şi patrie nouă, spre fericirea fraţilor lor pe cari i-au găsit aici.

Cel mai tânăr din cei doi fraţi a căzut ca viteaz în lupta contra Turcilor la Zenta (1697), iar cel mai mare Petru, care era Preot, a devenit strămbunul Mocioneştilor de astăzi.

Acest Petru a avut trei fii, din cari unul s'a stins fără urmă, iar ceilalţi doi au devenit strămbunii celor două linii a familiei Mocsonyi: Familia Armalistă de Mocsonyi, care se trage din Mihai şi familia nobilă Mocsonyi de Foeni, care se trage din Andrei, care a primit la 1780 dela Impăratul Iosif al II-lea domeniul de Foen ca donaţiune pentru patria nouă.

Din familia acestuia a răsărit Petru, (al 5-lea cu acest nume în familie), care a creiat, aşa zicând, familia naţională a Mocioneştilor la noi. Acest Petru (1807—1858) a susţinut lupta în dieta din Pojon (1847) contra supremaţiei sârbeşti în biserica ort., acesta a stat la 1848—1852 în fruntea deputaţiunilor Românilor din întreaga monarhie habsburgică, chemate ca, lângă curtea imperială, să reprezinte postulatele Românilor şi acesta a apostrofat, cu memorabile cuvinte, la 1852, pe atotputernicul ministru austriac, Principe De Schwarzenberg. A murit asasinat, ca şi moşul său Andrei.

Fratele acestuia, Andrei (1812-1888), a fost renumitul comisar suprem al Banatului, care a luptat pentru autonomia naţională (programul dela 1848) şi încorporarea Banatului la Transilvania (petiţia dela 1860, semnată de 12.000 bănăţeni). Andrei a continuat lupta deschisă de frate-său Petru pentru emanciparea Românilor de sub sclavia bisericii sârbeşti.

Al treilea frate celebru este Antoniu (1816-1890), fost membru al Academiei Române dela început şi prezidentul deputaţilor naţiunilor aliate (Sârbi, Slovaci şi Români) în dieta din Budapesta.

Dela acesta se datează ideia solidarităţii naţionalităţilor contra hegemoniei maghiare.

Sora acestora, Ecaterina, neuitată şi astăzi la Români pentru binefacerile sale şi avântul nobil naţional al inimii sale româneşti, măritându-se, a luat de bărbat pe ultimul descendent al liniei armaliste Mocsony şi a devenit mama lui Alexandru de Mocsonyi, şeful de astăzi al familiei şi mândria noastră naţională. Al doilea fiu al Ecaterinei a fost prea timpuriu decedatul Eugeniu, dela care ne-au rămas două fetiţe gentile, române de inimă şi fii, dela cari avem dreptul a aştepta, că vor continua şi cultiva tradiţia ilustră a familiei.

Mare mecenat a fost al patrulea frate, Gheorghe, (1823—1887), din ale cărui ajutoare şi-au făcut educaţia numeroşi tineri români, deveniţi astăzi bărbaţi stimaţi şi iubiţi de toţi.

Fiul lui Antoniu este Zeno Mocsonyi de Foeni, marele proprietar dela Bulci, al cărui fiu Anton îşi face acum studiile universitare la Budapesta. Al doilea fiu al lui Anton a fost Victor, (fiind născut în comitatul Heves, s'a botezat pe ungureşte Geza), care a părăsit deja de mult ţara şi a trăit până la moarte la Nizza.

Nici istoria familiei Mocsonyi nu este încă scrisă. Să te miri apoi, că necunoaşterea faptelor se duce pe cei neorientaţi a considera adorarea tradiţiei familiare mocsoniste — tradiţie epocală în istoria noastră — drept... cult personal.

Şi nu interes familiar, ci per eminentian interes naţional românesc este, ca istoria acestei familii să se scrie pentru noi, Românii, căci istoria aceasta conţine multe momente însufleţitoare şi este bogată în învăţături.

Ah, câte aspiraţii nobile, cât avânt, câte idei măreţe, câte ideale isvorîte din inimă caldă românească şi fermentate prin gândire genială, se ascund după numele gravate cu aur în marmoră neagră şi rece de pe peretele mausoleului.

E frumoasă piatra de marmoră, cea mai nobilă şi mai potrivită pentru a fi simbolul aducerii aminte, dar locul adevărat şi veşnic al gravării faptelor generoase şi ideilor nobile cari au fructificat o epocă de strălucire în istoria noastră este numai inima recunoscătoare şi caldă a poporului român.

Inima caldă şi vie, care palpită neîncetat pentru înaintarea şi fericirea poporului. Inima, care, cultivând cu pietate memoria trecutului ne deschide izvoare nesecate de energii pentru viitor. Inimă adevărată românească!

Preoţii au terminat prohodul. Sicriul s'a coborît în criptă, lumea s'a împrăştiat.

Venind spre casă şi frământând în mintea mea impresiile zilei, mă muncea necontenit gândul: oare noi, Românii, când vom ajunge să ne cunoaştem istoria în lumina adevărată, să ne înţelegem clar situaţia în care ne aflăm, să ne dăm în mod real seama de forţele ce le avem şi să ştim în fine, care este calea cea mai bună pentru a ne înălţa la o poziţie demnă de aspiraţiunile noastre şi îndreptăţită, prin originea şi facultăţile noastre la o poziţie demnă de menirea unui popor latin la gura Orientului?!

Publicat de Prof. **Dr. A. Peteanu.**

PRIETENII

Mânile tale, mamă, slabe şi reci
Iar le-am lipit pe obrazul meu aprins,
M'am întors din lume obosit, învins —
Toate-au fost deşertăciuni şi visuri seci.

Am crezut în om, în fiecare ins,
Am luptat, am stat închis în beci
Pentru cei cari le-am jurat frăţie'n veci,
Pentru cei ce'n sufletul meu i-am cuprins.

A venit vremea când nu am mai putut,
Rănile lor nu le-am mai tămăduit
Am cerut numai ce le-am dat împrumut.

Mi-au răspuns atunci cum nici n'am bănuit:
Prietenii de ieri nu m'au mai cunoscut.
Singură tu, mamă, nu m'ai părăsit.

CORNELIU SAV.

Birchiș

E mult de atunci! Au trecut toate și au rămas numai câteva pietre din castelul iubit, unde am petrecut atâtea zile plăcute!...

E o zi de primăvară... Am făcut o plimbare în pădure și am cules un mare buchet de goroniţe. Sunt ca niște stele în umbra pădurii, stele albe și atât de parfumate florile acestea gingașe. Lin adie vântul de primăvară...

Cum ies din pădure, mai fac câţiva paşi.... și iată castelul frumușel, unde locuește unchiul meu *Sandru!* Stau și mă uit la grădina, care se înalţă în formă de terasă spre pădre... Din toate părţile păduri, numai către Mureș câmpii, cari strălucesc în zarea primavăratică... Coline foarte depărtate, valea largă, valea Mureșului cu un farmec moale, ca apa râului care curge domol și lin intre ţărmuri, unde cresc salcâmii și trestia...

Când mă apropiu de casă, iacă sub o umbrelă mare Unchiul meu. Șede la umbră, înaintea lui o carte. Iși face notiţe... dar cu ce bucurie o pune la o parte, când mă zăreşte! Cine nu l-a cunoscut nu-și poate închipui ce farmec avea conversaţiunea lui!... Avea o minte subtilă și etern tânără, logică și cum zice așa de bine francezul: „revenu de tout".

Ochii săi suri-albaștri surâdeau și te priveau, ca și când ţi-ar ceti gândurile de pe faţă...

... Discutam și el ne asculta cu plăcere, câte odată însă un cuvânt ironic ne reducea la tăcere! Tânări cum eram pe atunci, toată viaţa ne era o problemă atât de pasionantă! O floare, un fluture, ori o rază de soare... muzica sau dansul,... toate erau teme binevenite!...

Şi unchiul nostru totdeauna ne urma în labirintul ideilor noastre cam încălcite. Cât de plăcut ne explica, când afla că nu vedem ceva clar! El ţinea totdeauna firul conversaţiunii şi din nimicurile banale încet ne ridicam spre nivelul plin de armonie, în care trăia spiritul genial al Unchiului nostru...

Tot ascultându-l, ne surprindea asfinţitul de soare. Veneam pe terasă şi ne uitam la plopii aleei. Intre doi plopi, acolo în depărtare, încetul cu încetul, ca un glob de aur, dispărea soarele... O ceaţă uşoară se ridica peste Mureş... Un cântec de pasăre se mai auzia... Din sat se ridica spre noi sunetul înăbuşit al clopotelor... In pădure trece un freamăt de adio. Arborii se închină astrului de foc, a asfinţit...

Eu plec spre acasă. Monoton e tropotul cailor; roţile scrâşnesc pe pietrele drumului... Dar eu, cu ochii ridicaţi spre bolta albastră a cerului, mă uit cum se aprind miriadele de stele... Ca şi o stea îmi pare şi mintea unchiului meu, care mă conduce sigur spre o viaţă frumoasă şi bună!...

E mult de atunci!...

Toate acestea au fost odată ca în poveşti şi steaua s'a stins în întunericul nopţii şi în Birchiş... pustie!

(Căpâlnaş).

ECATERINA TELEKI născ. Mocsonyi.

Vine revoluția! *)

de: GH. ATANASIU

E ajunul zilei sfântului Mihai și Gavril. O seară limpede de toamnă, cu sute de stele sclipind pe cer, cu liniștea înghemuită în toate colțurile și cu umbra celor două dealuri, pitită prin grădinile gospodarilor. Un suflu de neliniște domină în sat. La casele oamenilor pâlpâie lumini. Pe uliți sunt întârziați stând de vorbă. Când și când la vreo poartă, se văd umbre. Sunt femei necăjite care așteaptă bărbatul dela cârciumă. Altele mai îndrăsnețe se duc până la ușa birtului dar rămân în uliță, urmărind veselia omului. Se reîntorc cu îndrăsneala risipită, blestemând viața.

La oamenii „gazde" e pace. S'au strâns vecinii între ei și divănesc, la lumina palidă a lămpii. Povestesc din războiu, din necazurile satului și despre bucuria care îi așteaptă.

Nimeni n'are somn. Și copiii s'au cuibărit în fundul patului și ascultă vorba oamenilor din casă.

Birtul e plin de sărăcime: Români, Șvabi și Unguri.

Mirosul de răchie îmbâcsește greu aerul, șoaptele colindă tainic dela om la om iar fumul de țigară plutește ca niște nori grei. Așa, cum este învălmășit cu lumina slabă, dela lampa ce sforăie obosită, ai impresia că te găsești într'o văgăună, ascunsă în munți, unde și-au dat întâlnire oameni prigoniți. Au fețele îmbujorate și încleștate. Sorb încet din sticluța cu răchie, ca să-i simtă mai bine gustul și când au terminat, bat cu ea puternic în masă și strigă:

— Mai adă una! e mai mult o potolire.

Sticluța dispare goală și se reîntoarce plină. Omul dela masă nici nu știe când și cum. Altul în colțul mesei, frânge un cântec în două și strigă, strângând în mână sticluța cu răchie:

— Să aducem mai iute revoluția!

---

*) Fragment din romanul „Moara Roșie" ce se tipărește în editura „Cugetarea".

— Ţi-e frică? îl întreabă unul iscoditor.

— Mie?! şi face ochii mari, înciudat.

In birt sunt patru mese la număr şi toate patru sunt ocupate. Nefiind loc, unii oameni stau în picioare sau rezemaţi de teşghea. Toţi au urechile aţintite la şoaptele dela mese. Câte odată intervin apăsat şi tare.

— Notarul e un câine!

— Tacă-ţi gura! Dă-i răchie mai bine... de asta e bun!

— Baronul trebue... şi arată cu mâinele gâtuirea. Mirat de îndrăsneală se piteşte lângă teşghea. Ceilalţi îl privesc tăcuţi. Pare o confirmare a gândurilor. Aşa cere revoluţia. La mese, oamenii s'au împărţit după vârste şi neamuri. Masa de lângă uşă e ocupată de Români. Sunt vreo şase tineri, veniţi de curând de pe front cari au uitat de rostul lor în sat şi n'au deocamdată unde să muncească. Au casă dar n'au pământ şi-i înspăimântă iarna care bate la uşa goală şi rece. Au îmbrăcămintea pestriţă. Capele şi pantaloni milităreşti, cămeşi înflorate şi cojoace învechite, vei vedea la unii. Alţii au rămas numai cu jambierele şi bocancii. La masa, dintre cele două uşi sunt vreo zece tineri Unguri şi Şvabi. Sărăcime care puţin îi pasă că petrece la o masă cu slugile baronului. Sunt veniţi şi ei, nu de mult de pe front. Au sufletul sâcăit de sărăcie şi n'au chef de muncă. Ascultă mai mult decât vorbesc, la cuvintele răsvrătite ale Românilor. Nu erau obişnuiţi, să-i audă vorbind aspru. Dar îi îngădue pentrucă au în suflet aceeaşi răsvrătire. Aşteaptă să despice alţii drumul şi nu îndrăsnesc încă să spună ce gânduri le umblă prin minte.

— Baronul la spânzurătoare!

Ca îmbrăcăminte nu se deosebesc de Români. Poartă rămăşiţe de haine militare.

La cele două mese de lângă teşghea, sunt câţiva oameni mai în vârstă şi cum firea lor e mai potolită sunt amestecaţi: Unguri, Români şi Şvabi. Vorbesc româneşte.

Ungurii dela masă au pierdut din îndrăzneala lor de pe vremuri. Presimt ceva schimbare în orânduiala lucrurilor şi au credinţa că nimeni nu-i poate sta împotrivă. Fiecare are ceva de spus şi niciunul nu mai ajunge să spună gândul. Oamenii se pândesc unii pe alţii cu privirile, cu vorbele şi aşteaptă parcă pe cineva să îndemne:

— Gata! Facem şi noi ca în satul vecin.

Ungurii şi Şvabii tac dar se ţin de iureşul răsvrătitor al Românilor. E un procedeu chibzuit. N'au răspunderea faptelor.

— N'a arat nimic! N'a avut femeia cu ce...

— Cum n'a avut?

— Mi-a luat boii, notarul...

Iosif Ghilezan apasă înciudat pe cuvântul notar. Ştia el ce ştia. Fusese pe vremuri boactăr la comună.

Cuvântul e aspru şi şuierat.

— Păi, tot de-al vostru e, sări Feri Nagy din colţul celălalt al mesei, ca o aţâţare.

— Ba, al dracului!

Iosif Ghilezan răspunde ridicându-se în picioare, ca să privească pe toţi din cârciumă. Aşa, înalt cum era, mai să atingă plafonul, îşi prelinge umbra pe pereţi, încovoiată ca şi spatele său. Nu greşise cine îl poreclise, chibritul. Are obrajii subţi, ochii mari şi faţa măslânie. Venise de pe front parcă şi mai lung şi mai subţiat. Poartă bocancii şi jambierele din militărie. In schimb însă, a îmbrăcat cămaşă curată şi cojoc călduros. Avea pălărie veche, găsită în pod. Făcuse războiul cu Feri Nagy, în acelaşi regiment şi colindase împreună nu ştiu câte fronturi. Se înfrăţise, sprijinindu-se. Feri Nagy îl mai necăjea câte odată:

— Pentru cine lupţi tu, măi Iosife? Doar eşti Român?...

— Am jurat şi nu-mi calc jurământul.

— Ce caută Românii în războiu? Trebue să stea în pace.

— Ca să fim noi liberi...

— Crezi?

— Aşa, cum crezi tu în Dumnezeu!

Când a fost rănit, Iosif Ghilezan i-a oprit năvala sângelui, i-a dat apă să se răcorească şi l-a sprijinit până la primul post de ajutor. La spital când i-au tăiat mâna, Iosif Ghilezan l-a mângâiat iar la plecarea lui acasă, l-a rugat să aibă grijă de ai săi. A făcut cât a putut.

— De-al vostru... Român... numai numele e schimbat, le strigă Domocoş Ianoş cu ochii înroşiţi de băutură şi înciudat că Iosif Ghilezan nu-l primeşte pe notar, în rândul românilor.

— Voi l-aţi luat în braţe şi l-aţi mângâiat, sări Tudor Ghirca, venit de câteva zile de pe front, cătrănit de durere, pentru moartea unui copil, pe care nu-l văzuse dela plecare.

— L'aţi vrăjit cu apă descântată! adaugă Gheorghe Putici, cu o clătinare de indiferenţă din cap.

— Nici pe Ungurii voştri nu i-a uitat.

— Asta-i drept!

Şi Domocoş Ianoş sorbise înfuriat ultima picătură de răchie din sticluţă. O ridică în sus, o măsoară la lumina lămpii şi făcu semn cârciumăriţei să i-o umple.

— A luat şi sdrenţele ce le mai avea în pat... nu l-ar ierta Dumnezeu. De necazul ăsta mi-a murit nevasta. Nici ajutor de înmormântare nu mi-a dat. Şi l-am slujit cu omenie şi cinste.

— Aşa-i! scuipă lat cu năcaz. Sluga-i tot slugă!

Gheorghe Putici spuse necazul, ştergându-şi sudoarea de pe frunte. Cum era gras şi greoiu, nu se sculă în picioare. Se mulţumi să privească mesenii, lungindu-şi gâtul. De durere, nu se mai gândea la dânsul. Umbla în picioarele goale şi îmbrăcase haine ţărăneşti. Venise de pe front şi găsise nevasta înmormântată numai de câteva luni. Cei trei copii rămaseră în seama bătrânilor. Aflase că murise de necaz şi de boală. Slăbia zi cu zi şi odată au venit trimişii notarului, să-i ceară darea pentru nimicul de casă. N'a avut bani. I-au luat atunci perinile dela capul copiilor. Din ziua aceea a căzut la pat şi nu s'a mai sculat. Astăzi, Gheorghe Putici care ştie cât de uşor se omorau oamenii pe front, ocoleşte pe notar, de teamă să nu-i vină îndemnul, să-i sară în gât.

Dela mesele ocupate de Români, Unguri şi Şvabi, cuvintele aleargă mânate ca de mânie...

— De ce l-au împuşcat?

— Pe cine?

— Pe Nicolae...

— De!

— Cum de! Nu se împuşcă oamenii ca pe nişte câini?

— Aşa fără vină!

— Fără judecată!

— Ce vină a avut dacă a găsit gloanţele în grădină?

— Se poate să ai şi tu!

— De ce nu le-a dus la jandarmi!

— La dracu!... Va se zică crezi că pe drept l-au împuşcat?

— Nu zic.

— Dar gândeşti! Hei! Hei! Ar trebui moş Barbu să vă strângă de gât...

— Ce, moş Barbu!? Statul!

Şi cuvintele se încrucişează ca nişte spade. Scapără şi aţâţă necazuri şi dureri înăbuşite, gata să izbucnească.

Numai Iohan Müller n'are nici o durere, decât aceea că, nu mai poate bea ca pe vremuri. Aşa fără să se gândească la bani şi fără să mai întâlnească în cale feţe posomorîte. E gras şi roşu ca o sfeclă. Are nasul bulbucaţ în sus, de-ar putea un pitic să-l călărească. Mustăţile sunt crescute lungi şi le piaptănă. O lulea mare şi veche îi decorează faţa iar fumul de „duhan" se ascunde ca după o perdea, privirile lui şirete şi ironice Puţin îi pasă de Unguri, de Şvabi şi de românii din sat. Pentru el, toţi sunt la fel. Ştie româneşte, ştie ungureşte ştie şvăbeşte şi-ţi vorbeşte cum îţi place. Mai ştie şi o mulţime de snoave despre călugări şi femei. Tot satul îl iubeşte pentrucă-i bun la suflet. Iohan Müller are o poveste veche. Pe vremuri, moara din marginea satului o stăpânea un strămoş al său Franz Müller. Şi tot aşa cu vremea, baronul din sat i-a luat moara, lăsând pe bietul Iohan, pe drumuri, slugă la moara lui.

Iohan Müller n'a uitat şi aşteaptă să vină cineva să-i facă dreptate. Munceşte pe unde îl cheamă şi din puţina lui chibzuială şi-a făcut un bordeiu pentru odihnă.

Se fluturau frânturi de gânduri vijelioase şi îndemnuri pentru răsvrătire. Cineva dacă ar fi intrat în cârciumă şi s'ar fi aşezat nevăzut într'un colţ din haosul de cuvinte şi ciocăniturile de sticlă, ar fi desprins gânduri, pentru ale cărora înfăptuire nu mai poate fi nici o piedică.

— Vine?

— Cine?

— Revoluţia....

— Şi ce Dumnezeu să facă în sat la noi?

— Să gâtue...

— Pe cine, mă?

— Pe baron...

— Numai...?

— Şi pe notar...

— Păi, de ce?

— E vremea noastră... O împuşcat pe Nicolae!

— Dar când vine?

— Aşteptăm aici?

— Ne cheamă ea...

— De ce?

— Să aducem ceva de lovit... topoare...

— Să mai aşteptăm...

— Păi, de ce?

— Poate!... Ce poate?... Vin Românii!

— Până vin Românii terminăm cu ei...

— Să terminăm!... Dar ce folos avem? Ne facem păcate!

— Dar cum îi pedepsim?

— Ne sileşte cineva?

— Revoluţia!

— Aşa...! Păi, baronului îi luăm vitele şi le dăm cui n'are. Tot aşa facem şi cu grânele...

— Dar cui le daţi? întreabă Iohan Müller. Nu vă ajunge să daţi la toţi...

— Tacă-ţi gura... Dă-i un deţ de răchie să se potolească!

Iohan Müller sări în sus; ca o minge, de bucurie. Ţugui buzele sorbind în vânt şi făcu un gest prin care căuta să spună că puţin îi pasă de averea baronului şi de sărăcia satului.

— Dar cu notarul, ce facem?!

Nimeni nu se gândise la aşa ceva.

— Nu-i faceţi nimic. E de-al vostru! zise Iohan Müller, fluturând sticluţa cu răchie în semn de mulţumire.

— Iar nu taci? Te înfundăm cu răchie.

— Bun, dar ascultaţi voi la mine. Am şi eu un cuvânt de om bătrân. Dacă vin ai voştri, îşi schimbă numele.

— Dar, dacă vin Nemţii?

— Se face Neamţ şi-şi schimbă numele în Müller. O să-l cheme ca pe mine. O să trăim bine împreună.

— Şi dacă rămân Ungurii?

— Rămâne aşa cum este... Nu pierde nimic.

— Oamenii sunt ca vântul... Să nu-i credeţi! Iohan Müller îşi înnecă vorba în sticluţa cu răchie. Sprijini capul în mâini şi începu să cânte pentru dânsul. Dumitru Tomici îi şopti să plece acasă. Răspunse din cap că nu vrea.

— Hei, ce facem cu notarul?

Intrebarea se repetă răstit.

— Ce facem? era şoapta tuturor.

— Mergem la casa comunală şi-i cerem socoata?

— Ce socoată?

— Unde sunt banii pentru ajutoare?

— Zahărul?...

— Orezul?...

— Făina de cucuruz?...

— Făina de grâu?...

— Banii... Banii? Unde sunt? I-a mâncat!

— Să ne aducă registrele...

— Nevasta mea n'a primit nimic...

— Nici a mea...

— Nici a mea...

— Incă un păhăruţ de răchie.

— Şi mie!

— Şi mie!

— O să vă îmbătaţi şi n'o să mai ştiţi să faceţi socoata! glăsui tărăgănat Iohan Müller, reluându-şi în murmur cântecul început.

— Am să le ajut eu! răspunse pentru toţi Dumitru Tomici, dându-i în glumă o palmă peste ceafă. Iohan Müller scoase limba şi-i făcu cu ochiul.

— Hai la notar!

— Hai!

— Hai!

— Lăsaţi-o pe mâine... ziua ca oamenii cinstiţi. Noaptea o să zică că sunteţi soţi... Dar, aţi uitat de Nicole!?

Iohann Müller rupse iarăşi cuvintele în împleticirea limbii

— Aşa-i. Are dreptate!

— N'am uitat noi şi de Nicolae.

— Când n'am avut eu dreptate?

— Mâine ne strângem la primărie?

— Cu toţii?

— Da...

— Nici vorbă... cu toţii!

— Luaţi în scris dela toţi... şopti destul de tare, Iohan Müller, fără să ridice capul.

— De ce Müller?

— Ştii... omul, uită până mâine...

— Care uită, mă!

Nimeni nu răspunse.

— De la notar mergem la baron...

— Mergem.

— Şi ce facem?

— Il rugaţi frumos de iertare! şopti iarăşi Iohan Müller.

— Tacă-ţi gura!

— Tac dar așa este...

— Luăm totul...

— Stricați telefonul! glăsui Iohan Müller.

— De ce?

Müller răspunse cu gesturi. Invârti cu mâna, dând să se înțeleagă manivela telefonului. Mișcă buzele a taină și a primejdie. Salută milităreşte și închizând dintr'un ochiu, cu mâna întinsă, făcu semnul tragerii cu arma. Apoi scoase limba lungă și-și propti capul pe braţe...

— Ce dracu a vrut să spună?...

— Glonțul, mă! O să telefoneze să vină armata.

— L-am simțit noi, pe front.

— Ăsta ustură mai tare...

— N'o fi cu sare...

— Cu otravă mă..., strigă Iohan Müller. Dar ce mă bag eu, în treaba voastră... Vă dor de raiu..., bine!.. să nu uitați să-i spuneți lui Franz... nu plec de aici, până nu iau moara înapoi...

Dinții mâncați de carii, se iviră între buzele cărnoase ca la o tivdă golașă de mort, apoi dispărură pe alunecarea murdară a mânicei dela haină. Iohan Müller mai murmură ceva, un fel de înjurătură înțeleasă numai de el și ochiul său de sticlă, își colindă privirea dela om la om, rece și indiferentă.

Doamna Rachela Grün avu un fior de spaimă. A se împotrivi, sau a le da un sfat înseamnă să-i înfurie. Caută în mintea ei, o ieșire, un plan ca să-i scoată din cârciumă.

Nu putea spune că s'a terminat rachiul, pentrucă i-ar fi căutat prin sticle și nici să-i poftească afară, acum când sunt porniți la băutură. Se gândi să trimeată veste la notar sau la baron, dar îi fu frică. Dacă se află? Niciodată n'a spus cuiva ce s'a vorbit în birtul ei. S'a făcut că n'a auzit. Se gândi să spună lui Müller, să le facă vânt de plecare și-i dădu o sticluță cu răchie, fără s'o ceară. Iohan Müller o întrebă pentru cine. Ii șopti dorința. Drept răspuns, îi făcu cu ochiul și-io salută milităreşte în semn de înțelegere.

Iosif Ghilezan băgă de seamă înțelegerea între doamna Rachela și Müller. Se apropie de tejghea, proptindu-și pieptul lat și șuieră:

— De ce n'ai curajul, doamnă, să le spui dumneata să iasă afară?...

— Şi când faceţi revoluţia? schimbă vorba Iohan Müller, făcând cu ochiul la sticla plină de răchie.

— Vrei să ştii!

— Nu-i spuneţi, că vă spune la notar. Vă vinde, strecură cuvinte unul din meseni.

— Eu să vă vâd? Să mă spânzuraţi dacă auziţi aşa ceva.

— Nu te mai lăuda, Müller!

— Dacă o faceţi mâine, ne mai putem gândi, ne mai odihnim...

— Vrei să plecăm?

— De mine staţi, până mâine...

— N'ai nimerit-o Müller. Iţi dăm noi încă o sticluţă de răchie ca să rămâi cu noi. Acum adormi pe masă...

— Eu?!

— Nu plecăm doamnă — le curmă cuvintele Tudor Ghirca, — noi stăm aici până mâine dimineaţă şi de aici plecăm la notar şi la baron. Ai înţeles? Dă-ne răchie aici!

— Numai să fiţi pe pace.

— N'ai teamă... Dumneata ai fost femeie bună... Câtă datorie am aici?

— E scris la „butfar". Vrei să vezi?

— Nu. Dumneata nu eşti cârciumăriţă care scrie mai mult şi eu îţi plătesc când am. Nu?

— Am zis ceva?

Sticluţile cu răchie se înşirară pe masă, una câte una.

Doamna Rachela Grün e o femeie mică la statură, plină la faţă, ca un pepene, cu umerii obrajilor poleiţi de o roşeaţă naturală şi cu ochii îngropaţi în grăsime. Faţa netedă şi moale ca o catifea. Gâtul îi este îngropat în trupul, care are forma unui butuc. Ai impresia că dacă l-ai da de-a-dura, ar merge mai bine, decât aşa sprijit în picioare. Nu-ţi dai seama unde este dinapoiul sau dinaintele, dacă n'ai avea drept orientare faţa. Când merge se leagănă şi din pricina grăsimei se sprijină cu mâinele de mese, de scaune, iar când râde răsare şirul dinţilor de aur. O aluniţă pe obraz, s'a întins pe grăsimea lui, gata să plesnească. Pe vremuri, aluniţa a făcut parte, din arsenalul frumuseţei ei. Astăzi face parte din urâţenie, căci i-au crescut în vârf câteva fire de păr, pe care doamna Rachela pe ascuns, le tot rade şi din ce le rade, ele se înverşunează. Ca necazul să-i fie mai mare, au început să-i mijească şi mustăţile, pe care nu îndrăsneşte să le radă.

Imbracă rochii negre şi lungi până la călcâie, din pricina picioarelor, care s'au îngroşat aşa de mult, că le inundează grăsimea peste pantofi. Se piaptănă cu coc şi e uşor pudrată. Obişnueşte guler şi fontă albă, ca să pară mai tânără. De aici, obiceiul de-a se imobiliza în dosul tejghelii, arătându-se numai dela brâu în sus. Firea ei blândă şi de pisică, a apropiat săracii satului de birt. Ii ajută cu bani şi drept dobândă le cere să vină în birt. Le vinde marfă pe datorie şi dacă n'au putinţa să plătească, le preschimbă datoria în muncă pe la proprietăţile ei. De treizeci de ani, de când îşi are cârciuma în sat, n'a avut nici o ceartă cu nimeni dar nici averea nu i s'a mărit. A trăit bine şi atâta tot. Ii lipsea stăruinţa bărbatului, pe care l-a pierdut după şase ani de căsnicie fericită şi în urma căreia i-a rămas o fată şi un băiat. Amintirile din timpul căsniciei, au oprit-o să se mai mărite. S'a mai adăugat şi dragostea de copii, cărora nu dorea să le aducă tată străin. A luptat cu sine şi cu toate încercările bărbaţilor şi a învins. S'a resemnat şi acum e mulţumită. Văduvia i-a dăruit încrederea satului. Tainele şoptite prin birt se înmormântau în inima ei. Ştie româneşte, după cum tot atât aşa, ştie şvăbeşte.

Ca să nu supere pe nimeni, vorbeşte cu fiecare după cum îi este dorinţa. In schimb în casa ei, între cei patru pereţi, nu vorbeşte decât ungureşte iar copiii sunt crescuţi în şcolile ungureşti din Budapesta.

Obiceiurile de credinţă evreiască le simplificase iar sărbătorile mai însemnate şi de durată mai lungă le petrecea în cercul rudelor din Timişoara.

Constituia atunci, pentru ea, o evadare fericită din liniştea monotonă a satului şi din acea meserie ingrată de „birtăşită", hărăzită să fie supusă tuturor capriciilor „paureşti".

Timişoara îi da prilejul să-şi trăiască visul. De cum se înserа, o luau rudele la plimbare pe „corzo", unde se întâlnea cu „lumea bună" şi apoi după ce mâncau copios în „familie", într'o lojă rezervată prin telefon, urmărea serioasă şi cu emoţie „acţiunea palpitantă" a filmului dela cinema din centrul oraşului. Eroii din film, odată căsătoriţi — familia din lojă, pleca comentând veselă la cafeneaua Pallace. Aici, doamna Rachela rămânea tăcută. Visa. Se vedea în locul patroanei, zidită parcă între porţelanuri, robinete de apă, sticle, pahare şi înconjurată de respectul chelnerilor. Melodia orchestrei îi adu-

cea nostalgia unor speranţe de mult îngropate. Cândva a sperat, împreună cu bărbatul ei, să ajungă şi stăpâni de cafenea la Timişoara.

Soarta a luat însă altă întorsătură.

Banii câştigaţi din negoţ îi cheltuise cu învăţătura copiilor. Războiul apucase copiii în facultate. Băiatul era la medicină iar fata mai să termine facultatea de litere. Nu mai ştia nimic despre ei. Băiatul plecase pe frontul italian iar fata e la o soră din Budapesta.

Când a plecat băiatul pe front, s'a răsvrătit contra războiului şi era necăjită pe Unguri. Când au intrat Românii în război şi a auzit care le este dorinţa, s'a mirat.

Se răzbuna, luându-se la vorbă cu Românii din sat.

— Ce vă trebue vouă Ardealul?

— Pentrucă e al nostru.

Doamna Rachela Grün tăcea cu neîncredere în înfăptuire. Românii din sat n'au să-i facă nimic. N'au să o spânzure, n'au să-i taie limba şi nici n'au să-i închidă birtul. Are să înveţe însă, mai bine româneşte iar pe copii trebue să-i trimeată să termine şcolile la Bucureşti, dacă vor să fie „domni" în România.

Dela o vreme, doamna Rachela era necăjită. Simţise că Ungurii au pierdut războiul şi că are mai multă nevoie de simpatia românilor.

— E doar pământul vostru! Vă sunt fraţi!

— Parcă pe vremuri, spuneai altfel.

E şerpuirea de cuvinte între „birtăşiţă" şi săteanul „client".

Doamna Rachela mai avea pică pe notar şi pe baron. Notarul o încărcase la dare şi nu-i plătise datoriile iar baronul n'a vrut să o ajute cu o vorbă bună, pe lângă stăpânire, ca să-i scape băiatul de focul frontului italian. Dorinţa ei era, să-l aducă la vreun spital militar din Timişoara, să-l aibă aproape şi să-l ştie ferit de primejdia morţii.

De aceea, când auzi ce au de gând să facă sătenii cu notarul şi baronul, avu şi un simţământ de bucurie, alături de acel simţământ al fricei. Avea oroare de răsvrătiri sângeroase.

După gândul ei, ar trebui să-i bage aşa puţin în sperieţi, să-i ceară „socoteala" notarului iar baronului să-i ia vitele din grajd. La urmă să-i lase în plata Domnului.

In birt, oamenii vorbeau.

— Şi când vin Românii voştri? întrebă Ianoş Domocoş, aruncând un zâmbet de ironie, după fumul de lulea.

— Ai răbdare... ca mâine îi vezi aici, zise unul.

— Şi ce o să facă aici? întrebă altul.

— Să vă înveţe la omenie, răspunse Ghilezan.

Ianoş Domocoş strâmbă din nas. Iosif Ghilezan se înveseli de necazul ungurului. Vorbele curgeau aprins.

— Se duc la Budapesta!

— Asta-i bun!

— Şi rămân aici, să ne scape de voi.

— N'aţi trăit bine cu noi?

— Mai trăiţi şi voi bine cu noi.

— Dar ce faceţi cu notarul? E de-al vostru...

— Vi-l dăm, să-l mâncaţi fript.

— Ba, să-l mâncaţi voi...

— Oare baronul s'o împăca cu Românii? întrebă Iohan Müller cu ochiul stâng strâns în pleoapă.

— Parcă are să-l întrebe cineva.

— Tot el o să fie tare şi la Români.

— De ce, Müller?

— Are bani mulţi şi banul e ochiul dracului şi... apoi e baron şi baronii nu se înspăimântă de nimeni...

— O să fie mititel de tot.

— Baronul are să fie tare şi am gătat!

Iohan Müller se necăji serios. Se ridică în picioare şi răsturnă sticluţa cu răchie. Trase cu degetul o dungă în marginea mesei şi privi scurgerea lichidului pe podele. Făcând cu ochii la ceilalţi, Iosif Ghilezan îşi stăpânea râsul de necazul şvabului. El îl luase în glumă.

Clopoţelul dela uşă sună prelung şi nervos. Iohan Müller holbă ochii şi se aşează pe scaun îndârjit.

— Alt nebun! Doarme şi visează în loc să muncească, să bea, să bată pe cineva... să facă ceva.

Intră un tânăr deşirat, cu umerii obrajilor ieşiţi mult în afară, cu nasul coroiat şi mare şi cu buzele cârnoase şi largi. Gura-i parcă ajungea până la urechile blegi şi mari. Ochii jucau în orbite ca două mărgele, aşezate în locuri nepotrivite. Sprincene stufoase şi negre îi umbreau. Fruntea părea ascuţită. Singura podoabă ce-ţi fura privirile era părul negru şi răvăşit pe cap. Un regret legitim îţi umplea sufletul pentru această bogăţie de păr, care n'a fost făcută pentru alt cap. Hainele vechi îţi spuneau mai mult că sunt de împrumutat iar încălţămintea lungă şi mare îţi ducea gândul la nişte labe de urs, mari şi

nodoroase. Infăţişare lui făcea impresia, omului chinuit de viaţă. Când intră, se auzi murmur. Iohan Müller rânji mai mult decât zâmbi şi fără măcar să-l privească, îl provocă.

— Intrebaţi pe Pişta, dacă nu-i adevărat?

Sătenii tăcură, fără să ştie ce anume să întrebe.

Reluă Müller cuvântul.

— Ăsta, vrea să schimbe lumea... Nu ştiţi?...

Nu-i aşa Pişta, că dacă se schimbă stăpânii, tot banul e mai tare?

— Să-i ia dracu de bani!

— Să-i ia!... Să-i ia!... Dar, dacă vin Românii, tot baronul o să fie mare şi tare?

— Să-l ia dracu şi pe baron!

Glasul său parcă venea dintr'un butoiu. Avea un răsunet dogit. Voce de om plictisit şi indiferent pentru tot ce s'ar putea întâmpla.

Intrebările lui Müller parcă nu-l interesau. Dar nici Müller nu se lăsă. Avea de gând să-l bage în vorba sătenilor.

— Ce-o să fie dacă vin Românii?

— O să mai răsufle Românii ăştia... Pentru mine,... alţi stăpâni şi atâta tot...

Pişta Kocsis se aşează la un colţ de masă şi ceru răchie.

— Tot e ceva... Se schimbă stăpânii şi poate vor fi mai buni. Pişta Kocsis făcu ochii mari şi se lăsă luat de clocotirea răsvrătirii din suflet. N'o putea stăpâni aşa uşor.

Müller râdea în sine. O plăcere diabolică avea, văzând frământarea lui Pişta. Il privea cu ochiul închis şi alegea cuvintele după încreţiturile feţei, jucându-le în aer, ca o aţâţare.

Pişta Kocsis răspunse tăios. Era un răspuns mai mult pentru sine.

— La dracu! — Cine a luat caii, vitele din grajdul oamenilor? Cine ne-a luat grânele şi hainele din pat? Cine profită de câştigul muncii mele?

— Până acum, n'ai muncit nimic! zise în derâdere Iosif Ghilezan.

— N'am avut unde.

— Vino cu mine. Mergem la arat.

— Nu-i meseria mea. Continuă. Suntem nişte slugi cu toţii. Dacă vin Românii, şi dacă voiu merge la arat, tot n'are să se îndrepte lumea. Alt ceva trebue aici!

— Ce trebue să fie aici?

— Să nu fie mai mare nici Ungurul, nici Românul, nici Germanul, nici Francezul... să fim cu toţi o apă şi un pământ.

— Dar, tot cineva trebue să conducă.

— Cine va fi mai priceput.

— Bine, dar doamna Rachela vrea să fie pricepută şi deşteaptă în ţara ei, zise Iohan Müller, cu înţeles.

— Dă-o... ca să fie pace între oameni şi să nu mai fie stăpâni, trebue să distrugem banul şi pe acei care-l au.

— Şi cum ai să distrugi? întrebă doamna Rachela, necăjită de cuvintele lui Pişta.

— Banului nu-i mai dai nici o valoare, iar cine nu vine cu noi, le dărueşti un glonţ.

— Dacă te-ar auzi, mi-e teamă, că vei primi în dar glonţul.

Iosif Ghilezan dădu cuvintelor îmbrăcămintea glumei.

— Nu mi-e teamă. Reluă firul gândului. Trebue să începeţi cu ei, ce mai aşteptaţi? Alte sate de mult au terminat socotelile. Sunteţi nişte fricoşi! Pişta ieşi în faţa teşghelii, cu părul răvăşit, încovrigat şi gesticulând cu pumnii. Pe faţa lui treceau umbre roşi de mânie. Clocotea. — „Slugilor!" aruncă vorba-i tremurândă. Nu era pornită drept dojană, ci parcă izvorită dintr'un sentiment de milă pentru acest „proletariat" care-l ascultă mirat. — Baronul s'a născut gol ca şi voi. Gol se va înmormânta şi tot ce are rămâne aici". Erau cuvinte auzite pe la întrunirile socialiste şi făceau parte din bagajul doctrinar de revoluţionar. — De ce să mănânce o pâine mai albă decât voi? Cine i-a dat acest drept? L-a furat dela voi... Şi notarul a furat drepturile voastre — ajutoarele — primite dela stăpânire. Avu o privire de dispreţ. Buzele lui se strânseră nervoase şi apoi scuipă într'o parte nestăpânit. — Ptiu! Aşteptaţi Românii şi aveţi credinţa că vin cu raiul în spate. Tot slugi veţi rămâne. Şi de necaz Pişta sorbi o înghiţitură de răchie. Se sprijini de teşghea, privind întrebător pe doamna Rachela, care avu o clătinare de umăr, în semn că pe ea nu o privesc lucrurile acestea şi că nici nu o interesează.

Pişta dădu din mână, a dispreţ şi decretă. — Luaţi ciomegile!

— Dar ciomagul are două capete! ironiză Ghilezan.

— Şi banul astupă gura flămândului... adăugă Iohan Müller, cu râsul strâns în colţul buzelor şi făcând cu ochiul la sticluţa cu răchie, de parcă i-ar şopti şiret că nu o va lăsa goală.

— Numai slugile pot avea aşa soartă. Voi sunteţi slugi!

— Ne-ai putea spune, ce eşti tu? întrebă serios Ghilezan.

— Om, ce să fiu!

— Am auzit că eşti bolşevic.

— Ce, bolşevicii nu sunt oameni?

— Or fi!...

— Bolşevicii vor binele omenirii.

— Parcă ne-am mulţumi cu binele nostru.

— Atunci de ce vreţi să vă duceţi la baron şi la notar?

— Asta-i altceva. Ne ducem să-i cerem socoteala şi atâta tot... drepturile noastre. Nu-i luăm averea şi nici nu-l omorîm. Păstreze sănătos averea!

— Aşa n'aveţi să ajungeţi la drepturile voastre!

— Vom vedea!

Mesenii ascultau, cu urechea aplecată la durerea şi frământarea ce-o aveau în suflet. Cuvintele lui Pişta, răsunau în inima lor, ca un ecou depărtat, adus din strigătul unui răufăcător. Nu credeau în ele, dar le prindeau din sbor, ca o necesitate, ca un îndemn pentru pornirea de răsvrătire, care-i stăpânea. In valurile fumului de ţigară şi mirosul aţâţător de răchie, gândurile lui Pişta păreau decoruri drăceşti, care răscolesc şi cea mai cumpănită fire.

Mai lipsea ceva, la care Pişta nu se gândise. Convingerea.

Pişta e fiul lui Péter Kocsis, fostul vizitiu dela curtea baronului, mort de aproape zece ani. Viaţa lui de slugă a avut presărări de mizerii şi necazuri. In loc să se bucure de anumite popasuri de lumină şi mulţumire, el a avut parte numai de mărăcinişuri, ce i-au lăsat în suflet răni sângerânde.

Cei zece copii, pe care i-a crescut cum a dat Dumnezeu, i-a împrăştiat, prin satele vecine, ca slugi, iar nevastă-sa sdrobită de muncă şi de viaţă, a murit sfârticată de tuberculoză. Pişta, copilul ce-l mai răsărit dintre toţi, a izbutit să fie ucenic la un tinichigu şi apoi să ajungă muncitor într'o fabrică din

Timişoara. Aici, s'a pomenit în partidul muncitorilor şi cu vremea a ajuns preţuit „tovarăş".

Acum, umblă prin sate şi îndeamnă lumea la revoltă.

Misiune dată de conducătorii „tovarăşi".

Venise în sat, pentru câteva zile şi-l reţinuse simţul său de revoltă. Simţea că aici se va întâmpla ceva. A-i da vânt răsvrătirei, era un punct de merit în partid şi apoi un pas înainte. Pe unde a fost, a găsit uşile închise. Cui vorbise, nu-l luase în seamă. Oamenii totuşi erau agitaţi şi aşteptau revoluţia. Nu putea înţelege de ce se feresc de el, şi-i iau în derâdere cuvintele.

— Să mergem acum. Ii iei din pat. De nu te ascultă le pui mâna în gât şi strângi... un notar şi un baron mai puţin. Pişta Kocsis spuse cuvintele cu faţa înroşită de patimă.

— Te duci? Nu glumeşti? întrebă Ghilezan, neîncrezător.

— Mă duc! Care merge?

Sătenii parcă se treziră dintr'o vrajă drăcească.

— Cu dumneata nu mergem... Prea eşti „Kinder"!

— Mergem mâine! glăsui unul parcă cu silă.

— Mergem mâine! se luară şi ceilalţi după dânsul.

— Nu faceţi ca toată lumea, începu Pişta Kocsis. Ce vreţi mâine? Să nu găsiţi vipera în culcuş? Vă duceţi mâine, de-a-dreptul la zid şi la glonţ...

Sătenii se clătinară în hotărîrea lor. Un fior de spaimă trecu prin inimi. Se uitară unul la altul, îngrijoraţi. Aveau neveste, şi copii... şi bucuria unei speranţe pentru ziua de mâine.

Pişta Kocsis continuă. Nu mai era o chemare. Era destăinuire.

Il lăsară să vorbească.

— De ce să nu mergem acum? Credeţi că merită altă soartă? Pumnii fluturară în aer întrebător. Ameninţau pe cineva nevăzut, care i-a otrăvit viaţa. Când mă gândesc!... Făcu o pauză, căutând să dea amintirilor orânduială firească. Veneau dintr'un ungher întunecat al sufletului, cu acea răsvrătire omenească crescută pe duhoare şi amar. Tatăl meu a icnit de foame, ducându-i la petreceri şi la muieri... Apăsă pe cuvinte, cu scăpărare de mânie. Ei şedeau în castel, la căldură iar tatăl meu, cu sărăcia lui de copii, într'o cocioabă, unde ploua şi era frig. Noi mâncam odată pe zi, ei sburdau de bunătăţi... Işi

clăti gura cu o înghiţitură de răchie, trecându-şi apoi degetele lungi prin bogăţia firelor de păr şi roti privirile în jur, de parcă ar căuta o confirmare. Cei din cărciumă îl ascultau curioşi. Cuvintele în loc să aţâţe, aduceau milă. Pişta nu se lăsă furat de mila lor. Strigă! Leneveau şi furau!... n'au avut pentru voi nici o milă... Şi trecu iarăşi la el, schimbându-şi sprijinul de pe un picior şi murmurând un cuvânt rău, numai în sinea lui. Nu mă lăsau să mă joc în parc. Era acolo miros de flori şi aer curat. Eu şedeam lângă grajd... Doamna Rachela avu un zâmbet, de parcă i-ar spune, că unde putea să şadă, el fecior de vizitiu. Văzând figura aspră a lui Pişta, înghiţi zâmbetul muşcându-şi buzele. Pişta vru să-i spună ceva dar îl fură şirul gândurilor. Mama mea a murit fără lumânare... Privirile lui căută pe feţele oamenilor, o cută de revoltă. S'a stins de o boală a pieptului... Nu găsi decât un sentiment firesc de duioşie. Am găsit-o moartă... Sătenii plecară capetele, înduioşaţi... Eu am fugit de acasă ca să învăţ o meserie. N'am vrut să fiu tot slugă ca tata... Pişta tăcu de parcă ar vrea să-şi prindă şirul gândurilor. Roiau multe, acolo, în mintea lui chinuită. Işi reluă spovedania cu glasul mai potolit... Până am învăţat meseria, am dormit prin poduri, am flămânzit şi m'au bătut... Făcu semn doamnei Rachela să-i umple sticluţa cu răchie şi sorbi încet, ca o potolire de arşiţă. Sătenii făcură la fel. Gurile lor erau mute, dintr'un sentiment de curiozitate, ce anume gândeşte un bolşevic. Pişta continuă. Când m'am întors acasă, pe tata nu l-am mai găsit. Murise iar câinele de baron, a dus pe cei doi fraţi mai mici la azil...

Müller vru să spună ceva dar se răsgândi. Erau cuvinte tari. Baronul nu putea trimite copiii decât la azil. Cu inima lui cătrănită a făcut şi aşa destul de mult. Pişta coborî glasul. M'am dus să-i cer pâine, plătită cu muncă şi m'a izgonit. Zicea că-s bolşevic. S'a speriat de durerea şi foamea mea. Pişta făcu câţiva paşi în mijlocul cârciumei şi apoi se întoarse către Tomici, apucându-l de cojocul deschis larg la piept, vorbindu-i, cu jocul sticluţei de răchie în mână. Da! Da! S'a speriat de foamea mea!... Se îndreptă de spate şi strigă către toţi: Baronul e vinovat dacă sunt aşa. M'a alungat şi m'a trimis să fiu tovarăş... Nici slugă nu i-am trebuit!... Bătu cu pumnul în masă şi apoi ca stăpânit de-o amintire blândă, făurită cândva din visurile sale. Putea să facă din mine, un om de omenie, aşa sunt un om fără culcuş... dar am mâini să strâng...

Privirile lui ţâşniră furioase.

Doamna Rachela se înghemui după teşghea, urmărind vijelia lui Pişta, încercuit de lipsuri şi stăpânit de revoltă.,

Ii umplu sticluţa cu răchie, fără să protesteze.

Prin rotogoalele fumului de ţigară, cuvintele lui Pişta fulgerau.

— Dacă nu m'a vrut slugă, mă voiu duce eu. Il voiu sili şi dacă nu vrea, am două mâini — am zis — care ştiu să strângă gât de om fără suflet? Mâine va fi târziu... Suferinţa mea e şi a voastră. In alt chip, cu altă înfăţişare dar tot suferinţă se cheamă.

— Mergem! Şuieră Iohan Müller jucând păhăruţul cu răchie în mână.

Iosif Ghilezan făcu semn de protest. se ridică ca un munte, cu privirile aspre.

— Mâine ne întâlnim în faţa primăriei. Cine vrea să mă înţeleagă de bine, cine n'are de gând să înţeleagă n'are de cât să se ducă la baron. M'aţi înţeles?

N'aşteptă răspunsul. Se întoarse spre Pişta.

— Eşti prea grăbit, înţeleg durerea ta Pişta, dar nu putem face, cum îţi este gândul. Nu-i omeneşte. Vino cu noi şi vom pune chezăşie.

— Nu-i omeneşte!? Cu baronul să ne purtăm omeneşte? Niciodată! Pişta se înfipse în podele, roşu de necaz. Presimţi însă că nu poate înşuruba în inima lor răsvrătirea.

— Vino cu noi şi vom pune chezăşie!

— Tu!... chezăşie! Un zâmbet îi alunecă pe buze. Ce eşti tu cu baronul? Făşia de lumină a lămpii, tremură în colţuri. Sătenii se înălţară în umeri, parcă stăpâniţi de cuvintele lui Pişta. Tot slugă ca mine eşti! Cuvintele răsunară în birt.

— Slugă, neslugă.... baronul trebue să ne asculte! Şi Ghilezan înfipse adânc privirile în ochii lui Pişta. Era o hotărâre peste care nu se trece.

— Mâine!

— Fricoşilor! săgetă Pişta, lăsându-se învins pe scaun.

— Mâine! tună a doua oară Ghilezan. Nimeni nu mai zise ceva. Tăcuţi, ridicară paharele, uşuraţi de o grijă. Dela teş-

ghea se auzi un murmur uşor. Doamna Rachela îşi trecu degetele peste faţă, căutând să-şi alunge din priviri spaima.

Pişta se cufundă în tăcerea lui. Acolo, în adâncul sufletului, fierbea.

— Mâine, poate fi şi poimâine... şi aşa mai departe!

Luă în derâdere hotărârea lor, Iohan Müller bălăbănindu-se pe picioare.

— Du-te acasă, că te-ai îmbătat! îl îndemnă unul.

— Mă duc să fac singur revoluţie!

Râs de voie bună.

Plecară pe rând.

Iohan Müller îl apucă de gât pe Pişta Kocsis şi-l întrebă, între sughiţuri.

— Unde dormi la noapte?

— Nu ştiu!

— Vino la mine. Am o cocioabă şi un pat. Il vom împărţi în două...

Pişta îşi strânse capul în mâini. Il durea. Il înjunghia cineva parcă, nici el singur nu ştia. Nu se gândise unde să doarmă. A odihnit capul unde s'a întâmplat, unde a plătit şi când n'a avut bani, cine l-a chemat.

— Vino la mine, reluă îndemnul Iohan Müller. Tatăl tău a fost om bun... Pişta se sculă de pe scaun cu o înfăţişare obosită. V'a iubit şi de aceea v'a prigonit... Da! Da! Era mâniat că aţi venit pe lume să vă chinuiţi... Se auzi un bună seara încet şi uşa lăsă o clipă năvala întunericului înlăuntru. Iosif Ghilezan plecă tăcut, urmat de alţi câţiva. Se auziră murmure înăbuşite şi apoi paşi grăbiţi, îndepărtându-se tot mai iute... Mă, Pişta, continuă Müller, tatăl tău a murit cu gândul la voi... Pişta se încruntă la faţă... Mamă-ta, s'a stins de durerea voastră... Lumina lămpii fâlfâie în bătaia vântului de afară, care se anină de perete. Tudor Ghirca trecu pragul fără s'o mai închidă. Domocoş Ianoş îl urmă, după ce mai întâi îl ascultă cu un zâmbet de neputinţă. Ar fi vrut să le spună şi el ceva, aşa dela inimă dar nu nimeri cuvintele. Inchise uşa încet, pierzându-se în noapte. După dânsul toţi ceilalţi din birt. Iohan Müller se apropie de Pişta şi legănându-se pe picioare îi puse mâna pe umăr. Şi eu am avut o moară... Pişta sorbi ultima picătură de răchie. Mi-a luat-o câinele de baron... Dar ce-ţi

povestesc eu de mine... Nu te doare! Haide Il trase de braţ spre ieşire. Dormi în patul meu. Mă! Vreau să te fac om cuminte. Să-ţi dau cocioaba mea. Să te laşi de bolşevism. nu-ţi dă pâine!

— Haidem!

Pişta Kocsis răspunse automat. Ii era indiferent unde se duce. Scotoci după bani în buzunar dar nu găsi. Doamna Rachela pricepu că n'are şi-i veni în ajutor.

— Lasă, plăteşti altădată. Pişta nu zise nimic. Ii mulţumi doar cu o clătinare din cap. Ştia că nu va mai plăti, după cum ştia şi doamna Rachela. Ieşiră murmurând stins: noapte bună. In urmă doamna Rachela stinse pâlpăirea de lumină şi trecu în odaia ei. Peste câteva clipe, birtul era stăpânit de întuneric. Noaptea îşi întinse împărăţia în micile odăi, rămase cu ronţăitul şoarecilor.

GH. ATANASIU

NAPOLEON ŞI BANATUL

Infrăţit cu vremea, bănăţeanul a păşit în istorie, cu povara asupririlor. A suferit şi le-a învins... In muncă a găsit consolare; în cântec, răsbunarea. A versificat bucuria şi tristeţea lui şi a altora, pentrucă le 'nţelegea mai mult decât oricine.

Intr'un caiet de cântece din 1858 scris cu slovă de plugarul sinteştean Arsenie Dragomir, am găsit, prin mulţimea poeziilor patriotice „Tânguirea lui Napoleon Buna Parte". Curios şi interesant.. Viaţa acestui „copil al norocului" — după cum însuş afirma în întrevederea avută cu Metternich — acest om peste vreme, cu o înnălţime tot atât de vijelioasă ca şi prăbuşirea, învingătorul Europei la Campo Formio, Austerlitz, Jena, Eylau, Wagram şi marele învins de la Waterlo, găseşte adăpost puţin ospitalier — şi e de înţeles — în cântecul bănăţan.

Totuşi, nu e surprinzător. Românii de sub stăpânirea de odioasă memorie, luaseră parte activă la campaniile duse de arhiducele Carol, împotriva genialului surghinuit de mai târziu. O anecdotă — autentică — apărută acum câteva decenii într'o revistă franceză, destăinue:

Napoleon înainta spre Lobau, o insulă pe Dunăre, în faţa Vienei. I se opuse o rezistenţă îndârjită. Cu multe jertfe, în sfârşit, s'au făcut şi câţiva prizonieri. Aduşi înaintea lui Napoleon, li s'a vorbit nemţeşte. Oştenii, nu 'nţelegeau. Şi, nedumiriţi, începură să vorbească româneşte. Marele general i-a crezut italieni, exprimându-se: Iată elita armatei austriece!...

Pentru lămurirea adevărului, a trebuit să intervină un alt prizonier român bănăţan din regimentul 31 infanterie.

Napoleon ar fi ordonat să se scrie o proclamaţie prin care promitea „valahilor" toată libertatea, cerându-le în schiub să nu se mai sacrifice pentru o ţară care nu merită sacrificiul. Notiţa, afirmă că un exemplar semnat de Napoleon, s'ar păstra în Biblioteca Statului din Budapesta.

Evident, vaga promisiune, n'a mai fost împlinită...

Revin. Anonimul, cu serioase cunoştinţe, atribue epocalului corsican „tânguirea" străbătută de licăriri de ură, simţire şi duioşie:

Ticălosul Buna Parte
Stând în pământ de departe
La Marea Apusului
In preajma Parisului
Când au fost să se pornească
Spre Elena, să robească,
Ochii în sus au rădicat
Şi spre Franţa au căutat.
Cuvântând, cu-amar plângea
Crunte lacrămi slobozea
Din inimă suspina:

„Să trăeşti ţară iubită
In veci să fi fericită
Să trăeşti să împărăţeşti
Că eu nu te-oi mai vedea
In întreagă viaţa mea...
Paris, tron împărătesc
Şi tu scumpă casa mea
Pe tine nu te-oi vedea;
Besărabia cea cu nume
A opta minune'n lume
Rămâi singură, uitată,
De mine, de lumea toată...

A prietini ai mei iubiţi
Dacă vreţi să mai trăiţi
Alexandru împărat
Incă nu v'a încungiurat
Cu cazaci şi cu muscali,
Vestiţi tare ghenerali
Şvarţenberg cu vitejie,
Incă v'au încungiurat, vai mie.
Şi pre cum acum gândesc,
Toţi doar spre Paris grăbesc...
O! voi cetăţi strălucite,
In toată lumea vestite
Lăcrimaţi acum cu jele
Nestartorniciei mele;
O, surori şi fraţii mei,
Unde-or fi acuma ei?...
Lătăţia, maica mea,
Jalnică rămasă ea;
Ludovica împărătească
Acu văduvă rămasă,
Cu fiiul meu cel iubit
Şi de taică părăsit.
Şi de-aş putea să vă văd
Incă odată să mă'ncred
Că voi mai trăi în lume
Jalnic, fără acest nume,
Veniţi să vă povestesc
In ce cale-acum pornesc...
Elena-i la miază-zi
Unde dacă voi sosi
In lanţuri mă vor opri
Şi 'n veci de veci voi robi...
Elena-i un stean de piatră,
Cu apă încungiurată,
De unde nu să mai vede
Nici pământ nici frunză verde
Numai marea cea mai lată,
Apă mare, prea sărată.
Mai bine mort, îngropat
In ţara mea, în loc curat
Decât să fiu viu dar mort,
Tot de altul să mă port.
Anglezule, dreptate sfântă,
Fă cu mine o izbândă,
Că la tine am scăpat
Fiind ca încoronat...
Nu mă duce-aşa departe,
Că doară sunt Buna Parte
Impărat, om de dreptate!..."

Poetul anonim, ia cel mai dramatic episod: plecarea spre Sfânta Elena, coroana pierdută. Ţara înconjurată de duşmani. O mamă nemângâiată... Napoleon al II-lea, rămas al nimănui. Şi apoi, insula, o celulă de închisoare... Pe rămăşiţele gloriei din ceasul trecut, umilitul de acum, plânge... Un minunat exemplu de nimicnicia vieţii.

Versificatorul, deşi se mărgineşte numai la înşiruire de fapte cu amănunte biografice, a ştiut să le împletească simplu, cu talent, reliefând o pronunţată notă tragică, trecută prin sufletul lui.

E unică în poezia populară. Şi dacă acest gospodar sinteşteanu nu şi-ar fi muiat peana în călimara cu cerneala de rădăcină, „Tânguirea", ar fi îngropată în uitarea trecutului, ca atâtea alte cântece bătrâneşti, bogăţia sufletului bănăţan.

Acum, se doineşte prea puţin, sau nu se mai doineşte deloc. Satul de azi, semidoctismul, cere actualităţi. Şi e păcat după această uriaşă, preţioasă comoară, creiată de multe generaţii, dospită în simţirea lor şi risipită de o generaţie.

ION B. MUREŞIANU.

ION VLASIU: Am plecat din sat [1)]

Editura „Miron Neagu" din Sighişoara, a mai scos de curând un volum, care adăugat la celelalte apărute, se situează pe linia aceleiaşi creaţii de pură valoare literară. Cartea d-lui Ion Vlasiu nu este un roman şi poate, nici nu are pretenţia să fie. Ea este o autobiografie — în scurt: povestea vieţii unui tânăr, care aşa cum este scrisă, nu este lipsită de valoare literară. Desigur că, problema autobiografică, este o grea problemă. A-ţi scrie biografia la vârsta de 30 de ani — cât are autorul cărţii „Am plecat din sat" — este un lucru nu tocmai uşor. Justificarea unei autobiografii, poate fi făcută din două puncte de vedere: Când viaţa scriitorului este redată aşa cum a fost trăită, după ce el a ajuns la bătrâneţe, constituind astfel, un preţios material documentar pentru istoriografi, biografi, critici literari, etc. In cazul acesta, producţia nu vizează valoarea artistică, — mai mult: este chiar necesar ca întâmplările vieţii să fie redate cât mai obiectiv posibil, fără nicio transfigurare din partea scriitorului. In felul acesta, autobiografia este pe deplin justificată şi necesară totodată. Deşi nu este o creaţie literară de cele mai multe ori, ea aruncă o punte de trecere pentru înţelegerea operii creative a autorului ce a scris-o.

Există însă un alt gen autobiografic, în care valorează nu atât elementul concret-realistic al evenimentelor şi întâmplărilor din viaţa scriitorului, cât mai curând calitatea literară şi valoarea creativă a operei produse. Câtă vreme în prima categorie, viaţa scriitorului nu se confundă cu aceia a eroului din literatură, ci rămâne o fidelă reproducere a celor întâmplate; în cazul al doilea, viaţa scriitorului pierde din însemnătate, fiind raportată la exactitatea relatării evenimentelor. Ea se identifică însă cu aceia a eroului din literatură. Este cazul când creatorul şi creaţia apar unificaţi ca mod de manifestare. Desigur, prin aceasta, autobiografia nu-şi pierde întrutotul valoarea sa documentară, însă punctul de greutate, cade aici pe valoarea sa literar-artistică. In literatura română, exemplu clasic care face parte din acest gen autobiografic, este acela al „Amintirilor" lui Creangă. Iar în literatura universală avem cazurile celebre a lui: Alfred de Musset: „La confession d'un enfant du siecle"; a lui Tolstoi: „Copilăria şi adolescenţa"; a lui Lermontoff: „Un erou al timpului nostru", etc. Justificarea acestui de al doilea gen autobiografic este lesne de înţeles: Ea decurge din valoarea literară şi creativă a lucrării scrise. Viaţa scriitorului ne apare privită nu sub perspectiva datelor obiective, a întâmplărilor ce au avut loc atunci şi atunci... provocate de cutare sau cutare... contingenţe; ci îmbrăcată în haină simbolică, de unde se ridică la valoare de creaţie literară.

---

1) Editura Miron Neagu, Sighişoara, 1939.

Din această a două categorie a genului autobiografic, face parte şi cartea „Am plecat din sat" a d-lui Ion Vlasiu. Dela începutul acestor rânduri spuneam că „Am plecat din sat" nu este un roman, luat în accepţia în care circulă de obiceiu acest termen. Cartea în discuţie, cuprinde povestea vieţii unui copil, a unui suflet de om, care într'un sat oarecare ardelean, îndură cele mai grele încercări ale vieţii, reuşind în cele din urmă să se ridice la suprafaţă. Şi în această poveste, spusă ce-i dreptul cu mult talent — căci I. Vlasiu ştie să povestească simplu şi frumos fără înfloriri inutile de stil — se pare la prima vedere că nu aflăm nimic deosebit: Este poate istoria vieţii a celor mai mulţi copii orfani. Cu toţii am plecat de undeva: unii din sat, alţii dela oraş; cu toţii am avut de suferit şi îndurat necazuri: dela rude, prieteni, cunoscuţi, necunoscuţi, etc. Şi totuşi! O privire aruncată mai adânc, în lăuntrul faptelor, în sufletul lor, ne descopere o problemă de sens şi caracter general, ce se degajează din paginile scrise de autorul cărţii „Am plecat din sat". Şi prin aceasta, povestea vieţii lui I. Vlasiu capătă nu numai valoare literară, dar oarecum şi existenţială. Căci bănuim şi suntem siguri că I. Vlasiu nu vrea să vorbească despre sine. Obiectul este pentru D-sa, un prilej pentru povestitor şi un motiv de realizare şi creaţie pentru artist. Mai mult. Cartea „Am plecat din sat" nu vrea să ridice nicio problemă. Povestitorul dă curs liber evenimentelor, care se împărtăşesc de o putere epică nu ades întâlnită în literatura noastră cultă. Cu toate acestea, pentru cetitor, problemele răsar şi se impun cu dela sine putere. Intrezărim şi înţelegem, că aici nu este vorba de viaţa unui copil de ţăran, care a reuşit să devină „domnişor", mulţumită perseverenţei atât de specifice fiilor de ţărani; ci este vorba de viaţa şi destinul oarecum tragic, al copilului dela sat în general. Cetind cartea d-lui Vlasiu, te întrebi înspăimântat: Câte talente nu sunt condamnate să rămână îngropate în sat, neştiute de nimeni, ducând o existenţă ştearsă, tulburată câteodată poate de nelinişti şi presimţiri vagi? Şi câte din acestea, mai mult din întâmplare, sau din cine ştie ce fel de motive, reuşesc să răzbească la limanul vieţii? Căci desigur, căutarea de sine nu este totdeauna încununată de succes. „Calea" pe care a aflat-o Ionel — eroul povestirii — după multe dibuiri şi rătăciri, putea să fie, dar şi să nu fie aflată. Insuşi faptul că dibuirea făcută, (de Ionel, fără altă armă de apărare a personalităţii sale, decât o extremă dorinţă de a se realiza) cuprinde întâmplări ce nu par a fi verosimile, ne arată că ele puteau să aibe sau să nu aibe loc. Lucru care dealtfel, ne arată încă odată că autorul cărţii „Am plecat din sat", nu a căutat să reproducă pur şi simplu realitatea, ci a transfigurat-o, ridicând-o la valoare literară şi artistică ce greu ar putea fi contestată.

Ceeace te surprinde plăcut în scrisul d-lui I. Vlasiu, este stilul direct, neartificializat şi simplu pe care-l foloseşte, reuşind să redea toate stările sufleteşti prin care a trecut, făcându-ne şi pe noi părtaşi la ele. Nu întâlnim analize psihologice minuţioase, nici procedee de adâncire a stărilor sufleteşti, dealtfel nici nu le-ar fi locul; ci o redare a vieţii ce curge lin şi masiv, fără învolburări ascunse. Şi prin aceasta, naraţiunea câştigă în putere epică, urmarea unei atitudini mai mult artistice în faţa existenţei. Se creiază aici o atmosferă, ce ne învălue încetul cu încetul şi respirăm pe alocurea aroma epicului poporan. Problematica vieţii este redată direct şi

simplu şi aceasta este una din marile calităţi ale cărţii „Am plecat din sat", dar poate şi un neajuns vor adăoga unii. Noi ştim însă că o astfel de carte nu putea fi scrisă mai potrivit decât aşa cum a fost scrisă. Viaţa prezentată aici se desfăşoară direct, simplu, fără întortochieri. Personagiile trăiesc aievea, au viaţă şi suflet şi ceeace e mai important: vorbesc din inimă, aşa cum e firea ţăranului român. Te uiţi la ei şi vezi ceeace ai de văzut: omul, iar nu haina care-l ascunde. Şi această calitate a cărţii „Am plecat din sat" nu trebue trecută cu vederea; căci ea ne vorbeşte şi de felul de a fi al autorului, care a rămas, artist fiind — sculptor de profesiune — nealterat sufleteşte, lucru aşa de rar întâlnit la artiştii de astăzi. Suflet nealterat de niciun element patologic al culturii, desprins din sufletul satului din care a plecat şi ar vrea poate să se reîntoarcă acolo.

ANATOLE CHIRCEV

Note

Cronica Literară — Caetul 2—3 Baia Mare Februarie-Martie 1939. Redactor responsabil: Gh. Crişan.

Deşi se întitulează modest „supliment literar al ziarului Cronica". C. L. este o revistă frumos prezentată, cu colaborări de valoare. D. Ion Şiugariu se ridică în numele revistei şi a „tinereţili flămânde de soare") împotriva regionalismului literar. Cu toate acestea regăsim cu plăcere în paginile Cronicei Literare câteva nume ardelene apreciate şi la noi, cum e al poetului M. Beniuc Recenzii obiective şi note judicioase complectează caetul împodobit cu reproduceri de opere de artă plastică.

Hotarul — a. VI. No. 3. Arad Martie 1929.

Revista societăţilor culturale federalizate din Arad apare cu regularitate aducând mereu un material literar şi documentar preţios. In ultimele numere s'a introdus o rubrică nouă căreia îi prevedem un mare succes. D-l Al. Constantinescu tratează interesant şi util probleme gramaticale sub titlul de Colţ limbistic Vedem însă cu nedumerire că d-sa scrie „s-a" (ridicat, purtat) şi „s-ar" (putea)! Se prea poate să fie numai supărătoare greşeli de tipar, în orice caz aşteptăm o explicaţie.

Plaiuri Săcelene ne trimite un admirabil număr jubiliar cu ocazia împlinirii a cinci ani de apariţie. 92 pagini împodobite cu 90 clişee şi înţesate cu articole interesante şi poezii bune. Nici recenzia nu e neglijată. Revista Plaiuri Săcelene e mărturia impresionantă a muncii fără preget depuse de un grup de tineri

intelectuali în frunte cu d. Victor Tudoran, dar şi a înţelegerii cititorilor săceleni din locurile de baştină sau răsfiraţi în lumea mare.

❖

N. F. Costenco: Ore — poeme, Chişinău 1939.

Poetul basarabean a adunat în acest volum o seamă de poeme scrise în anii 1934—1939. Intr'un „poem într'un vers" poetul se defineşte astfel: „Sunt o oază de mister într'un spaţiu de lumină". Ideia revine şi în celelalte poeme, cari denotă pe lângă adâncimea inspiraţiei şi grijă pentru perfecţiunea formei, o mare originalitate şi maturitate poetică. Pământul natal găseşte la d. N. F. Costenco un cântăreţ fervent, care merită o deosebită atenţiune.

❖

Petru Stati: Cartea dorurilor mele — poezii. Intâmplarea a voit să citesc volumul d-lui Petru Stati pe timp de ploae, aşa cum o cere însuşi autorul. Nu cred totuşi ca această condiţie să fie necesară pentru ca puternicul lirism al strofelor sale să pătrundă în suflet. La sfârşitul volumului ni se reaminteşte că tot d-l Petru Stati ne-a dăruit acum câţiva ani un volum de interpretări lin lirica latină. Am scris în altă parte, atunci, tot binele pe care-l gândesc despre acea lucrare.

Editura Festival din Silistra ne trimite două volumaşe simpatice de poezii: Vesperale de Alexandru Niconor şi Ili de Vasile Culica. Amândoi poeţii, desigur tineri, au reuşit să pună mult din frământările sufletului lor în versurile ce ni se trimit.

❖

Gând Românesc — Mai—Decemrie 1938. Revista clujană a Astrei, redactată de d. Ion Chinezu ne-a trimis de data aceasta un număr încă mai bogat ca deobicei. Evident ar trebui să-i consacrăm mai mult decât o scurtă notă, dacă ne-ar permite spaţiul. D. Victor Ion Popa scrie savuroase amintiri sub titlul „Vlaicu şi Caragiale la Blaj". Constantin Noica un scurt eseu, Ion Agârbiceanu o schiţă. Un serios studiu asupra lui Octavian Goga semnează d. Ion Chinezu. Poezia este foarte bine reprezentată. Recenzii, cronici şi însemnări variate completează numărul de 130 de pagini

❖

Symposion — Cluj, Februarie 1939. Numărul primit dovedeşte încăodată seriozitatea preocupărilor grupării Symposion. Remarcăm eseul d-lui Victor Iancu asupra delimitării şi fundamentării spiritului obiectiv.

Nic. Ivan

❖❖

anul Dec 1–5, 10–12
–1939–

LUCEAFĂRUL

REVISTA REGIONALEI BĂNĂȚENE A «ASTREI»

BIBLIOTECA CENTRALĂ „ASOCIAȚIUNII" SIBIIU

TIMIȘOARA
OCTOMVRIE—DECEMVRIE

ANUL V. - SERIA II. Nr. 10

„LUCEAFĂRUL"
REVISTA REGIONALEI BANAŢENE A ASTREI
Apare lunar, sub direcţia unui comitet de redacţie.
Redactor responsabil: Prof. Tr. TOPLICEANU

CUPRINSUL:

		Pag.
Mircea T. Bandu:	Dr. Ioan Suciu	1
Gh. Delavrani:	Note de toamnă (poezie)	24
Melentie Şora:	Uşurare	25
Const. Rudneanu:	Bănăţeanul Dr. Pavel Vasiciu	31
Constantin Jaleş:	Cum începe o viaţă	37
Ion Frumosu:	Aici (poezie)	43
Mia Cerna:	Mărio, maichii Mărie...	45
Pavel Butan:	Ultima trecere (poezie)	54
Gh. Atanasiu:	Schiţe monografice	55
Pavel Butan:	Intomnare (poezie)	71
Cronica:	*Prof. Traian Mager:* Diploma Voevodului Moga	72
	Nic. Ivan: „Gândirea"	73
	Un poet timişorean necunoscut	74
Note:	*N. I.:* Cărţi, reviste, evenimente culturale	75

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „TIPOGRAFIA ROMÂNEASCĂ" TIMIŞOARA

O mare figură a luptelor generațiilor Unirii

Dr. IOAN SUCIU

de MIRCEA T. BANDU

„Un strop mic sunt eu, în Oceanul Mare
„al Neamului Românesc"...
(Dr. Ioan Suciu)

...Ne este dat adeseaori să recunoaștem că dezgroprarea din uitare a anumitor amintiri scumpe Neamului, amintiri cu întinse rezonanțe în sufletul nostru național, nu prea e o îndeletnicire curentă de care ar trebui să ne învrednicim astăzi când, pe lângă mulțumirile și roadele ce culegem din libertatea noastră națională, ar fi necesar pentru propria noastră fortifiere spirituală, să ne reîntoarcem, din când în când, cu gândul la trecut.

Este ușor de constatat că aceea ce ne-a caracterizat de cele mai multe ori — cu foarte puține excepții — a fost acel indiferentism calm, aproape zeflemist, în ritmul căruia aruncam ca la întâmplare vălul uitării asupra unui trecut, pe care nu este permis la nici un caz să-l părăsim. In special, ne ocupăm atât de greu și de rar cu dezgroparea din uitare a atâtor personalități de seamă care, de fapt, sunt legați organic de viața noastră națională actuală și de necunoscutele viitorului nostru, prin atâtea și atâtea noduri de nedeslegat; minunate dovezi ale unei continuități istorice pe care de abia acum — iată, sunt numai doi ani de atuncea — am început să o trăim aievea.

Revenirea la o conduită care ne obligă să integrăm în balanța gândurilor noastre de-acum, valori trecute dar încă actuale, va să fie începutul recunoașterii formale a acestei continuități; căci — precum spunea cineva — „s'a întins punte peste pră-

pastie" şi acum, la marginile abizului astupat de aceiaş înţelegere şi unică voinţă, s'au întâlnit pe vecie aceleaşi părticele de suflet românesc cari au învins vremurile, iar astăzi vor să învingă şi împrejurările.

Dar nu numai atât. Trebue să recunoaştem că întrucât în fapta ca şi în personalitatea integrală a unui mare înaintaş au creat curent sau urmă de tradiţie, apoi se cuvine cu atât mai mult ca în umbra cuprinzătoare a acestor realităţi morale şi valori de întinsă suprafaţă, să ne oprim îndelung, celebrând pe lângă preţuirea pentru înaintaşi, şi gândul nostru bun de a ne inspira din viaţa lor.

De multe ori, în cuvântul scris ori vorbit al bătrânilor, răbufnea câte o undă de amărăciune care deşi nu mai e operantă nici în redresarea noastră, nici în repararea unor nedreptăţi pornite din indiferenţa noastră, ea este totuşi un memento pentru cei ce ar reduce proporţiile vieţii noastre la stricta definiţie a cotidianului facil şi lucrativ. Este fără îndoială în această tristeţe a lor, neputinţa de a stăvili o grabă care face pe o întreagă generaţie să treacă uşor şi fără grije peste anumite sinuozităţi morale, de care toată lumea este lăsată să se vindece cum vrea şi cum poate. Este tristeţea omului care vede scăpându-i din mâni legătura trainică de viitorul pe care îl poate intui, înfiorat şi plin de grije pentru cei ce fug de el.

Dar tot ei, bătrânii, ne spun că acel viitor care ne pare de multe ori sarbăd, poate fi trăit în alte condiţiuni morale şi sociale, atunci când dincolo de grija meschină pentru prezent, se lărgeşte spiritualul până sub streaşina trecutului, mai depărtat sau mai apropiat, ca să se lase să pătrundă glas din adâncuri şi faptă românească din alte vremi.

Pornind astfel în ritmul unei obişnuite meditaţii, în încâlceala eroică a unei epoci de tristă amintire pentru români dar şi de înălţătoare victorii, am dat pe lângă alte nume de întinsă suprafaţă şi de al aceluia care a fost Dr. Ioan Suciu, dispărut nu de mult.

Am crezut că oprindu-mă o clipă asupra personalităţii acestui mare pioner al devenirii româneşti, îmi fac nu numai mie o vie plăcere, ci că aduc un modest aport la adânca preţuire ce datorăm „lor" — temelia alcătuirilor de astăzi.

Dar mai mult. Căci în cazul lui Ioan Suciu, noi nu putem vorbi de uitare; de sfârşitul vieţii Sale măreţe ne despart doar câteva luni. Nu de uitare e vorba, ci de păstrarea în sufletul

nostru a unor valori ce nu trebue acoperite cu indiferența și măruntele preocupări de toată ziua. Fiindcă sub amenințările ceasului de față — moment istoric, poate — cată să ne întărim inimele, la umbra falnicilor stejari implântați în Istoria dezrobirii noastre, stejari cu crengile larg întinse către toate colțurile românești.

Stejari dintre aceia cum a fost Dr. Ioan Suciu . .

*

I.

Dr. Ioan Suciu s'a născut la anul 1862 în ziua de 14 ale lui Decembrie în fruntașa comună Șiștarovăț, așezare curat românească, în ciuda numelui ei de rezonanțe slave. A fost fiul cel mai mare al lui Melentie Suciu, proprietar, care fusese elev al preparandiei din Arad între anii 1856—1858. După absolvirea cursului primar, Melentie Suciu își înscrie odrasla la liceul din Arad, în 1872, pe care terminându-l, Ioan Suciu trece la Budapesta unde studiază dreptul și totodată activează intens la societatea studenților români „Petru Maior" al cărei președinte a și fost în cursul anilor 1885—1886.

Incă de pe atunci puternica sa personalitate încadrată de o bărbătească și impunătoare înfățișare, se afirmă cu vigoare. Se ghicea și se vădea tot mai mult luptătorul de mai târziu . . . Acolo în metropola maghiarimii, a câștigat pe lângă titlul de doctor în drept, acea extraordinară voință a sa, de a milita fățiș pentru îmbunătățirea soartei poporului său. Activismul lui Mircea Vasile Stănescu și al partizanilor acestui, avea să-i arate mai târziu calea de urmat și unica tactică de folos în această luptă.

Va fi intuit de pe atunci Ioan Suciu marele rol pe care avea să-l joace în Istoria românimii? Nu știm. Cert însă este că întors la Arad și stabilindu-se acolo ca avocat stagiar în biroul lui Mircea Vasile Stănescu, s'a afirmat cu vigoare nu numai în profesiunea ce-și alesese ci și în viața publică. Situația precară a elementului românesc de pe atuncea, nu permitea o lărgire a limitelor vieții noastre naționale — culturale și politice — și prea puțini puteau remedia acest lucru. Preoții și învățătorii nu puteau face politică sub sancțiunea pierderii postului; rămâneau doar avocații și ziariștii. Sortit și ajutat de această împrejurare ca să fie unul din factorii dinamici ai organizării noastre națio-

nale, în preziua cruntelor lupte şi a aureolatelor victorii româneşti ce aveau să urmeze, dă câteva strălucite examene de luptător, încă în cea dintâi tinereţe. Citäm astfel organizarea serbărilor cu ocazia alegerii de episcop la Arad a profesorului Ion Goldiş. Cu talentul său de animator înăscut, el regizează o strălucită manifestare românească, incadrată de mii de călăreţi de prin satele româneşti, adunaţi ca viforul la chemarea lui. Ungurii vor fi văzut atuncea că bate un vânt nou pe plaiurile româneşti . . .

In anul 1892 intră în viaţa politică efectivă, apărând cu regularitate „Tribuna" în procesele de presă pe care i le intenta Statul maghiar pentru agitaţii. Sala de judecată răsuna de verbul său cald şi de un bărbătesc curaj. Alături de el, fără să poată a-l eclipsa, vorbeau furtunos Mihai Velici şi Şt. C. Pop, pentru aceleaşi necazuri româneşti.

Deşi activist în cea mai adâncă simţire; împins de neţărmurita sa dragoste de neam, n'a pregetat să figureze şi în Procesul Memorandului, ca apărător. Procese de felul acesta erau minunate ocaziuni pentru Ioan Suciu, de a rosti îndrăzneţe şi viguroase rechizitorii la adresa opresorilor unguri. Se vădea tot mai mult structura lui de eminent jurist şi de luptător neînfricat, calităţi care aveau să-l definească în faţa maghiarimii, ca element periculos pentru siguranţa şi trăinicia Statului naţional maghiar. Dar pe de altă parte încep să răsune toate ţinuturile româneşti de ecoul titanicelor lupte pe care el le ducea în congregaţia judeţeană alături de Veliciu, Goldiş, Cicio-Pop şi I. Russu-Şirianu, ecou rămas în sufletul românimii ani dearândul.

Dar în calitatea de activist convins, neîmpărtăşind idea unei politici de pasivitate care până atunci era practicată cu încăpăţinare, candidează la alegerile pentru Cameră, în anul 1904 la Nădlac, unde avea un sprijin serios şi din partea populaţiei slovace. In anul următor — 1905 — este şi ales deputat naţionalist român la Ineu, unde doborî pe adversarul său ungur, baronul Solymossy. Intră astfel în Parlamentul ungar, unde avea să trăiască alături de ceilalţi mari luptători — câţiva încă în viaţă — una din cele mai strălucite pagini de epopeie, din existenţa naţională a poporului său oprimat. Acolo, în acel Parlament ungar, unde se consfinţiseră atâtea potrivnicii pentru viaţa noastră naţională, acolo unde noi nu număram decât ca o biată hoardă ce trebuia asimilată cât mai de grabă cu putinţă, Ioan Suciu era preţuit şi de către ceilalţi reprezentanţi ai minorităţilor conlo-

cuitoare ale Imperiului, între care şi slovacul Milan Hodza. Acolo, ca şi organizarea luptelor electorale, şi mai ales în acestea, Ioan Suciu a fost magnific. I se dăduse ca strașnic epitet, pentru darurile lui de organizator, supranumele de: „căpitanul alegerilor". Şi trebue să ne gândim bine ce însemna pentru români, pe atuncea, o bătălie electorală.

Anul 1900 a fost data începerii unei noui şi crunte prigoniri pornite de maghiarime împotriva românilor. Incepând cu acest an furia bestială a opresorilor n'a mai cunoscut margini. Pe tot cuprinsul Ardealului, maghiarizarea cu forţa a celorlalte naţionalităţi, şi în deosebi a românilor, devenise de nestăvilit. Pe deasupra, amănuntele organizării naţionale, politice, ale neamului, deveneau aproape imposibile în apropierea baionetelor jandarmilor unguri, prezente pretutindeni unde se grăia românește. Şi aceasta a durat toată vremea până în clipa răfuielii definitive. In acel infern, o luptă electorală era cu atât mai greu de angajat. Mulţi au plătit cu viaţa, îndrăzneala ce o avuseseră încercând să netezească potecuţa spre o dreptate care mijea în zare . . . Teama unei asemenea soarte nu l-a înfricat pe Ioan Suciu. Cu aceiaş neostoită energie, alerga la organizarea alegerilor în Şiria, Ineu, Lugoj, Chişineu-Criş, Brad, Seliște, Sasca, Oraviţa, etc., ca şi în Bihorul popei Lucaci, unde lupta era dusă sub continua ameninţare armată a ungurilor. Paralel cu această necurmată luptă mai făcea zile amare şi bunului plac cu care ungurii judecau pe cei ce păcătuiseră faţă de idealurile maghiarimii. Se citează cazul când elocvenţa sa fără seamăn a apărat pe Sever Bocu, trei zile şi trei nopţi, aproape fără întrerupere. O dovadă mai bună despre tenacitatea şi puterea de voinţă, specific ardeleană, a acestui mare român, nu se poate. Dar sunt atâtea şi atâtea dovezi . . .

Nefiind prin temperamentul său, omul situaţiilor facile, el nici nu primea misiuni uşoare pe cari le puteau duce la bun sfârşit alţii mai puţin dotaţi. De aceia era trimis în foc acolo unde bătălia era mai grea, acolo în situaţii unde alţii nu se puteau avânta fără siguranţa că vor fi răpuşi. In asemenea lupte, Ioan Suciu se dăruia cu toată vigoarea şi forţa spirituală de care era capabil. Dar nu numai atât. Pe atuncea lupta politică pe care o duceam cu maghiarimea care în raporturile ei cu minorităţile uza de moravuri asiatice; mai comporta şi punerea la contribuţie a vehemenţei noastre latine, chiar sub aspectul ei brachial. Este cunoscută acea comportare bărbă-

teasca a lui Ioan Suciu în celebra şedinţă dela 7 Iunie 1907 a Camerei de deputaţi dela Budapesta. In acea şedinţă deputatul Al. Vaida-Voevod fusese victima unei violente agresiuni din partea deputaţilor unguri înfuriaţi de un discurs al său. Fiind în pericol de a fi lovit grav, Ioan Suciu sărise dela locul său, înţepenindu-se în bănci şi parând loviturile destinate victimei de deputaţii Somogyi şi Horváth. Lovind el însuşi şi împărţind formidabile lovituri agresorilor, el deschise drum deputaţilor Al. Vaida-Voevod şi Iuliu Maniu până la ieşirea din Parlament. N'a pregetat apoi să se încurce în dueluri cu maghiarii stâlciţi.

Pe atunci Aradul alegea 5 deputaţi din 14 câţi se alegeau în întreaga ţară. Ioan Suciu fu ales secretarul general al comitetului naţional şi organizator al partidului. Ia parte în această calitate la toate manifestările româneşti. Participă la fundarea ziarelor „Românul" şi „Poporul român", cu tipografie şi local propriu, fiind lăsate toate grijile organizării şi adunarea fondurilor în acele vremuri grele în seama lui; apoi la înfiinţarea unui club naţional la Arad este deasemenea prezent. Ziaristica românească avea să aibe în el nu numai un organizator ci şi o forţă militantă, după ce el însuşi editase tânăr fiind, o publicaţiune umoristică în care biciuia cu verva care îl caracteriza, oportunismul de care, durere, mulţi dăduseră dovadă.

In general, toată acea viaţă românească a Aradului dinainte de războiu este plină de întinsa personalitate a acestui om. Căci talentul său înăscut de organizator, se relevă peste tot. Este cunoscut în cele mai îndepărtate sate româneşti dar şi el cunoaşte bine şi preţuieşte pe fruntaşii ţărănimii din aceste sate, pentru care fapt este iubit îndeosebi. Intransigenţa sa naţională şi împotrivirea ce rezerva întotdeauna tendinţelor sugrumătoare de neam, ale maghiarilor, îi creiaseră un nimb de erou al mişcării româneşti de pe atuncea, fiind considerat de toată suflarea românească din comitatul Aradului, cel mai preţios secundant al oficialilor luptelor noastre din Parlamentul maghiar şi ca şef firesc al ţinutului pe care de fapt îl conducea, organizându-l şi pregătindu-l pentru victoria finală. Mărturisindu-şi cu curaj credinţele, exteriorizându-şi fără teamă sentimentele româneşti şi mai ales combătând cu dârzenie toate insultele ce ni le aduceau opresorii, Ioan Suciu putea să-şi validiteze cu toată autoritatea părerile sale în ceiace pri-

veşte treburile şcolare şi bisericeşti ca şi organizarea internă a partidului naţional-român. Era îndeobşte acultat şi urmat. Adversarii săi nu se sfiau să-l admire, cu atât mai mult cu cât deşi fiind o fire combativă, critica lui nu lua totuşi o turnură ori scopuri distructive; violenţa definitivă, care scotea pe adversar din luptă, fiind rezervată numai acelora cari greşeau grav faţă de interesele româneşti. Nu a şovăit nici odată, nu s'a clătinat de forţa contraatacurilor, neoprindu-se nici o clipă pe drumul spinos ce şi-l alesese în Istoria neamului său. „Nu şi-a pus numele pe nici un act de slăbiciune în viaţa naţională" — spune atât de frumos d-l Ministru Traian Pop, în cuvântarea sa funerară la înmormântarea luptătorului.

Toate aceste trăsături generale îi caracterizează nobilul zbucium, începând dela intrarea în arena vieţii publice şi până sub pragul războiului cel mare...

Frământarea lui însă nu cunoscuse încă apogeul, soarta îi rezerva cea mai glorioasă pagină din marea carte a neamului său. Până la ea însă, Ioan Suciu avea să treacă prin greaua probă a războiului. Căci într'adevăr activitatea lui găseşte un câmp pe cât de vast şi spinos pe atât de strălucit, în preajma acelui război, pe care poate generaţia sa l-a prevăzut şi probabil i-a şi intuit efectele. Pe vremea aceia, când hibrida construcţie imperială a Habsburgilor se pregătea de năruire, se cerea o mai acută nevoe de a fortifica sentimentul naţional în Ardeal şi de a-l menţine astfel pregătit pentru viitoarele evenimente care se anunţau a fi tragice pentru impilatorii de ieri. De aceia în anul 1915 Ioan Suciu merge la Bucureşti unde, întâlnindu-se cu Octavian Goga şi cu părintele Lucaciu, stabilesc împreună modalităţile sub care urma să se ducă mai departe lupta românilor din Ardeal, împotriva şubredei alcătuiri austro-ungare. Dar ungurii prind de veste şi-i rezervă un loc de frunte pe „lista neagră" ţinută cu o diabolică grije. De aci încolo, la întoarcerea lui în Ardeal, activitatea sa care fusese până aci respectată de adversarii săi, putea la un moment dat să-i fie fatală, căci ungurii începuseră omorurile. După o săptămână dela intrarea României în război, este arestat de un căpitan de jandarmi ungur, care îl duce la Veszprém, lângă Sopron, unde rămâne internat vreme de câteva luni până în 1918, când temeliile imperiului habsburgic se prăbuşeau cu adevărat.

Sosise clipa cea mare.

Ministru Jászi din guvernul de scurtă durată al lui Károlyi, vine în 1918 să ofere românilor pe baza proporţionalităţii, administraţie naţională în fiecare judeţ. Ioan Suciu, dimpreună cu prietenii săi de luptă, refuză oferta; începând imediat acţiunea separatistă şi organizarea pe plase a gărzilor naţionale. Ca şi altădată, organizatorul a fost el. Apoi a venit acea strălucită zi de 1 Decembrie 1918, plină de personalitatea şi acţiunea bogat desfăşurată de acest animator de masse. Ales în marele Sfat Naţional al poporului român, este încredinţat cu organizarea Marei Adunări Naţionale dela Alba-Iulia, după ce se hotărâse ca proclamarea Unirii să nu aibe caracterul unui pronunciament local, ci să fie investită cu toate elementele unei voinţi colective, liber exprimate, prin delegaţi din toate părţile Ardelene, Bănăţene şi ungurene. In timp scurt, după un plan de organizare studiat în cele mai mici amănunte, Ion Suciu se găsea în posesia proceselor-verbale ale adunărilor electorale cari deasemnau pe delegaţii oficiali, la Adunarea dela 1 Decembrie 1918. Numai două cercuri, curat româneşti, nu au putut fi reprezentate; erau cele din Torontalul ocupat de sârbi. Organizarea tehnică, juridică şi poliţienească a Adunării a condus-o tot el, aşa încât nu se puteau aduce, mai târziu, întâmpinări motivate împotriva hotărârilor ce s'au luat acolo. Strădania din acest timp, a organizatorului, avea să cântărească greu la conferinţa de pace din Paris: miile de adeziuni acoperite de sute de mii de semnături, procesele-verbale ale adunărilor electorale din 123 circumscripţii româneşti, legal constituite după toate legile sufragiului universal, au dovedit împărţitorilor de pace că în cazul prezentat de hotărârea românilor ardeleni, nu era vorba de o adunare locală lipsită de importanţă, ci de o spontană şi generală manifestare de auto-determinare a unui popor întreg. In faţa acestui fapt de covârşitoare importahţă, ungurii pierdeau partida pentru totdeauna. Şi desigur, vor fi rămas foarte surprinşi foştii stăpâni şi opresori, când vor fi văzut mai târziu că din această mare şi fără de pereche hotărâre românească, se desprinde clar şi sfidător, silueta impunătoare a lui Ioan Suciu, adversarul lor din totdeauna, de care nu apucaseră să se scape, aşa cum făcuseră cu atâţia...

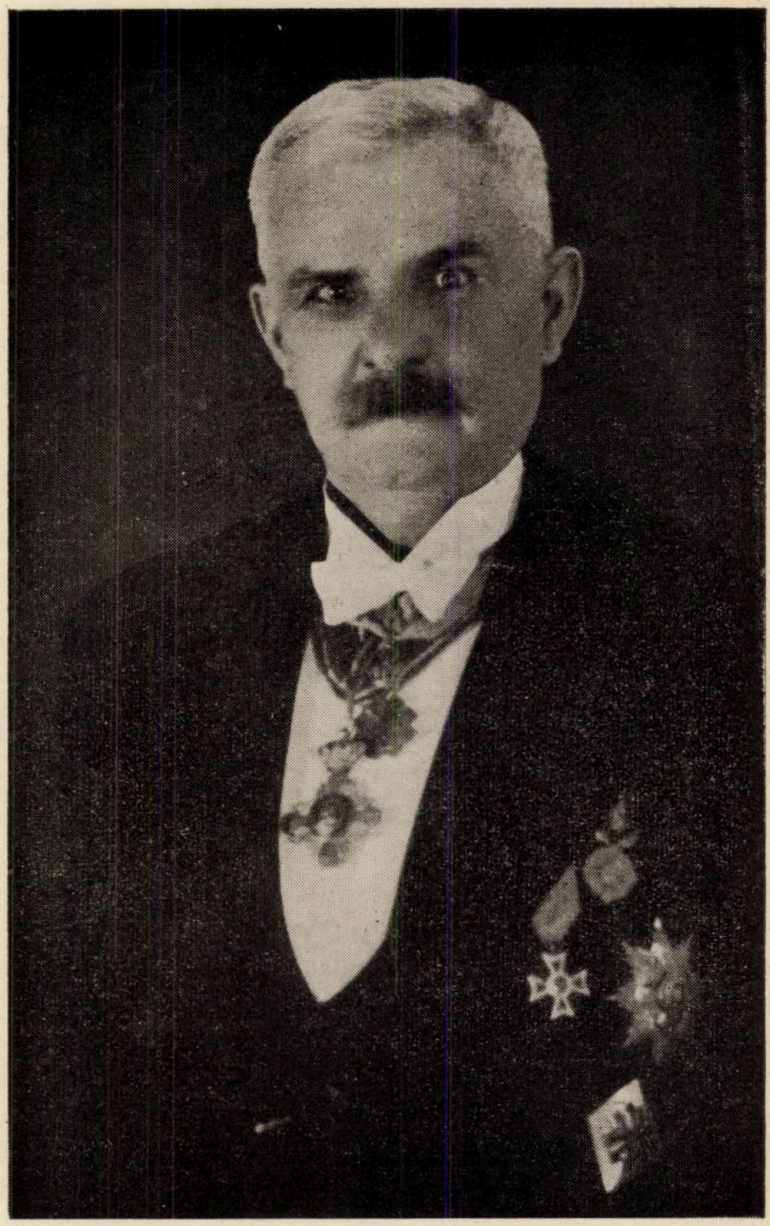

Dr. IOAN SUCIU

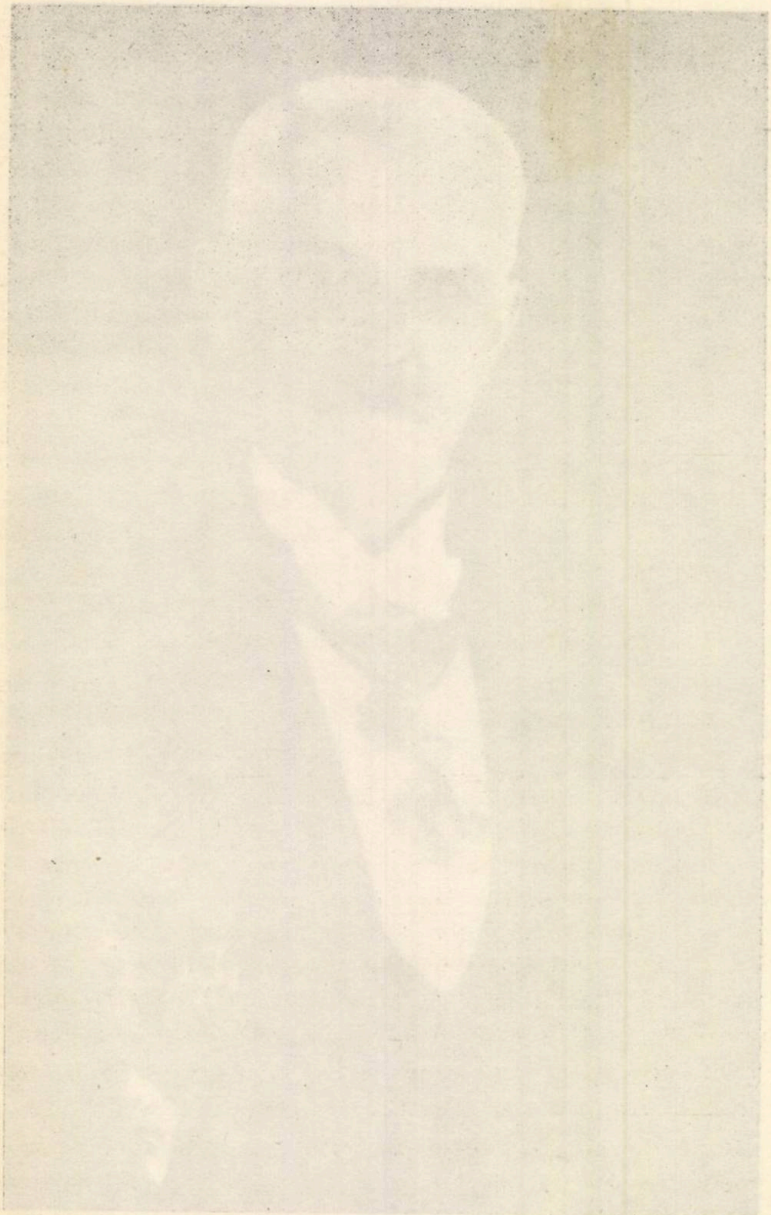

Ziua de 1 Decembrie 1918, i-a şi rămas în suflet cea mai frumoasă pagină din viaţă. Rugat de cineva să spună care i-a fost cea mai scumpă amintire, el a răspuns iluminat:

— „...nu am, nu pot avea altă amintire mai frumoasă şi mai scumpă în viaţă decât ziua de 1 Decembrie 1918, dela Alba Iulia, când am putut vedea feţele a mii de români radiind de fericire şi ochii lor în lacrimi. Era bucuria unei masse întregi de oameni, era împlinirea neaşteptată a unui vis de demult".

Următor activităţii sale fără preget dusă fără încetare până în acea zi de strălucire românească, este ales membru al Consiliului Dirigent ca şef de resort la departamentul internelor (propagandă şi organizare) unde iarăşi neasemuitul său dar de organizator s'a manifestat în amănuntele preluării imperiului care se găsea în plină revoluţie şi instituirea administraţiei româneşti.

Ajuns la acest punct culminant al carierii politice, el nu se dă odihnei. Porneşte fără zăbavă la organizarea militară a ţării eliberate şi înscrie cu fapta în Istorie, minunatul episod al „Corpului de voluntari Horia".

Despre organizarea acestui corp de voluntari dl colonel Medrea ne dă următoarele preţioase informaţii:

— „Din motive lesne de înţeles, în faţa iminentei invaziuni a Munţilor Apuseni, nici Consiliul Dirigent şi nici Comandamentul Trupelor de Vest nu puteau rămâne indiferenţi, dată fiind importanţa politică şi militară a acestor munţi. cu brâul lor de fortificaţii puternice, ridicate de Austro-Ungaria în vederea conflictului armat cu România, care fortificaţii pe tot parcursul lor dominau în mod penibil linia demarcaţională designată armatei române prin tratatul de armistiţiu. De aceea Consiliul Dirigent în asentimentul Comandamentului Trupelor de Vest a luat hotărârea să răspundă cu o insurecţie a Moţilor după rândiala şi tradiţia ardeleană, şi cu traducerea ei în fapt a fost însărcinat dr. Ioan Suciu, şeful resortului organizării în Consiliul Dirigent.

In seara zilei de 8 Februarie 1919, dr. Ioan Suciu însoţit de modestul său stat major, compus din 2 secretari civili şi un sfetnic militar în umila mea persoană, se instalează în pavilionul minelor de aur Ruda 12 A. din Brad şi după o consfătuire cu sfetnicul său militar, abandonând consemnul iniţial al insurecţiei, îşi însuşeşte fără rezervă ideia unui corp de volun-

tari, organizat după principiile armatei regulate şi, aprobând integral planul de organizare şi de operaţie schiţat de sfetnicul său militar, încă în dimineaţa zilei de 9 Februarie 1919, dr. Ioan Suciu ordonă luarea măsurilor de executare. Pentru acoperirea şi asigurarea lucrărilor încă în aceiaşi zi gărzile naţionale de pe cele două Crişuri — alb şi negru — au primit ordinul de a frâna cu propriile lor mijloace înaintarea inamicului, opunându-i în defileuri baraje şi hărţuindu-l în luptă de guerilla, cu executarea fiind însărcinat comandantul Legiunei de Jandarmi Arad, căpitanul Barbu Vasile, astăzi colonel în jandarmerie. Şi tot în aceiaşi zi de 9 Februarie 1919 s'a dispus pentru ziua de 15 Februarie 1919 în plasele Baia de Criş, Brad, Abrud şi Câmpeni, chemarea la arme a „gloatei mici" (contingente sub 21 de ani şi a alte contingente dela 25 ani în sus, contigentele intermediare rămânând la dispoziţia Ministerului de Războiu în vederea organizării armatei regulate ardelene şi s'au luat toate măsurile pentru înjghebarea cadrelor şi concentrarea materialului de războiu, pentru organizarea transporturilor, a legăturilor şi a opiniei războinice, măsuri despre cari prefecţii judeţelor Hunedoara, Alba şi Turda au fost încunoştinţaţi şi rugaţi a da concursul lor. In ziua de 15 Februarie 1919 în Baia-de-Criş, Brad şi Abrud încorporarea şi încadrarea ostaşilor decurge exact conform prevederilor şi după o fasonare sumară, în seara de 19 Februarie dr. Ioan Suciu putu raporta Consiliului Dirigent că Munţii Apuseni sunt în stăpânirea „Corpului de voluntari Horia", constând din Statul major, 3 batalioane de câte 4 comp. infanterie şi câte o companie de mitraliere, 1 baterie de câmp, 1 comp. de pioneri, jumătate companie de transmisiuni, 1 companie de jandarmi, 1 spital de câmp şi din serviciile auxiliare; cu un efectiv de cca 120 ofiţeri, aproape 4000 soldaţi şi 4 tunuri, şi, că unităţile acestui corp au ocupat în regiunea Vaţa de Jos vechea graniţă istorică a Ardealului, linie peste care dela această dată soldat ungur nu a mai trecut, decât în stare de prizonier.

La câtva timp, comandamenul inamic din Hălmaj, în urma unui atac de grenade de mână, săvârşit asupra cartierului său în miez de noapte, de către un mic şi inimos detaşament de voluntari originari din partea locului, se vede nevoit a-şi retrage încă în cursul nopţii trupele de pe sectorul dela Vaţa de Jos până la Ciucea Hălmagiului, unde în zorii zilei le-au urmat

unităţile „Corpului voluntar Horia" împreună cu Reg. 9 Vânători sosit în vederea ofensivei. In pragul ofensivei armatei române spre Tisa, „Corpul vol. Horia" este scos de sub oblăduirea şefului resortului organizării în Consiliul Dirigent şi pus sub ordinele Div. II vânători şi, cu acest moment, misiunea militară a lui Ioan Suciu încetează, nu însă şi cea politică...".

Astfel gloriei de organizator şi de luptător pe tărâm politic, Ioan Suciu îşi mai alătură şi aceea de cap de oaste, de „Tribun al moţilor".

Dl col. Medrea ne explică acest succes, când se întreabă:

— „Cari sunt componentele de bază care au făcut posibilă minunea realizării corpului de voluntari Horia?" şi răspunzând tot dsa:

— „Sunt trei la număr:

1. Conceptul simplu, clar şi adecuat al planului.

2. sensibilitatea tradiţională mereu trează a Moţilor lui Avram Iancu şi Horia... şi

3. O voinţă fascinantă, secondată de curajul şi darul răspunderii şi dublată de o credinţă nestrămutată în dreptatea cauzei, sugerează certitudinea biruinţii, lucru care constitue aceea ce militarul numeşte „elementul moral" şi care este baza elementară a oricărei izbânzi. Această din urmă componentă este contribuţia cea mai originală şi cea mai de seamă pe care Dr. Ioan Suciu o are la realizarea atât de fericită, a „Corpului de voluntari Horia"; pentrucă această voinţă a zguduit munţii şi, sub vraja ei, apariţia lui Ioan Suciu a transformat Ţara Moţilor într'un imens furnicar, în care zi şi noapte, toate forţele intelectuale, morale şi materiale, s'au pus într'o minunată, armonioasă mişcare concentrică, spre un singur ţel: izgonirea inamicului de pe pământul strămoşesc". —

Este o apreciere sinceră făcută de un colaborator apropiat, pe care credem că nu o putem trece cu vederea şi nici modifica. Ea face şi mai mult lumină în jurul figurii dinamice-creatoare a lui Ioan Suciu, înlesnindu-ne o cunoaştere mai complectă a personalităţii sale.

Episodul Corpului de voluntari Horia, se pare că i-a fost în deosebi drag lui Ioan Suciu, căci organizându-l, avea ocazia să ia contact nemijlocit cu stările de lucruri din Munţii Apuseni, făcând loc în sufletul său mare, primirii calde pe

care pretutindeni i-o făceau moţii. Iată ce spune el, vorbind despre această istorică peregrinare prin munţi:

— „Admir înainte de toate pe femeia moaţă.

I-am luat bărbatul abia sosit de pe front. I-am luat feciorul. N'aveam cu ce transporta mitralierele — şi i-am luat căluţul cu care bietul moţ îşi cară bucatele din ţară. I-am luat sărăcăcioasele ţoale de pe pat. Eram în strâmtoare cu furajele — şi singur satul După Piatra *) a dat şase vagoane de ovăz. Şi ce e mai mult. Când am publicat mobilizarea, nu mi-a venit nici o cerere de dispensă. Din contra, au venit la mine femei plângând, să le iau copiii la armată: — că doar n'o rămânea ei acasă de ruşinea satului". —

Această electrizare de masse numai covârşitoarea personalitate a lui Ioan Suciu a putut-o realiza. Era în munţii epopeilor româneşti, reînvierea unui spirit dacic, de talia unui Horia sau a unui Avram Iancu. O minune stârnită ca o volbură, la simpla prezenţă a lui Ioan Suciu...

In urma armatei victorioase el păşeşte pe teritoriile eliberate nu numai ca învingător şi cuceritor, ci şi ca sol al păcii, împărţitor de milă pentru călăii de ieri. Pătrunde până la Debreţin unde dă istorica proclamaţie şi unde este primit în calitate de ministru român de toate delegaţiile civile, în frunte cu rectorul Universităţii, cari îi mulţumesc pentru salvarea din ghiarele bolşevismului. Istoria în mersul ei imanent i-a dat şi această supremă satisfacţie: opresorii de ieri cerându-i protecţie şi mulţumindu-i pentru ea. Cât de mare se ridica numele acestui om deasupra zărilor de atuncea, o simţeau şi ungurii şi-şi plecau capul smeriţi.

Se întoarce apoi în Ardeal, întâmpinând şi însoţind pe A. S. R. Principele Moştenitor Carol, în inspecţia oficială ce o făcuse în Ardeal şi principalele garnizoane ale nou înfiinţatei armate româneşti ardelene. Organizează apoi primirea triumfală a Regelui Ferdinand şi a Reginei Maria în Ardeal. Cu această ocazie primeşte întreaga preţuire din partea Majestăţilor Lor. A. S. Regală Principele Carol, strălucitul Rege de mai târziu, îi va păstra cea mai adâncă preţuire, nedesminţită, până la moartea luptătorului...

*) Unul din cele mai sărace sate din Munţii Apuseni. (N. A.).

II.

După Unire şi după consfinţirea unirii prin strălucita victorie a armatei române, rămânea ca Ardealul să fie organizat pe toate planurile. Incepea acum peste tot munca în amănunt, migăloasă dar constructivă. In scopul desăvârşirii acestei organizări, Ioan Suciu face prima lege electorală românească pentru Ardeal şi Banat, pe baza căreia s'au făcut întâiele alegeri parlamentare româneşti din ţinuturile eliberate. După adunarea constituantei, din Noembrie 1919, Consiliul Dirigent încetează de a mai exista, iar mandatele de miniştri a membrilor ce-l formau încetează şi ele. Ioan Suciu trece ca preşedinte la Comisia superioară de Unificare din Cluj, conducând între timp până la lichidarea definitivă, ministerele din Ardeal. Aici depune temeinice sforţări pentru unirea cât mai deplină a Ardealului şi Banatului cu Patria mumă.

In 1920 este primpreşedinte al consiliului superior pentru reforma agrară.

Ca fruntaş al vieţii naţionale în epoca de lupte şi sacrificii şi ca principal factor al Unirii, ar fi avut dreptul să aspire la situaţii înalte de conducere, în ierarhia acestei ţări. El însă nu aşteaptă nici o răsplată şi se retrage din viaţa politică. In 1921, după lichidare, este numit şeful contenciosului avocaţilor statului, în care calitate primeşte misiunea de a clarifica importante negocieri cu delegaţii unguri — la Paris — asupra bunurilor ce mai erau încă în litigiu. Cu aceste noui însărcinări ce-şi asumă, el se diferenţiază vădit de domeniul de activitate politic. Dealtfel, începând dela episodul neînţelegerii cu miniştrii socialişti, se vădeşte la acest om sobru şi cinstit, o tot mai accentuată silă pentru moravurile politice care se intronau. Cu un temperament politic remarcabil, Ioan Suciu arată Neamului său o vie pildă de conştiinţă românească. S'a născut o mare nedumerire în românime când, împins de amărăciune, îl părăseşte pe Iuliu Maniu, cel mai bun prieten al său, urmându-l pe Octavian Goga. Pentru scurt timp însă; el părăseşte definitiv politica, îndreptându-se spre vechea sa lucrare de reformă agrară.

Din 1923 şi până în 1930 a activat ca decan al baroului avocaţilor din Cluj, în care calitate, fiind un bun cunoscător al problemei unificării şi fiind depozitarul unei întinse culturi juridice, militează intens în vederea celei mai fericite rezolvări

a acestei spinoase chestiuni. Fiind în general, împotriva unificării rapide şi integrale, unificare preconizată de Hamangiu, Ioan Suciu publică în Revista Juridică din Cluj (1927-28) pe care o conducea, un important studiu referitor la această chestiune. In aceestă lucrare, el arată dezavantagiile unei unificări radicale, care în situaţia de atunci, ar fi răsturnat mii şi mii de raporturi de drept, ceiace ar fi produs importante perturbaţiuni. Cu un lux de argumente şi cu un spirit clar de mare jurist el dezbate această chestiune cu aceiaşi competinţă care l-a caracterizat şi în alte laturi ale prodigioasei sale activităţi.

Singurul său contact cu politica activă, în acest interval, este trecerea sa prin Parlamentul românesc, fiind ales senator de Arad. Căci după aceasta, în anul 1930, se retrage la Chişineu-Criş, ca notar public, păstrându-se departe de luptele politice şi câştigându-şi prin muncă, existenţa. Totuşi ia parte la toate manifestările româneşti, în care de cele mai adeseori îl găsim ca iniţiator. Ziua de 1 Decembrie, rămânându-i cu deosebire scumpă, el a mai împodobit-o în anul 1938, cu o minunată pildă de reîntoarcere la trecut, luând iniţiativa ridicării busturilor acelora cari au fost Mircea V. Stănescu, fostul său maestru şi precursor, Ion Rusu Şirianu şi Gheorghe Popa de Teiuş. O operă de românism trăitor în veac, care vorbeşte dela sine! Busturile s'au dezvelit la Arad în cadrul unor impunătoare manifestaţiuni, la care bătrânul luptător a rostit cuvinte calde despre vremea din care el descindea şi despre bărbaţii pe care i-a cunoscut şi alăturea de cari a luptat:

— Sărbătoarea aceasta — spune el — este mai mult o exploatare a subsolului sfânt al ţării noastre, fireşte nu a subsolului cu zăcăminte de aur şi argint, ci cel cu zăcămintele binecuvântate ale mormintelor moşi-strămoşilor noştrii, zăcămintele virtuţii şi jertfele supreme pentru Neam. Milioane de români s'au coborât în morminte pe vremea robiei milenare, rostind cuvintele: fă Doamne ca din jertfa noastră să răsară izbăvire pentru urmaşii noştrii... Toţi aceştia formează subsolul inepuizabil al iubirii de neam şi al unirii noastre".

Cuvinte înălţătoare, sub al căror înţeles aparent se ascunde întreaga semnificaţie a luptei sale şi a tovarăşilor săi din acele vremi strălucite! Nutrea cea mai fierbinte dorinţă ca epoca aceea de biruinţi româneşti să nu fie acoperită de valul de uitare stârnit de evenimentele prezente, ci să se păstreze

etern, ca un memento pentru viitorime. A nemurit acest gând în bronzurile înaintaşilor şi contimporanilor lui, presărând pe pământul luptelor lui, scânteierile biruinţii. A mai ridicat un bust lui Mihai Veliciu, chiar în Chişineu-Crişul retragerii sale. Cu aceste îndeletniciri mai mult culturale, bătrânul retras, vieţui singuratic „ca să nu mai tulbure lucrurile" cum spunea el însuşi. Gândurile lui însă săgetau din când în când în viitorime spre soarta generaţiilor chemate să se bucure de rodul luptelor prin care trecuse el de atâtea ori. In această magnifică retragere se concentrează întreaga personalitate a acestui om. Dimensiunile spirituale largi, sobrietatea sa politică şi viaţa sa particulară — toate — aceste coordonate cari au creat omul, ţâşnesc cu vigoare din această superioară şi voluntară delăsare. El nu mai are până la sfârşitul vieţii, decât puţine ieşiri din această retragere.

Scârbit de moravurile politicianiste care secătuiseră vlaga morală şi spirituală a românimii, Ioan Suciu s'a aflat deodată în faţa unei reînvieri naţionale, pornită din Iniţiativă Regală. A fost unul din cei dintâi care şi-a trimis adeziunea, înscriindu-se printre primii în Frontul Renaşterii Naţionale. Acelaş simţ politic care l-a ajutat de atâtea ori în trecut, îi permitea de astădată să intuiască momentul adevăratei renaşteri a puterii româneşti:

— „Ca unul care nu am făcut nici un fel de politică, pot să vorbesc liber, declarându-vă că mă bucur de a fi văzut ivirea zorilor unei vieţi sănătoase pentru Statul nostru"... spunea cuiva bătrânul, mai anul trecut.

După care în luna Ianuarie a anului 1939, cuvântul lui se mai aude pentru cea din urmă oară la Marea Intrunire a Frontului Renaşterii Naţionale la Timişoara, unde rosteşte ultimul său discurs politic. Este o scurtă declaraţie, care prin caracterul ei lapidar şi prin căldura ce are în ea, poartă cu sine înfăţişarea unei uşurătoare profesiuni de credinţă dar şi semnul viu al unui îndemn pentru generaţiile tinere:

...„mă cuprinde o emoţiune — zice el între altele — pe care abia o pot stăpâni luând cuvântul în această adunare. In 1918 când s'a făcut unirea noastră a tuturora, eram deja un bătrân de 56 de ani. Trebue însă să vă mărturisesc că înainte am lucrat cu toţii, frăţeşte, umăr la umăr în cea mai bună înţelegere. Fratele Aurel Vlad este aici de faţă şi poate să v'o

spună. Am lucrat întotdeauna în mod unitar, învingând puterea acelora care voiau să ne zdrobească. Veţi zice d-voastră: uşor a fost să duceţi această luptă, pentrucă atunci nu vă erau la îndemână pomenile puterii, nu vă îmbia nimeni cu nimic, nu vă arunca nimeni decât un os care nu făcea să vă bateţi pentru el. Eraţi în afară de rânduiala Ţării, eraţi dominaţi, nu eraţi cetăţeni în Ţara noastră. — In Ungaria era o lege electorală care dădea la o sută de case, dreptul să voteze numai un alegător. — Acestora le răspund: noi am avut să luptăm cu mulţi duşmani dar am fost un singur front, un front unic pentru apărare intereselor româneşti. Nu este astăzi oare din nou tot un astfel de front, acela care s'a constituit acum? Când ne uităm ce se întâmplă în lume, vedem că într'un an numai, cum a fost anul trecut, 1938, surprize au fost destule, câte lucruri nu s'au petrecut. Câte încercări nu s'au făcut şi se fac cari tind astăzi, ca peştele cel mare, să 'nghită peştele cel mic!... Ce să mai vorbim atunci de puterile mici? Când ţările mari nu-şi pot da asigurări de pace una alteia, ce asigurări mai putem spera că vor da ele naţiunilor mici? Aceste naţiuni mici trebue să-şi dea seama de viitorul care le aşteaptă. Dacă vom continua mai departe jocul funest de până astăzi, atunci sigur va veni pieirea noastră. De aceea trebue ca prin Frontul Renaşterii Naţionale să renască fiecare din cei ce se înscriu în el, să fie fiecare cinstit şi cu grjie la răspunderile ce îşi asumă. Şi răspunderile sunt de două feluri: faţă de viitor, faţă de nepoţi şi strănepoţi şi răspunderi faţă de aceia cari au aşteptat atâţia amari de ani unirea noastră, a tuturora. Fiindcă dacă noi vom pierde ce am câştigat şi ceeace au lăsat înaintaşii noştri cu atâta trudă, blestemul lor ne va apăsa. Lozinca aceasta s'o aibe fiecare din membrii Frontului Renaşterii Naţionale: trebue oameni cinstiţi şi numai oameni cinstiţi, iar nu din acei cari au făcut afaceri din interesele Ţării... Astăzi vă spun că pot păşi cu încredere, de acum înainte, pe drumul meu din urmă, fericit că România se va ridica la înălţimile pe cari le merită, graţie acestei unităţi sufleteşti pe care o făurim astăzi cu toţii" —

Şi în Martie 1939, respectatul luptător contractează o uşoară răceală, care evoluând într'o gripă uşoară şi apoi mai gravă, starea sănătăţii sale s'a înrăutăţit. Inima aceea mare n'a

mai putut rezista încercării fizice prea puternice pentru greutatea de ani ce purta şi... a încetat să mai bată.

Dr. Ioan Suciu muri într'o Duminecă, în 12 Martie 1939 în al 77-lea an al măreţei sale vieţi. Cum era şi firesc, moartea lui cu tot faptul că se întâmpla la adânci bătrâneţe, a surprins şi a îndurerat pe toată lumea. Se ducea ultimul reprezentant al penultimei generaţii dinaintea Unirii.

Ţara întreagă a înconjurat pioasă catafalcul dela Arad. I s'au făcut funeralii naţionale. Insuşi Majestatea Sa Regele a prezidat durerea Neamului, trimiţând o splendidă coroană şi însărcinând pe unul din adjutanţii Săi să-L reprezinte la trista ceremonie. Funeraliile au decurs apoi sărbătoreşte ca într'o trimfală încoronare a unei vieţi strălucit încheiate.

La prohod, între nesfârşitul sobor al preoţilor care ţesea jalnicele litanii pentru odihna sufletului lui Ion Suciu, se remarcă un preot care slujea deosebit de emoţionat, fapt vădit pentru cei dimprejur. Era preotul comunei Moroda, care prin emoţia lui îndurerată, traducea simţămintele locuitorilor acestei comuni care — ca atâtea alte comune pe pământul ardelean — găsise un cald sprijin în sufletul şi fapta lui Ioan Suciu. Dar mai ales în cazul pustei Morodenilor, Ioan Suciu făcuse faptă mare românească. După mărturiile ţăranului Dimitrie Nica, un bun cunoscut şi colaborator al dispărutului, în anul 1906 se vinde domeniul Ypsilanti din hotarul comunei Moroda, fără ca locutorii acestei comuni româneşti, sub a căror străşină se întindea acest pământ, să fie avizaţi. Ei află totuşi de acest lucru, prin bunele oficii ale unui român din Pâncota — Burza Ioan care din întâmplare era numit în comisia de cumpărare.

Pe dată plecară la Arad 5 persoane din sat, deadreptul la „păcurarul turmei" — cum spune atât de pitoresc ţăranul Nica — la Ioan Suciu, anunţându-l de ceeace se pregătea. Persoana oficială venită dela Budapesta pentru vinderea pământului, găsindu-se la Arad, Ioan Suciu face cumpărarea în numele Morodenilor, dând ca arvună şi garanţie libelul său de depuneri în valoare de 70.000 fiorini. Apoi el însuşi face contractul, îl trece prin comitetul dela Cluj de acele vremi care avea consemnul tacit să vegheze ca pământurile să nu ajungă în mânile românilor; se duce la Budapesta, scoate bani din-

tr'o bancă, şi dă banii oamenilor ca să plătească „pusta", căci bieţii morodeni nu aveau nici un ban.

Mai târziu când toate lucrurile se aranjară, morodenii s'au prezentat la Dr. Ioan Suciu pentru facerea socotelilor. Marele român dă o pildă de abnegaţie şi iubire de neam, tăcând cunoscut oamenilor, că personal nu are nici o pretenţie şi că el nu a făcut altceva decât împlinirea datoriei sale de român, faţă de fraţii săi.

— „A murit Dr. Ioan Suciu! — exclamă ţăranul Nica. — Oare câţi muritori se vor mai afla în ţara noastră să urmeze cu fapte cà a lui Dr. Ioan Suciu? Dr. Ioan Suciu nu şi-a câştigat în această lume o avere deşartă. A câştigat averea cea mai scumpă acestei lumi: Cinstea şi Omenia!" —

17 ani, morodenii se gândesc cum ar putea să răsplătească acestui mare bărbat, salvarea pământului lor, şi hotărăsc însfârşit ca din modestele lor mijloace să ridice o Sfântă Cruce pe pământul pe care Ioan Suciu l-a câştigat pentru ei.

Iată o scrisoare a marelui dispărut adresată lui Dimitrie Nica, în legătură cu acest proect care s'a şi realizat:

Cluj, 5 Ianuarie 1923.

IUBITE FRATE NICA,

Scrisoarea D-Tale, în care mă înştiinţezi despre hotărârea luată de D-Voastre, a ridica în amintirea cumpărării pustei Ypsilanti pe seama comunei Moroda, o sfţă cruce comemorativă am primit-o întârziat, abia eri la mâni.

M'a înduioşat mult gestul de mărinimie al poporului morodan.

Ţin şi azi a fi îndeplinit eu în acel caz numai o simplă datorie a mea de frate şi când văd cultivându-se în sufletul morodanilor şi acum, la 17 ani, florile recunoştinţei, este datoria mea, ca să depun cununa acelor flori de nobleţă sufletească a fraţilor mei morodani la căpătâiul altor două cruci.

In seara de 20 Ianuarie 1905 am primit, ca nou ales deputat al cercului Ineu o telegramă care nu m'a surprins şi totuşi m'a

cutremurat. Era felicitarea ce-mi venea dela bătrânul meu tată şi spunea:

„Fii binecuvântat, dar numai până când vei fi credincios neamului tău".

Crescut de mic în duhul, ce se revarsă din această depeşă, veţi înţelege, fraţi morodani cu toţii, de ce eu nu-mi pot recunoaşte nici un merit în aceea, că la momente date mi-am făcut şi faţă de Voi datoria pe întregul şi de ce eu depun în sufletul meu cununa recunoştinţei Voastre pe mormintele neuitaţilor mei părinţi, ca prinos pentru morala, ce mi-au însuflat.

D-Tale, iubite frate Nica, o caldă strângere de mână şi cu D-Ta şi ai D-Tale dimpreună tuturor fraţilor morodani mulţumita mea pentru aducerea aminte de mine.

După sărbători sper să ajung pe o zi la D-Voastre.

Vă doresc sărbători fericite şi vă salut

Dr. IOAN SUCIU

Iar mai târziu, în luna Decembrie a aceluiaş an, morodanii îi trimit următoarea scrisoare:

DOMNULE MINISTRU,

Nu uităm niciodată că Dvoastră aţi fost sufletul comunei noastre Moroda şi tot ce poate un suflet ales aţi făcut pentru poporul acestei comuni.

Ne gândim la ajutorul vădit la cumpărarea pustei Ypsilanti de acum 17 ani, de lângă comună. In atâţia ani nu s'a năruit la noi recunoştinţa.

Sinodul Bisericii noastre ortodoxe a hotărât ridicarea în această pustă a unei cruci mari de piatră, care să vestească peste vremuri că cine şi cum a cumpărat acest pământ.

Vă rugăm aşa dar că pe lângă fotografia Dvoastră pusă în partea dreaptă a acelui monument să scrieţi cele ce aflaţi de lipsă a se grava.

Iată aci vă alăturăm ce fel de târg am făcut cu firma de unde am târguit această cruce.

Rămânem în nădejdea că vom ajunge alinarea şi sfinţirea acelui monument aşa cum doreşte poporul comunei noastre, am rămas în aşteptarea preţiosului Dvoastră răspuns

Moroda, la 12 Decembrie 1923.

In numele populaţiei cu toată stima·

AUREL MORODAN
epitropul sf. bis.

TEODOR DRAIA
preot ort. rom.

DIMITRIE NICA
membru în sinod.

Plecarea lui Ioan Suciu a fost ca un splendid crepuscul de soare, după care, în urma lui s'a aşternut un văl de umbră şi o mare întrebare pornită din îndemnul său mut, de dincolo de mormânt: — „.....vrednică vei fi, generaţe nouă, de asemenea înaintaşi? Şi vrednică vei fi tu, nouă generaţie, să tai pârtie de strălucire românească prin acest veac plin de zguduiri, zidărind o epocă nouă şi minunată, aşa cum nouă şi minunată a fost epoca lui Ioan Suciu?"...

III.

Viaţa lui Ioan Suciu este prea bogată, prea fructuoasă, ca să poată fi cuprinsă în cadrele modeste ale unui mic studiu cum este cel de faţă. Personalitatea sa întreagă va să fie cercetată de un biograf care, pe lângă timp ar putea dispune şi de un maxim număr de izvoare şi de informaţii, cum şi de posibilitatea cercetărilor uitatelor arhive de pe vremuri care, fără îndoială, sunt pline de numele şi de fapta lui.

Viaţa lui va să fie studiată atunci dintr'un dublu aspect, acela al luptătorului politic — al organizatorului — şi acela al juristului. Fiindcă Ioan Suciu nu a fost numai un corifeu al istoriei politicei româneşti, ci a fost şi un jurist de seamă care pe lângă exerciţiul său profesional, mai aducea şi lumină în grele probleme juridice ale vremii. Sunt de citat în această ordine de idei, procesul Guravăenilor — care privea mai mult un amănunt profesional — asupra căruia el a şi publicat un amplu Memoriu; preţiosul aport în organizarea juridică a ma-

rilor acte din 1918-19, şi în spinoasa chestiune a unificării legislative; tot aşa în mişcările în favoarea tagmei avocăţeşti. Se mai numără apoi o mulţime de însemnate studii juridice. In toate acestea talentul său de jurist eminent a impus tuturora şi cântărea greu în oficialitate ca şi în faţa opiniei publice.

Cele două planuri de activitate, politic şi juridic, se interpenetrau în actele lui Ioan Suciu, dând acea plămadă de forţă şi trăinicie care caracterizează toată fapta lui românească.

Dar fără îndoială că punctul cel mai important al cercetătorului, al biografului viitor, îl va constitui personalitatea politică a acestui bărbat de fier, căci aceasta a lăsat-o Istoriei.

Pe fondul activităţii politice, personalitatea lui Ioan Suciu, ne apare într'adevăr, încadrată în romantice trăsături. E şi firesc. In el descindeau generaţii întregi de luptători, în gândurile lui mari, se întâlneau strigătele de război şi de victorie ale străbunilor, cu vaetele jalnice ale sutelor şi miilor de martiri din acel lung şi tragic mileniu al robiei. In creerul minunat al lui Ioan Suciu adăpostit de acea mândră înfăţişare rămasă în câteva portrete ale sale, sălăşluia pe lângă acel cântec mulcom al durerilor româneşti, şi doinele speranţelor noastre de veacuri; în acea minte luminată ce va fi petrecut şi măreţia acelei viziuni a Renaşterii care l-a împins în vâltoarea luptei de dezrobire. Şi desigur că acele glasuri lăuntrice i-au dat vehemenţa şi tenacitatea luptătorului sortit să învingă.

Descrierile contimporanilor îl arată în timpurile mai noui ca având un temperament fin de politician, totuş destul de pasionat, fără însă ca, în aceste împrejurări, să stârnească vre-un conflict cu efecte distructive. El rămâne în aceste timpuri mai noi, un politician, meastru al verbului, cu un rol eminamente împăciuitor. Dar tot aceşti contimporani îl descriu pe acel Ioan Suciu antebelic, întrebuinţând cu totul alte aprecieri. Acel Ioan Suciu dinainte de război nu evita conflicte, ci se revărsa tumultos acolo unde era nevoia cea mai mare de o forţă de asalt. Adversarii săi unguri au avut zile amare în lupta, cu totul inegală, cu acest titan al împotrivirii româneşti. De aceea este cert că dacă a fost urmat întotdeauna de masse, în mod spontan şi fără şovăire, aceasta se datoreşte nu numai verbului său minunat de luptător încercat al barei, ci mai ales „faptei", faptei româneşti, faptei mari pe care Ioan Suciu a revărsat-o pretutindeni unde trebuia, cu o dărnicie fără seamăn.

Stai uimit în faţa nenumăratelor pilde de acţiune ale acestui rar exemplar de român. Nu este deci de mirare că era urmat oriunde, că era divinizat; fiinţa lui exala numai putere, acţiune, dinamism, vioiciune. Cine nu s'ar fi simţit electrizat de acest amalgam de forţe? Cine nu l-ar fi urmat până la capătul pământului? Toate cele 23 judeţe româneşti i se supuneau orbeşte, fiindcă în faţa privirii sale drepte şi în faţa graiului său de foc, exteriorizând un suflet tot atât de impunător, nu putea sta împotrivă nici şovăiala şi nici trădarea. Cuvântul lui creia în jur voinţe de fier, căci el însuşi era o indistructibilă voinţă. Exala fanatismul din această voinţă, un fanatism creator mânat de o sfântă mânie faţă de opresori şi de un altruism fără seamăn pentru cei oprimaţi şi batjocuriţi.

Soarta a vrut ca acea strălucită pleiadă de luptători de pe vremuri, să primească o fericită complectare cu prezenţa în bătălii a acestui factor dinamic. Dar spre deosebire de camarazii lui de lupte, el n'a mai râvnit la răsplata pe care alţii de abia o aşteptau. Cea mai mare răsplată a sa fusese împlinirea visului milenar al românilor, moment care se traducea fără îndoială în lacrimile lui, smulse de înduioşarea ce-i pricinuia gândul la acea splendidă pagină de istorie, trăită în trecut.

Atitudinea sa de o înaltă ţinută morală a fost preţuită de însuşi Regele Ţării. Nu odată Majestatea Sa Regele Carol II-lea, din prilejul vânătorilor regale de pe domeniul din Chişinău-Criş, se interesa cu căldură despre bătrânul luptător:

— „Ce mai face bătrânul Suciu?" — Şi nu odată îi trimitea delicatul semn al acestei preţuiri: strălucite trofee de vânătoare.

Legătura trainică de respect şi de devotament faţă de glorioasa Dinastie Română, Ioan Suciu nu a desminţit-o nici odată, manifestând-o cu hotărâre la toate ocaziunile ce i le oferea retragerea sa voluntară.

Retras în satul său, înconjurat acolo de respectul şi dragostea sătenilor care îl considerau ca tatăl satului şi-i ziceau „părinte"; dând sfaturi şi îndrumări conducătorilor comunei, îşi petrecu tihnit, netulburat de nimeni, restul vieţii, conducându-şi până la adânci bătrâneţe biroul de notar public.

A lăsat şi urmaşi, fiind capul unei mândre familii româneşti şi având doi fii: Viorel Suciu şi Dr. Eugen Suciu, actualul preşedinte al colegiului medical din Timişoara. Viaţa de

familie a fost un capitol important pentru el, cu toate că, luptător fiind, era predispus a duce o existenţă solitară. Fiindcă soarta l-a vrut luptător rezervându-i un strălucit destin de biruitor.

Va fi fost aceasta şi rezultanta unor factori adânc înrădăcinaţi în anumite îndemnuri ancestrale. Prin părţile locului său natal, unde bunicul său a fost pădurar „camerial", se prelinge firul unei legende de demult care spune că mai multe familii româneşti au venit din Oltenia şi s'au aşezat aci, amestecându-se mai târziu cu elementul autohton. Vioiciunea oltenească se va fi amestecat cu tăria şi dârzenia dacică a poporului care stăruise îndelung pe meleagurile Mureşului, cu toate vicisitudinele istorice ce trecuseră peste el. Şi din acest amestec va fi descins Ioan Suciu ca să continue firul unei legende începute de mult...

Crescut apoi într'o familie de moravuri austere în sânul căreia demnitatea era o condiţie de viaţă, nu este de mirare că antagonismele începute neastâmpărat din băncile şcoalei şi continuate mai târziu pe planuri serioase, aveau să-l plaseze definitv în Istorie.

Pentrlu meritele lui, Regii pe Cari el I-a iubit atâta, l-au distins cu semnele preţuirii Lor oficiale. Pe pieptul său au strălucit Ordinul Ferdinand, Steaua României, Coroana României, etc., în grad de mare ofiţer.

Consiliul primăriei oraşului Arad donează în cimitirul Eternitatea loc de onoare alături de Cicio Pop şi Vasile Goldiş şi botează o stradă principală (fostă a Radnei) după numele său. In Muzeul din Arad se rezervă o cameră pentru a păstra posterităţii documente şi relicvii, cari mărturisesc de fazele vieţii închinate neamului său.

Iar sătenii săi, cari nu se pot despărţi de numele său, şi-au botezat cu el Căminul Cultural, dorind cu toţii ca şi satul care i-a fost loc de retragere să se numească Dr. Ioan Suciu.

MIRCEA T. BANDU.

Note de Toamnă...

Amurgul se cerne prin sită de vreme
Şi vine 'nserarea pe aripi de vânt
Şi liniştea sfântă se'ntinde din plin
Şi pacea preface sătucu 'n mormânt.

Pe pânza 'nălţimii 'n albastru vopsită
Cu stropi mari de aur, privesc în visare .
Din pomul ce-asupră-mi se'ndoae alene
O frunză uscată coboare şi moare.

In haină de aur pădurea se poartă
Şi 'n câmp a 'ntins Toamna covor de rugină
Ci inima-mi tristă umplută de jale
'n durere adâncă şi aspră suspină.

Trec clipe, mor oameni, cad frunze uscate
Şi vântul se plimbă prin câmp şi prin sat
Ci gândul îmi zboară spre vremuri trecute
Ce 'n humă de vremuri pe veci s'au-îngropat.

Vă căile multe umblate de mine
In anii de aur, în ani de pruncie,
Ce-acum sunt departe, departe de mine
Şi cari niciodată nu o să revie.

Văd câmpul în care, cu vise 'n privire,
Copil, prea de vreme cu sufletul trist
Umblam ziua 'ntreagă cu dorul tovarăş,
Copil al durerii, copil pesimist.

Văd gaiul cu umbră, cu umbră uşoară,
Prin care eu singur mergeam prea ades,
Din care flori multe cu mirosul dulce
Şi mură din care cu drag am cules.

Dar vremea se duce, se duce în fugă
Trecutul se pierde făr' urmă de-aflare,
Ci-acum când cad frunze şi stelele pică,
Sărmanul meu suflet de-un lucru mă doare . . .

GH. DELAVRANI

Uşurare

de Melentie Şora

Au trecut de atunci opt zile.

Prin gândul Marinei trecu..... o umbră,..... o vedenie nelămurită.

Se opri scuturându-se, ca surprinsă de un curent electric.

De atâtea ori se ivise în mintea ei această arătare, — tulburătoare obsesie, — în săptămâna din urmă. Dar tot de atâtea ori o liniştise gândul, că mama ei fusese bună, curată şi ea ştia, că sufletele oamenilor buni nu se fac muroni.

— Dar i-am şi afumat sicriul cu prau de puşcă,..... i-am pus în gură: cap de peşte,..... boldu de fus, şi câta piele din călcâni; . . . ac în piept încă i-am pus, iar în sicriu pociumb şi usturoiu; — sub picioare spini de măcieşi;..... repetă ea în taină şi mediativ, cum ar fi făcut un advocat conştiincios, care ar fi înşirat argumente într'o pledoarie.

Caşi cum ar fi voit să-şi întărească această convingere, recapitulată în gând zilele trecute cu întâmplările lor, sub stăpânirea cărora stătuse dela moartea mamei sale.

Nu auzise, nu văzuse nimic deosebit: nici un semn, nici o bătaie în uşi, ferestri, mieunat, lătrat, scâncet, râcnet în casă, pod sau grajd.

— Nu! n'a fost nici o arătare, nici un semn, îşi zise ea mai mult ca să-şi inspire curaj.

— Uf! Ce povară frica asta exclamă apoi cu un oftat. Dumnezeu, Dumnezeu dragul de El m'a scăpat!

Se 'ntoarse apoi spre ferestrile de către drum, prin cari se revărsau din belşug razele matinale ale soarelui, care tocmai se ivise deasupra muchei unui deal. — Işi făcu o cruce largă, caşi cum ar fi voit să se învăluie în ea, ca'ntr'un scut, şi continuă a deretica în soba mare, unde se cam îngrămădiseră în săptămâna din urmă atâtea lucruri de-a valma.

Lucrând, trece vremea pe neobservate.

Soarele urcase două suliţi peste coama dealului. Deşi după frământarea unei nopţi, în care de abia aţipise, simţi o mulţumire, ce se înstăpâni, ca o undă caldă, peste sufletul ei, când văzu, că sunt aproape toate la locul lor şi continuă, parcă mai sprintenă, acum să facă rânduială şi în ultimul colţ al camerei, copleşită totuşi de o singură grijă aceea a sufletului mamei sale, la care se gândea necontenit.

Chipul ei crispat de durere o urmăria:

— Mama mea! oftă Marina, caşi cum o-ar fi strigat pe nume,..... privind duios hainele ei, pregătite pentru a fi date de pomană, ... pentru sufletul ei:

— Uite-aşa am simţit, cum i-a ieşit sufletul, dintr'o singură răsuflare. Mai că l-aş fi putut prinde"..... îşi zise ea, subliniind gândul viu cu un gest al pălmii, făcute pâlnie în jurul buzelor.

O lacrimă caldă îi răvăşi frmosul obraz, bronzat.

— „Să-mi slobozi şi a...a...a...pă"..... ultimele ei cuvinte sacadate şi abia şoptite, parcă-i bat şi acum în auz şi se resfrâng viu în sufletul ei, ca un ecou venit dedeparte, din altă lume, nici ea nu ştia lămurit de unde, în realitatea căreia totuşi nu se îndoise nici odată şi nici măcar pe o clipă.

Greutatea grijei acesteia simţi cum i se uşurează, când controlă, — a nu ştiu câta oară, — cele pregătite pentru ceremonialul „slobozirei apei".

— Hai Marino că-i vremea! se auzi strident un glas din stradă.

Ca surprinsă dintr'o reverie, întoarse capul. Erau cele trei vecine, — colaboratoare în pregătirea şi desfăşurarea programului zilei; cari intrară şi ca la un consemn ştiut ridicară cele pregătite, numindu-le cu glas ridicat, caşi cum le-ar fi trecut la inventar: ştergar, luminări, flori, fuior, tămâie, jemişti, brânză, oală, sapă, vadră, băţ de alun şi chiar banul pentru plata isvorului.

— Uite ce frumos le-a chicit, interveni vecina Justina, — trecând cotăriţa pe mână, — se vede, că a avut parte de mulţi morţi.....

— Da am avut parte de ei, numai Dumnezeu să aibă grijă de sufletul lor răspunse ea, învăluindu-şi faţa 'nbujorată, în marama neagră, ca într'un cadru solemn.

La poartă o ceată de copii, preveniţi de cele ce urmau să se petreacă, se ataşară cu volubilitate.

Convoiul, în drum spre vale, sporia la fiecare cotitură de uliţă, cu alţi copii — tovarăşi.

Pe paviştea unui părăiaş, cu unda cristalină, ce se prelungea pe la capătul grădinilor aşteptau câteva femei sărace.

Crina, vecina din deal, curăţi cu sapa albia părâiaşului de nisip, ca să dea apei o cadenţă mai mare pe o distanţă de 5—7 metri.

Intr'o margine a părâiaşului Justina înfipse, lângă o piatră bâtul de alun cu flori, ca „să aibă sufletul moartei de ce să se sprijinească". — Pe piatră aşeză un leu, ca „să aibă cu ce plăti vama". Tot acolo aşeză şi oala, ca „să aibă cu ce să-şi scoată apă", — iar „ştergarul să se şteargă".

Pe o bucată de pânză albă, aşternută peste ramurile de arin, presărate pe malul părăiaşului, se 'nşiruiră, ca pe o masă, în jurul unei pâini, care ţinea loc de colac şi a unei sticle cu răchie, iar pe marginea pânzei, ca un decor, 17 (şaptesprezece) jemblişte cu luminări şi decorate cu bucăţi de brânză.

Jur împrejur de aceasta improvizată măsuţă, femeile şi copiii se postară, ca la comandă, fiecare cu câte o luminare.

Mariana triumfătoare, mai făcu o privire împrejur, ca un ultim control. Toate erau cum le visase ea.

Oftă, uşurată, bucuroasă chiar, că i s'a împlinit dorinţa.

— Sufletul mamei mele va avea odihnă, îşi zise ea cu emoţie.

Luminările se aprinseră. Un val de mireasmă de tămâie învălui măsuţa şi pe cei dimprejur.

O coajă de dulete (ludaie), în formă de disc, pe cari erau prinse două luminări, puse 'n cruce, aprinse, fu aşezată pe oglinda apei, în dreptul bâtului de alun.

Luminările aprinse plutiau pe valuri. Marina fericită că plutesc aprinse, le însoţi tămâindu-le, că doar . . . „atâta ţine pomana, până rămân luminările aprinse".

Dela distanţă întreg locul slobozirii apei, era de o înfăţişare de vis.

Buchetele de flori, aşezate pe maluri şi cele două rânduri de flori, înfipte la repezeală pe maluri, schimbaseră aspectul terenului într'o grădiniţă, stretăiată de apa cristalină a unui

isvor, pe undele căruia plutiau acum luminările aprinse..... pentru sufletul moartei.

Marina în urma lor, se ruga pentru sufletul mamei sale. Ceremonialul se desfăşura cu adevărată şi rară solemnitate. Femei, copii, asistau într'o tăcere mormântală. Ea trăia aieve momentele într'o supremă concentrare.

— Dumnezeu să-i primească şi să-i facă parte de odihnă sufletului mamei mele,..... rosti ceremonios Marina, reîntorcându-se vădit satisfăcută, cu luminările aprinse. Se 'ndreptă spre bâtul înfipt în pârâiaş, de unde se slobozi apa, le aşează pe piatră, ca să ardă aici.

In timpul acesta sora Ioana luă apă cu ulcica şi o goli în vadră. Ceremonialul se repetă şi la fiecare ulcică rosti

— „Câte ulcele, atâtea izvorele
— Câte izvorele atâtea ulcele"

— Bogdaproste.

In altă parte baba Sofia ţinea fuiorul de cânepă, ca pe un strecurător, iar Elena vărsa peste el mai multe vedre cu apă:

— „Câte fuiorele atâtea izvorele,
— Câte izvorele atâtea fuiorele",

— Bogdaproste.

Iar doda Ioana şi Catiţa tăiau cu sârg aşchii din nişte nuiele de arin, deasupra vedrei:

— „Câte cunicele atâtea izvoarele,
— Câte izvorele atâtea cunicele"

— Bogdaproste.

Cele trei acte, săvârşite simultan, obligau pe observator, să fie foarte atent, pentru a putea distinge ceeace se petrecea pe malul pârâiaşului, improvizat într'o aripă de scenă, în care fiecare actor se achită, cu cea mai mare acurateţă şi gravă seriozitate de rolul ce i-a fost încredinţat.

Actul ceremonial, propriu zis, consumat, Marina, cu faţa iluminată de un cald sentiment de mulţumire sufletească, luă sticla cu răchie:

— Pentru sufletul mamei mele, se adresă ea vecinei Justina şi înainte de a i-o preda, înghiţi o gură de răchie.

— Bogdaproste, răspunse aceasta luând sticla şi se adresă, — caşi cum ar fi fost într'o discuţie continuativă — vecinei sale cu acelaşi cuvinte de urare, cu aceleaşi gesturi şi chiar atitudini.

Aşa făcu sticla ocol în jurul mesei.

Marina luă apoi o jemblişcă cu brânză, se 'ntoarse spre răsărit, adresându-se unui copil căruia îi întinse bucătura.

— Intâi lui Sfântul Soare.....

— Bogdaproste,..... bogdaproste,.....

— A doua lui Sfântu Arhanghel, continuă apoi adresându-se altui copil.....

— Bogdaproste,..... bogdaproste,.....

— Să dăm la farisei, la vameşi, la cărturari? întrebă apoi privind în jur.

— Nu dăm la farisei, nici la vameşi, nici la cărturari, răsună unisono răspunsul.

— Să dăm atunci lui Nicolae? se 'ndreptă ea cu o jemblişcă, spre copilaş, care aştepta să-i vină rândul, şi care înfulică pe nerăsuflate gustoasa bucătură, uitând să adauge obicinuitul „bogdaproste".

Ceremonia continuă dela om la om, până primiră toţi.

Satisfăcuţi, ca după un ospăţ, copiii începură a se îndepărta.

Plecară şi femeile sărace.

In urma tuturora plecă şi Marina, — dupăce a aşezat focul cu tămâia pe piatră, lângă luminările aprinse. Simţi, că i s'a luat o mare povară de pe suflet.

Luă apă în vadră.

Bău de pomană . . . pentru sufletul mamei sale. Beură pe rând şi celelalte trei vecine, cari o aşteptară.

In drum spre casă ea oferia trecătorilor, câte o jemblişcă, cu brânză..... sau altora apă:

— Pentru sufletul mamei mele!

— Bogdaproste,..... bogdaproste,.....

In faţa porţii casei ei Marina mulţumi simplu dar sincer celor trei vecine, cari trecuseră alături de ea greul celor opt zile din urmă.

Intră în curte, urmată de Rada, o femeie săracă din vecini, căreia îi rânduise hainele de pomană.

Soarele urcase mult pe bolta senină a cerului.

Intr'un târziu, baba Rada ieşi, îmbrăcată de sărbătoare în hainele mamei Marinei.

Marina o petrecu până la poartă.

— Ce frumoasă zi astăzi Uino! zise ea babei la despărţire, privind apoi cu bunătate în urma femeii, care se 'ndepărta fericită, că-i stau bine hainele.

Marina sta încă în poartă. Faţa ei radia.

Soarele, care o sâgeta, printre ramurile unui puternic iagod, i se păru, că luceşte pentru sufletul mamei ei . . . şi pentru sine.

Când baba Rada, dispăru după colţ de stradă, Marina intră în curte.

Impăcată în suflet, — caşi cum şi-ar fi plătit o mare datorie, — simţi cu adevărat o mare uşurare.

Borlovenii-noui la 22. VIII. 1939.

MELENTIE ŞORA

Bănăţeanul Doctor Pavel Vasiciu

de Constantin Rudneanu

Intre figurile mari ale Banatului, cari s'au ilustrat prin înţelepciunea şi naţionalismul lor în sec. XIX-lea a fost şi dr. P. Vasici. Alături de Damaschin Bojinca, Eutimie Murgu, Teodor Aronu şi Ştefan Neagoi, dr. P. Vasici a lucrat mai ales pe teren medical şi şcolar [1]).

Pavel Vasici s'a născut în 18 Aprilie 1806 la Timişoara. Gimnaziul l-a urmat tot acolo, filozofia în Seghedin şi Oradea-Mare, iar medicina la Pesta [2]). La 1831, când termina Universitatea a fost trimis de locotenenţa ungurească în Maramureş, unde izbucni holera şi acolo desvoltă o activitate dintre cele mai prodigioase, ajutând bolnavii. In urma acestui serviciu devotat i se oferi postul de „fisicu al comitatului", el refuză şi se întoarse la Pesta şi în 7 Augusi 1832 fu numit medic, luându-şi diploma de doctor în medicină şi chirurgie. Teza, ce şi-a ales-o şi care a fost discutată, se intitula: **„Despre orientali"**, care s'a publicat şi în limba românească. Astfel pregătit şi-a început activitatea medicală în Timişoara, lucrând un an şi jumătate, aci însă n'a fost bine văzut de colegii săi sârbi. S'a căsătorit cu Aloisia Benitzky din Pesta. In 1836, Dr. P. Vasici a fost numit medic de carantină la Ruşava (Orşova), iar la 1838, director la carantina Timişului, în urmă şi membru al Societăţii pentru editarea cărţilor româneşti. In 1836 face cunoştinţă cu Bariţiu, Cipariu, Bărnuţiu, cari făceau dese călătorii în România, iar atunci când Bariţiu se consultă cu Popescu

---

[1]) G. Bariţiu: Părţi alese din Istoria Transilvaniei, pag. 619

[2]) Karkaleki: Biblioteca Românească, Buda IV, 1830, pag. 68 „Domnul Pavel Vasiciu Ungurianu" în al 4-lea an „Medeţinăr".

în Braşov ca să scoată „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", Vasici devine cel mai neobosit colaborator atât la gazeta literară, cât şi la cea politică. In 1838, îi moare soţia şi de-o durere mare cuprins scrie **„La mormântul iubitei mele soţii"** şi **„metafizica măririi"**. D. N. Iorga caracterizând începuturile literare ale Dr. P. Vasici spune, că el scrie în mod poporal pe înţelesul tuturora, având priviri filozofice largi şi o formă plăcută. In schiţa despre „Băile Mehadiei" se recunoaşte medicul, se vorbeşte despre viaţa naturii şi a omului [3]). Vasici dă pagini de toată frumuseţea când vorbeşte despre moarte şi stingerea soţiei sale, căreia i-a închinat versuri [4]). In 1830, publică „Antropologia" şi „Dietetica". Antropologia este o carte de popularizare despre trup şi suflet şi funcţiunile sale, scrisă foarte îndrăzneţ şi răspicat, cu multe cuvinte dialectale, autorul deşi crede că e prima lucrare de acest fel, dar d. N. Iorga spune că a avut un înaintaş în Ţara Românească pe Dr. Ştefan Priscupescul, medic în Bucureşti [5]).

„Dr. Vasici, autorul antropologiei, care apoi mai publicase şi o folositoare Dietetică, lipsită de orice pedanterie . . . era un om cu fire poetică, o minte largă, în stare să grupeze original multe cunoştinţi din ramuri diferite şi pe lângă aceasta înzestrat cu darul şi dorinţa de a scrie frumos, înflorit pe înţelesul Românilor săi, cărora voia să li folosească mai ales dându-li cunoştinţi reale, despre trupul şi sufletul omenesc, despre natura bogată şi tainică de care fiinţă noastră e înconjurată [6]). Infiinţându-se „Asociaţia literară a României" (1845—1847) cu scop de a înlesni progresul literar pentru toată românimea", lui Pavel Vasici i s'a dat voie (prin decretul din 23 Iunie 1846) să primească numirea de membru corespondent al acestei societăţi din Bucureşti cu condiţia însă ca „manuscrisele ce va avea a trimite spre tipărire, să fie supuse mai întâiu la revizia cenzurii austriace [7]). In 1844, publică Vasici

---

[3]) N. Iorga: Istoria literaturii rom. în veacul al XIX-lea, Buc. 1907 vol. I, pp. 314—15 şi cf. Ioan Bianu şi R. Caracaş: Catalogul manuscriptelor româneşti, Buc. 1913, t. II. pag. 192 şi G. Bariţiu în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" 1839, Nr. 16.

[4]) N. Iorga: o. c., vol. II. pag. 238.

[5]) N. Iorga: vol. I, pag. 125.

[6]) N. Iorga: ibid, pag. 306.

[7]) I. Lupaş: Istoria Românilor, Buc. 1935. pag. 147.

„Macrobiotica" [8]), Macrobiotica sau măestria a lungi viaţa după Hufeland, tradusă şi întocmită pentru orice român cultivat de Pavel Vasici, doctor în medicină şi hirurgie, magistru de obstetricie Kesaro-Krăiesc, Director de Karantină şi învăţatei societăţi medico-naturale din Iaşii, mădular corespondent"... (pag. 1).

E tipărită la Braşov în tipografia lui Ioan Gătt. Cartea e dedicată „Preasfinţiei Sale Părintelui Arhiepiscop şi Mitropolit al României Domnului Domn Neofit, President al obşteştii adunări ordinare şi extraordinare, Kavaleru a ordinului otoman Nisan-Iftikor a ordinului împărătesc S (s) Annei 1-a clasă cu cordon în bilanturi şi pentru merite patriotice dăruit de Majestatea Sa rusească cu Engolpion de aur" ş. a. m. d. (pag. 2). Despre Neofit, Vasici se exprimă în următorii termeni elogioşi: „Bărbatului cu smerenie către Dumnezeu, cu merite către Patrie, iubitoriu de naţie şi de propăşirea ei către cultură, şi mecenat al literaturii româneşti, dedică această carte Traducătoriul". „Preasfinţite! cel mai mare dar a zăcut totdeauna în adâncul inimei mele a putea slugii iubitei mele naţii în orice chip; drept aceea am tradus şi macrobiotica mult faimosului şi învăţatului doctor Hufeland şi am întocmit-o după trebuinţa Românilor. Azi dupăce această carte în limba originală a ieşit sub ocrotirea regestei Sale majestăţi prusiane, se cuvine să aibă şi traducerea românească vreun patron de a cărui pavăză să fie sentintă şi ocrotită. Fiind eu norocit a cunoaşte în Prea Sfinţia Voastră, râvna, ce o aveţi spre înaintarea culturei naţionale, nu trebue mult să mă gândesc, cumcă nimăruia nu se cuveni mai drept, decât Preasfinţiei Voastre a închina cartea de obşte folositoare. Primiţi-o dar Preasfinte cu bunăvoinţă, cunoscuta bisericei şi patriei dela al Preasfinţiei Voastre aplecat Dr. Vasici. „Dela pag. 3—8, explică scopul macrobioticei, au maiestriei de a lungi viaţa, toate naţiile au dat o importanţă deosebită, spune „că e luminătoarea de Duch şi hrănitoarea de inimă". Cartea e împărţită în capitole, despre sănătatea inimei etc. Are 221 pagini, iar la sfârşit poartă pecetea „Imprimatur Coronae, die 9 Nov. 1884.

---

[8]) A. Candrea şi G. Adamescu: Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat, Buc. 1931, pag. 1936 şi Dr. Diaconovich: Enciclopedia Română, Sibiu, 1904 pag. 1196.

Transch. censor". Pe lângă scrierea intervoită ce o face aci, găsim în formă folositoare şi puţină poezie [9]). A mai publicat „neputinţa şi a ei vindecare" (1846). Catehismul sănătăţii (higienă) şi Catehismul antropologic (1870). „Catehismul antropologic întocmit pentru poporul românesc şi Şcoalele elementarie"... tipărit în Timişoara, în tipografia lui Ernest Steger, 1870. In prefaţă se adresează învăţătorilor spunându-le că le pune un obiect nou de învăţământ, insistă foarte mult asupra cunoştinţelor anatomice şi fiziologice ale corpului, copilul trebue educat în sensul studiului corporal şi psihic, mintea şi spiritul Studiul ştiinţelor naturale ca mijloc de educaţie este o trebuinţă a corpului nostru, spune Dr. Vasici. In cap. I, tratează despre originea omului (pp. 6-12), capitolul III Forma omului, sistemul osos şi cartilaginos (pp. 13-17), sistemul muscular (pp. 18-23), sistemul vaselor (pp. 23-29)... etc.

Metoda ce o întrebuinţează Dr. Vasici aci este a întrebărilor şi a răspunsurilor d. e.: ce este omul? Omul este o fiinţă vie şi cuminte. De care împărăţie a naturei se ţine omul? Omul după materiile, din cari e compus, se ţine de împărăţia animală. Se distinge de animal prin minte şi facultatea de a vorbi. (pag. 6) ş. a.

Activitatea şcolară a Dr. P. Vasici deasemenea constitue un capitol însemnat în istoria culturii noastre. In 1850, Dr. P. Vasici a fost cercetat de comisarul ministerial în afacerile şcolare cav. de Henfler, care însoţit de protopopul Popescu, l-au căştigat pe Vasici pentru postul de referent al instrucţiunii şi se mută la Sibu, iar în 1855 la propunerea lui Şaguna a fost numit consilier şi inspector general şcolar în Transilvania [10]). In această calitate desvoltă o activitate dintre cele mai febrile, se interesează de aproape de bunul mers al şcoalelor, dar constată multe neajunsuri. Arată aceste scăderi, de care pătimeau şcoalele noastre, în 7 puncte, spunând că, acolo unde protopopii îşi fac conştiincios datoria de a supraveghia şcoala merge bine, iar în alte părţi merge rău. Iată câteva din aceste scăderi: „Necapacitatea celor mai mulţi învăţători", „Votaţia rea a învăţătorilor", „lipsa de cărţi", „necercetarea şcoa-

[9]) N. Iorga: c. c., vol. II, pag. 238.

[10]) Dr. I. Lupaş: Mitropolitul Andrei Şaguna ed. II, Sibiu, 1911, pag. 49. cf. Bariţiu vol. III, pag. 523.

lelor din partea parohiilor şi a protopopilor", „necercetarea şcoalei prin copii buni de şcoală", „lipsa fondurilor şcolare", „neregulata chivernisire a bunurilor bisericeşti şi comunale", apoi se atinge disciplina — fiecare din aceste puncte este pe larg desvoltat şi deosebit de instructive sunt aceste constatări ale lui Dr. P. Vasici [11]).

Dr. P. Vasici a fost şi redactorul „Telegrafului Român" din Sibiu, dela Nr. 9 din 1853 Nr. 33 din 1856 (28 Aprilie) [12]). In 1860 îl găsim pe Dr. P. Vasici scriind articole cari privesc viaţa bisericească şcolară în „Telegraful Român" sub titlul de „Impărtăşiri pedagogice [13]). Starea şcoalelor poporale din Transilvania ne este cunoscută în deceniul absolutismului din „împărtăşirile" pedagogice ale lui Dr. P. Vasici şi din diferitele circulare publicate de Şaguna în chestiuni şcolare. Dr. P. Vasici aşteaptă dela conducerea bisericească o îmbunătăţire care n'a putut urma aşa de repede, cum era de dorit. Experienţele lui de câţiva ani erau foarte triste, aşa de exemplu într'o comună a aflat o şcoală închiriată drept cârciumă unui jidan; în alt sat, învăţătorul îşi ţinea 2 viţei în şcoală [14]). In 1863-65, s'a iscat un conflict între Şaguna şi Dr. P. Vasici din cauza raportului ce l-a înaintat Vasici guvernului. Guvernul comunică lui Şaguna despre cele raportate de Dr. P. Vasici şi-l îndrumă ca să ia toate măsurile necesare. Şaguna a fost foarte mâhnit de împrejurările horibile şi scandaloase ce le-a referat consilierul şcolar Dr. P. Vasici înaltului guvern despre şcoalele noastre [15]). Şaguna imediat a ordonat să se cerceteze fiecare şcoală aparte, prin protopopi şi să se refereze, convins fiind că Dr. P. Vasici a exagerat în raportul său [16]). Câtă grije a pus Dr. P. Vasici pentru şcoalele naţionale se vede şi din adresa de mulţumită ce i-a trimis-o guvernatorul Liechtenstein din 23 Aprilie 1861, unde-i mulţumeşte pentru tot zelul şi

---

[11]) Dr. I. Lupaş: o. c. pag. 138.

[12]) Dr. I. Lupaş, o. c. pag. 181.

[13]) Vezi Nr. 1, 2, 3, 12—14, 18—19, 22—23 şi 34 din 1859, apud. Dr. I. Lupaş o. c. pag. 172.

[14]) G. Bariţiu , Părţi alese, pag. 138—139 şi I. Lupaş o. c. pag. 304, nota 4.

[15]) Dr. I. Lupaş: l. c. pag. 305.

[16]) Idem, ibid.

sprijinul ce i l-a acordat Dr. P. Vasici [17]). Este demnă de amintit şi adresa soborului gr.-ort. al M. Osorheiului către Ilustritatea Sa Dl Consilieru Dr. Pavel Vasici, din Sept. 1861, trimisă de preoţii şi inspectorii mireneşti şcolari, unde-şi arată cu toţii dragostea lor faţă de acela care n'a pregetat o clipă să lucreze pentru binele naţiunii române, pentru trezirea conştiinţii naţionale, pentru desvoltarea spirituală a Românilor din Banat şi Ardeal [18]). Activitatea lui Dr. P. Vasici nu s'a ilustrat numai pe teren medical, literar şi şcolar, ci şi ca luptător naţionalist al Românior din Banat şi Ardeal. In 1863 fu numit regalist în dieta din Sibiu, la 1865 se mută la Cluj şi participă în această calitate la dietă până în Aprilie 1869. In anul 1869, a fost pensionat de către ministrul bar. Iosif Ötvös. S'a mutat la Timişoara, unde se ocupă cu chestiuni de medicină, şcolare şi bisericeşti [19]). Dr. P. Vasici activează şi mai departe, în toate chestiunile mai de seamă şcolare, este consultat. Aşa îl găsim pe Dr. P. Vasici alături de Alexandru Gavra, Dr. Atanasie Şandor, Ioan Russu şi Gh. Crăciunescu, — comisie care era propusă de Conzistoriul din Arad ca să organizeze desvoltarea preparandiei şi a teologiei în 1870 [20]). Il mai găsim şi în comisia de examinare a învăţătorilor şi a teologilor alături de protopopul Meletie Drăghici, pe Dr. P. Vasici, în calitate de consilier de şcoale în retragere. In 1879 a fost membru al Academiei Române, iar discursul de recepţie „Despre vegetarianisme", l-a ţinut la 28 Martie 1870 şi i-a răspuns Dr. I. Felix (An. Acad. XIII. 16) [21]).

In 10 Iulie 1881 moare Dr. P. Vasici la Timişoara [22]), plâns de toată obştea din Banat şi Ardeal, în anul memorabil al Românilor din Transilvania, când faţă de asupririle Ungurilor, pe baza unui program de 9 puncte se declară rezistenţa pasivă faţă de parlamentul din Budapesta.

COSTANTIN RUDNEANU

---

[17]) Amicul Şcoalei, Nr. 18, din 6 Maiu 1881, pag. 141.

[18]) Amicul Şcoalei, pag. 333.

[19]) Familia, Pesta, 1871, pp. 133—35 şi Vasile Gr. Popu: Conspect asupra literaturii române şi scriitorilor ei dela inceput şi până astăzi; cartea II-a, Buc. 1876, pp. 137—138.

[20]) Dr. Teodor Botiş: Istoricul Şcoalei Normale din Arad, 1922, pag. 82

[21]) Dr. Diaconovich, o. c. pag. 1196 şi A. Candrea şi G.Adamescu, o. c. pag. 1926.

[22]) V. Gr. Popu: o. c. pag. 137.

Cum începe o viață

— Fragment de roman —

de Const. Joleș

Era toamnă târzie, când soarele nu se mai arată în urma ploilor, iar noroaiele nu se mai svântă până la venirea înghețului.

Cerul atârna greu și umezeala pătrundea până în adâncul mădularelor.

In casă: sforăiala unui foc anemic, fum și urât.

Afară: frig și pustiu.

Ursu scâncea pe o treanță de sac în fața ușii, iar eu privind prin fereastra aburită, îmi frământam mintea cum să-mi alung urâtul.

Cum stam așa cu nasul turtit de geam, cu gândul s'o apuc în cotrova, m'am pomenit c'o prietenă a mamii că vine s'o caute.

– Păi 'mneata nu știi că mama nu-i acasă?

— Ei, credeam că s'o fi gândit și ea să-și mai hodinească ale oase, că destul trudește săraca.

Inainte de a termina vorba, auzirăm poarta scârțâind. Era „domnu Zamfirache perceptoru", care venise să-i amintească tatei că era timpul să plătească o datorie la Stat.

Văzând prin deschizătura ușii pe țața Măria — așa o chema pe prietena mamii — perceptorul intră înăuntru.

– Sărut mânușițele coană Mărioară, aci erai?

— Aci domnule Zamfirache, venisem să'ntreb pe Tudorică de mă-sa.

— Ce să-ți spun? Imi pare foatre bine de'ntâlnire.

— Dintr'o întâmplare domne Zamfirache, că p'așa vreme nici nu-ți mai vine să ești din casă.

— Urâtă zi...

— Urâtă de să-ți fie milă și de un câine să-l dai afară.

— Cred şi eu. Bine de dumneavoastră, că nu sunteţi nevoite să bateţi drumurile pe aşa vreme. Staţi acasă la căldurică, vă mai aromaţi cu o cafeluţă, cu o ţigărică şi nici nu ştiţi cum trece vremea.

— Tocmai aşa nu prea este, că nici noi nu stăm. In tr'o casă de oameni întotdeauna se găseşte câte ceva de făcut.

— . . .

— Dar parcă te-auzii de-o cafea, domne Zamfirache, ce zici, n'ar fi bună?

— Ar face minuni nu alta.

— Voi aveţi cafea Tudorică?

— N'avem, ţaţă Mărio.

— Dac'am trimite să ia, domne Zamfirache?

— Mai încape vorbă? Ţine ici, mânzule! — Şi-mi întinse câţiva lei, pe care îi despărţi în două. De ăştea iei cafea, iar de ăştelalţi îţi cumperi tu bomboane.

Cu gândul la bomboane, nici nu ştiu când am ajuns la băcănie, iar de acolo spre casă; am venit într'o fugă.

Ziua se îngâna cu noaptea şi din prelata cerului joasă şi plumburie, începuse să se cearnă o burniţă măruntă şi deasă.

Ursu nu se mai luase ca altădată după mine, ci sta ghemuit înaintea uşii, pe treanţa de sac. Dacă n'ar fi scâncit din când în când, l-ai fi crezut mort.

Când am intrat în casă, domnu Zamfirache ridica pe ţaţa Măria de pe marginea patului...

Au făcut cafeaua, au băut-o şi după asta domnu Zamfirache a plecat.

Ţaţa Mărioa m'a luat de mână, m'a aşezat iângă ea şi a început să mă mângăie.

— Ei, ţi-au plăcut bomboanele, Tudorică? Dacă o să fii cuminte, o să-ţi mai dea domnu Zamfirache şi altă dată. Şi deodată, uitându-se ţintă la mine, îmi spuse răspicat: dar să nu spui ceva la cineva, că să ştii c'o să fie rău.

Năucit aproape de cele întâmplate, privirea mi se opri, fără să vreau, într'un singur loc.

Cum sta pe marginea patului, rochia i se săltase peste un genunche şi lăsa să se vadă o bucată de pulpă, aurită de lumina focului care pâlpăia în sobă.

Lângă mine parcă nu mai era ţaţa Măria, ci o femeie cu totul necunoscută, pe care aşi fi strâns-o puternic în braţele mele copilăreşti, dar de care totuşi mi-era frică.

Am rămas stăpânit de sentimentul ăsta, neîncercat încă, până ce a aprins lampa şi a spălat ceştile de cafea şi ibricul. Nu m'am trezit din amorţeala care mă cuprinsese, decât atunci când, plecând, m'a sărutat pe obraji şi mi-a amintit încă odată să nu spun la nimenea nimic.

N'am spus, însă în noaptea aceia nici de dormit n'am putut dormi.

Retrăiam în somn toate cele întâmplate în după amiaza aceia. Mă trezeam asudat şi când aţipeam, mereu aceiaşi scenă venea să-mi turbure creerul, să-mi înfierbinte sângele.

Câteva nopţi, numai aşa am dus-o.

N'a trecut mult şi au venit din nou.

De data aceasta nu mai m'au trimis nicăeri. Pe domnu Zamfirescu îl văzuse o vecină intrând şi-i era frică să nu se bănuiască eva. In schimb însă, după ce am primit câţiva lei, „ca să-mi iau eu ce-oiu vrea pe iei", m'au trimis să stau în camera unde mama ţinea curat.

Cât timp am stat acolo am fost numai urechi, iar într'o vreme chinuit de curiozitate, mi-am furişat hoţeşte privirea pe gaura cheii.

*

Intr'una din dupămiezile aceiea, când domnu Zamfirache era aproape să plece, iar eu aşteptam cu înfrigurare să rămân singur cu ţaţa Măria, care de fiecare dată mai întârzia câtăva vreme cu mine, lăsându-mă, — de parcă ştia ce mă frământă — să-mi potolesc închipuirea în apropierea ei, ne-am pomenit cu o droaie de cărămizi pe casă, cu geamurile sparte şi cu ocări la poarta ca la uşa cortului.

Madam Zamfirache şi domnu Tudose cismarul, bărbatul ţaţei Mărioara, strânseseră toată mahalaua ca să vadă isprava celor doui nelegiuiţi.

Ieşind afară să văd ce s'a întâmplat, au început să strige la mine, apoi s'au năspustit în casă unde a urmat o încăerare de n'a mai rămas un lucru la locul lui.

Când au sărit oamenii să oprească tărăboiul, ţaţa Măria era cu părul despletit şi fustele sfâşiate pe ea de i se vedeau goliciunile, iar d. Zamfirache cu pălăria îndesată până peste

urechi, cu cravata întoarsă la ceafă şi cu hârtiile, din geanta de care nu se despărţea niciodată, răvăşită de parcă le'nprăştiase vântul.

*

In seara aia n'am mai dormit acasă.

Frica de bătaie şi mai ales ruşinea că toate desfătările şi blestemăţiile petrecute în casa noastră, blestemăţii pe care le consideram mai mult ale mele decât ale domnului Zamfirache şi ţaţei Mariei, vor fi aflate de ai mei, m'au făcut să-mi iau lumea în cap.

*

Când lupta vieţii îmi dă răgaz uneori să-mi scarmăn caerul amintirilor, mă întreb cu nedumerire, cum de am avut curaj, o găgălice de om, un copil în clasa doua a şcoalei comerciale inferioare, — din care bietul tata visa să scoată cel puţin un director de bancă — să mă rup într'un început de iarnă de sânul familiei şi să 'nfrunt viaţa.

*

Prima noapte am petrecut-o la un văr al tatii, care sta tocmai prin mahalaua tabacilor şi pe unde mai mă dusesem şi altădată ca să mă joc cu copiii.

Când am ajuns acolo se înserase bine. I-am găsit tocmai în jurul mesii.

Străchinile pline cu borş de fasole, iar în mijloc mămăliga abia răsturnată, abureau ademenitor.

Nici nu mai ştiu ce minciuni le-am îndrugat. Ţin minte însă, că m'au aşezat la masă şi m'au culcat apoi lângă copii.

A doua zi am luat-o din loc.

*

De cu noaptea începuse o sloată, care aci era ploaie, aci zăpadă. Hainele mi se lipiseră de corp, iar picioarele-mi amorţiseră în ghetele care musteau apă.

Umblând aşa în neştire, negândind nici la ce-a fost, nici la ce-o să fie, am ajuns la gară.

La ora aceia trenurile erau rare, culoarele pustii, iar frigul din ele parcă mai pătrunzător decât afară.

Luându-mă după un ungurean, care-şi ducea într'o mână desagii iar în alta bâta, am intrat în sala de aşteptare.

Intr'un colţ moţăiau două ţărănci, într'altul sforăia un călugăr — din acei care umblă cu pantahuza pentru strâns ajutoare care să folosească la ridicarea vreunei biserici, — iar lângă soba rece câţiva soldaţi stau la sfat.

Ungureanu s'a aşezat mai la oparte pe o bancă, a pus desagii jos, a aşezat bâta lângă ei, iar apoi, după ce a deschis un briceag, a desfăcut traista şi a scos din ea o jumătate de roată de pâine şi o halcă de slănină. După ce le-a aranjat toate pe genunchi, a început să ciuntească ba pâinea, ba slănina, ducând automat bucăţile la gură şi mestecându-le alene, legumit.

La o vreme a început să se uite la mine. Se vede că mă uitam prea pofticos la felul cum mânca, fiindcă a tăiat şi din pâine şi din slănină câte o bucată mai mare şi, chemându-mă să mi le dea, m'a întrebat cu ce treburi sunt la gară.

I-am răspuns că aştept pe cineva. Mulţumindu-se cu atât, şi-a văzut de treabă înainte, iar eu, aşezându-mă lângă el, îndemnat de foame, am început să 'nfulec de parcă mă gonea cineva din urmă.

Ziua aceia am petrecut-o prin sala de aşteptare, iar spre seară, văzând atâta lume că pleacă cu trenul, m'am gândit că nici eu nu am altceva de făcut, decât s'o iau din loc.

Primul tren care a venit, după ce mi-a încolţit în minte gândul ăsta, m'a îndemnat să urc într'un vagon, nimerind din întâmplare într'un compartiment de a treia. Inlăuntru mai era un plutonier cu nevastă-sa, un moşneag cu nişte decoraţii pe piept, zicea că este veteran şi merge cu o jalbă la Vodă, — o femeie şi câţiva ţărani.

Privind sfios în toate părţile, m'am strâns pe un locşor lângă moşneag, ascunzându-mă aproape, sub poalele mantalei, care se afla atârnată într'un cui deasupra capului.

Peste puţin trenul începând să umble, mi-am simţit ochii umezi.

Controlorul a trecut apoi pe lângă mine fără să mă vadă. Mantaua moşului mă salvase.

Leagănul vagonului m'a făcut să aţipesc. Când mi-am deschis ochii la o smucitură, m'am trezit cu picioarele nevestii plutonierului între mine şi veteran.

Deşi lumina era slabă, le-am luat bine seama: erau lungi şi frumos făcute, iar rochia sumeasă peste genunchi le desvelea ademenitor.

Aproape toată lumea dormea. Plutonierului îi căzuse capul în piept, iar din colţul gurii i se prelingea un fir desgustător de salivă.

Pare-se că dintre toţi, în afară de mine, numai veteranul era treaz. Sub sticla ochelarilor înceţoşaţi îi simţeam privirile înfipte pofticios, în goliciunea femeii.

La o vreme m'a apucat aşa o furnicătură prin tot corpul şi fără să vreau am întins mâna.

Stăpâna picioarelor a tresărit, fără să se deştepte. Am tras stângaci mâna şi m'am prefăcut că dorm.

Cu ochii închişi, am văzut toată noaptea numai picioarele ţaţii Măriei.

CONST. JALEŞ

A i c i...

Deschis-am ochii aici, în satul nostru mic,
Pe drumuri prăfuite 'n foc de soare
Zâmbind câmpilor prinşi în mreji de floare
Cu suflet tânăr, plămădit în luci de spic.

Aici mi-au mângâiat fiinţa roşii zări
In revărsări
Şi sori de jar trântindu-şi tremurat
Apusu'n străji de plopi pe înserat,
Răzleţe zile 'n ani mi-au fulgerat,
Perind mereu . . .
. . . Crescut-am opincarul aspru, eu,
Pe lângă boi la plug, aici în satul meu.

Aici m'au desmierdat solii de raze
Izbindu-şi seva tinereţii 'n muguri.
Aici m'au întâlnit pe lan amurguri,
Şoptind, câmpului meu, tainice fraze.

E rai, e binecuvântare, . . . Dumnezeu,
Pe câmpul meu,
Ce-şi leagănă în adieri de vânt,
Sfinţenie răscoaptă, spre pământ,
In zile de Cuptor. De trudă-s frânt
Şi'n dulce chin
Mi-a asudat cămaşa mea de in
Strângând la pieptul ars snop greu, de pâine plin.

Aici îmi râde'n fier de plug făptura
Şi-am încrustat idile'n lemn de jug . . .
Imi sună'n coasă anii de belşug,
Şi'n veci de veci surâde-aici natura.

— — — — — — — — — — —

Când osanale de metal cucernic plâng în rugi de seară,
Când se ridică'n pribegii regina serii'n basm de vară,
Retras aici, în lumea mea, mi-împart cu cântul viaţa'n două
Şi-mi râde'n psalmi de satul meu, condei plăpând muiat în rouă.

ION FRUMOSU.

Mărio, maichii Mărie...

(Reminiscență)

de Mia Cerna

Noaptea întreagă vântul vuise cântec de vaier, sgâlțăind geamuri, bătând cu pumnii 'n uși și urcându-se pe acoperiș. Parcă avea ceva de spus, ceva ce nu putea îndura întârziere, și era mânios că nimeni nu-l asculta.

Dimineața când deschisei fereastra, vântul stăruia încă pe uliți, învârtind volburi de pulbere — și tot mai șuera subțirel.

— Pleacă! îl certai; n'ai sporovăit destul astă noapte? Măria n'a putut dormi de tine...

De abia s'a potolit vântul, când cumpăna fântânii din drum își începu scârțăitul cotidian.

— Taci! i-am zis; nu știi că Măria e bolnavă?

Din teii dinaintea casei se ridică atunci un foșnet viu, — și frunzele rotate, întorcându-și argintul ca 'n ziua lui Bartolomei, spre cele două geamuri mici de peste drum, își surdinară șoapta, dela freamăt la susur lin.

— Noi știm cât e de bolnavă!...

Sărman.. tânără Mărie! Măritată de patru ani în satul vecin, o adusese nainte cu câteva zile bărbatul, întinsă 'n carul cu așternut de fân, la căpătâiu c'o pernă roșie și acoperită cu chilim înflorit ca un câmp de vară. Lângă capul îmbrobodit gros, copilul ei de trei ani, scufundat în cuib de otavă înmiresmată, ca un puiu tupilat de potârniche, nu îndrăsnea să facă o mișcare.

Tânărul bărbat își purta trist pașii, cu mâna pe coarnele unui bou.

Când carul cârmi peste podețul șanțului, poarta părintească își desfăcu larg aripile și Moș Colă se ivi gârbov, cu capul

gol, cum umbla el pe acasă. Iar mama Iconie scoborî grăbită treptele târnaţului, în conciu, fără opreg, cu cătrânţa sufulcată şi cu bujorii focului dela oale, în obraz.

— Mărio, maichii, Mărie ce-i cu tine? Şi Măria intrase în casa scundă, cu cele două ferestruici, cu chipul colac de ceară, purtată pe braţele vânjoase ale bărbaţilor, ca o scândură nemişcată.

Iar Iconie luă în primire nepoţelul, care scâncea speriat.

Toate acestea le văzusem din geam şi mă cutremurai...

Pe vremea aceia stăteam mult la fereastră, cu viaţa mea naufragiată, care săpase în mine un abis, incapabilă de vre-o acţiune, greu bolnavă ca Măria, dar cu sufletul... Priviam cu băgare de seamă şi cu uimire lucrurile din preajma mea, parcă nu le mai văzusem, — şi ascultam atentă toate svonurile. In epoca aceia am învăţat că a privi este una, şi a vedea alta; că a auzi este cu totul distinct de a asculta...

Astfel lucrurile şi svonurile îmi deveniră dragi; implicit şi căsuţa de peste drumul mare, cu oamenii ei.

Pe Moş Colă îl vedeam zilnic plecând gârbovit, ba cu coasa 'n spinare, ba cu sacul cu grăunţe la moară. Şi tot aşa dacă pleca gol, se întorcea acasă cu roaba plină de trifoi cu floarea roşie, ori cu coşara încărcată de mere aurii pe umăr. El mătura ograda şi uliţa; el scufunda ciutura la fântâna cu cumpănă, purtând în casă şofeiul plin cu apă. El adăpa viţeluşa şi mâna cei doi purcelaşi la turmă. Şi hoarăle pe el îl împresurau cu alaiu gălăgios, de bucuria grăunţelor.

Pe Iconia, mult mai tânără ca el, Moş Colă o cruţa unde putea. Frumoasă, curată şi gătită ca o doamnă fusese totdeauna Iconia, — şi avusese 'n tinereţe partea ei de izbânzi amoroase, iar cronicile sensaţionale stârnite de ea în viaţa satului, nu amuţiseră de mult. Dar experienţa îi hărăzi prilejul să cunoască profund, că una-i zbenguiala dragostii şi alta-i temeinicia căsătoriei, — şi Iconia se 'ntorsese cu toată inima spre Moş Colă şi copii.

De atunci începuse mulţumirea lui Moş Colă, care până la data aceia n'avusese parte decât de înfrângeri, pe cari le suporta răbdariu şi smerit.

Măria, fiica lor, nu era nici frumoasă ca mama, nici veştejită fără vreme ca tatăl. Dar era încântătoare ca o căprioară zglobie, cu ochi limpezi de izvor, cu chica bălă, împletită la

joc în şapte viţe, încărcată cu sfănţâci de argint. La ureche purta todeauna o floare, şi de pe buze nu-i lipsia niciodată o glumă...

Aşa se dusese şi la biserică, în fruntea alaiului de nuntă, cu vlăjganul negricios, cu pălăria 'ncununată 'n măgheran alături, viitorul ei soţ. Veselă şi zâmbitoare, nu tristă şi sentimentală ca alte mirese; cu mijlocul ei fraged de 16 ani, strâns în brăcirile de lână, cu vrâste înflorite, cu cătrinţa şi opregul ţesute 'n fir, cu cămaşa încărcată de cusuturi bombii, imaginea vie şi strălucitoare a tinereţii şi graţiei.

Nu vrusese să-şi pună văl alb, domnesc pe cap, ci'şi cutropise creştetul cu flori din grădina maicii sale, nu din dughean dela Caransebeş, — şi fiindcă cernea o burniţă, străfulgerată de soare, îşi acoperise capul c'un gest hazliu, c'o ştergură pestriţă, ţesută de mâna Iconiei.

Imagini peste imagini scapără naintea mea! Văd steagul nupţial, minune bănăţeană, înfiripat din năfrămi de mătase înflorită, mari şi mici, cu ciucuri lungi, înghirlăndat de iederă şi foiomfiu, cu smoc de flori la vârf, cum fâlfăie deasupra celor două fiinţe tânăre, ce plecau la biserică, unde ceremonia sacerdotală, avea să-i unească pentru viaţă.

Şi aud pe Iconia, rămasă acasă la oalele cu tăieţei şi sarmalele grase, sprijinită de stâlpul porţii larg deschisă, ştergându-şi ochii cu colţul mărămii, cum boceşte încetişor, fiindcă fata pleca într'alt sat:

— Mărio, maichii Mărie!!

In ajunul nunţii, Măria venisc la mine, să'mi sărute mâna, în semn de despărţire.

— Năroc şi sănătate, Mărie, i-am urat.

— Năroc, îmi trebuie, Nano Doamno, cum îmi zicea eacă sănătoasă mi-s ca mărul — răspunse cu promptitudinea cu care era totdeauna gata de a răspunde la orice...

O zi şi-o noapte fâlfăise steagul înfipt în poarta casei nupţiale ca un curcubeu minunat, — şi parc'aud şi azi freamătul goştilor, chiuitul feciorilor giveri, făcând mereu din ploştile 'nvăluite'n cârpe roşii, gestul îmbierii cu răchie îndulcită; — aud ţânţănitul primitiv al lautelor şi tropotul animat al jucătorilor.

Apoi a doua zi, desdedimineaţă, tânării miri urmaţi de nuntaşi se spălară cu apă neîncepută la fântâna cu cumpănă din drum, răsturnară amândoi deodată cu piciorul conţinutul

şofeiului împodobit cu flori, şi umplându-l din nou îl purtară acasă, ţânându-l de capetele ştergurei petrecute prin toarte.

Iconie îi primi cu pumnii plini de grâu nou, resfirat înaintea lor. Grăunţele împroşcate sburau ca o sămânţă binecuvântată, căzută în ogorul nou al căsniciei, cu nădejdi de rodire îmbelşugată.

Dar după o masă scurtă, alaiul se ridică cu mireasă cu tot, şi luă drumul spre cuibul cel nou din satul vecin, urmat de carul cu zestrea fetii, lada şi scrinul cu ţoalele, acoperite de perini cu faţa albă şi cipcă frumoasă, păzite de dârzarii, cari răspundeau de fiecare bucată.

Iconie în mare ţinută de sărbătoare, cu urmele frumuseţii întipărite 'n faţa încreţită, însoţea, alături de Moş Colă, în drumul cel nou, pe fiica lor...

Şi iată că acum, Măria cea zglobie şi drăgălaşă, zăcea nemişcată pe patul suferinţelor . . .

Pe poarta înaltă din faţă, încrustată cu măestrie, femei intrau şi ieşeau. Intrau cu teamă şi păşiau afară cu tristeţe profundă. Făcui semn uneia şi întrebai:

— Ce face Măria?

— Moare... răspunse stins femeia plânsă şi dispăru grăbită.

Ştirea mă lovi cu cruzime de săgeată, drept în inimă. Se stinge fără scăpare!.... Ce boală nemiloasă avea menirea sinistră s'o distrugă?

Coborâi în grădină. Pe cărările aşternute cu nisip cernut, pasul meu suna surdinat. Călcam uşor, să nu turbur liniştea, de care Măria avea nevoie, pentru a duce la bună plinire cea mai grea sforţare umană...

In răzoarele ce tiveau cărările, petuniile îşi reţineau respiraţia parfumată, — şi trandafirii înalţi tăceau cu smerenie de biserică. Numai din pavilionul octogon al albinelor, din inima grădinii, încunjurat de lan albastru de facelia, răzbea murmurul lin al neostenitelor muncitoare.

Un tren şueră în depărtare, svâcni cu sgomot ferugifer şi pufăit astmatic, — şi ocolind colina satului, se opri scurt în gară.

Imi astupai cu groază urechile.

— Măria!... Cât putea s'o cutremure zgomotul acesta!...

Dar nu peste mult liniştea îşi revărsă iar vraja albă peste sat...

Atunci un tremurat slab de clopot se furişă şi se irosi în preajma mea. Apoi altul mai tare. Apoi altul şi altele. Dangăte rare, grave, solemne şi triste...

Nu îndrăsnii să'mi adun gândurile, când portiţa grădinii se despică în două şi un glas înspăimântat de copil s'auzi:

— Mamă, ştii c'a murit Măria!!

Luai mânuţele reci, două petale de datură îngheţată, între ale mele şi le împreunai spre rugăciune.

Fetiţa pricepu şi cu capul cufundat în haina mea şopti rugăciunea către Tatăl tuturora...

Apoi o laviţă de grădină ne primi ospitalieră, cu toată sarcina mâhnirii noastre. Fetiţa nu'şi găsea locul...

— Mă duc să dau drumul gramofonului, că aşa mi de greu.. susură nevinovăţia de lângă mine.

— Se poate? o dojenii cu ochii în care mija plânsul. Doar a murit Măria!! Fetiţa fugi la bucătărie.

— Bună, să faci ceva bun de prânz, că ştii, mama-i tare năcăjită pentrucă Măria... rugă ea pe bătrâna care îmi ţinuse loc de mamă.

Dar toată iscusinţa bătrânei în arta gastrică dădu greş. De abia gustai din bucatele preferate, — şi mă dorii singură în camera întunecată de storuri.

Nu voiam să văd şi s'aud nimic! Dar de peste drum răzbeau mereu sunete, forfoteli şi sgomote neobişnuite şi deasupra lor sfăşierea Iconiei:

— Mărio, maichii Mărie...

Ceeace nu putu estompa puful pernelor, făcu un calmant milos, care mă scufundă într'o toropeală buimăcită.

La urmă deschisei ferestrele şi poruncii să pună caii la trăsură.

— Mergem la Caransebeş!...

Fetiţa sări în sus de bucurie. Pe când îi puneam rochiţa de sărbătoare, ea mă inspecta mereu cu coada ochilor, parcă m'ar fi întrebat:

— Mereu tristă, măicuţă, pentru Măria?

Numai când fu gata cu toaleta şi din obişnuinţă o sărutai pe frunte, zicâdu-i **„eşti gigea"**, izbucni emoţia, ce-i şerpuise în suflet. Mi se aruncă de gât, strângându-mă în cleştele braţelor rotunjoare:

— Mamă, aşa-i, că tu n'ai să mori niciodată?! Şi din piept se descătuşară hohote de plâns.

— Niciodată... fu răspunsul şovăitor, dar care avu darul alinării...

In oraş galantarele mi se părură ridicole, vorbele oamenilor banale, prăjiturile dela cofetărie amare...

— Du-ne mai departe! ori unde, numai mai departe! poruncii vizitiului nostru.

Dar cohorta durerii se ţinu de noi. Parcă două aripi mari negre mă umbreau. Cu ochii ţintă spre zăpezile Ţarcului, nu vedeam alta decât pe Măria. Au scăldat-o... au îmbrăcat-o în cămaşa cu care s'a cununat... I-au împletit părul bălaiu în şapte vije şi i-au pus parta de sfănţâci pe creştet, peste ceapta tricornă. E galbenă ca ceara... şi ţeapănă ca ghiaţa...

Târziu pe înoptate sosirăm acasă, cu caii în spume. Satul era pustiu. Numai în geamurile mici de peste drum pâlpâiau lumânări cu fumul greu. Foşnetul din jurul casei stăruia surdinat. Portiţa scârţia des: se adunau la priveghiu femei, bărbaţi, copii.

Iconia scâncea desvlăguită, ca un ecou îndepărtat al durerii:

— Mă...rio, ma...ichii, Măă-rii-e...

Nişte neamuri o luară şi-o înfundară într'o cămară rece, un clet plin de ciubere şi buţi, cu miros de fuioare, brânză sărată şi castraveţi muraţi în găleată. O acoperiră cred, cu un cojoc şi steteră lângă ea până adormi. Un somn ca piatra de moară de greu îi apăsa de bună seamă pieptul, cu tresăriri printre cari zărea chipul supt de boală, acum împietrit pe vevie al Măriei.

Sub cojocul vechiu poate stăruia încă mirosul de tămâie şi ceară cules de nările Iconiei din camera mortuară. Gemea desigur în somn şi svâcnea în icniri de spaimă, dar doborâtă de atâtea nopţi de veghe totuşi dormea, dormea...

O doză dublă de somnifer, într'o cameră din curte, în patul destinat oaspeţilor, unde fetiţa se cuibări 'n poala mea strângându-se ghem, — mă ajută şi pe mine să trec peste chinul acelei nopţi...

Mă trezii în ţipetul de desnădejde reînviat al Iconiei:

— Mărioo! maichii Măriee!!!

Apoi în pacea nopţii nălbită de revărsarea sfioasă a zorilor, glasuri de o blândeţe mistică porniră tremurând:

— Zori, dragi-mi surori,
Cum de-aţi zăbovit
Şi n'aţi mai zorit,
Astă dimineaţă
Ca ieri dimineaţă?
— Noi c'am zăbovit
De n'am mai zorit
Până ce-am cules
Şi d'o l'am ales
Firicel d'argint
Din fund de pământ,
Şi firuţ de aur
Din guri de bălaur...
Şi le-am strecurat
Şi la luntraş le-am dat...

Inaintea ferestrelor mortuare, şapte femei în şir, cu fata spre răsărit, ca nişte preotese păgâne, intonau melodia ce se resfira primitivă şi monotonă, de o minunată frumuseţe arhaică.... Verbul picura clar în dimineaţa dalbă.

— Zori, dragi-mi surori,
Cum de-aţi zăbovit
Şi n'aţi mai zorit,
Astă dimineaţă
Ca ieri dimineaţă??
— Noi am zăbovit
De n'am mai zorit
Pân'am despărţit
Sufleţel iubit
De tată curat,
De soţ întristat
De mamă cu dor
De copil fecior...
Şi l'am curăţat
D'a lumii păcat
Şi mi l'am purtat

In raiu luminat,
La făclii aprinse
La mese întinse
Pe iarbă 'nverzită
De flori ocolită...

Intorsătura creştină cu accentele finale se topiră 'n înnecările de plâns ale celor şapte femei cântăreţe. Apoi dangătul de jale al clopotului acoperi toate — şi satul se sculă la viaţă nouă, în zi nouă.

In cursul nămiezii femei după femei se strecurară cu blide încărcate cu vârf, pline de făină albă, de fasole aleasă, de varză acră. Şi clocotul oalelolr din curte aducea miros de sarmale, de uloi prăjit, iar lopeţile răsturnate, arome de colaci proaspăt copţi.

In faţa casei şi prin curte Moş Colă, cu capul gol ca totdeauna, asvârlea dintr'un car lopeţi de nisip umed, înstrăinat din vadurile Timişului.

Când cortegiul funerar se puse în mişcare, în fâlfăit solemn de prapori şi fluturări de năfrămuţe albe, legate la răpizile diecilor, în glasul jalnic al celor trei preoţi, dintre cari unul era vestitul cântăreţ dela Obreja, cu lumănări groase în mâini, înfăşurate în năfrămi negre de mătase, ochii mei căutară deasupra tuturora pe Măria.

Coşciugul albastru, care cuprindea viaţa strivită a Măriei, era înfundat în acelaş car cu aşternut de otavă, în care venise ca bolnavă acasă. Doar că acum Moş Colă, nu tânărul soţ, purta boii de coarne.

Iconie îşi smulgea ceapţa depe cap, îşi spinteca cheutorile dela spăcel, — şi-şi muşca pumnii.

— Mărioo, maichii Măriee... urla în paroxismul chinului suprem.

La căpătâiul sicriului, copilaşul orfan, fără pălărie şi el, fu aşezat în cuib de fân. El stătea nemişcat cu ochii mari, miraţi, după cum venise atunci cu Măria îmbolnăvită.

Fugii îngrozită dela fereastră şi coborîi în grădină. Cortegiul se îndepărta mulcom, în cântece sfinte absorbite de distanţă.

Tăiai cei mai superbi trandafiri — şi peste o oră, când socotii că actul funebru şi-a încheiat desfăşurarea în biserică şi cimitir, pornii pe o cărare lăturalnică, cu fetiţa de mână.

In cimitirul năpădit de păpădii şi măcriş, câmp înflorit de cruci albastre, movila preoaspătă de lut răscolit, galben şi greu, se vedea cât colo.

Şi când aşezai trandafirii la poalele crucii, care mai păstra miros de tămâie şi câţiva fulgi dela găina neagră dată pomană peste groapă, cel dintâi şi cel din urmă omagiu al meu adus Măriei se desăvârşi: lacrimile mele îngemânate cu ale fetiţei porniră descătuşate, dornice de descărcare.

Deasupra noastră o ploaie mărunţică îşi scutura mărgelele albe. Plângea şi ea...

Şi într'un prun o păsărică mică tot începea ceva fără a isprăvi, un mic şireag de sunete scurte mereu repetate. Povestea ceva Măriei de sub glie... Ori poate o întreba...

MIA CERNA

Ultima trecere

Intr'o zi, tot ca şi asta, de Octombre,
Drumul mă va duce 'n crânguri sombre.
Intr'o zi ploioasă spre amurg,
Voiu dormi la margini de foburg.
Intr'o zi cu ceaţă şi cu vânt,
Regăsi-mă-voiu doar singur în pământ . . .
Când şi nucii-or să-şi destrame-arama,
M'oiu întoarce istovit la mama.

Sufletu-mi: un pelerin întârziat,
Colinda-va codrul întomnat,
Colinda-va galbine poienele,
Ce m'au îndrăgit cu Cosinzenele.

Pentru anii mei puţini, însinguraţi,
Vor pleca cocorii 'ndoliaţi.
Işi va sparge, cântecul, viorile,
N'or cânta mai mult privighetorile
Şi-or boci din plopi şi turle, ciorile.

PAVEL BUTAN.

Schițe monografice

de Gh. Atanasiu

I.

De vorbă cu Iosif Fanu despre chiverniseala lui.

...Intrăm în curtea săteanului, unde ne întâmpină ordinea, o grădiniță cu flori și un grajd de toată frumusețea.

Gospodarul e un om în vrâstă dar cu fața roșie de sănătate, cu mustățile mari lăsate în jos și cu albul de zăpadă a cămeșii ca o înveselire de primăvară.

— ...**Vi-s** acasă **tăți?** începe monografistul după ce ne-am dat binețe și ne-am strâns mâinele cu adevărată bucurie.

— Da **ni-s** acasă cu **tății** că, cu lucrul câmpului am **gătat.**

— Dumneata, ești Iosif Fanu?

— Eu **mi-s** domnule!

— Uite gazdă **Iosime,** de ce am venit la dumneata... Noi domnii ăștia, pe care i-ai văzut Duminică la biserică, **ni-s** toți copii de **pauri** (îi explică). Am fost dați pe la școală, ducându-ne fiecare, la ce **ne-o** atras și **ne-o** plăcut mai mult; dascăl, popă, **fișcal,** doctor de oameni, pentru tot felul de beteșuguri, doctori de **marve** și așa mai departe... Unii, cari avem părinți **pauri** văzând cât de rău și de greu, o duc părinții noștri astăzi, cu toate că lucrează de dimineața până seara târziu, ne-am hotărît să vă venim în ajutor, așa precum v'o spus și părintele **Buna,** Duminică. Dumneata să ne răspunzi la **tăt** ce vă întrebăm, pentru a putea mai ușor afla, c are-i **hiba**, de vre-o câțiva ani încoace de nu puteți **mâna**, nu aveți putere, mergeți din zi în zi mai rău...

Iosif Fanu ascultă îngândurat și întrerupe invitându-l în casă, cu o clătinare din cap, ca semn de afirmare și în loc de

răspuns.

— Poftiți domnule înăuntru!

Monografistul dă să intre în soba mică, cea de locuit, săteanul îl îmbie în cealaltă, zicând:

— Nu domnule... nu intrați, acolo...

Haideți în **soba** mare, că-i mai răcoroasă (e un îndemn ca să-și arate lucrurile curate și cum este împodobită odaia). Poftiți și ședeți pe **Clup** (scaun lung) și să dau o **țâră** jos obloanele, ca să puteți scrie mai bine.

— Dumneata taică **Iosime** ai putea spune cât **cuștule** în bani casa dumitale? începe ancheta monografistul.

— Hei, dar știu-o dracu!

— Bine, dacă ai vinde-o, cât crezi c'ai căpăta pre ea?

— Dar, cine dracu să ți-o cumpere, că la noi nu vin Amecanii... numai **ăia** au bani.

— Bine, bine dar să presupunem că ar trebui să-ți faci una. Cât te-ar **cuștuli** materialul?

— Noi nu putem să știm asta, că la noi nu se vinde și nu se cumpără **căși** și nici nu prea să fac noi, ...că oamenii n'au putere decând câmpul nu mai rodește și bucatele nu mai au preț.

— Apoi totuși... așa **pre** ochi, cam, cât ar fi casa, că nu i **mușai** să spui **baș de tăt** exact numai cam, cam...

— Da, știu că nu, **viedzi,** n'așî vrea să spun ce nu-i drept.

— Apoi să spunem că **cuștule** vre-o **25.000.—** lei (casa este făcută din lemn și e cam veche).

Dar cine-i prostul ăla să-ți dea atât **pre ea!**

— Atunci să zicem c'ar **cuștuli** vre-o 18.000.— lei.

— Mă tem că nu!

— O fi poate numai 10.000.— lei.

— Ba, mai bine!

— Hai, să zic că **cuștule** vreo 15.000.— lei.

— Așa! Așa! Cam **pre** aci pică!

Monografistul trece la altă problemă.

— Dar cât lapte mulgeți dela cele două vaci? Cât vindeți și câte **hoare** (păsări) aveți și câte ouă aveți dela găini într'un an de zile. Mi-ai putea spune **taică Iosime.**

— Astea numai **mulerea** mea, vi le poate spune (strigă) **Ilio!** Dute fuga până la mumă-ta în grădină și să-i spui să vină **de loc** că vrea domnul să întrebe ceva dela ea.

Femeia vine înroșită de alergătură și oarecum îngrijată de ce-o mai vrea „domnul" și dela ea.

— Dumneata **uină Veto** ai putea să-mi spui cât lapte mulgi dela vacă?

— Cinci, șase litri...

— C'atunci nu se plătește să-i dai de mâncare dacă îți dă numai atâta.

— Hei păi, mulg de două ori. Dimineața și seara.

— Vinzi ceva din lapte?

— Nu domnule, că **viedzi** ni-s cam mulți în casă...

— Bine, bine, știu eu că vă trebue. Numai vezi **Uino Veto,** îți mai trebue la fată un **țol,** un **spăcel,** niște pânză pentru poale... și de unde bani, că bucatele vezi că nu prea se fac și când se fac n'au preț.

— Apoi, mai vindem noi vreodată, când avem vreo lipsă în casă. Așa cum zici dumneata de vreun **spăcel,** de vreo pereche de poale... dar mie, cât îmi trebue... **pre vai și amaru...** mă mai las și așa ruptă, că nu mă duc eu nu știu unde, iacă prin casă îs bune și cârpite.

— Și cui vindeți laptele și cu ce preț?

— Este în sat un neamț, care îl strânge seara dar nu-I **baș** plătește, numai cu doi lei litra... Vezi domnule, m'o prins de bine și așa, c'am scos la lună câte două sute cincizeci lei, pre lapte.

— Câte găini... **hoare** ai?

— Douăzeci și două fără de cocoș!

— Dar pui câți ai?

— Știe focul... am vândut din ei și am mai tăiat,... că noi vedzi domnule, nu cumpărăm carne dela casap. Aș fi avut tare mulți domnule, c'or scos **cloțele** tare bine anul ăsta. S'o prăpădit mulți, că i-o luat **urliganul** și-or mai crăpat de **mișconi.** Să zic așa, m'or mai **ugit** (rămas) vreo treizeci de ăi mai mari și vreo douăzeci de ăi mai mici.

— Și vindeți din pui?

— Nu prea vindem... viedzi că ni-s mulți în casă și vara la lucru mai **năimim** oameni la lucru și seara trebue să-i așteptăm cu ceva mâncare mai bună.

— Cât **staier** plătiți la an? E întrebarea nouă a monografistului.

— Nici noi singuri nu ştim, că tot **furt** vin executorii şi ne cer şi nici odată nu ni-s gata de plătit. Ei zic, că mai avem restanţă... dacă îi întrebăm, apoi de ce domnule plătim atâta. Încă cu ştaierul la stat, am mai putea-o **mâna,** că nu-i aşa mult şi ştim de capătul lui,... numai la comună, la noi, nici odată nu ne pot spune exact cât avem. Odată că pentru asta, altă dată că pentru aia şi tot aşa mereu plătim de multe ori, ne duc şi ţoalele din casă dacă nu putem să le dăm ceva. Apoi asta domnule, socot cu mintea mea proastă, nu-i rând, ar trebui dumneavoastră să vă interesaţi la comună şi să faceţi rânduială. Că noi ştim că trebue să plătim şi vrem să plătim, numai să ştim cât.

— Aveţi chitanţe despre sumele plătite, că acolo este scris pentru ce şi pe cât timp aţi plătit?

— Avem dar ştie-le focul unde-s... trebue să fie prin ladă puse. Viezdi tu Veto, unde-s!

— Păi, eu iar nu ştiu unde-s, că tu le-ai avut...

— Ce mă iei pre mine cu **cvitele...** vezi domnule asta-i rău la noi, că nu scrie într'un **bucfar** ce plăteşte, că atunci ar putea şti exact cât o plătit şi cât mai are de plătit. Neamţul notează pre ele...

— Mai du-te tu dracului, că **barim** tu ştii să scrii... eu am ştiut domnule dar, eu mi-s toată ziua pre afară, cu **marvele** şi n'am vreme să mă ţin şi cu scrisul şi aşa uită omul... sunt **morcelit** pre mâini dar ea stând acasă, seara ar putea să mă întrebe cât am plătit, în cutare loc şi cutare loc şi ar putea să scrie în **bucfar** şi atunci am şti pre ce se duc banii... numai că-i cam leneşă şi ea, cu toate că are o scriere tare frumoasă... a fost prima la şcoala din sat la noi... (apoi întreabă deodată curios)... şi dacă n'o fi cu supărare domnule să vă întreb, de ce tot scrii dumneata acolo?

— Păi, vezi taică **Iosime** ca să nu uit, ce mi-aţi spus Dumneavoastră, despre lipsurile voastre şi despre necazuri.

— Şi asta tot ce scrii dumneata, merge la ministru?

— Apoi ajunge şi până la el, ca să ştie şi el despre lipsurile şi necazurile voastre.

— Zău **baş** la ministru?

— Da **baş** la dânsul...

— Apoi, atunci să srieţi c'am zis eu, un om care din copilărie mi-a plăcut să muncesc că nu-i cum se spune de mulţi.

Că răul de care suferim ar fi din cauza **ştaierului** mare. Cu **ştaerul** am mai putea-o noi mâna dacă câmpul ar rodi mai bine şi bucatele ar avea un preţ mai bun. Dar şi aşa, mulţi n'ar sărăci şi nu s'ar îndatora dacă n'ar fi **flanţul** (luxul) ăsta mare care dela o vreme încoace, o căzut pe capul nostru, **vedzi modia** asta nouă ce-o ieşit acuma, cu mătăsuri, cu cârpe de mătasă, spăcele de mătase şi ciorapi ca la doamne şi chiar ciorapi pentru bărbaţi! se cumpără acuma făcuţi gata cu **formeturi** (desenuri).

Că n'ar fi **baiu** că-s de mătasă şi scumpe, numai nu-s pentru noi **paori,** le iei odată, de două ori şi nu-s mai bune de nimica... la munca câmpului nu ţi-e haznă de ele. Ar trebui domnule ca **mueretul** ăsta să nu-i fie slobod să mai cumpere mătăsuri. Să facă tot în casă ca pe vremuri... dar să scrii acolo, şi asta la ministru, că eu nu mi-s om **beţie,** nu **duhănesc,** sunt om muncitor, strângător de avere şi nu mi-s dator la nimeni. Numai că nici **eu nu ştiu că ce-i...** nu merge treaba ca mai înainte şi mi-s necăjit că **n'am următori.** Iacă fata mea, îi măritată de patru ani şi n'are copii şi mă gândesc acum pentru cine am trudit eu atâta amar de vreme, să strâng avere...

Şi monografistul povesteşte în dialectul bănăţean, cu atâta îndemânare, că un ţăran de-a-lăturea care ascultă tăcut, nu-şi poate opri un cuvânt de admiraţie.

— Apoi dumneata domnişorule eşti de pre aici?

— Păi mis de pre aici, badeo!

— Să trăeşti! Asta-i bun că prin alea şcoli n'ai uitat să vorbeşti ca pre la noi...

Şi întrebările smulg răspunsuri tot mai bucuroase.

Monografistul e pe cale bună.

II.

De vorbă cu Spânu Nicolae despre credinţa lui.

Părintele monografist îmi dă prilejul să fiu de faţă la o anchetare religioasă, făcută săteanului Spânu Nicolae, care ne întâmpină, în pragul casei, bucuros că o faţă bisericească îi intră în curte.

După ce ne strângem mâinile pe rând, urându-ne obişnuita sănătate, ne îndeamnă să intrăm în **sobă**, alergând înaintea noastră să ne deschidă uşa.

Soba mare ne primeşte veselă, luminoasă şi destul de aerisită. Ca să ne ferească de curent, Spânu Nicolae închide ferestrele şi ne pofteşte să luăm loc. Mobilierul e cel obişnuit, cu deosebire că-i mai îngrijit. Două paturi acoperite cu scoarţe româneşti, două scaune lungi, o masă la ferestrele dinspre uliţă, o ladă şi un dulap, după înfăţişare, pare-mi-se cumpărat din târg. Pe jos sunt podele de scânduri, la ferestre sunt un fel de perdele improvizate făcute după priceperea gospodinei.

— De doi ani, am făcut casa. Ţine să ne lămurească Spânu Nicolae.

După ce ne mai povesteşte din necazurile băneşti, avute cu facerea casei, părintele îşi începe interogatorul, luând şirul întrebărilor din fişă. Spânu Nicolae răspundea liniştit şi după înfăţişare şi felul cum îşi alege cuvintele, răspunsurile sale sunt sincere. In ochii lui luminaţi de gânduri curate, s'a aprins şi bucuria că poate vorbi şi unui preot dela oraş. Vorbeşte rar de parcă ar dicta.

Părintele scrie cuvânt după cuvânt, aşa cum le spune Spânu. Când şi când ne depărtăm de linia întrebărilor, în destăinuiri din viaţa lui Spânu Şi am impresia că dacă am continua aşa nu mai terminăm o săptămână.

Dar părintele ţine în frâu elanul destăinuirilor lui Spânu Nicolae şi-şi urmăreşte stăruitor linia întrebărilor religioase. Totuşi, şi viaţa religoasă a lui Spânu Nicolae e un adevărat labirint, trebue o adevărată muncă de cercetător ca să-i poţi lămuri, fiecare obiceiu, fiecare crâmpeiu de credinţă şi fiecare destăinure ce-i formează axa de orientare morală, în viaţa lui de toate zilele. Deocamdată ne mărginim — adică părintele — la întrebări şi răspunsuri.

— Când sfinţeşti casa? Işi începe seria întrebărilor părintele.

— Am sfinţit casa când am făcut-o şi în fiecare an când vine popa cu crucea... Preotul nu intră cu crucea în toate casele... zice că stăpânii casei nu se duc la biserică. După mine, face rău preotul căci aşa îi învrăjbeşte mai rău, pe acei, care nu se duc la biserică, tăinueşte Spânu Nicolae, în afară de întrebare.

— Ce obiecte sfinte ai în casă? Şi părintele caută cu privirile în jur.

— Iacă două icoane, biblia, colo pe grindă și cărțile astea de rugăciune.

Sunt două cărți de rugăciuni editate, în limba română, la Brașov în anul 1907.

— Știi, să cânți în strană?

— Cum să nu! Toate glasurile bisericești le știu. Am fost și în corul bisericesc. Acuma nu mai este cor. Învățătorul **ăsta** nou nu se mai ocupă cu corul bisericesc.

Ar vrea să mai spună ceva depre învățător, dar își dă seamă că unui preot, nu-i iertat să vorbești de rău oamenii.

— Ești înscris în oastea Domnului?

— Până acuma nu... nu **mi-s** hotărît. Nu **mi-s** în clar...

Părintele explică despre oastea Domnului, lăsând să înțeleagă singur, dacă trebue sau nu să se înscrie. Spânu Nicolae ascultă, frământând gânduri. Observ oarecare nelămurire în ce privește oastea Domnului.

— Ar trebui să ne vorbească mai mult părintele nostru, să ne lămurească despre oastea Domnului. Atunci s'ar înscrie mulți. Suntem mulți cari nu **ni-s** în clar cu dânsa...

— Dar, aici sunt mulți săteni în oastea Domnului?

— Sunt...

— Ce rugăciuni știi? Continuă părintele întrebările, preocupat parcă de lămuririle pe cari le dorește Spânu despre oastea Domnului.

— Toate! răspunde mândru Spânu. Doar mi-s cântăreț în strană. Sunt mulți în sat cari nu știu decât Tatăl nostru. Dacă le-ai zice să zică **credeul** în biserică, apoi ori nu-l știu, ori se încurcă și se fac de râs.

— Vă mărturisiți și vă cuminicați?

— Eu m'am mărturisit și m'am cuminicat în bătaie. Acum mă duc iar... D'apoi, la noi în sat, nu prea sunt păcate mari. Pentru o înjurătură și pentru o bătaie **nevestei**, nu-i mai spui popii. Și așa, nevasta se plânge la toți, de te știe tot satul. Bătrânii și copiii se mărturisesc și se cuminică în săptămâna patimilor

— Cine tulbură liniștea familiei voastre? Vă certați, aveți dușmănie unul pe altul, vă îmbătați?

Spânu Nicolae avu o tresărire de bucurie.

— Avem pace cu toţi. Era mai mult o spovedanie decât un răspuns şi poate de mult aştepta Spânu prilejul să mărturisească cuiva — care-i preţueşte cuvântul — purtarea lui liniştită în sat. Numai bătrânul tată, când se îmbată **sudue** şi face larmă. Dar nimeni nu-l i-a în seamă că-i bătrân şi nu ştie ce face.

Ne necăjim numai că ne râd vecinii. Eu dacă mă îmbăt mi-s bolnav. Nu beau decât la sărbători mari, aşa la Crăciun şi la Paşti şi când e ziua mea, la Sfântul Nicolae. Duşmănie are cu mine numai Stanca lui Mărie, că l-am prins cu bani de furat dela epitropie şi l-am dat afară din comitet. Şi apoi încet ca o taină. Mi-s în vorbă aspră cu bătrâni pentru avere...

— Ar trebui să vă înţelegeţi, ca să nu ajungeţi la judecată.

— Până acolo nu ajungem. Da ştii dumneata, cum sunt bătrânii noştri... vreau să fie stăpâni până la moarte. Eu vreau să-mi dea partea de avere, făgăduită până nu moare... Suntem doar trei fraţi şi fiecare aşteaptă...

Spânu Nicolae nu spune mai departe şirul gândurilor, dar se înţelege că bătrânul fiindcă a rămas cu el în casă i-a făgăduit mai mult din avere. Dacă moare fără să-i legalizeze făgăduiala apoi averea se împarte în părţi egale.

— Ştii, părinte, mi-o făgăduit mai mult... doar eu îl îngrijesc acum. Dar o să ne înţelegem noi. Nu l-a răbdat inima pe Spânu Nicolae să nu ne lămurească necazul. Părintele notează şi se menţine pe linia întrebărilor fixate.

— Cum te porţi cu femeia? N'o necăjeşti?

— Ca omul cu femeia lui, te mai certi, apoi te împaci şi câte odată... şiret... mai **dai,** părinte. Că vezi, dumneata, femeia are gură şi te scoate din fire de multe ori. Altceva, mai rău, ne-a ferit Dumnezeu. Femeia mea e bună şi harnică foc... De aia mi-e dragă şi dânsa e **făloasă** cu mine.

— Ţi-aş aminti de bătaie... nu-i bine că dai în femeie... doar ai zis că ţi-e dragă. Caută părintele să-l povăţuiască.

— D'apoi ce crezi dumneata, domnule părinte, că doar nu-mi pun puterea cu dânsa. Iacă acolo o mângăiere pe supărate...

— Dar în judecată ai fost dat?

— Până acuma nu. N'am avut cu nimeni nimic.

— Ce necazuri ai avut în familie?

— Când mi-a murit mama. Incolo, de-alea mărunte ca în casa omului.

— Dar ce bucurii ai avut?

— Am doi copii. La naşterea lor am avut mare bucurie. La botezul lor am băut până n'am mai ştiut de mine.

— Cine îţi învaţă copiii să facă cruce şi să spună rugăciunea?

— Cel mai mare ştie dela şcoală, toate rugăciunile, doar citeşte apostolul în biserică, cântă şi în corul domnului învăţător. Pe cel mai mic, îl învăţăm noi. Aşa câte odată seara, când nu suntem obosiţi.

— Injuraţi? Spuneţi minciuni, vorbeşti urât în faţa copiilor?

Spânu Nicolae s'a întristat. Şi-a adus aminte de ceva neplăcut.

— Nu prea ne putem stăpâni, **suduim** în faţa copiilor. Bătrânul când vine beat spune vorbe urâte, iar maică-sa bleastămă şi drăcuie. Ne pare rău, dar ce să facem . . . Se necăjeşte omul şi uită de dânsul.

Părintele îl sfătuie, blând despre grija ce trebue s'o aibă ca din gura lor să n'audă copiii nici un cuvânt rău sau urât. — Spânu Nicolae a încreţit din frunte şi a strâns pumnii, mânios pe el şi făgăduieşte că are să se stăpânească. Are să spună şi la ceilalţi.

— Ai dreptate, domnule părinte. Copilul trebue crescut să audă numai cuvinte bune.

— De cine asculţi tu, Nicolae, în treburile tale gospodăreşti şi chiar pentru celelalte fapte, ce-ţi vin în gând să le faci?

— De bătrânul tată. El e gazdă. Ştie multe şi ne învaţă numai de bine. E un om bun . . . numai să nu bea. Atunci nu te mai poţi înţelege cu el.

Se mai păstrează încă — mă gândesc — respectul pentru bătrâni. Tineretul din satele noastre le ascultă sfatul şi primesc dela dânşii experienţa şi filozofia unei vieţi trăite.

— Ce te îndeamnă la biserică, serviciul divin, corul, predicile . . . ?

Lu Spânu Nicolae i s'a luminat faţa de parcă s'ar afla în biserică şi răspunde cu glasul plin de evlavie.

— Ascult cu multă plăcere şi **utrenia** şi **liturghia,** îmi plac cântările în strană şi corul copiilor. De altfel, lumea la noi în sat e dornică să cânte în strană şi în cor.

— Se fac în sat **acatiste,** pomeniri pentru morţi sau alte rugăciuni la biserică?

— Se fac pomeniri de morţi şi rugăciuni la **rugă.** Slujbe se fac numai dacă moare cineva. Eu am făcut praznic pentru mama mea. Spânu Nicolae,adaugă o observaţie. De o bucată de vreme, nu prea se fac praznice. E o cheltuială mare. Iacă acolo preotul şi câteva neamuri. Nu ştiu dacă s'a făcut vreo patru în sat.

— Ce **posturi** ţineţi voi?

— Când ţinem posturile mâncăm cu **oleiu** . . . Dacă nu postim, nu ne merge, ne mor porcii, şi avem pagube. Ţinem post Miercurea şi Vinerea. Atunci nu prăjim în oală. Postul dela **Sânpetru** nu-l putem ţine. Numai postul paştilor şi postul **negru** (a adormirei) îl ţinem. Vara, mâncăm la câmp ceapă şi ni-s sănătoşi.

— **Maslu** faceţi voi?

— In sat la noi, nu prea se face maslu . . . când se face maslu se aduc şapte preoţi.

— Ce datini aveţi la mort?

— Apoi,rânduiala mortului . . . se spală, se îmbracă, se aşează pe masă şi se cheamă preotul să-i citească. Până se îngroapă, în fiecare seară se face priveghiu. Morţii cu **hibaşi** (infecţioşi) se aduc în biserică. Dela moarte, până la şase săptămâni, se cară apă cu plată şi în fiecare zi merge cineva la morminţi şi se roagă. După înmormântare se face pomană. La şase săptămâni şi la o jumătate de an se face parastas.

— Ce fapte bune ai făcut?

Spânu Nicolae l-a privit mirat de întrebare, pe părinte. Totuşi observ că încearcă un sentiment de bucurie, pentru prilejul de a-şi destăinui faptele bune. Incepe cu o exclamaţie de modestie şi de regret, că n'a făcut mai multe fapte bune.

— La oameni săraci am dat grâu şi le-am dat câte o **cătrinţă,** câte un **spăcel** sau un suman mai vechi. Am cumpărat scaun în biserică lu Ion Trimurici. Am da bani pe împrumut fără **căpară.** Iacă lui Ghilezan Ion i-am dat douăzeci mii lei... dar mi-a dat omul omeneşte înapoi.

— Ce crezi, n'ar putea fi oamenii mai buni?

— De ce nu părinte. Oamenii nu trebue să aibă dușmănie, ar trebui să învețe copiii mai multă carte, căci e de mare folos în viață.

— Trebue să aibă omul frică de Dumnezeu?

— Vai și amar de acel care n'are frică în Dumnezeu. De când a trăznit în sat la noi, am și mai mare frică în Dumnezeu. Spânu Nicolae mai să-și facă cruce. Odată cu cuvintele și adaugă cu oarecare mânie. Asta-i răul. Ce-i cu multă carte, n'au frică de Dumnezeu.

— Ce crezi despre pedepsele lui Dumnezeu?

— Eu cred că Dumnezeu pedepsește pe tot omul de orice faptă. Câte odată îl mai încearcă și pe omul cel bun. Atunci dracu îl chinuește. Alte ori pedeapsa ajunge și pe nepoți. Dacă cineva blestămă, Dracul îl ascultă. Uite Vasile Țurlui a fost primar. Oamenii l-au blestemat și i s'a strâmbat gura.

— Scoateți crucea la câmp, când este secetă?

— Cum să nu... trebue. Altmintrelea nu plouă, dar trebue ca popa să fie la suflet curat, almintrelea în loc de ploaie, ne trimite piatră. — Uite, în satul vecin... preotul este rău și de câte ori scoate crucea vine în sat piatră. Omul care duce crucea la holdă, trebue să fie mărturisit și cuminicat. Inainte vreme când venea furtuna se trăgeau clopotele. Vinerea era zi de post pentru piatră.

— Mai cunoști astfel de zile, așa **sărbători băbești?**

Spânu Nicolae are o tresărire, de parcă ar spune că asemenea sărbători au și ele un rost, dar el nu prea le mai dă așa multă crezare. Văzând pe părinte că notează în fișă, le spune rar, strecurând cuvinte din care reese cât de greu e a se desprinde din aceste datine și credințe.

— De... băbești, băbești domnule părinte dar lumea le ține. Nu sunt în calendar, dar le-au babele însemnate în mintea lor.

Sunt multe, dar ți le spun așa cât le știu și după cum le-am auzit... Dela Sfântul Petru și până la Sfântul Ilie sunt sărbători pentru ovăz și grâu... o zi când omul nu lucră pentru piatră și trăznet. Vinerea, femeia nu coase cu acul și nici nu țese sau răsucește. Nici nu face pită. Avem apoi **Caii lui Sântoader,** care începe la începutul postului de Paști și ține două săptămâni. Prima săptămână sunt caii buni, a doua săptămână sunt caii cei șchiopi. Femeile nu lucră, căci le calcă caii cu răul, iar seara nu se aprinde lumină în casă. Luni se

spală cămăşi, iar Marţi, Miercuri, Joi, Vineri şi Sâmbăta femeile nu lucră dela ora trei după amiază. Miercurea şi Vinerea postesc şi nu coase nimic... Lucră aşa prin curte. Joi după Sântoader se urcă caii lui Sântoader la cer, cu lumini.

Avem apoi **Vartolomeiu** — femeile nu coasă şi se ţine post, pentru ca să se coacă grâul. **Saviţa** sărbătoare pentru femei, iar pentru copii avem **Barbura.** Babele spun că dacă se ţine această sărbătoare, copiii sunt feriţi de rele. **Vedenia** este sărbătoare pentru sănătatea ochilor. **Ignatu...** adică se ţine post cinci zile înainte de Crăciun pentru rele. Sâmbătă după sfântul Ilie, se ţine post pentru trăznet. Tot aşa se ţine post pentru trăznet şi nu se coase marţi după Rusalii şi marţi după Paşti. Pe o femeie pentru că a cusut marţi după Rusalii a trăznit-o. Am văzut cu ochii mei,... nu-i minciună. In postul Crăciunului avem sărbătoarea sfântului **Andreiu** şi se ţine pentru ca să nu te mănânce lupii. Dacă n'o ţii şi lucrezi, lupii vin mânaţi de duhuri rele şi-ţi mănâncă vita din grajd, ba chiar se dau şi la oameni.

Astea cam sunt... adică cât le ştiu eu şi pe care mama mea le ţinea. Femeia mea ţinea **mercurile** şi **vinerile, caii lui Sântoader, Vartolomeu, Ignatu** şi **Andreiu...** babele ţin multe... ar trebui să stai odată de vorbă cu ele, să-ţi povestească. Uite este baba Chiva... Ea ştie şi descântece... ba face **vrăji...**

— Dar dumneata ce ştii despre vrăji şi despre cântece? Spânu Nicolae şi-a răsucit o ţigară, şi-a aprins-o după ce m'a întrebat dacă fumez, şi şi-a cerut voie dela părinte.

— Fumul dracului, părinte... nu-l pot lăsa.

Părintele îi face doar semn să spună ce ştie despre descântece.

— Apoi, la noi în sat, babele descântă de **diochiu,** de **colăcit** (de inimă), de **bubă,** de-al **blăstămat,** de **urmă,** de-ale **sfinte,** de **strigoi.**

— Ai auzit vre-un descântec sau poate ştii vre-unul?

Spânu Nicolae râde bucuros de ştiinţa în ale descântecului şi dă din cap afirmativ.

— Am învăţat dela mama şi eu descântul de diochi... săraca mama îşi făcea cruce, apoi mă ungea pe frunte, zicând:

Amin, amin, maică Mărie,
Leac lui **Nicolae** să-i faci
Ieşi diochi din cap
Că n'ai conac,
Ieşi din spate
Că n'ai parte,
Ieşi din piept
Că n'ai **driept,**
Ieşi din şele
Că n'ai putere,
Ieşi din inimă
Ieşi din splină,
Ieşi din ficaţi
Ieşi din genunchi,
Ieşi din vedere,
Ieşi din 99 de încheieturi!
Eu diochiul aseară l-am mânat în sat
Ca pe un câine turbat
Şi **Nicolae** e sănătos,
E spălat ca argintul curat,
Ca'n pântecele mamă-sei ce l-a făcut.
Ca vinul strecurat,
Ca'n ceasul ce s'a născut,
C'an pântecele mamă-sei ce s'a făcut.

Pentru un descântec de diochiu, se dă babei, un leu.

— Dumneata crezi în descântece?

— Eu unul nu cred... dar **lumea săracă cu astea se tămăduie.** N'are bani să umble la doctori.

— Dar vrăjitori, vrăjitoare aveţi pe aici?

— Avem un **paure** vrăjitor... la satul vecin sunt **paurişe** şi aduc pe dracu de le face pe voie. Iţi aduce şi pe morţi, să vorbeşti cu dânşii. Te duci la vrăjitoare. Ii spui şi noaptea îţi vine mortul la căpătâiu. Ba, ţiganii îţi spun tot, din **ghioc.**

— Cunoşti câteva întâmplări de-ale vrăjitoarelor?

— Cum să nu... iacă acum vre-o cinci ani, o vrăjitoare a zis unei femei... vrei să-ţi arăt pe dracul? Adă un ou. Femeia a văzut pe bată-l crucea, cum a sărit din ou şi s'a speriat. L'a văzut cu pălărie şi îmbrăcat ca o păpuşă.

S'au îmbolnăvit odată caii lui Tilici şi a venit o vrăjitoare şi a descântat şi le-a trecut cailor. Vrăjitoarea a spus că un om negru ia diochiat.

A descântat cu un cărbune apa dintr'o ulcică, a udat caii cu apa descântată în cruce şi le-a dat apoi să bea. Cărbunii i-a lepădat, apoi ulcica goală a pus-o cu gura în jos, la ţâţâna uşii grajdului.

O femeie s'a dus la o vrăjitoare s'o întrebe de ce se ceartă cu bărbatul... vrăjitoarea a spus: Caută în grădină la spatele casei, că este acolo îngropată o oală neagră. Vecina ta a îngropat-o ca să vă spargă casa, după ce a pocnit din biciu şi a aruncat-o mai întâi peste casă. Oala e de tablă. Scoate-o şi arunc'o la dânsa în voreţ ca să vă deslegaţi de vrăjit şi să se hârjonească câinii. Aşa treceţi vrăjitul asupra câinilor.

— Şi crezi în vrăjitori?

— Eu nu cred. Toate vrăjitoarele trăiesc vai şi amar de dânsele. Dar dacă ele pot face toate minunile de ce nu se fac pe dânsele bogate şi fericite?

— Strigoi sunt în sat la voi?

Spânu Nicolae încearcă parcă un sentiment de frică, râse singur de teama lui şi începu să povestească.

— Am auzit, dar n'am văzut. La o femeie i-a murit sora. Seara când mulgea vaca a venit un fluture alb, frumos şi strălucea ca soarele. Fluturele s'a dat la ochii şi obrajii femeii... a vrut s'o sărute. Apoi femeia a intrat în casă şi fluturele după dânsa. A zburat prin casă şi apoi a plecat. Era sufletul sorei, care a venit să-şi i-a rămas bun.

Nicolae Vichenţiu a murit acum vreo şapte ani şi a fost strigoi. Când a murit, a strigat de s'a auzit până la vecin. Noaptea venea la patul femeii şi îi vorbea. Ginerele n'a crezut şi a venit să păzească o noapte. Au stins lampa şi au aşteptat. Târziu, noaptea au auzit uşa zdrângănind şi au văzut cum a deschis-o un vânt. Şi afară nu era vânt. L-a simţit femeia şi ginerele cum a venit la pat, cum umbla pe la masă şi căuta scaunele. Femeia l-a blestemat şi atunci strigoiul s'a mâniat şi l-au simţit cum umblă iute prin sobă şi odată a dat oalele toate jos din dulap.

S'au speriat amândoi şi în noaptea aceea au chemat pe vrăjitoarea Nuţa din Hitiaş şi a descântat. De atunci n'a mai venit.

La noi în sat a fost un strigoi care venea ziua. Era un ied alb şi frumos. Nora lui Ilarie, a văzut odată un câine negru, cum urla. Era bărbatul ei făcut strigoi. Strigoii nu fac rău. Ei vin să vadă pe ai lor cei vii. Vin prin **sobă,** prin grajd, pe la vite şi pe la păsări.

Dar Nicolae Spânu mai are să ne spună şi fără să întrebe părintele. Ne destăinuie din cele auzite.

— In sat, pe hotar s'a arătat o lumină mare. A ars şi apoi s'a stins. Era **o vâlvă.** Un om în sat la noi s'a luptat cu vâlvele. A căzut jos şi a făcut spume la gură. Când s'a sculat a spus: Veniţi cu boii acasă că vine o furtună mare şi furtuna a venit. El a fost **vâlvaş** şi se lupta cu **vâlvele** să nu vină pe hotare cu furtunile lor. De când a murit omul acela, nu mai avem ploi la hotare.

Pe alt om, după ce l-au îngropat, a pierit din momânt. Oamenii zic că l-au furat **vâlvele,** căci era **vâlvaş** de hotare.

Vâlvele sunt rele. Ele aduc furtuni mari pe hotare. Pe unii oameni îi duc **ielele.** Avem în sat la noi un om la care i-au luat **ielele, picioarele...** Ielele sunt rele şi nu e bine să blestemi noaptea... că-ţi iau un picior, o mână... Ferească Dumnezeu...

Spânu Nicolae s'a cutremurat, s'a înfricoşat singur de cele povestite. Ori cât s'ar strădui el să pară că puţin îi pasă şi nu le dă crezare, observ că-i vine greu să se desprindă din sfera celor povestite, care constitue în adevăr o credinţă a satului. Am impresia că sătenii aceştia se zbat între două lumi. A închipuirii lor, aţâţată de povestirile şi întâmplările sugestive din viaţă, şi a trecutului cu credinţele mitologice şi a unei realităţi întronată de religia creştină ortodoxă. Ei luptă cu dracul şi se roagă de Dumnezeu să-i scape. Văzduhul e plin de spirite rele, care-i pândesc să le facă numai rău. Dumnezeu îi lasă în seama lor, îi încearcă ca să le vadă puterea lor de credinţă. Impotriva **vâlvelor, ielelor** şi a tuturor spiritelor ce le fac rău se apără cu **vrăjile** şi **descântecele.** Au realizat chiar şi un compromis, un fel de pact pentru pace, întronând acele sărbători de post şi rugăciuni cum sunt **vedeniile, caii lui Sântoader, Andreiu, Ignaţiu, Vartolomeiu,** etc.

Fixându-le, după orânduiala făcută, cândva, sătenii se pun la adăpostul relelor, ce-ar veni din nerespectarea lor.

Acestea toate se păstrează din tată în fiu, răbojate în sufletul lor, credinţe care îi stăpânesc demonic în viaţa de toate zilele. Spiritele rele şi bune trăiesc în mijlocul lor, ispitindu-i, apărându-i şi pregătindu-i pentru viaţa veşnică, căutând fiecare să-l aducă în împărăţia sa...

Nu pot continua şirul gândurilor, căci părintele sare dintr'odată cu întrebările la realitatea zilnică. E o smulgere brutală, chiar şi pentru Spânu Nicolae, care l-am simţit că străduieşte cu priceperea lui, să pătrundă misterul povestirilor de până acum.

— De ce n'au femeile copii?

—Apoi, femeile se fac cu draci. Este la Hitiaş o femeie care le **trage la foale** şi **lapădă** copilul.

Moaşele întorc **stratul** în femei. Pe altele le-am auzit că s'au folosit de rădăcini de trifoi şi **brustuesc** copilul până-l omor. Numai două să închidă legea, să vezi că nimeni n'ar mai îndrăzni să facă aşa. Nu fac copii pentru **făloşie**, vreau să **fie frumoase.** Cumpără tot felul de drăcii dela **dughianuri.** Şi nu vreau să facă copii ca să nu le dea averea şi s'o fărămiţeze. Se mulţumesc cu un copil, căci atunci rămâne averea numai la unu. Apoi unii se iau de tineri şi nu se cunună. Aşa este. Azi se duce fata după unul, mâine după altul, apoi cu altul de ajung copiii să nu ştie cine le sunt părinţii. Dacă legea ne lasă aşa, apoi mâine nu mai avem oameni cununaţi. Mai înainte aveau frică de lege...

Spânu Nicolae a spus cuvintele acestea cu durere. I-am văzut-o sticlind în ochii săi cuminţi, stăpâniţi de credinţa fanatică în vlaga acestui popor. El parcă îşi dă seama că menţinerea aceasta sălbatecă, cu toate obiceiurile de un singur copil, e cauza că femeile nu au copii. In mintea lui simplă se gândeşte la o constrângere şi n'o întrezăreşte decât în **lege.**

Părintele abia a dovedit să se ţină cu notările în fişă, după spusele lui Nicolae. S'a sculat, pregătindu-se de plecare, şi după ce şi-a luat rămas bun, Nicolae îl mai opreşte o clipă în pragul uşei.

— Şi-o să fie ceva, de aici, domnule preot?

— O să fie... răspunde părintele mai mult ca o scăpare.

— Să-mi dai şi mie să cetesc, când ai să faci cartea despre ce ţi-am spus.

— O să-ţi dau.

— — — — — — — — — — — — — — —

GH. ATANASIU

Intomnare

Se sgribură 'ntomnarea la fereastră
Şi peste lanuri cade brumă grea . . .
Iubito, pleci de mine mai departe,
Cum vii aproape de uitarea mea.

Cu mâini uşure, Toamna, fată tristă,
Işi scutură de aur, părul lung . . .
Cum vii, iubito, tot mai spre uitare, —
Ispititoarele-i chemări m'ajung.

— Hai, fată tristă, mică şi bolnavă,
Dece nu intri? Uite, ţi-am deschis.
Să nu te sperii de găseşti la mine,
Doar un defunct şi rece paradis.

Se sgribură 'ntomnarea în odae
Şi sufletu-mi adoarme 'n flori de nea . . .
Iubito, pleci de mine mai departe,
Cum vii aproape de uitarea mea.

PAVEL BUTAN.

Diplomatarium Timisorense

Diploma Voevodului Moga, edată în Timişoara la 1451.

Comunicat de: Prof. TRAIAN MAGER.

Documentul reprodus aci în facsimil se păstrează în Muzeul Naţional din Budapesta şi nu a fost publicat până în prezent [1]).

Prin acest document, edat în Timişoara la 10 Aprilie 1451, Ioan Huniade înştiinţează capitlul din Arad că voind să răsplătească pe distinsul Voevod Moga dela Hălmagiu pentru serviciile credincioase prestate coroanei statului maghiar, îl confirmă împreună cu fiii săi Mihaiu şi Sandrin, în posesiunea voevodatului Căpâlna (Kápolna) — Hălmagiu (Halmagh) — Băiţa (Kisbánya), pe care şi până aci îl stăpâniseră neconturbaţi, — voevodat, care se află situat în judeţul Zărandului.

Se adevereşte prin aceasta că Românii, trăiau şi acum pe la mijlocul sec. XV tot în străvechile lor organizaţii voevodale. Documentul de faţă, cât şi alte numeroase documente similare, de confirmare, ori înălţare la rangul de nobili, a familiilor româneşti, de către Huniadeşti, ne atestă valoarea politică a elementului românesc în acea epocă.

Documentul sună astfel:

Iohannes de Hunyad Regni Hungarie Gubernator etc. Honorabili Capitulo Ecclesie Orodiensis. Salutem cum honore. Cum nos pro fidelitatibus servicys et fidelium servitiorum meritis gratuitis. **Egregy Moka waywode de Halmagh,** quibus ipse sacre huius Regni Hungarie Corone et expost nobis sub locorum et temporum varietate laudabiliter exhibitis et impensis, quorum intuitu volentes sibi aliquantis nostram exhibere benivolentiam favorosam waywodatum de Kapolna Halmagh et Kysbanya notatum in Comitatu de Zarand. In quorum pacifico dominio Idem Moka waywoda et fily sui videlicet Michaelis et Sandrinus a dudum perstitisse et persistere asseruunt etiam de presenti. Ac totum et omne Regnum si quod Regia maiestas in eisdem qualitercumque et exquibuscumque causis modis et rationibus haberet aut ipsius concerneret serenitatem simulcum cunctis ipsorum utilitatibus et pertinenciis quibuslibet prefatis Moka waywode et Michaeli ac Sandrino filys cuiusdem ipsorumque hereditatibus et posteritatibus universis serie aliarum literarum nostrarum donationalium exinde

---

[1]) A fost achiziţionat de autor pentru Monografia Ţinutului Hălmagiu.

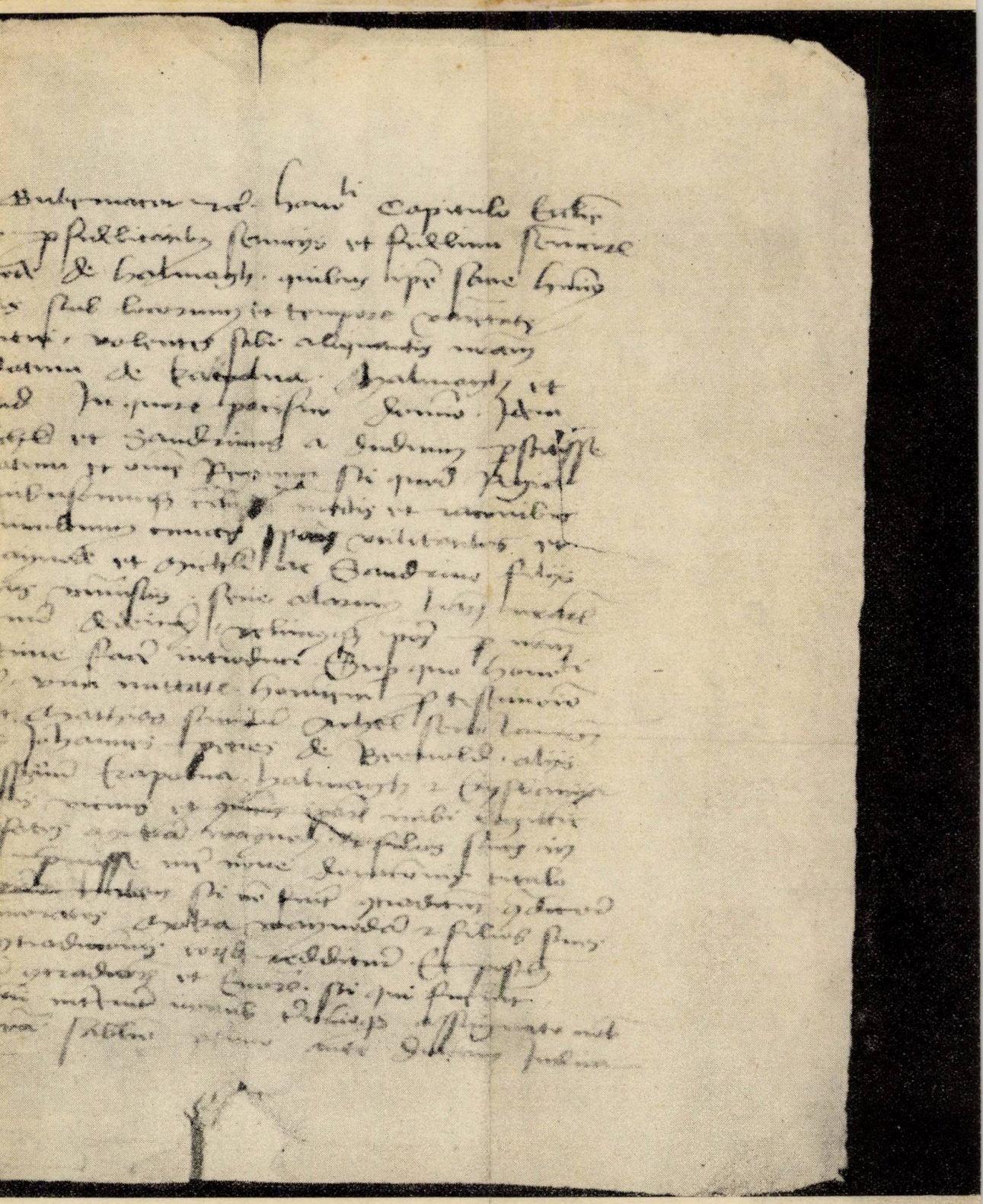

ul Ungariei confirmă pe Voevodul Moga din Hălmagiu şi pe fiii săi Mihai şi Sandrin în

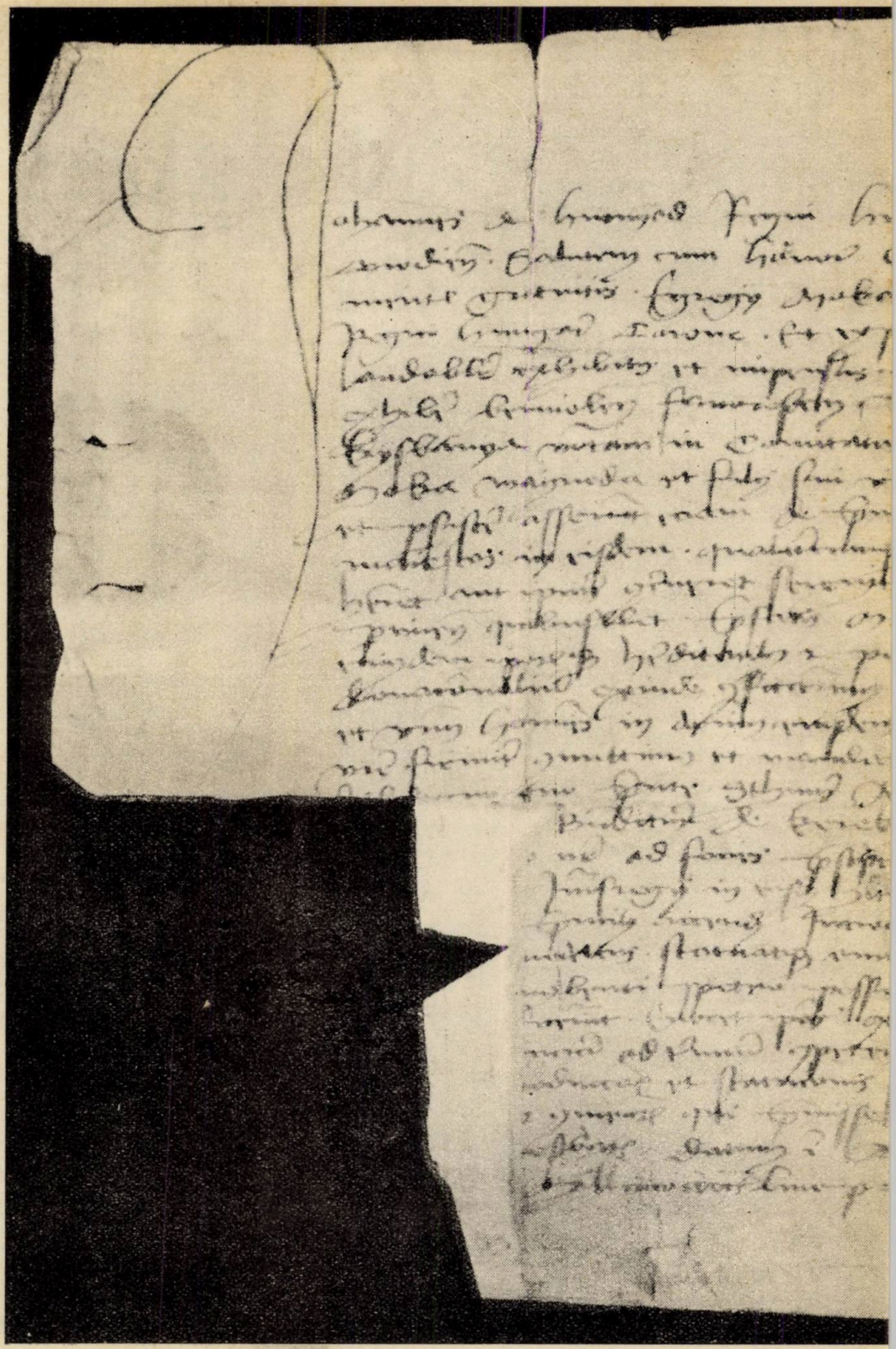

Documentul edat în Timișoara la 10 April 1451 prin care Ioan Huniade

con facturarum imperpetuum dedimus velimusque ipsos per nostrum et vestrum homines in dominium eiusdem legittime facere introduci. Super quo honorabilitati vestre firmiter committimus et mandamus quatinus unum mittatis hominem pro testimonio fidelitatum quo presente Stephanus Achel aut Mathias similiter Achel servi Laurencii [ ] Benedictinus de Kereky neve Iohannes Petres de Brenold. Alys [ ] homo noster ad sociis prescriptarum possessionum Kapolna Halmagh et Kysbanya [ ] juris regii in eisdem habiti universis vicinis et convicinis ipsorum in ibi legittime [ ] presentibus attendendis introducat prefatos Mokam Waywodi et filios suos in [ ] oditus statuatque eundem eisdem premisse nostre nove donationis titulo [ ] incumbenti perpetuo possidentum (pariter habende) si non fuerit contradictum contradictores fuerint. Evocet ipsos contra memoratos Moka waywodam et filios suos [ad suam pre] senciam ad terminum competentem rationem contradictionis eorundem reddituros et posthanc [cont] radictionis et statutionis seriem cum contraductorum et evocatorum si qui fuerint [ ] comemoratis qui premisse statutioni intererunt nonulis terminoque assignato nobis [ ] rescribatis. Datum in Themeswar sabbato proximo ante Dominicam Iudici [ ] Millesimo CCCCL-mo primo.

„GÂNDIREA"

Anul XVIII. Nr. 10. — Decemvrie 1939

Revista „Gândirea", cu o consecvenţă şi o tenacitate fără precedent, continuă să militeze pentru acelaş ideal. Numărul pe luna Decemvrie, pus sub titlul „Regele şi Biserica", este un impresionant document al acestei consecvenţe. Timpurile învârtindu-se, ideologia „Gândirii" este azi de o actualitate pe care n'o mai poate contesta nimeni.

D. Nichifor Crainic deschide numărul cu articolul „Regele şi Biserica". Dsa caută să arate legătura strânsă care există intre regimul nostru politic actual şi trecutul bisericii ortodoxe. O strălucită expunere istorică defineşte situaţia monarhului bizantin faţă de biserică. Absolutismul basileului, strateg şi legislator în slujba lui Hristos, în acelaş timp şi arhiereu al bisericii, monarh ales, care totuşi domneşte „prin graţia lui dumnezeu, este adus mai aproape de înţelegerea cetitorului modern. Impăratul izolat de supuşii săi, chiar şi cei mai de rang, printr'un ceremonial impresionant, este un teolog pătruns de umilinţă creştină: nu odată el îşi părăseşte hlamida pentru rasa monahală, iar ceremonia anuală a spălării picioarelor este de o semnificaţie profundă.

Cezaropapismul rusesc este deformarea acestui absolutism bizantin. La Români apostolatul monarhic a fost altfel înţeles. Tradiţia religioasă a voevozilor noştri se continuă în personalitatea Regelui Carol II, care a declarat, aici în Banat chiar: „Eu sunt născut şi crescut ortodox".

Prin sugestive exemple se arată concepţia care leagă sub domnia actuală Regele de Biserică: Suveranul vrea o Biserică dinamică, vie. Acest lucru îndreptăţeşte speranţele autorului că mentalitatea anacronică a acelora cari tind să limiteze cât mai mult Biserica şi studiul adevărului creştin nu va putea să dăinue.

Poezii semnează N. Crevedia, Radu Gyr, Donar Munteanu, Virgil Carianopol, Aurel Chirescu, Olga Profir şi Emil Zegreanu.

D. Al. Busuioceanu dă seamă de o operă de Murillo, care se credea pierdută şi pe care dsa a identificat-o în Colecţia Regală. Este vorba de „Invenţia picturii", care ne este înfăţişată într'o splendidă reproducere.

Cititorii „Gândirii" îşi amintesc numărul din 1937 în care tot d. Al. Busuioceanu le revela capodoperile lui Greco din aceeaş Colecţie Regală. Aceste comori de artă au format miezul expoziţiei Greco organizate la Paris cu ocazia Expoziţiei Internaţionale din 1937. Se vede că bogata colecţie de tablouri, reunită de Regele Carol I, mai conţine şi alte opere demne de revelat amatorilor de artă şi marelui public. Erudiţia d-lui Al. Busuioceanu, care-l ridică în rândul somităţilor europene în materie, este o garanţie că delicata inventariere a Colecţiei Regale se face în condiţiunile cele mai bune.

In cadrul aceluiaş articol mai avem regalul unei minunate reproduceri: „Portretul unei doamne" de Rubens. Şi acest tablou face parte din Colecţia Regală. Mai aflăm că catalogul colecţiei va apare în curând în patru volume, primele două fiind chiar sub tipar.

D. Alexandru Marcu semnează un studiu, fragment dintr'un volum, asupra poetului italian Ugo Foscolo, autorul Scrisorilor lui Jacopo Ortis. D. Stăniloae publică un eseu intitulat „Filosofia existenţială şi credinţa în Isus Hristos".

Cronici semnează Nicolae Roşu, Mariella Coandă, Ştefan Baciu, Gh. Vrabie, Al. Busuioceanu, Ion Diacu şi Nichifor Crainic.

Un număr deosebit de bogat.

Un poet timişorean necunoscut: Alexandru Viţianu

Nu este vorba de un debutant în care bănueşti doar nesigura scântee a talentului. Nu este vorba de un tânăr imberb în dibuirile căruia nu ştii ce ţi-a plăcut: prospeţimea naivităţii sau valoarea reală. E vorba de un poet consacrat altădată în pleiada simboliştilor români, care a venit de câtva timp să trăiască la Timişoara. Pe d. Alexandru Viţianu îl cunoaşte multă lume în oraşul nostru ca magistrat, ca automobilist în căutarea peisagiului inedit, chiar şi ca om de gust de o cultură apuseană pronunţată, dar câţi bănuesc **poetul** sub manierele sfioase ale personagiului acestuia interesant şi bine crescut?

Şi totuşi. Avem în faţa noastră un volum de 90 de pagini în care autorul a îngrămădit, contrar obiceiului, peste optzeci de poeme culese cu literă măruntă. „Fericirile nebănuite" e titlul volumului, care nu este decât reeditarea recentă a unui volum mai vechi.

Volumul este împărţit în cicluri: Melancolii, Imnuri către femeie, Năvalnice torente, Viermele cenuşiu, Omul. Iubitorii poeziei simboliste, erotice, pe cari Minulescu i-a blazat prin repetarea obsedantă a unui procedeu vor gusta poezia lui Alexandru Viţianu.

Notăm încă titlurile celorlalte volume de poezie şi proză ale aceluiaş autor: „Bacante", „Pe alături de viaţă", „Veva", „Ochii boschetelor", „Tristeţi fără de trup", „La sânul tău, Cytheră".

NIC. IVAN.

A. N. Ivanov: Gânduri. Cu o prezentare de N. F. Costenco. (Editura „Itinerar" Chişinău. Colecţia „Societăţii Scriitorilor din Basarabia). D. A. N. Ivanov cultivă genul scump d-lui Moţîu: aforisma. Cum subliniază şi prezentatorul volumului, autorul este poet şi nu tinde spre un sistem coherent. Cu alte cuvinte aceste aforisme nu sunt „pietre pentru templu", ca cele publicate de mult de Lucian Blaga. Aceasta nu înseamnă că gândurile d-lui A. N. Ivanov n'au o adevărată adâncime filosofică.

✣

Aurel Cosma: Reminiscenţe italo-bănăţene. (Editura Institutului de Cultură Italiană în România Secţiunea Timişoara). In lucrarea sa, care e desvoltarea unei conferinţe ţinute în limba italiană, autorul trece în revistă istoria Banatului din timpurile preistorice şi până în zilele noastre, notând cu justeţe şi multă erudiţie contribuţia Italiei la progresul cultural şi de civilizaţie al acestei regiuni. O cărticică utilă prin informaţiile cu sârg adunate dintr'o bibliotecă întreagă, înşirată în bibliografia dela sfârşit.

✣

„Viaţa Basarabiei" (Chişinău; a. VIII. Nr. 9—10). Revista d-lui Pantelimon Halippa aduce în acest număr, pe lângă poeziile semnate Pan. Halippa, N. F. Costenco, Codin Alecu, Sergiu Matei Nica, T. Nencev şi V. Luţcan, preţioasa contribuţie la istoria Basarabiei sub ruşi a d-lui prof. univ. Al. Boldur, articolul d-lui Dr. E. Negovschi din trecutul dinastiei noastre, al d-lui Gr. Vrabie despre Muzeul din Chişinău şi o bogată cronică. Recenzii de reviste complectează numărul.

✣

Poezii de Grigore Bugarin traduse în limba maghiară. D-na Greta Bogdan, care pe lângă talentul scrisului reuneşte egala cunoaştere a mai multor limbi (în „Fruncea" i s'au publicat altădată câteva traduceri de Ady) a tradus foarte corect câteva din poemele volumului „Ameaz liniştit" de Grigore Bugarin.

✣

Gh. Atanasiu: „Moara roşie" (roman. Ed. Cugetarea). Evenimentul acestui sărac sfârşit de an literar bănăţean este apariţia de mult aşteptatului roman al autorului „Adelinei" şi „Desmoşteniţilor". „Moara roşie" este un gros volum de peste 300 de pagini aşa încât ne trebue timp să-l citim. Din fragmentele publicate apare că talentul de povestitor al scriitorului timişorean Gh. Atanasiu s'a cristalizat mult. Intr'o acţiune complexă, eroii romanului se zbat în epoca postbelică atât de tulburată în Banat.

✣

Monografia comunei Sârbova. Institutul Social Banat-Crişana a tipărit rezultatele campaniei monografice întreprinse în vara aului 1935 în comuna Sârbova (jud. Timiş). Profitând de experienţa făcută cu monografia comunei Belinţ, acest impozant volum oferă cercetătorului realităţii ruraie româneşti o sursă nepreţuită. Echi-

pa condusă de d. Dr. C. Grofşorean a adunat atâtea date, a formulat atâtea juste concluziuni încât lectura monografiei profită oricărui intelectual.

❖

Ion Ţeicu: „Păgânii". Sub acest titlu apare în editura „Universului Literar" un volum de schiţe al povestitorului bănăţan. Schiţele sale apărute în câteva ziare şi reviste bănăţene arată un real talent de povestitor şi un umor senin de care sunt străbătute aceste istorisiri ale unor întâmplări de pe la noi.

❖

Expoziţia de pictură Ileana Antonu. Sezonul expoziţiilor din Timişoara a fost inaugurat prin reuşita expoziţie de tablouri a d-nei Ileana Antonu, al cărei talent a fost apreciat măgulitor în diferite oraşe din ţară şi în capitalele occidentale D-na Antonu excelează atât în portret, cât şi în peisaj şi natură moartă. Câteva copii după tablouri celebre arată pregătirea tehnică temeinică a artistei.

❖

Grigore Bugarin în şezătorile literare ale „Universului Literar". La două şezători literare, organizate recent la Bucureşti şi la Târgovişte de grupul revistei „Universul Literar" a participat şi poetul bănăţan Grigore Bugarin obţinând, în faţa dificilului public din Capitală în special, un răsunător succes. Propaganda făcută literelor bănăţene în acest fel este demnă de notat.

❖

Maliu Bogoe: Flori şi Spini. Epigramistul timişorean a reunit într'un al doilea volumaş catrenele sale maliţioase. Autorul spune însă dela început:

„In patru rime, la 'ntâmplare,
„Am râs, la rând, de fiecare . . .
„De mine-o spun fără sfială,
„N'ajung cinci tone de cerneală".

N. I.

❖ ❖ ❖